

HISTORIA PALATINA.

In qua

Inclytæ Familiæ COMITVM PALATINORVM RHENI, S. Rom. Imperii Electorum primariorum, *& Vtriusque Bauariæ Ducum, Vitæ ac res gestæ, succinctè & fideliter perscribuntur.*

AVTHORE

DANIELE PAREO.

FRANCOFVRTI,

In Officina GVLIELMI FITZERI, *Librarii Angli.*

ANNO M. DC. XXXIII.

Sereniss. Illustrissimis, Celsissimisq; Principibus ac Dominis,

Dn. FRIDERICO

Diuina prouidentia Bohemorum REGI, Comiti Palatino RHENI, S. Rom. Imperii ARCHIDAPIFERO, & ELECTORI, Duci Bauariæ, Marchioni Morauiæ, Duci Silesiæ, & Lucemburgi, Marchioni vtriusque Lusatiæ, &c.

ET

Dn. LVDOVICO PHILIPPO, Comiti Palatino Rheni, Duci Bauariæ, &c.

F R R. B. R E I P. N.

Salutem & Prosperitatem æternam.

SOLDANVS olim à Christianissimo Rege Franciæ LVDOVICO II. Capuam captiuus abductus, toto

a 2 bien-

biennio nunquam ridere viſus eſſe ſcribitur. Itaque Rex ei, qui effuſum riſum Soldano excitaſſet, aureum munus promiſit. Cum autem non nemo Regi narraret, vidiſſe ſe Soldanum ridentem, teſtemque rei produxiſſet; Rex captiuum accerširi iuſſit, cauſam mutationis inquirens. Tum Soldanus: *Currum*, inquit, *contemplabar, eiuſque rotas, vt earum aliæ partes in imum, aliæ in ſummum obuerterentur: atque hanc ego incertæ inconſtantiſque hominum felicitatis imaginem ſentiens riſi, cum quod in mentem mihi veniret, quam inſtabili nos de re ſuperbiremus, tum ſimul hoc fieri poſſe iudicans, vt quo modo ex ſummo infimus ſum factus, ita ex humili rurſum loco ad prius attollar faſtigium.* His auditis, Rex Ludouicus Soldanum liberè ſecum verſari permiſit: memor fragilitatis rerum humanarum, quas luna mutabiliores perpetua vertigine alternat inconſtantis Fortunæ rota.

rota. Nam iuxta veterem Mimum: *Cuiuis potest accidere, quod cuiquam potest.* Excætus piscis, vt refert Athenæus, tranquillo mari ex alto emergit, aurea ridentis cœli serenitate illectus; cum ecce ad apricum solem quieto, & nihil tale cogitanti Parendistæ aues insidiantur, & sæpiusculè inuadunt. Tales sunt res, spesque humanæ. Quamdiu æquor hoc vitæ nauigamus, tamdiu fluctus; & interdum serenum aliquod si blanditur, decipit; ac confestim repentini malorum turbines ingruunt: omnisque felicitatis rosa suas experitur spinas, *splendet sæpe, at tamen nimbis interdum nigret*; vt loquitur Accius in Bacchis. Habet enim has vices conditio mortalium, vt aduersa ex secundis, ex aduersis secunda nascantur. Bonum rarò sincerum est, & nullius mali contagione illitum. Caduca nimirum hæc, & fragilia, puerilibusque consentanea crepun-

 diis

diis ſunt, quæ vires atque opes humanæ vocantur: affluunt ſubitò, repente dilabuntur, nullo in loco, nulla in perſona, ſtabilibus nixa radicibus conſiſtunt; ſed incertiſſimo flatu Fortunæ, huc atque illuc acta, quos in ſublime extulerunt, improuiſo decurſu deſtitutos, profundo cladium miſerabiliter immergunt; propenſioreque fauore primo delinitos, maiore poſtea malorum cumulo opprimere ſolent. Quid tam circumciſum, tam breue, quam hominis vita longiſſima? Tam anguſtis terminis tantæ multitudinis viuacitas ipſa concluditur, vt mihi non venia ſolum dignæ, verum etiam laude, videantur illæ Regiæ lachrymæ. Nam ferunt, grauem illum, & mari & terræ, Perſarum Regem XERXEM, nec hominibus tantum terribilem, ſed Neptuno quoque compedes, & cœlo tenebras minitantem; cum de ſublimi

loco

loco infinitam hominum multitudinem, & innumerabilem vidiſſet exercitum, illachrymaſſe, quod poſt centum annos nullus eorum, quos tunc cernebat, ſuperfuturus eſſet, totque millibus tam breuis immineret occaſus. O ſi poſſemus in talem aſcendere ſpeculam, de qua vniuerſam terram ſub pedibus noſtris cerneremus; oſtenderem iam totius orbis ruinas, gentes gentibus, & Regnis Regna colliſa, alios in Ampliſſimorum Regnorum ſolia conſcendere, alios purpuratos de Regni culmine proiici, & in miſerias extremas præcipitari; alios torqueri, alios necari, alios abſorberi fluctibus, alios ad ſeruitutem trahi, illos naſci, iſtos mori, alios affluere diuitiarum delitiis, alios ad incitas, & extremos egeſtatis terminos redigi; & non Xerxis tantum exercitũ, ſed totius mundi homines, qui nunc viuunt, in breui temporis ſpatio defuturos. Re-

gum & Principum talis conditio est; feriunt summos fulgura montes: Fortuna horum non tantum aurea, sed & vitrea, cum splendet, plerunque frangitur. Quemcunque populum tristis euentus premit, periclitatur magnitudo Principum; minuta plebes facili præsidio latet. Et iuxta Senecæ effatum: *Minus in paruis Fortuna furit, Leuiusque ferit leuiora Deus. Seruat placidos obscura quies, Præbet somnos casa securos. Admota æthereis culmina sedibus, Duros excipiunt Notos, Insani Borea minas, Imbriferumque Corum.*

Cætera Fortunæ lubrica si scire quisquam velit, quam varia sint & assidua, arenarum numerum idem iam despiciens, & montium pondera scrutari poterit. Sola virtus clara æternaque habetur; quæ aduersis rebus exercitata feruet, veluti Gagates lapillus in aqua, tepet in prosperis, affusoque voluptatis oleo paulatim.

tim languescit, ac tandem obruitur & exstinguitur. Contraria semper virtuti fecere viam, quæ ex aduerso-rum conflictu nascitur ac sustenta-tur.

Hectora quis nosset, felix si Troia fuisset?
Publica Virtutis per mala facta via est.

Nec frustrà laudatissimus Angliæ Rex EDVARDVS II. pinge-at in Symbolo araneam in tela sua laborantem, quam vehemens ven-tus perflabat, cum lemmate: AR-ENTIOR IBO. Crescit enim e vulnere Virtus, quæ quondam iam victis rediit in præcordia. Ma-cœlique temperiem turbines, mpestatesque commendant. De-etrii itidem vox magnifica cele-atur: *Nihil mihi videtur infelicius eo, nihil vnquam euenit aduersi*: quia undæ res acrioribus stimulis ani-m explorant, miseriæ tolerantur, citate corrumpimur. Modum

 enim

enim imponere secundis rebus, nec nimis credere Serenitati præsentis Fortunæ, (quæ rotam volubili orbe versat, infimaque summis, summaque infimis mutare gaudet) prudentis hominis esse, & meritò felicis: aiunt amici ad PERSEVM, Regem Macedoniæ, apud Liuium.

Ad omnia ista Fortunæ spicula, Rex & Elector Serenissime FRIDERICE, obduruit PATIENTIÆ Tuæ clypeus. Neque enim vllum telum tam mortiferum est, quod eius vim pertundere, atque debilitare possit. Contigerunt Maiestati Vestræ, si cuiquam alii mortalium, terra marique, creberrimæ alternantis Fortunæ vicissitudines. Ad omnem huius incursum isto PATIENTIÆ Tuæ Clypeo munitus & intentus, quantumuis ab omnibus ferè desertus, abiectus, & afflictus, in re Tua crepera: non si luctus, non si ignominia, non si dolor:

lor impetum faciat, pedem refers in-
:erritus; sed contra illa is, & inter
illa. Arridebat Fortuna, & quasi io-
:ari tecum videbatur, quando ad ca-
›essendum inclyti Regni Bohemiæ
olium, vnanimi Statuum electione,
c precibus ex hæreditario Tuo Ar-
hi-Palatinatu euocabaris. Illa pro-
›era animum Maiestatis Vestræ fla-
ı suo neutiquam efferebant. Scie-
ıs enim, neminem eo Fortunam
:ouexisse, vt non tantum illi mina-
tur, quantum promiserat. Post
ınuum spatium eadem in Te de-
uiit, quando à Saulitis Regno Bo-
miæ exturbatus, & Archipalati-
tu Tuo extorris, cum pio Rege
A V I D E, in decennale exilium
›iectus es. Hæc vero amara, æ-
animi dulcedine, ceu optimo æ-
ınæ condimento, probè tempe-
didicisti. Rex ille Persarum ma-
icentissimus ARTAXERXES,
ı inaugurarctur, antequam Ci-
 darim,

darim, ornamentum capitis Regibus singulare, à Maximo Serena impositam acciperet, acidi lactis potionem prius ebibebat; innuere volens, per acida viam præparari ad dulcia. Nec secus Regia Vestra Maiestas calicem tristitiæ amarissimum exhausit, antequam in Archi-Palatinatus dulcissimo portu rursus nauigare potuerit. Horret animus temporum nostrorum ruinas persequi: ad quas recensendas, vel Thucydides & Sallustius muti sint. Duodecennium est, quod florentissimas, eheu olim, terras Tuas Palatinas, præter Bauaros, Hispani, Itali, Lotharingi, Valones, Croatæ, aliarumque gentium Martiales Harpyiæ, vastant, trahunt, rapiunt, incendunt. Quot corpora hostilis mucro consumsit? quot matronæ, quot virgines his belluis fuere ludibrio? Subuersæ Ecclesiæ, ad altaria Christi stabulati equi, vbique luctus, vbique
gemi-

gemitus, & plurima mortis imago: donec tandem Iehoua, Deus Exercituum, his malis catastrophen exoptatam impositurus, tempestates aliquas iam clementer sedauit, & turbulentis Ecclesiæ ac Reipublicæ Palatinæ calamitatibus auram lucis salutarem attulit. Inter hos æstus, inquam, ciuiles, & miseriarum incendia, Maiestatis vestræ Pectus, PATIENTIA bene præparatum, instar Rorariæ plantæ, diuinæ gratiæ rore affluens, egregie germinauit, & nusquam gentium contabuit. Iamque rursus Dei Opt. Max. beneficio, & singulari subditorum Palatinorum gaudio, afflicta & squalida Regiæ Maiestatis Vestræ Fortuna, (quæ regnum Tibi atque opes eripere potuit, at Virtutem nequiuit,) in altum denuo & excitatam transire paulatim videtur; veluti arbor cupressus altitudine conspicua, in Vespasiani Imperatoris agro radicitus

euulſa repente procidit; at poſtmodum viridior, & firmior eodem veſtigio reſurrexit.

Inter eaſdem aduerſæ Fortunæ aſperitates, Illuſtriſſime & Celſiſſime Princeps LVDOVICE PHILIPPE, Virtutis Tuæ integrum decus emerſit, quæ inſtar Salamandræ per medias tempeſtates in lucem erupit; quando Auito Tuo Ducatui Simmerenſi, (quem antea rapinæ, cædes, vaſtitates pluſquam barbaricæ inundabant; aliique fœdi miſeriarum turbines totum pene lacerabant) Sereniſſimus & Potentiſſimus Suecorum, Gothorum, Vandalorumque Rex, GVSTAVVS ADOLPHVS, primus Serenitatem attulit; & aduerſis ventorum flatibus diſſipatis, Zephyrorum lenitatem, Dei Opt. Max. auſpiciis, emiſit in Terras, quibus Hiſpani prius Celſitudinem Veſtram indignis modis ſpoliabant, & nudabant: adeo vt

nerito appellari possit: MISERIS
SIDVS IMPLORABILE NAVTIS.

Quantum vero afflictis Vestris
ıbditis Palatinis, Serenissime Rex
RIDERICE, & Illustrissime
rinceps LVDOVICE PHI-
IPPE, Domini mei Clementissi-
ıi, absentia Vestra diuturna, mœ-
risac tristitiæ attulit, quantam pe-
:ulorum variorum metus sollici-
dinem peperit: tantum eosdem
:stros Palatinos subditos, post de-
nnalem Exilii PATIENTIAM,
tot exantlatas ærumnas, felicis re-
us Vestri in Palatinatum Rhena-
n nuncii recrearunt, atque refe-
ant; omnesque immensa qua-
ı animi voluptate perfunduntur,
ıe etiam non mediocri cupidine
runtur, publica Voce Principum
um Clementissimorum, tot dis-
iinibus perfunctorum, exopta-
tissi-

tissimum reditum gratulandi, ac faustis acclamationibus PATRIÆ PATRES prosequendi. Gestit ad hoc optimus quisque; nec equidem linguam, aut calamum meum continere potui, quin Vobis, iuxta cum aliis, de saluo & auspicato Vestro in Patriam reditu congratularer, & aliquantulum operæ atque olei conferrem, ad Maiorum Vestrorum gloriam laudemque celebrandam. Quæcunque igitur mihi digna memoria videbantur, signis quibusdam potius, quam longioribus narrationibus, angusto hoc compendio adornaui: quod solent hi facere, qui in breui tabella terrarum & Vrbium situs depingunt, latissimasque regiones in modico spatio conantur ostendere, aliquanto detrimento magnitudinis, nullo dispendio veritatis. THEMISTOCLEM, illum, omnium Graii sanguinis Virorum clarissimum, quem

Vir-

Virtus sua Victorem, iniuria patriæ mperatorem Persarum fecerat; um theatrum petens interrogaretur, cuius vox auditu illi futura esset ratissima? dixisse aiunt: *Eius, à uo sua Virtus optime prædicaretur.* Endem ferunt, stimulis Virtutum aitatum, & ob id noctes inquietas xigentem, quærentibus, quid ita eo empore in publico versaretur, reondisse: *Quia metrophæa Miltiadis somno excitant.* Marathon nimim animum eius, & Artemisium, Salamis, naualis gloriæ fertilia noina illustranda, tacitis facibus intabant. Quemadmodum vero pior habet exempla suorum open, in quæ semper intuetur: ita & incipes Maiorum sibi atque Antesorum, gloria & prædicatione su. cæteros illustrium, exempla ad tandum proponere solent. Autus *fortitudinem Scipionis, beneuoiam Pompeii, & fortunam Cæsaris,* spe-

ſpectauit, ſibique exoptauit. Alii Impp. *felicitatem Auguſti*, & *probitatem Traiani* ſuis Imperiis precati ſunt. Chriſtiani Reges & Principes, *Dauidem Ioſaphatum, Ezechiam, Ioſiam, Conſtantinum, Theodoſium, Carolum Magnos* æmulantur. Author eſt Criſpus, Romana primus in Hiſtoria, Quintum Maximum, Publium Scipionem, præterea ciuitatis Romanæ præclaros Viros, ſolitos ita dicere: *Cum maiorum imagines intuerentur, vehementiſſime ſibi animum ad Virtutem accendi, ſcilicet non ceram illam, neque figuram tantam vim in ſeſe habere; ſed memoria rerum geſtarum eam flammam egregiis Viris in pectore creſcere, neque prius ſedari, quam Virtus eorum famam, atque gloriam adæquauerit.*

At Vos PATRIÆ PATRES, Sereniſſime Rex FRIDERICE, & Illuſtriſſime Princeps LVDOVICE PHILIPPE, pleno gradu

Virtutis Via ad inclytorum Ma-
:um Vestrorum gloriam grassari
uimus, atque inprimis ad imitan-
m Vobis proposuisse, FRIDE-
CI PRIMI VICTORIOSI,
temuiri Palatini, decantatam
titudinem: SECVNDI Sa-
ıtiam: TERTII Pietatem:
'ARTI Sinceritatem: quorum
a laudando homines prius defes-
nt, quam illi laude digna facien-
Quocirca hanc HISTORIÆ
.ATINÆ Synopsin amabilis-
: Nominis Vestri Tutelæ palam
; partim vt in angusto hoc vo-
ne domi iterum iterumque cer-
adumbratas Maiorum Vestro-
Virtutes, suscipiatisque à me
ires, sed voluntatem: partim
ec tam Illustrium Nominum
riptio hinc testimonium esset
imi obsequii, ac deuotionis
in Serenissimam & Celsissi-
Vestram Domum Palatinam;
illinc

illinc maligni liuoris, ac Sycophantiæ amuletum; quæ hodie in carpendis aliorum recte dictis & factis plus nimio passim solet esse factiosa.

Quod superest, Deum Ter Opt. Max. Clypeum & Asylum suorum, omnibus supplicibus votis comprecor, vt Vos duas oleas horti sui, duas pupillas oculorum suorum, duo Palatinatus Rhenani columina, omnimoda sua gratia cumulatissime profundat, & ab omni vlteriori perturbatione, hostiumque machinationibus, diu tutos, saluos, & incolumes conseruet, vt vitam prolixam, prosapiam vegetam, Domum tutam, consilia proficua, euentum prosperum, ac tandem in cœlis immarcessibilem gloriæ CORONAM obtineatis: vt denique sub vmbra alarum DEI Zebaoth, diu diuque floreat tota celeberrima Electoralis, & Princeps Comitum Palatinorum ad

Rhe-

Rhenum familia, floreat Reſpublica, floreat Eccleſia, floreant Scholæ, floreat Orthodoxa Religio, floreat pax aurea, & fraterna concordia; ac quicquid glorioſum Deo, ſalutare PALATINIS! Scribebam Hanouiæ ad Mœnum, Anno Reparatæ Salutis, ꝏ IↃC XXXII. Kalendis Iunii.

Sereniſſ. V.ræ M.ti & Illuſtriſſ. C.ni

Humilimus & ſubiectiſſimus
Cliens

DANIEL PAREVS.

PALATINATUS RHENI
Descriptio.

Ex Atlante, siue Cosmographicis Meditationib. GERARDI MERCATORIS.

PALATINATUM RHENI, vulgò die Pfaltz / *nobilem Germaniæ partem, nonnulli à Palatio Rheni nomen accepisse: alij à Caroli Magni institutione; alij à Palatio Treuirensi sic nominatam volunt. Beatus Rhenanus conatur probare ex Ammiano Marcellino, Palatinatus ditionem,*

nem, & nomen à Palas regione descendisse. Scribit enim Ammianus in hunc modum: Constituto ponte propè Moguntiacum, cohortes transgressæ sunt Rhenum, in regione Cappellatiana, quæ à Palas nomen habet, castra sunt posita. *Et alibi:* Quum ventum esset ad regionem, cui Cappellatii vel Palas nomen est, vbi terminales lapides, Romanorum & Burgundionum confinia distinguebant, castra sunt posita. *His subiicit Rhenanus:* Hic aduertere licet, Principem Palatinum non à Palatio Cæsaris, vel ædificiolo illo, quod in Rheno ostenditur, nomenclaturam suam possidere, sed vetustissimam à Regione esse natam appellationem. *Hæc ille.*

ille. Sed cum plures, aliorumque locorum Comites Palatini, in Historiis recenseantur, hodieque etiamnum sint; hanc de etymo Palatini sententiam plerique reiiciunt. Huc accedit, quod ante 400. annos, neque castra, neque oppida in hac regione, vbi hodie habitant, habuerunt: sed intra hos annos, quidquid locorum iuxta Rhenum habent, vel emerũt, vel armis acquisiverunt. Plerisque magis adlubescit, si à Palatio COMES PALATINVS *dicatur: qui dignitatis & claritatis ordo, velut senatorius, iam olim sub Imperatoribus esse cœpit. Hinc qui in comitatu Palatii præsto essent Principi,* PALATINI *vocabantur. Neque tamen Prouinciis præerant, nec quidquam in Provinciales iuris habebant; sed ipsis Magistra-*

tibus imminere, & eorum obseruare actus, contra eos audire, & ad Principem referre Prouincialium querelas iubebantur. Si hinc originem Palatinatus dignitas habet, vehementer equidem mutata est, & in immensum eius amplitudo extensa. Habet hæc Regio ab Occidente Zvveibruccensem Ducatum; qua Oriens est, occurrit Franconia, & VVirtembergensis Ducatus: qua Septentrio, partim Mæno flumine, partim extrema Sylua, quam Ottonicam vocant, terminatur: Alsatiam attingit à Meridie. Tractus hic vniuersus amœnitate, fertilitate, & vbere omnium rerum copia vix vlli Germaniæ parti cedit. Montes plerique vitiferi sunt, vinumque præstantissimum proferunt, aliis remotioribus locis

expe-

expetitum, iidem ad Boream castaneis referti. In agris copiosa frumenti seges, tritici, siliginis, hordei: nec desunt pomaria, & horti omnium felicium arborum genere consiti, qui passim in hac regione plurimi visuntur, magna pomorum vbertate scatentes. Inter Heidelbergam, VVormatiam, Neostadium, Crucenacum, Oppenheimium, generosissimæ sunt vites; inprimis Pfettershemii, cuius bonitas cum Setiis, Falernis, Cæcubis certare possit. Syluæ etiam & montes referti sunt feris, potissimum ceruis. Quin & incolæ plurimos in Syluis nutriunt hircos, hædos, & capras, eo quod hæc animalia potius syluestribus delectantur saltibus, quam pratis. Prope Heidelbergam est ma-

gna copia Ardearum, ibique in nemore nidificant. Fuerunt ab initio PALATINI, Palatiorum Præfecti, præsertim in Curiis Imperatorum, quos Franci olim MAIORES DOMVS, vel PALATII vocauerunt. Quando autem ditio Palatinatus Rheni fuerit instituta, & vbi locorum Palatini Rheni ante quadringentos & quingentos annos se continuerint, non licuit mihi inuestigare. Variæ enim & diuersæ hic hominum opiniones, & coniecturæ. Sunt qui aiunt, primos Palatinos simplices fuisse Nobiles, vsque ad tempora Othonis III. Imper. quando Principes Electores fuerunt constituti. Tunc enim illis maior dignitas fuit constituta. Primus Palatinus Elector

fuit

fuit HENRICVS, *qui cum cæteris Electoribus Anno* CIↃ III. *Imperatorem conſtituit D. Henricum. At vbi ſuam habuerit curiam, cui præſederit regioni, quos audientes habuerit populos ipſe, & aliquot eius ſucceſſores, à nullo inveni ſcriptum; inquit Munſterus: nec Principes ipſi, qui hodie præſident Palatinatui, id ſciunt: niſi quod quidam, ſed ſine certo teſtimonio, putant Principes Palatinos olim VVormaciæ conſediſſe, & magnam in ea Vrbe habuiſſe Iurisdictionem. Hoc conſtat, Conradum Ducem Franconiæ, Anno* CCIↃ XLII. *ſuam ſedem VVormaciæ habuiſſe; de Principe Palatino nihil tale inuenitur. Sedes hic olim* Intuergorum, Nemetum *etiam*,

 &Van-

& Vangionum, *vt nonnulli opinantur.* Intuergos, *Germaniæ populos, Peucerus in Palatinatu constituit circa Heidelbergam, quæ Regio etiam* Cappellatium, *&* Palas *vocata fuit, vt supra ex Marcellino retuli.* Nemetes, *Ptolemæo, & aliis, Germaniæ ad Rhenum fluuium populi finitimi Metensibus, Argentinensibus.* Vangiones *itidem Germaniæ populi ad Rhenum,* **Wormbser Bisthums.** *Alii affirmant*, Vangiones *esse Spirenses*, Nemetes *vero VVormacienses. Pagi, arces, municipia in hoc tractu permulta variè diffusa sunt. Vrbes memorantur XLVIII. quarum caput est HEIDELBERGA, Principis Palatini sedes. Nomen habet vel à Gentibus.*

bus. Hæ enim Germanis dicuntur **Heyden**: *vel à Myrto, quem iidem vocant* **Heydelbeer** / *atque ob hanc causam eruditissimus Melissus eam vrbem appellauit* Myrtilletum. *Sunt alii, qui contendunt, legendum & scribendum,* **Edelberg** / *quod sonat Nobilem Montem: alii vero* **Eitelberg** / *quod Meros Montes significat. Sita est ad Nicrum, siue Neccarum flumen, in faucibus montium. Ager circa* Heidelbergam *omnium rerum ferax, vini boni, frumenti, olei, fructuum arboreorum, & castanearum. Celebris fuit iam inde ab anno 1346. insigni literarum & sapientiæ Gymnasio, quod iis temporibus constitutum est à Ruperto Seniore, Principe Palatino, qui etiam ad eius curam Marsilium quendam Vltraiectinum Parisiis euocauit. Ex eo*

semper inclyta fuit Doctorum & Studiosorum frequentia.

Porro vniuersus Palatinatus in quatuor Præposituras distributus est, quas illi Aempter *vocant:* Heidelbergensem, Alzæensẽ, Neostadiensem, & Mosbacensem; *ab vrbibus, Heidelberga, Alzæa, Neostadio, & Mosbaco nũcupatas. Munstero tractus est, qua iter Frãcofordia Heidelbergam,* die Berg-straß *dictus. Sunt præterea* Bretta, *oppidum mediocre, ad Salzam fluuium, Patria Philippi Melanchthonis.* Ladenburgum, *à castris Latinis Peucero dictum, pignori datum est Duci Ruperto Seniori, pro media eius parte, anno 1371. Altera medietas obuenit Episcopo VVormatiensi. Eidem Principi vendidit Sifridus à Stralinberg, anno 1347. oppidum*

Schrieſ-

Schrieſſen, *& caſtrum* Stralinberg. *Et an. 1344. oppidum* Weinheim *per arbitros eſt memorato Principi adiudicatum, quod antea Epiſcopus Moguntinus poſſederat. Sunt item* Cauba: *quod oppidum an. Chriſti 1200. VVernherus Mintzenbergenſis vendidit, cum appendiciis ſuis locis, vt ſcribit Műſterus, Duci Ludouico 1200. marcis argẽti, ſupputata vna marca pro octo florenis.* Gelhuſen, *oppidum Imperiale, quod ad Comites Schvvartzenburgenſes peruenit, fuit ab iiſdem Principi Palatino, & Reinhardo ab Hanavv oppignoratum, anno Chriſti 1436.* Mosbach *&* Sintzen, *oppida Imperialia, quæ cum appendiciis ſuis Palatinatui per modum pignoris incorporata ſunt.* Luden, *ſitum ad Tuberum fluuiũ, quod emit Rupertus*

tus Princeps, an. 1398. à Comitibus Hohenlohensibus. Oppenheimiũ, Cæsarea Lutra, Ingelheimium, Lovvensteinum; *& alia; quæ in Tabulis obuia sunt, vt & arces, & Pagi.*

Flumina præcipua sunt: Rhenus & Neccarus. *Hic medium Palatinatum secat irrigatq́; ac prope Manhemium Rheno immergitur, veteribus* Nicer *dictus: piscium, & inprimis mullorum, quos vulgo* Barbones *vocant, fæcundus, si quis alius, amnis. Descendunt quoque per hunc fluuium continuæ lignorum rates, ex Ottonica Silua, quæ ex Neccaro in Rhenum deferuntur, atq́; omnibus ciuitatibus Rheni à Spira vsque Bingium ad portas deducuntur. Ignobiliores sunt:* Tuberus, Lutherus, Iaxtus, *aliique.*

Regio Palatina vniuerſim tum montoſa, tum campeſtris. Montes habet inſignes, in quibus præſtantiſſima vina decoquuntur. Nec deſunt ſyluæ opimas venationes præbentes. Inter ſyluas, eſt ea, quæ dicitur Ottonica, *ſiue* Ottonis, *eſtque pars Hercyniæ Syluæ, etiamſi nullas aut paucas habeat piceas arbores; ſed magis quercus, & fagos. Latitudo eius extenditur à Neccaro vſque ad Mœnum, & longitudo, à Montana via, vulgo* Bergſtraß / *vſque ad Tuberum fluuium, h. e. vſque ad Franconiam. Tres amnes veniunt ex hac ſylua:* Mimlingus, Kocherus, & Iaxtus: *etiamſi* Iaxtus *ex Rhetia Norlingenſi originem ſuam ducat.*

Multa deniq; in Palatinatu templa, multa etiam fuere monaſteria; inter quæ Lauriſſẽſe, *vulgo* Lorſch / per

per Carolum Magnum, aut vt alij putant, per Pipinum constructum, in quod Tassilo, Dux Bauariæ, vna cum filio eius Theodone, à Carolo Magno detrusus fuit, quum fœdifragus, & periurus deprehensus fuisset. Atque hæc de Palatinatu Rheni, *Gerardus Mercator.*

HISTO-

DANIELIS PAREI
Historia PALATINA.

ALEXANDRUM MAGNUM Macedonem, Orientis illum domitorem, cum in Sigæo ad Achillis tumulum adstitisset, exclamasse ferunt: *O fortunate adolescens, qui tuæ virtutis* HOMERUM *præconem inueneris.* Et verè. Nam nisi Ilias exstitisset illa, idem tumulus, qui corpus Achillis contexerat, nomen etiam obruisset: ait disertissimus Romuli Nepotum. Quot & quantos arbitraris fuisse Boiorum Reges, quot priscos Palatinos Comites, quot præstantissimos bellorum Duces, quorum res gestæ iam perpetuis iacent in tenebris, quia Historiarum lumine caruerunt? Hanc ob causam illos

arbitror de Republica optime mereri, qui Magnorum Principum memoriam ab obliuione vindicant, & ad posteros propagare satagũt. Cummaxime autem consultum iudicant prudẽtiores omnes, ea luci restitui, quæ domi nostræ quondam facta sunt, ac de propriis rebus erudire nos possunt. Etenim præposterũ, adeoq; indignum fuerit, inquirere solicite curioseq; in exterorum facta, dicta, monumenta: q̃ vero gesta sunt ędibus in nostris, ea floccifacere, ac tenebris obruere. Vnde talis ignorantia cõsequatur necesse est, in quali maiores nostri sæculis anterioribus versati sunt, qui cum priscorum Germanorum præclare gesta non propagarint, in summam inscitiam veri posteros coniecerunt; cuius negligentię merito à grauissimis Historiographis adhuc hodie accusantur.

Eundem tamen Alexandrvm Magnvm aiunt ex numero pictorum & statuariorum, licet ætas illa plurimos tulisset, non nisi præstantissimis duobus, Apelli & Lysippo, illi pingendum, huic fingendum se præbere voluisse, nec id gratiæ causa, sed quod illorum artem sibi gloriæ fore putaret. Magnis enim Principibus magni conueniunt artifices; altæ mentes ea, quæ præclare ac fortiter

titer gesserunt, nolunt humiliter prædicari, & aut nullam amant laudem, aut factis parem. Itaque velim Serenissimis, Illustrissimis, & Celsissimis Principibus Palatinis ad Rhenum, Bavariæ Ducibus, (quos solos è CAROLI MAGNI prosapia reliquos, & Germanorum Principum esse Nobilissimos, scriptorum grauissimorum suffragia testantur) summos Oratores, Poetas, Historicos, & dignos eorum laudum buccinatores contingere. Et sane animum meum haud raro subiit quædam admiratio, quod cum Serenissimi & Illustrissimi Principes Palatini ad Rhenum, & Sacri Romani Imperii Septemviri primarii, ad vnum fere omnes clementissimos literatorum Mæcenates sese præbuerint, ac multos viros doctos, omnium disciplinarum apprime peritos, satis liberaliter habuerint: ex iis tamen perpauci admodum extiterint, qui summos illos Principes, Musarum Patronos benignissimos, & res Palatinas, pro meritis celebrare in animum induxerint: cęteris omnibus tanquam sigalionibus in ingrato silentii templo collocatis. Extiterũt quidem olim Gesta Comitum Palatinorum, per quendam Monachũ Laurishẽsis cœnobii descripta: quæ cũ aliis id genus ha-

buit & excerpsit IOHANNES TRITHEMIVS, Abbas Spanheimensis: vt testatur in Præfatione Chronici Hirsaugiensis. Sed & ipse Trithemius scripserat de Origine, Regibus, ac Ducibus Bauarorum, simul & Comitum Palatinorum, & Spanheimensium Libros IV. ad Ducem IOHANNEM, Comitem Palatinum & Spanheimensem, apud Simmeren residentem: si verus est Catalogus Operum eius Polygraphiæ præfixus. Sed hæc omnia interierunt, nec de eis recuperandis spes vlla. Idem Trithemius res gestas FRIDERICI I. VICTORIOSI, Electoris Palatini, in Chronico Spanheimensi per annorum seriem cum curâ consignauit. Extat eiusdem Chronicon successionis Ducum Bauariæ, & Comitum Palatinorum, ad PHILIPPVM Palatinum, Principem Electorem; iussu illius scriptũ, quod cum aliis Trithemii Operibus Historicis recusum est.

Post Trithemium Abbatem, magnam illustrationis suæ gratiam familia Palatina debet HVBERTO THOMÆ LEODIO, cuius non ita pridem Libri XIV. Annalium, de rebus gestis FRIDERICI II. Electoris Palatini, publicis typis Francofurti ad Mœnum editi sunt. Sed & in NICOLAI CISNERI, Mosbacensis Palatini, magni

magni nominis Iuriſconſulti, opuſculis, plurima leguntur ſcitu digniſſima, de Palatinis Principibus, & Bauariæ Ducibus. MARQVARDVS autem FREHERVS, Conſiliarius Archi-Palatinus bene merentiſſimus, gentis & dignitatis Palatinæ primordia altiꝰ repetiit, in illis, quas ex imis antiquitatis viſceribus eruit, inq; lucem protulit, familiæ Palatinæ Originibus. Quin etiam aduerſus CHRISTOPHORVM GEVVOLDVM, IC. & Conſiliarium Bauarum, Electorum Palatinorum iura vetuſta, decora, priuilegia, & eiuſmodi alia, grauiter admodũ defendit. Gevvoldus ille librum de S. R. Imperii Septemviratu vulgauerat, in quo inter cætera demonſtrare voluit, Electoratum non Palatinatus, ſed Gentilicium decus eſſe Domus Bauaricæ: neq; enim Electores fuiſſe Heidelbergæ Principes, ob Comitum Palatinorum prærogatiuam, ſed quia genus duxerint à Bauariæ Ducibus. Nec mihi ſilentio prætereundus Illuſtriſſ. & Prudentiſſ. Princeps, IOHANNES I. Palatinus Bipontinus: quem primo loco nominare debebam. Is n. nõ modo multum operæ & ſtudii in illuſtranda genealogia Palatinorũ Principum impendiſſe, ſed in eo quoq; genere præclarum quid præſtitiſſe fertur. Nam cõtinuum illum ordinẽ

inclytorum maiorum Magnanimi illius Herois OTHONIS I. WITTELSPACHII, ex gente Schirensi Boiariæ Ducis, iam inde vsq; ex CAROLI M. genere indagauit, & ex salebris, in quibus multi hæret, euasit, omniaq; impedimenta, q̃ obstare videbãtur, remouit. Sed & plures spero futuros Homeros, Apelles, Lysippos. qui nõ quidem corporis lineamenta, & simulachra, q̃ cum tabellis & marmoribus simul intereunt, sed Principũ Palatinorum virtutes, literarum monumentis consecrent, & ad ætem posteritatis memoriam propagent. Quorum ego præstantiam etsi non assecutus, at studium æmulatus, HISTORIOLAM hanc PALATINAM, soloci filo, absq; pompofis verborum phaleris: & præterita Rhetorum ambagibus, cõscribere volui, in amorem Electoralis Palatinatus, patriæ meæ desiderantissimæ, quę me extorrem nescio qua dulcedine ducit, & immemorem non finit esse sui.

Inter cæteras igitur Germaniæ Principum familias, PALATINA DOMVS omnium semper nobilissima pariter, atque laudatissima fuit habita. A CAROLO siquidem MAGNO, Pipini Regis Francorum filio, Imperii Occidentis instauratore pręgloriosissimo, Palatinos descendisse, cuiuis notum est. Et fuit eorum guberna-

bernatio fere mitissima, prorsusque ἀναίμακτος, patriæ Nationis Germanicæ primum, suarum dein prouinciarum consecrata saluti. Neque vero vlla in genere humano familia reliqua dicitur, quæ paternâ origine è CAROLI MAGNI, primi Germanorum Imperatoris, prosapiâ descendat, præter hanc modernorum Comitum Palatinorum Rheni, & Ducum Bavariæ gentem. Id vt magis elucescat, visum est præmittere Historiæ Bavaricæ synopsin, in quâ eorum Ducum seriem, & res gestas, in breui quasi tabellâ adumbrabo, qui, post Caroli illius Magni Imperium, in Bavariâ ad gubernacula Reip. sederunt.

De Bavaricis rebus luculenter scripserunt: ANDREAS, presbyter Ratisponensis: IOANNES AVENTINVS, Boiorum Liuius, qui peragratâ Germaniâ, Galliâ, Italiâ, Sarmatiâ, Pannoniâ, & vtraque Bavariâ, septem libris Annales Boiorum conscripsit: adiutus liberalitate Serenissimorum Ducum Bauariæ, GVLIELMI, LVDOVICI, & ERNESTI. Hos Annales NICOLAVS CISNERVS, Mosbacensis, IC. palatinus celeberrim⁹, Latine & Germanicè ex Manuscriptis authẽticis Codicib. restituit. MARCVS autem VELSERVS, Augustanus ille Boicusq; Tacitus, scripsit

Annales Boicos libris quinque tantâ perſpicuitate, tantâ fide, tantâ prudẽtia, tanto nitore, vt meditanti videantur adſtitiſſe hinc Muſæ & Gratiæ; hinc Conſus, Apollo, Suada, Venus. PHILIPPVS etiam APIANVS, celebris Mathematicus, Academiæ Ingolſtadienſis Profeſſor, iuſſu Principis ALBERTI, Bauarię deſcriptionẽ aggreſſus eſt, quam magnis longiſq; laboribus, & itinerib. variis ſuſceptis, anno 1567. abſoluit, ſuiſq; typis elegantiſſimè expreſſit. Opus hoc gratiſſimum fuit Bauariæ Duci Alberto, qui duobus millibus & quingentis aureis authorem donauit; quotannis vero præter ſalarium Academicum duplicatũ, centum quinquaginta florenis ad dies vitę. Sed ego rem omnem compẽdio tantũ delineabo, vt in Synopſi Lector videat, ꝙ per longa ſparſim horũ Bauarorũ ſcriptorum volumina legitur.

BAVARIA, Regnum olim florentiſſimum & ampliſſimũ, Reges antiquitus habuit: ſub Francorum autem Imperio Duces accepit. Agilolfingis imperantibus, ab ortu ad Anaſſũ vſq;, ſiue Aneſum flumen, quod Hũnos à Boiis diuidebat, pertinuit: ſicut ad Occidentem Lyco ab Alemanis ſeu Suevis diſtinguebatur, hodieq; diſtinguitur. Verſus Meridiem ad Tridẽtinum vſq; agrum, & Alpes Italiæ porrigeba-

gebatur. A Septentrione Danubio claudebatur, ita vt Paulus Diaconus veterem Boiorum regionem omnẽ, Suevia, Italia, Pannonia, & Danubio definiat. Verba Diaconi sunt: *Noricorum Prouincia, quam Baioariorum populus inhabitat, habet ab Oriente Pannoniã, ab Occidente Sueuiã à Meridie Italiam, ab Aquilonis vero parte Danubii fluenta.* Adeo populus olim Boicus late fusus, quatuor tetrarchiis custodiebatur, quibus limitũ Præfecti (postea Marchiones, seu Palatini) preerant, omnesq; Principi Maximo Boiorum parebãt, quos ille pro arbitratu ad fines tuendos mittebat, vel inde auocabat. Hanc Boiorum potẽtiam fregit Frider. Barbarossa Imp. cũ Austriam anno Christi 1156. Henrico, Frid. Ænobarbi patruo, in publico Conuentu Principũ Reginoburgi assignauit, ipsumque Henricum ex præfecto limitis Oriẽtalis Franciæ, & Marchione Principis titulo insigniuit, traditis etiam ex Bavariã quibusdam Toparchiis. Idem Imperator anno post Christum natum 1180. proscripto HENRICO LEONE, Boiorum & Saxonum Principe potentissimo Bavariam cõmisit OTHONI WITTELSPACHIO, Præfecto prætorio; vnde genus illustre trahunt, qui hodie Bavaria & Palatinatu ad Rhenũ potiũtur. Ad Christianam autem

fidem ante plerasq; Germaniæ partes Bavaria conuersa, status Imperii primarius semper fuit. Duces eius cæteris post Electores principibus, quantum potentia & nobilitate maiores, tãtum etiam honore & loci prærogatiua antelati. Ducatus Bavariæ in quaternaria illa diuisione Ordinum Imperii (si qua ei fides) principe loco collocatus. Ex hac deniq; familia non tantum aliæ complures Illustres principũ familiæ, quasi surculi annosissimæ arboris, enatę; sed multi etiam, iique laudatissimi Cæsares & Augusti orbi Christiano dati. Et, (quod rarum ac prope vnicum Dei beneficium) à multis iam sæculis, prima q; adeo origine sua, inclytum genus hoc continua serie, absque vlla interruptione, feliciter vsque ad nostram ætatem propagatum est. Hoc olim vt insigni fœcundia in multos ramos diffusum, ita Fortuna fauente, finibus iterum late prolatis, multas alias ditiones sinu suo recepit: vt veteres illos Margraviatus, Krayburg ad Oenum, Vohburg, Chambiam, Neomarchiam; & Landgraviatus atque Palatinatus, Wittelspach, Scheyrn, Dachavv, Andechs, Vallay, Stefling, Stauff ad Regenum, Lengefeld, Kalmuntz, ne & Comitatus enumerem, Grayspach, Hirschberg, Ambergthal,

bergthal, Sulzbach, & alios.

Reges Bavariæ veteres à THEODONE orti, numerantur XIII. vsque ad TASSILONEM, vltimum Agilolfingorum siue Regem (nam & Regium sibi nomen vsurpauit) siue Principem Natus est TASSILO, Patre VTILONE, eodẽ an. 742. quo CAROLVS MAG. quartodecimo anno rudimentum Martis in Pipini castris posuit, proximo anno se, gentemque totam in Pipini clientelam dedit, quem altero & vicesimo deseruit, nescio quomodo vel à Pipino, vel officiis aulicis offensus, & rupto primum fœdere domum ad Vtilonem Patrem refugit, vxorem dein Luitpurgam, Desiderio vltimo Longobardorum Rege natam, duxit, cum annum ageret octauum supra vigesimum. Suscepit ex coniuge geminos virilis stirpis liberos, GVNTHERVM, ab apro in venatione interemptum, & THEODONEM stirpis vltimum, ab Hadriano Pontifice Romæ sacro fronte lustratum. Hoc vero offendit TASSILO, quod pactis non steterit cum Pipino & Carolo Magno initis: quin & arma contra mouere Luitpurgâ instigante, sæpius conatus, tandem regno Bavariæ, & potestate exutus, reusque Majestatis, veniam eâ condi-

 tione

tione impetrauit, vt in Monachum attonsus, priuatam cum filio Theodone vitam coleret. Cœnobium igitur Laurisheymense S. Nazarii, non procul à Wormatia, Tassilo intrauit anno Christi 788. quo tamen anno ex hac vita emigrauerit, non proditur ab Historicis. Tumulus eius in nobili illo Cœnobio Laurisheymensi etiamnum ostenditur, cum hac inscriptione:

CONDITUR. HAC. FOVEA. QVEM. PIE. CHRISTE. BEA.
TASSILO. DUX. PRIMUM. POST. REX. MONACHUS. SED. AD. IMUM.
IDIBUS. IN TERNIS DECESSERAT ISTE. DECEMBRIS.

Exitus Agilolfingorũ Imperii is fuit, anno ducentesimo octogesimo, postquã Theodo primum pedem in Bavaria posuit. Stirps inter Germanicas sine controuersia vetustissima & nobilissima, in cognomine THEODONE, Tassilonis filio extincta est.

Tassilone exauctorato, & in Cœnobium cum Theodone filio retruso, Bauariæ in prouinciæ formam redactæ,

ctæ, præfecit GEROLDUM, virum cum genere natalium, tum virtutis gloriâ illustrem: quem veteres scriptores Comitemque Consiliarium, atque signiferum Caroli promiscuè dixêre, non nemo consanguineum. Domo Suevum; Hildegardem sororem habuisse, amplissimam præfecturam affinitatis suffragatione à Carolo consequutum, certis Monumentis compertum est. M. Velserus II. Vir Augustanus mortem eius stylo prosecutus in hæc verba scribit: Anno 799. Hunnicum bellum recrudescens, veteri verbo fidem asseruit, metum non diuturni officii custodem esse. Ad primum tumultus nuncium armati accurrêre, ERICUS Foroiuliensium Dux, & Geroldus Boicæ præfectus. Enimuerò utriusque virtutem perfidiâ interceptam fortuna destituit, vt bellum Francis cætera incruentum propemodum vni funerârint. Ericus Tharsaticam, quæ Liburniæ ciuitas ad mare sita, obsidione gens, homo militaris, multis victoriis clarus, oppidanorum insidiis circumventus, ignara morte perimitur. Sigebertus à suis cæsum scripsit: nos plures, ne cõtrouersiâ grauiores testes, primum Eginhardum sequimur. Geroldus properiore casu, acie instructâ, ma-

nus iam consertūrus inter ordines obequitans, dum aptâ oratione militum animos erigit, certam aduersus hostem eum victoriam spondens, qui spem adhuc omnem in fugâ posuerit, incertum cuius virtute an scelere improuiso cecidit. Nam equites eum comitati duo, simul interfecti sunt; facti auctor latuit: corpus in Augiæ Monasterium conditum, cum Epitaphio.

Mole sub hâc magni seruantur membra Geroldi,
Huius iura loci cunctis qui viribus auxit,
Pannoniis verâ Ecclesiæ pro pace peremptus,
Oppetiit sæuo septembribus ense Kalendis,
Sideribusq́; animam dedit. Artus Saxo fidelis
Abstulit, huc retulit, dignoq́; hic clausit honore.

Carolvs, (stirps Heroici generis, Comitum Palatinorum ad Rhenum, & Bauariæ Ducum modernorum,) propter rerum, quas gessit, magnitudinem, Alexandri Macedonis, Pompeii, Constantini exemplo, ex virtute dictus cognomento Magnvs, rectius veriusq; propter singularem militaris disciplinæ scientiam, summam literarum cognitionem, ardentissimum religionis ac pietatis studium, Ter Maximvs appellandus,

dus, Anno post Christum natum 742. Pipino Francorum Rege ex Berthâ seu Berthradâ Græcâ Principe natus, genus, multorum quidem animo, à Boiis, non hi ab illo, traxit. Vtilo Agilolfingus, Theodonis I. frater, Carolinorum au-ctor fuisse perhibetur. Plurimi sanè Carolum hunc Magnum è stirpe Agilolfinganâ Theodonum, Boicæ quondam Principum, oriundum tradunt: Patre Pipino breui seu Pusillo: Auo Carolo Martello, Proauo Pipino Crasso: Abauo Archiso: Atauo S. Arnulpho, Mediomatricum seu Metensium Episcopo: sed quo loco Carolus Magnus natus, Eginhardo auctore, incertum: siue patrium solum fuit Ingelhaimium, quod altero milliari Moguntiâ distat: seu Caroloburgum, quod in Bauariâ tertio lapide ab vrbe Monachio, Regiâ Principum Bauarorum abest: siue haud procul Leodio, vt Belgæ volunt: siue denique Ingelhaimii apud Francos. Nam ferè de Caroli Magni hodie, vt olim de Homeri patriâ, certatur. Nos cum Eginhardo negamus natalem Caroli terram certo sciri posse. CAROLVM MARTELLVM habuit auum, qui primus Franciam ab impotenti Tyrannorum dominatu in libertatem asseruit. PIPINVS Pater, cogno-

gnomento PVSILLVS, ex Præfecto Palatii Rex Franciæ, post quintum decimū, quàm regnare occeperat, annum, interfusâ cuti aquâ extinctus, Anno 768. VIII. Kal. Octobr. regni hæredes CAROLOMANNVM, & CAROLVM MAGNVM, ex se natos reliquit. Carolomannus patrium regnum accepit: posteà spretis rebus humanis Monaehatui nomen dedit. Obiit, Anno 771. die 4. Decemb. Hoc transmittendum silentio non est, eodem anno geminos in lucem heroas editos: quorum TASSILO Boiorum principatum finiit, CAROLVS MAGNVS ad Francos translatum inchoauit: cùm Theodo Princeps gentis Bauariam anno receptæ salutis 708. Romanam tum prouinciam inuasisset, quam Theodo vltimus & vnicus Tassilonis hæres, ducentesimo post & octogesimo anno cum Patre amisit, vti Augustulus imperium Romanum ab Augusto inchoatum, Cōstantinus Palæologus Constantinopolitanum; quod Constantinus Magnus fundarat, finiuit, & Carolus Magnus postliminio Occidentis Imperium restituit, & Franciæ Germaniæque intulit, primus ex Germanis à Pontifice Leone III. imperatoriâ laureâ insignitus. Iam per capita Caroli Magni studia, mores,

con-

coniugia, bella, aliaque eius opera compendio exequamur. Quibus exercitationibus crescentem pueritię florem initiarit, etsi scriptores non exponant, & Eginhardus infantiam pueritiamque scriptis neget illustratam, Grammaticæ tamen tirocinio à Petro Pisano Diacono imbutum tradit. Elegantiam dicendi, rationem disputandi, & ratiocinandi, cœlestium item rerum disciplinam, astrorumque cognitionem ab Albino, cognométo Alcuino, hausisse docet. Quia & versum struere norat, & hodie Hadriani Epitaphios, & Epistola ad Paulum Diaconum Historicum legitur. Sacrarum literarum volumina tàm tractata habebat, vt ipse discipulus Magistrum tum erudiret, & quæstiones ab eodem sibi positas expediret. Rerum Ecclesiasticarum studio fuit tanto, vt carmina, hymni, odaria, ipsius potissimum iussu auctoritate componerentur, quæ hodieque in Ecclesiâ Romanâ retinentur. Ex quibus omnibus facilè cogas, Caroli primam adolescentiam in literarum tractatione, præter regias equitandi, undique, & arma tractandi artes, consumpsisse; nec posteà, vbi paullatim à talis studiis otium erat, intermisisse: hâc in re cum Iuliis, Augustis, Germani-

manicis, Iulianis, Theodosiis, contendi merito possit. Academias geminas instituit, Ticinensem, & Lutetianam, illàm, inquam, Academiarum omnium parentem & reginam, ex quâ, velut ex equo Troiano, tanta virorum copia, omni doctrinarum genere cultissima profluxit. Bononiensem à Theodorico erectam instaurauit. Latinam linguam æquè ac patriam callebat, Græcam intelligere melius, quàm pronunciare posse credebatur: adeò disertus erat, vt eloquentiam ipsam docuisse, non ab illâ artem dicendi didicisse videretur.

Virtute militari, quà arte & scientiâ, quà fortitudine & felicitate, ita præstabat, vt pares fortasse Constantinum Magnum, & Theodosium Magnum habuerit, neminem certè, præsertim ex Christianis, superiorem. Inter paganos eum Alexandro & Cæsare iure componas. Quintodecimo anno à Patre Marti initiatus prælio adfuit, quo Varifarium Aquitaniæ Principem Pipinus bellô nouennalı persecutus, tandem fregit, cepit, & defectionis pœnas morte luere coegit. Composita videbatur Aquitania, cùm Pipino vitâ & Regno cedente, Hunoldus patratum, vt putabatur, bellum instaurat, quem Carolus iam suis auspiciis

præ-

prælio, quod primum commisit, fugatum, Aquitaniâ exuit, nec apud Vascones considere passus, ipsum Vasconum Ducem Lupum, cum dedito Hunoldo, in fidem & clientelam accepit, & Aquitaniam, Vasconiamque omnem in suam ditionem redegit. Tertium rogatu Hadriani Pontificis in Longobardos, tum Ecclesiæ, vti superioribus annis, infestos suscepit: regem illorum Desiderium Ticini per totam hyemem arctâ obsidione circumsessum, & se & regnum dedere, quibus victor voluit conditionib⁹, coëgit. Interim Carolus relicto ad munitiones milite, Romam contendit, & reuersus Desiderium exire compulsum custodię mandauit: Adalgisus Desiderii filius, & Regni hæres, Constantinopolim profugit, ibique diem vltimum clausit. Carolus Italiâ potitus, quæ Longobardus Italiæ subtraxerat, restituit: Regem æterno exilio multauit. Amplius ducentos annos Longobardum in Italiâ dominatum, Carolus vnâ obsidione domitum, regnoque exutum, in Eburones exulatum misit. Saxonicum indè bellum excepit, quod tres & triginta annos durauit, sæpe compositum, sæpe instauratum. Alterum posteà Longobardicum, quo Rotgardum Foroiulii regulum regnum

gnum affectantem occidit. Tum Hispanicum, Hunnicumque, quod ipsum octennale fuit: Bohemicum, Danicum, Slauonicum, Bauaricum, & alia felici euentu gesta omnia.

Iam ipsius robur vireſque corporis eæ fuerunt, vt propè fidem excedere viderentur. Equitem cataphractum, equumque vno ictu medios diuisit; militem armatum manu planâ sublatum, nullo negotio ad verticem vſque capitis tollebat, aliaque inuicti roboris argumenta, velut alter Samson edebat. Imperii fines longè lateque protulit, vti meritò Occidentis Imperator diceretur, cùm omnem Italiam, Germaniam, Galliam obtineret, diuisumque orbem cum Nicephoro Orientis Principe possideret: quanquam ille Carolum magis timebat, quàm amabat, cùm diceret: τὸν Φράγκον φίλον ἔχεις, γείτονα οὐκ ἔχῃς. *Francum amicum habeas, vicinum caueas.* Francicum Imperium Caroli Magni tàm latè patuit, vt bonam partem Orientis & Occidentis complexum sit. Inde in Orientalem & Occidentalem Franciam diuisum est. Ad Orientalem quidem Franciam pertinebant Thuringi, Saxones, Frisii, Bauari, Sueui, Lotharingi, & alii. Ad Occidentalem verò Gallia Belgica, Celtica, Lugdu-

gdunensis, & regna reliqua referebantur. Hodiè Orientalis Francia, quæ & Franconia dicitur, ab ortu terminatur Bohemia, à meridie Bauariâ, & Sueuiâ: ab occasu Rheno, à septentrione Hassiâ & Thuringiâ.

Missitata etiam Carolo Magno ab Imperatoribus Regibusq; digna tanto Imperatore munera. Ex Perside Abdella legatus, papilionem & tentoria è serico attulit, mirandæ tum magnitudinis, tum artificii: vestem item peregrinam, odores, Arabum opes & vnguenta, balsamaque. Sed præ cunctis omnium oculos in se conuertit raræ artis, nouique ingenii horologium, quod in Francorum Annalibus descriptum leges. Idem per Isaurum inusitatæ molis beluam Indicam Abulabazanem transmisit.

Clementiâ in victos quâ fuerit, vel ex hâc Christianum & Christianissimum, vt illum Ecclesia Romana honoris causa nuncupauit, agnoscas. Extra aciem quem hostium occidit? Desiderium seruauit: Tassilonem bello sæpius victum, & Maiestatis conuictum, iussit aliis in cœnobio subesse, qui suis domi malè præfuisset. Pipinum nothum in coniuratione deprehensum, vti Tassilonem, coëgit Monachum induere. Iam verò so-

socios exilio multauit, nisi qui dedere se recusabant. Saxoni Witekindo toties rebellanti, toties perduelli, victoque, aliam ferè legem non tulit, quàm vt Christum, eiuratâ idolomaniâ coleret. Vnde discas, quantum intersit, inter Christianos Principes, & paganos, qui proscriptionibus Imperia exhauriebant, quotquot poterant, occidebant, quos non poterant, fugabant. Vti non sit magnoperè mirandum, plerosq; ferro, quo tàm impotenter abusi sunt, cecidisse, cum ex Imperatoribus Romanis, per annos amplius quadringentos, nullus gladio occubuerit. Primus Philippus, Ænobarbo natus, quòd Othoni VVittelspachio, Præfecto prætorio, adulterinas literas pro legitimis dedisset, filiamque diu desponsam negasset, ferro cæsus, quod nollem factum, occubuit; cæteri omnes ante, facto suo, ex naturæ præscripto, defuncti. Post nonnulli interempti.

Vxores Caroli Magni numerantur ab aliis quatuor, ab aliis quinque, ordine ductæ; prima Desiderio Longobardorum Rege nata, vel, vt alii, Theodorici soror: secunda Bertha, seu Hermingaria, quam post annum, inuitâ matre, repudiauit. Tertia, Hildegardis illa non Boica, vt nonnemo existimauit, sed Sue-

ua ge-

ua genus, Geroldi Comitis, & Boicæ prætoris soror, ex quâ trigeminos stirpis virilis, & totidem muliebris suscepit, CAROLVM, PIPINVM, LVDOVICVM PIVM, qui proximus à Carolo Magno imperauit; Rotrudim, Bertham, & Gisdam. Tertiam duxit à morte Hildegardis, Fastradam Francicam fœminam, ferocis ingenii: & hâc fato sublatâ, postremam Luitgardam, quâ item rebus humanis exemptâ, cum aliis exindè consueuit, nullo iam nuptiarum fœdere copulatus, quod nemo sit ab omni parte beatus, vt generosissima quæque vina suas alunt fæces, in lætissimâ segete infelix lolium succrescit; vbi mel, ibi fel: vbi vber, ibi iubar: has Carolus animi corporisque labes multis virtutum laudibus compensauit, immò deleuit: tot ædibus sacris à fundamentis excitatis, tantis pecuniarum copiis in egentes toto orbe effusis, tot sedibus Episcoporum positis, vt taceam alia plena admirationis facta, quæ Cupidinis non vulnera tantum, sed cicatrices etiam potuerunt abolere.

Gentium res memoratu dignas in literas mitti curauit. Rem diuinam in æde sacrâ assiduè obiuit, neque statas preces & canonicas seu diurnas seu nocturnas, quàm valuit, vnquam neglexit: sacris operan-

perantes, magnâ religione attendit. Canendi psallendique artem inprimis callebat, & ipse exerrantes emendabat, modesteque canentibus accinebat. Nouas Episcopis sedes nouem posuit. Monasteriensem, Mindensem, Halberstadianam, Osnaburgensem, Bremensem, Padeburgensem, Verdensem, Hamburgensem, Hildesheimensem, seu Hildemensem. Duas ad dignitatem Metropolitanorum prouexit, Iuuauiensem & Hamburgensem. Basilicam Aquisgrani condidit, auro argentoque ornatam: cancellos & portas solido ære iussit rigere, pilas è marmore Româ & Rauennâ aduecto surrexit. Christiana lex passim à Carolo Magno propagata, Saxones, Dani, Hunni, Slaui, aliique, damnato dœmonum cultu, Christo se dediderunt. Ecclesiam Romanam, Longobardorum immanitate penè oppressam, victis barbaris, in libertatem asseruit; oppida, agros, prouincias restituit, nouisque beneficiis cumulauit. Regibus Francorum Pontificum Romanorum tutelam commisit, vti illos ab hostium incursionibus & insidiis propugnarent. Catholicam Ecclesiæ Romanæ sententiam à teneris vnguiculis, ad vltimum vsque vitæ punctum, constantissimè retinuit, coluitq; eius-

eiusque disciplinam morum, & cæremoniarum multis pontificum conciliis restituit. Felicis infelicissimi; Nestorianam sectam iam olim execratam olentis, celebratis pluribus patrum Synodis, eliminauit, funditusque extirpauit. Imaginibus & simulachris parùm tribuit, in quorum vsu & cultu plurimi hodie proram & puppim religionis collocant: ita, vt, quemadmodum olim Lactantius dixit, nullam ibi esse religionem, vbi sit simulachrum; ita contrà nulla illis religio. vbi nulla est imago seu simulachrum, esse videatur. Pontificem præterea Leonem, à suis malè mulctatum, punitis noxiis dignitati restituit, ad se venientem summa cum veneratione excepit. Temperabat summum Imperatoriæ Maiestatis fastigium planè Christianâ modestiâ, nec auro gemmisque, nisi summis Christi celebritatibus cultus apparebat, quotidiana vestis parum à communi & plebeiâ abhorrebat. Accedebat in quotidianâ victus ratione, temperantia: Oderat ebriosorum clamores & intemperiem, ipse inter lautas etiam, quas rarò instaurabat, cœnas ter bibere, rarò sæpiùs consuerat. Legibus vetuit, ne quisquam alterum ad pocula & ebrietatem prouocaret: sub ipsis epulis acroama au-

dicebat, aut ex Historiâ veteri maiorum facta, potissimum tamen D. Augustini de Ciuitate DEI libris aures præbebat. In omnes egentes benignus, non populares tantum, sed toto orbe remotos, Syros, Ægyptios, Afros, Palæstinos, & quoscunque denique, vbi vbi gentium degerent, ex Christiano censu, laborare inopiâ cognoscebat, donis & pecuniâ submissâ fouebat, eoq; nomine sibi Persarum, Afrorum, & Syriæ Principes beneficiis deuinciebat, vt Christiani apud Barbaros degentes suis Regibus propitiis vterentur. Peregrinos ita complectebatur, vti non solum regia ipsius, sed totum Regnum aduenis, ad inuidiam propè ipsius, inundaretur. Multa & visenda opera, ædesque sacras & palatia, porticus ac pontes, aliaque molitus, partim perfecit, partim inchoauit. Regiam Ingelhaimianam, in natali, vt multi ferunt, solo propter Moguntiacũ; alteram Noviomagi Vahali flumini imposuit. Longè celeberrimum & augustissimum est templum illius Aquis excitatum, & pons, passus quingentos longus, Rheno ad Moguntiam iniectus, qui anno, quàm moreretur Carolus, fœdo nomine conflagrauit. Cœnobia multa à fundamento erexit: alia, vetustate colla-

psa,

ipſa, inſtaurauit: orbem denique terrarum Principum in Oriente improbis imperiis fatigatum, quodammodè recreauit. Teſtamento verò, quod triennio antè mortem confecit, opes, quas poſſedit, vniuerſas, aurum, inquam, omne, argentum tàm ſignatum, quàm rude, gemmaſque, & omnem pretioſam ſuppellectilem, ac regium apparatum, in tres partitus ſortes: Primam integram iuſſit cuſtodiri, duas in vnam & viginti diuiſas partes, Metropolitanis in Imperio ſuo ciuitatibus tribuit, ita ſortiendas, vt Archiepiſcopus quiſque ex acceptâ ſuâ ſorte trientem ſibi retineret, duas reliquas ſubiectis Pontificibus aſſignaret. Sacræ Pontificum maiorum ſedes nuncupatæ ſunt, Roma, Rauenna, Mediolanum, Forumiulii, Gradus, Colonia Agrippina, Moguntiacum, Saliſburgum, Rotomagus, Treuiri, Senones, Veſuntium, Lugdunum, Remi, Arelatum, Vienna, Tarataſia, Eborodunum, Burdegala, Turones, Bituriges. Primum autem ac principem ex tribus capitalib[9] partibus ad vſum vitæ quotidianum adhibuit: quod à morte ex eâ reliquum eſſet, quadrans omnium, viginti illis & vni Metropolitanis adderetur. Ex altero quadrante liberi, ac nepotes, mares iu-

xtaac fœminæ hæredes essent. Tertius egentibus cederet: quartus aulicis officiis, seruis, inquam, & ancillis. Subscripsere tabulis Episcopi vndecim, cœnobiarchæ quatuor, Comites quindecim. Tabulas ipse Pontifex Romanus Leo III. suâ manu confirmauit: Ludouicus Pius Imperator filius, secundum Patris mortem, summâ fide quamprimum executus est.

Fatalem illi diem (vti multis aliis ad summa Reipublicæ gubernacula sedentibus vsu venit) multa prodigia portendêre. Crebræ siderum duorum Principum defectiones, quibus imminentem Caroli mortem sentire, lugereque iam eum videbantur. Accedebat lurida solem medium inquinans macula, per septiduum spectata: porticus intrà regiam & Basilicam subitò collapsa: pontis decennali opere facti propè Moguntiam conflagratio: faces sereno cœlo ante eius ora emicantes, eodemque tempore equi, cui insidebat, cadentis, & vectorē grauiter affligentis lapsus, iaculumque longè è Caroli manibus excussum: Palatii, in quo diuersabatur, assiduus tremor: conclauium crepitus: tactum de cœlo summum Aquis templum: malum aureum è tecto deiectum: litteræ coro-

næ,

næ, CAROLVS PRINCEPS, expunctæ.

Ergo quartodecimo anno post octingentesimum à Christo nato, correptus est febri, quam inediâ, vt sæpe consueraт; frustra pellere conatus est. Nam cum vehemens dolor pleuritidis accederet, septimo post die, quàm decubuerat, Aquis Graniis, rebus sacris ritè munitus, ex laborioso mortaliq; imperio, ad tranquillum & immortale regnum triumphumque emigrauit. Vixit annos duos supra septuaginta: Franciam rexit annos septem & quadraginta: Italiam triginta nouem: Imperauit quatuordecim. Obiit V. Calend. Febr. horâ tertiâ ante meridiem. Corpus maximâ ceremoniâ, & summo populi dolore, Patriæ Patrem lugentis, templo Aquisgranensi magnificentissimo, ab ipso olim constructo, illatum & humatum. Imperator multis nominibus felix: quòd viuus Imperium Romanū ad Francos & Germanos transtulerit: quòd orbe toto victor innumeros ab hoste triumphos reportarit: quòd hæredem ex se natum Ludouicum Pium Imperio reliquerit imperantem: quòd orbem terrarum rerū gestarum magnitudine, nominisq; gloriâ implerit. Visitur hodieq; eius tumulus, arcu quasi triumphali nobilitatus, cū hâc Epigraphe:

SVB HOC CONDITORIO SITVM EST CORPVS CAROLI MAGNI ATQVE ORTHODOXI IMPERATORIS, QVI REGNVM FRANCORVM NOBILITER AMPLIAVIT, ET PER ANNOS XLVII. FOELICITER TENVIT. DISCESSIT SEPTVAGENARIVS ANNO DOMINI DCCCXIV. INDICT. VII. V. CAL. FEBR.

Corpore fuit, vti vere describit Eginhardus spectator illius & gener, amplo & robusto: staturâ procerâ, quæ tamen iustam nō admodum excederet, septem sui corporis pedum, vertice rotundato, luminibus prægrandibus, radiantibusq; naso supra mediocritatem magno, cæsarie canicie venerandâ, fronte serenâ, & exporrectâ, inerat ori regia dignitas & maiestas, seu stantem cerneres, seu sedentem: ceruix tamen breuior & obesior, venterque proiectior, quem artuum reliquorum granditas excusabat: incessu firmo & virili. Appellatus à populo Romano primùm PATRICIVS, mox AVGVSTVS & MAGNVS: ab Synodo Moguntinâ CHRISTIANISSIMVS, quod posteà nomen fuit Galliæ Regibus æternum: ab eâdem RECTOR VERÆ RELIGIONIS, DEFENSOR SANCTÆ DEI ECCLESIÆ: à Cō-

cilio

cilio Rhemensi, PIISSIMVS: ab Arelatensi, PRINCEPS & IMPERATOR, & ORTHODOXVS.

Post Tassilonem, filiumq; eius Theodonem, exauctoratum, Bauariam tenuit Caroli Magni posteritas, vsq; ad Othonem I. Imperatorem, Saxonem. Ex his Arnolphus Imperator, Carolomanni Regis Bauariæ filius Ludouici, Regis Germaniæ, Nepos, Ludouici Pii Imp. pronepos, Caroli Magni abnepos, Boiariæ limiti Luitboldum, seu Leopoldum, agnatum suum, præposuit: cui & eiusdem Arnolphi Imperatoris filius Ludouicus Bauariam contulit, Leopoldus ille, filius Arnolphi Comitis, Arnulphi Cæsaris præfecti militiæ in bello Nordmannico filius, Austriæ siue Bauariæ Orientalis prætor, regulus postea Boiorum: cum contra Hungaros fortissimè pugnaret, vna cum multis aliis Proceribus Boiorum, cæsus est Anno Domini 907. Tunc enim Ludouicus IV. Imperator, Arnolphi Imperatoris filius, contra Hungaros Bauarorum fines inuadentes magno exercitu profectus est, & continuo trium dierum prælio circa Augustam Vindelicorum congressus cum ipsis, victus est; Hungari victoria potiti, omnia in Bauariâ cædibus, rapinis, &

incendiis vastarunt. Reliquit Leopoldus duos filios: Arnolphum (quem vulgò Malum dicunt, iure ne an iniuriâ non satis constat, alii enim OPTIMVM appellant) & Bertholdum. Arnolphus Malus, filius natu maior, patri Leopoldo in ditione Bauariæ successit: vsuque bellorum promptus & exercitus, contra Hungaros res præclarè gessit; Bauariamque non modo ab eorum incursione strenuè defendit, verùm etiam ad pacem petendam eosdem compulit. Mortuo Ludouico Imperatore, Arnolphi filio, stirps Caroli Magni defecit, cùm iam annos 112. imperasset. Nam Anno Christi 911. Conradus I. Conradi Ducis Franconiæ, Hassiæ, Wetterauiæ, & Frislariæ filius, extra Caroli Magni stirpem Augustus designatus est, auctore Othone Saxoniæ Duce, qui delatum ad se imperium recusauit, ætatis affectę causâ, & ad hunc Conradum transtulit, consentientibus Francorum, Saxonum, & Germanorum Procerum suffragiis. Opposuerunt se illi Arnolphus Malus, Bauariæ Rex, Burcardus Sueuiæ Dux, & alii. Sed eos omnes oppressit Conradus partim vi, partim consilio atque prudentia. Anno 916. indicto Ratisponæ conuētu Principum, Arnolphum, quem alii Arnoldum vocant,

cant, læsæ Maiestatis damnatum, & proscriptum, Bauariæ Regno deturbauit, alios verò capite truncauit. Arnolphus igitur proscriptus cum fratre Bertholdo, vxore, & liberis in Hungariam fugit, ibique vsque ad mortem Conradi Imperatoris permansit: eique Eberhardus frater Imperatoris in Bauariâ interim suffectus est.

Conradus verò Imperator exitum vitæ suæ prospiciens, conuocauit Germaniæ Proceres, eosque hortatus est, vt Henricum, Othonis Saxonum Ducis filium Augustum crearent: ad quem etiam per fratrem suum Eberhardum sceptrum, coronam, & alia insignia Imperii misit. Defuncto itaque Conrado Imper. Anno Domini 919. die 23. Decemb. Henricus I. Saxonum Dux, Auceps dictus, Imperator Frislariæ electus est à Principibus Germaniæ, & Franciæ, acclamante omni populo. Hic primum bellum, quod gessit, suscepit contra Arnolphum Ducem, qui assumptis Hungaris auxiliariis, armis infestis Bauariam inuaserat. Hunc tamen monendo prius de sententiâ mouere studuit, quàm vulnus infligeret. Quamobrem ad colloquium familiare postulauit, & rebus omnibus tentatis eò tandem adduxit, vt

Regium nomen eiuraret, & Ducis Bauariæ titulo contentus esset. Sic pace firmatâ absq; vulnere & sanguine discessũ est.

Anno 937. obiit Arnolphus Bauariæ Dux, sepultus Ratisponæ in S. Emmerami æde. Eius sepulchro tale inscriptum distichon tradunt:

Viuus pollebam, feci quæcunq; volebam,
En nihilor sub humo, sic erit omnis homo.

Eius filii Eberhardus, Arnolphus, & Hermannus, quum de hæreditate disceptarent; nec Imperatorem Othonem I. Saxonem arbitrum ferrent, sed contrà eum ad arma conclamarent, Ducatu Bauariæ exciderunt; vix paucis Comitatibus ab Imperatore relictis, & inter eos sub Comitum Palatinorum dignitate diuisis, vt VVittelspachio, Schirensi, & aliis, Ducatu ipso in Henricũ Imperatoris fratrem, eorum sororium, collato. Et *Ebirhardus* quidem Palatinus, cùm ad bellum persequendum imparatus esset, pro pace, hortatu Archiepiscopi Moguntini, supplicat apud Imperatorem, & impetrat quidem, sed hâc conditione, vt Hildesheimium in exilium abduceretur. Sed paulò post in gratiam ab Imperatore receptus, iterum fœdus contra Imperatorem fecit cum Henrico Imperatoris fratre, Bauariæ Duce, Giselberto Lotharin-

gio:

gio, & Friderico Moguntino. Quibus ab Imperatore domitis, quum Hungaros in Imperium citasset, captus & perduellionis conuictus in Sueuiam relegatur, vbi exsul obiit. Quin & ille ipse *Henricus* Bauariæ Dux, quum accepti beneficii immemor aduersus fratrem Imperatorē fœdus iniret cum Eberhardo Francorum Duce, & Giselberto Lotharingiæ Duce, ab eo proscriptus & expulsus est, Ducatu Bauariæ in Bertholdū, Arnolphi Mali fratrem, & Eberhardi patruum, translato. Henricus ergo nusquam tutū se conspiciens, spe veniæ impetrandæ venit Francofurtum, vbi Imperator Natalitia Christi celebrabat, & mane fratri templū adeunti nudipes & atratus occurrit, seq; ad pedes eius supplicem prostrauit, petiuitque veniam, & impetrauit: sed cum acerbâ obiurgatione: Ducatum tamen Bauariæ non recuperauit, nisi defuncto demum Bertholdo, anno 947. cui eum Imperator concesserat.

At Arnolpho & Hermanno indignantibus, se auitâ paternâq; dignitate priuari, & occasionem eandem recuperandi captantib⁹; visa est ad eam rem defectione filii Ludolphi, à Patre Othone Magno Imp. idonea oblata esse opportunitas. Itaq; Ludolpho se adiungunt, & Ba-

nariam occupant. Ludolphus ille, Dux Sueuiæ, filius Othonis Imp. cū Conrado Duce Franconiæ, & Episc. Moguntino contrà patrē conspirauit, an: 952. & Moguntiam muniuit. Otho Imp. eandem obsidet mensib. aliquot. Conradus Franciæ Dux occupat Ratisponam, Augustā, spoliatq; & vastat Bauariæ Ducatū. Henricus n. aberat, & auxiliares copias adduxerat Patri Othoni Imp. In Sueuiâ ne Ludolphus cum patre prælio cōgrederetur, persuadetur ab Episc. Hulderico Augustano, vt se Patri subiiciat; quo facto, Otho Imp. Bauariā recuperare conatur fratri suo Henrico: sed hostes oēs munitiones occuparant; ideò frustrà hoc an. 953. laborauit. Anno sequenti 954. Ludolph⁹ cum Conrado & Ep. Salisburgensi, euocat Hungaros in perniciē Germaniæ, exploratoresq; ab Hungaris mittuntur ad Othon. & statim quinq; exercitib. Bauariam vastāt. Otho Ratisponam deditione capit, & filium Ludolphū in gratiā recipit. Tandem Hermanno in prælio capto (cui pars Bauariæ concessa erat sub Comitis Prouincialis titulo) & omnibus suis ditionibus exsuto; Arnolpho itidem in obsidione Ratisponensi occiso, Imp. Otho Magnus receptam à se Bauariam Henrico fratri restituit.

Ita:

Ita filiis Arnolphi à successione amplissimæ ditionis exclusis, eorũq; posteris in angustias Schirẽsis siue Comitatus siue Palatinatus coarctatis: interim Bauariæ Ducatus nunc à Saxonibus, nunc à Sueuis, nunc ab Austriacis, nunc rursus à Sueuis tenebatur: quoad tandẽ aliquãdo in potestatem pristinorũ Dominorũ, FRIDERICI I. BARBAROSSÆ Imp. beneficentia, & OTHONIS MAIORIS Wittelsbachii virtute rediit: à cuius familia etiamnum hodie possidetur. Ita vt ipsa Bavaria, inuita & quasi coacta aliis familiis, (quæ illi, reiectis maioribus Othonis Wittelspachii, præfectæ fuerunt) subdita, eorumque tanquam adscititiorum Dominorum iugo excusso, patrocinium tutelámq; vnius huius stirpis, à qua adhuc gubernatur, desiderasse videatur.

COMITES SCHIRENSES ET WITTESLSPACHII.

CASTRVM SCHIRENSE moenibus clausit ARNOLPHVS, Arnolphi Mali, Bauariæ Ducis filius, Eberhardi & Hermãni frater: regiamque sibi ac suis posteris sedem extruxit: Vnde Comites & reguli Schirenses nominis originem traxerunt.

Huius Arnolphi, conditoris castri Schirensis filius WERNERVS, Arnolphi Mali Nepos, Hungaros in Bavariam re-

 uocauit,

uocauit, quibus Otho Magnus Imperator, anno 955. cū exercitu occurrit apud Augustam Vrbem, in campis Lycatiis, eosque ingenti prælio vicit, die 10. Augusti, roburque eorum ita imminuit, vt redire non sint ausi. Duces eorum quinque cepit, eosque postea Ratisponæ suspendi iussit. Captos plurimos Eberhardus Comes viuos sepeliit. Conradus Dux Franciæ seditiosus periit in prælio, & alii quidā. Heroldo, Episcopo Salisburgensi, qui cum Wernhero Schirensi Comite Hungaros euocarat, oculi eruuntur. Hungari se ad præsentaneum exitium eductos à Wernhero Comite conspicati, ipsum tanquam proditorem trucidarunt.

Wernhero ab Hungaris interfecto duos filios assignant: Othonem I. & Eckhardum.

Otho I. Comes Schirensis, patronus Frisiorum, vxorem habuit Iutam, quæ ei peperit tres filios. 1. Othonem II. 2. Conradum Comitem de Valeia. 3. Arnolphū, Comitem Dachuni.

Otho II. Comes Schirensis, Frisiorum aduocatus, ex hac vita migrauit, Anno 1079. & ex vxore Haziga, filia Regis Arragoniæ, ternos genuit mares. 1. Othonem III. 2. Bernhardum, qui sine vxore

ac-

ac liberis priuatus obiit, anno Christi 1001.3. Eckhardum II. qui genuit Othonem, Bernhardum, & Eckhardum. *Eckhardus* dimissa Reipublicæ cura priuatus in Monasterio vixit. Fratres *Otho* & *Bernhardus* Comites de Wolffratshausen dicti sunt. Wolffrathshusium, quod Auentinus Veliphorathusium appellat, oppidum est, seu forum, in superiore Boica ad Loysam seu Libusam amnem paulo supra quam miscetur Isaræ, plus minus viginti millia passuum ferè à prætorio Boiorum Monacho.

Otho III. Comes Schirensis, Othonis II. filius, magni animi, magnique nominis per totum Imperium Romanum, Schirense castrum in Monasterium vertit, & alio Wittelspachio exstructo, sedem suam ibi posuit: seque cum posteritate sua Comitem Palatinum, siue Landgrauium Bauariæ, posthac nuncupauit. Inde Hierosolymam profectus, in via decessit, anno Christi 1008. Ex Agnete Lotharingia vxore genuit OTHONEM IV. VLRICVM, & LVDOVICVM.

Otho IV. filius Othonis III. Comes Palatinus Wittelspacensis, Henric. V. Imp. in Italiam proficiscentem secutus est: vitam finiit an. Christi 1046. relictis quatuor:

tuor filiis. 1. OTHONE V. qui post exclusum Henricum Leonem Saxonem, Henrici Superbi filium, Friderici Barbarossæ Imperatoris beneficio, Bavariæ Ducatū recuperauit, anno Domini 1180. 3. Idus Iulii. Et ab hoc Othone Wittelspachio, cognomento MAIORE, profectæ sunt Illustrissimorum principum palatinorum Rheni, & Bavariæ Ducum hodiernorum familiæ. 2. FRIDERICO, qui dicebatur BARBATVS. 3. CONRADO, Episcopo Moguntino, & Salisburgensi, qui cum vix duobus annis quiete præfuisset, è Moguntina cathedra deturbatus est, & defuncto Christiano, Comite à Buche, Thuringo, reuocatus, rursus Moguntinū Archiepiscopatum gubernauit annis septendecim. 4. OTHONE WITTELSPACHIO, cognomento MINORE, cuius filius OTHO palatinus de Wittelspach, Philippum Imperatorem, Friderici Barbarossæ filium, in arce Bambergensi, cum post incisionem venæ quietis causa secessisset, in cubiculo interfecit, anno Domini 1208. 22. Iun. Corpus philippi primum Bambergæ sepultum, postea Spirā translatum est. Wittelspachius sicarius non multo post ab Othone IV. Imp. proscriptus, & à philippi Imp. Marescalco pappenheimio interemptus, facinoris sui

præ-

præmium tulit: Arx Wittelspachia à Ludouico Bavariæ Duce solo æquata.

BAVARIÆ DUCES DIVERSÆ familiæ.

Arnolpho Malo, Boiorum principe, extincto, & hæredibus ob defectionem exauctoratis, Bavaria parebat Othoni Magno, Romani nominis primo apud Germanos, & fortissimo Imperatori: qui eam, vt dixi, Henrico fratri attribuit. Hic filium reliquit Henricum, qui alias Hezilo dicitur, Henrici Sancti Imp. patrem, patruelem Othonis II. Imp. qui cum Archiepiscopis Moguntino, & Magdeburgio, Rege Daniæ, Ducibus Poloniæ & Bohemiæ, aliisque Imperii principibus contra Imperatorem Othonem II. conspirans, ab eo, in Ordinum Comitiis, Majestatis læsæ accusatus anno 974. Quorum suasu apud Imperatorem culpam deprecatus, gratiam recuperauit. Sed cum biennio post, licet à viribus imparatus, & à sociis desertus, rebellare tamen iterum auderet, ab Imperatore Othone II. Othonis Magni filio, proscriptus; Ducatuque Bavariæ pulsus est; quem Imperator Othoni Duci Sueuiæ, suo ex fratre Ludolpho Nepoti, concessit.

sit. Henricus autem siue Hezilo exsul abiit in Bohemiam, vbi de pace cum Imperatore per intercessores tractans, conuenit, vt se sisteret iudicio Imperii, vbi comparens in Comitiis, communi Principum consensu tam ipse, quam filius eius Henricus, Treverim in exilium relegantur. Tandem tamen Hermanni Saxoniæ Comitis industria, Francofurti in Comitiis Imperatori Othoni III. Othonis II. filio Othonis Magni Nepoti, supplex factus, publice reconciliatus est, & iurata solenniter fidelitate in Ducatum Bauariæ restitutus, Anno Christi 989. Mortuus est Gandersheimii in Saxonia, Anno 992.

Filius eius Henricus, Dux Bivariæ, Henrici Aucupis Imperatoris abnepos, primus ab Electoribus, secundum constitutionem Othonis III. & Gregorii Papæ, electus est Romanorum Imperator, Anno Christi 1022. dictus cognomento SANCTVS, & CLAVDVS. Matthæus Raderus Iesuita, contendit, Henricum hunc Sanctum Imper. gente Boium, non Saxonem fuisse. Qui vero natum ex gente Saxonum tradunt, referunt stemma ad Henricum Aucupem, & tres Othones Imperatores, itemque tres Henricos, Aucupis filios, nepotes, pronepotes, hoc ordine nascendi. HEN-

HENRICVS AVCEPS REX

[OT]HO I.	HENRICVS, Othonis frater.
[OT]HO II.	HENRICVS RIXOSVS HEZILO.
[OT]HO III.	HENRICVS SANCTVS Imperator.

[...]d mendose: si Radero credimus. Nam [...]tris (inquit) Henrici Sancti tumulus, [...]c Epitaphio inscriptus Ratisponæ, a-[...]d S. Emmeramum ostendit Boium, [...]n Saxonem fuisse Patrem.

Henricus Regis Pater, & defensio legis, Bavariæ cultus, pius est hic Duxque sepultus.

[H]enricus ab re ipsa Rixosus, Saxo (cuius [H]enricum S. plerique omnes filium fa-[...]iunt,) non fuit pius, (nisi iam moritu-[r]us) sed factiosus turbator, longasque li-[...]es, & odia cum Reginoburgico præ-[...]lio exercuit, Othonibus Imperatoribus refractarius, affectator Imperii, proscriptus, nec Ratisponæ, sed in Saxonia Gādersheimii extinctus & humatus. Ex quibus conuincas erroris Reisnerum,

duos

duos Henricos miſcentem, & hunc Rixoſum Ratiſponæ ſepelientem. Gandersſhemum, ſeu Gandersheimium oppidum fuit Saxoniæ, cum nobili cœnobio, Mauſoleum ibidem fuit principum Saxoniæ. Pater autem S. Henrici vere pius, & pro ſancto cultus. Nam ex Abudiaco pago, qui fuit Henrico Imperatori natale ſolum, ſingulis noctibus Ratiſponam ad S. Emmerami ædem properauit, ibique in ſella è ſaxo exciſa, (quæ hodieque viſitur) quieuit, quoad fores templi panderentur. Docent idem ſigna gentilitia, Mauſoleo ipſius affixa, Patrem S. Henrici non fuiſſe Saxonem, ſed Boium. Abeſt equus, adſunt reticulati, & decuſſati rhombi Boiorum. Henricus Auceps Rex in media aquila ſignum geſtauit Witichindęum, equum, inquam, exultantem. Henricus S. aquilam cum rhombis ſine equo, vt eſt, cum in aliis, tum Babenbergenſibus Monumentis. Idem Archiepiſcopi, Trevirenſes & Moguntini, è Saxonum ſtirpe orinndi factitarunt, cum ad crucem Trevirenſis equum, eundem Moguntinus ad rotam adiungebat. Bruno vero Auguſtanus Antiſtes, Germanus S. Henrici, rhombos cum Auguſtani Epiſcopatus inſignibus coniunxit, non equum. Sunt alia haud pauca diſcrimina diuer-

æ gentis, quæ Ioannes Saller, fami-
ioliticæ sodalis, apud summam æ-
Ratisponæ Ecclesiastes, in Synta-
: de stirpe S. Henrici adducit: quod
i huius & illius sint liberi: quod Iu-
duæ fuerint, alteraque Arnolpho
nata, & Henrico Othonis Magni
nupta; quibusdam parum laudata:
ı S. Henrici auia, sancta matrona:
l illa Saxonis coniunx maritum &
nes concitarit ad occupandam Boi-
terram, & iustos hæredes excluden-
quod vtriusque diuersi sint liberi:
od Henricus Imperator moriturus,
uinciam non Saxonibus commiserit,
mittendam alioqui, si Saxo fuisset,
ularibus: quod triginta duos Co-
es vno patre Babone Abenspergen-
itos singulos singulis dynastis & præ-
uris donarit: quod nuptias sororis
elæ cum Rege Pannonum Stephano
Schirensi castro gentilitio celebrarit:
hoc genus alia multa, quæ ostendunt,
enricum Norici & Carinthiæ princi-
m, nunquam Saxonem fuisse. Multa
nen possunt contra adferri, quæ rem
n parum dubiam reddant, vti non-
im audeamus cum Radero abrupte
onunciare, Henricum stirpe Boium
isse, non Saxonem: quanquam vti dixi,
Rade-

Raderus propendeat in eam partem, v
Boium domo existimet. Sed compere
dino, & amplius pronuncio, donec li
queat.

Aspexit igitur Henricus Sanctus pri
mam lucem Anno Christi 972. pri
Non. Maii, non Ratisponæ, vt Fabriciu
tradit, sed Abudiaci, vt Aventinus & Ra
derus narrant, qui vicus est, & castrum
supra Ratisponam millia passuum de
cem, ad ripam Danubii: Patre Henrico
Norici & Carantanorum regulo, matr
Gisela, Burgundionum Regis filia, au
Bertholdo, proauo itidem Bertholdo
Arnolphi Mali fratre, Abauo Luitbold
præfecto Austriæ, Arnolphi dynastæ, q
in Nordomannico prælio Anno 891. c
cidit, filio: ut in hoc schemate vides:

ARNVLPHVS Comes, Arnulphi Cæsaris Præfectus militiæ in Nordmannico bello.

|

LVITBOLDVS Princeps, & Austriæ tetrarcha.

ARNOLPHVS MALVS.	BERTHOLDVS, Princeps Norici & Carinthiæ.
|	|
IVDITHA, HENRICI Saxonis vxor.	BERTHOLDVS Princeps.
	|
	HENRICVS, Princeps Noricorum & Carinthiæ.
	|
	HENRICVS SANCTVS Imperator.

Sacro fonte lustratus, à Wolffgango Antistite Reginoburgico. Morũ & pueritiæ formatores habuit inclitos viros Bernhardum, Præsulem Hildeshemensem: Burcardum Vangionem: & Wolffgangũ Reginoburgicum. Est in huius VVolffgangi historia, ab Henrico Principe quatuor liberos ad VVolffgangum deductos, vti cælestem ab illo doctrinam, pietatem, & religionem haurirent, illumq; magi-

magiſtrum ſingulorum fortunam, ſtatum, conditionem præſenſiſſe: & Henricum quidem ab eo Regem identidem appellitatum: Giſelam ſororẽ Reginam: Brunonem Epiſcopum: Brigittam Antiſtitam. Et ſane cuique ſua poſtea ſors rata fuit. Nam Henricus & Rex & Imperator creatus eſt. Bruno Pontifex Auguſtanus creatus: Giſela Toxo ſeu Toxidi Pannonum Regi nupſit, nuptięque in caſtro Schirenſi, præſente tota gente cognata, ſolennes agitatæ; Brigitta in Antiſtitam ſacrarum virginum lecta. Henricus pueritiam, adoleſcentiam, & iuuentutem, in ſumma vitæ innocentia traduxit: ad quam rem, vti ſolet, plurimum virtus & inſtitutio Wolffgangi valuit. Fabricius inde, áliique miſcent acta Rixoſi, cum actis pacatiſſimi principis ac parentis S. Henrici, qui prorſus diuerſi fuiſſe videntur Radero. Vbi Henricus ex ephebis exceſſit, annoſque pubertatis exegit matrimonio illigandum cenſuere parentes, à quo cum ob integerrimum corporis florem, caſtamque mentem, abhorreret, nec tamen animum aperire, nec votis ſuorũ repugnare auderet, admiſit conditionẽ, nobiliſſimamq; virginẽ, Sifridi Palatini filiam, (non Rheni, vt Fabricius & Reiſnerus, compluresque alii prodi-

prodidere, sed, vt vult Raderus, Comitis ad Mosellã, vnde Mosellani quoq; cognomento dicti) in consortem Regni accepit: quibus mox de tuenda virginitate, vsque thori abstinendo, ad exemplum Pulcheriæ Augustæ cum Marciano in omnem vitam conuenit. Inter hæc Otho III. (qui dictus fuit MIRABILIA MVNDI) Imperio simul & vita defungitur. Henricus multis in Germania regulis tantę spei imminentibus ab Heriberto Moguntino (præsentibus Archiepiscopo Salisburgensi, Brixinensi, Herbipolitano, Ratisponensi, Argentinensi, Patauiensi, Frisingensi, Abbate Fuldensi, aliisque cum Præsulibus, tum Dynastis plurimis,) Rex consalutatur, & Moguntiæ sub Annum Christi 1002. VIII. Idus Iunii sacro oleo imbutus consecratur. Alii coronam ei mpositam Aquisgrani scribunt à Willegiso, Archiepiscopo Moguntino, qui vt rtus sui humilis nunquam obliuisceretur, rotas duas, quod carpentarii esset fius, clypeo Moguntinæ Ecclesiæ insesit, & in thalamo ornatis ac grandibus teris hæc verba scripta habebat: *VVillegis, VVillegis, recole, vnde veneris.* Henrici nperatoris competitores alii armis, alii onditionibus ad officium & ordinem dacti. Inter quos primores Eckhardus,

Othonis Primi ex Ludolpho pronepos, Brunonis Pontificis Pater, Sueuorum Rector Hermannus. In Boiis Austriis Tetrarcha Leopoldus, Ezo Palatinus ducta Othonis III. filia Superbus, Dietericus Lotharingius, omnes in Regnum intenti: sed spe frustrati. In Italia Ardoinus, seu Hartvvigus, reclamante Arnulpho Mediolanensi Pontifice, Rex proclamatus. Henricus non minus armis valuit, quam religione. Bella haud pauca, plæraque tamen omnia secundo euentu gessit. Hermannum Sueuorum Regulum ab armis coegit ad asylum regiæ clementiæ confugere. Mox ad easdem aras & Henricus Austrius, Leopoldo natus, gente Boius, domo Schirensis: supplex adrepsit. Mouit inde in Italiam contra Ardoinum, (Hartvvigum alii vocant) non ipse tamen præsens, sed per Duces, victusque discessit, vti meminisset se vinci posse, magisque certo Numine, quam dubio Marte, & viribus niteretur. Eundem tamen HENRICVS postea fastu & victoria exultantem, armis exuit & Regno, vt & ipse meminisset, multos ob hoc repente altius efferri, vti grauiore mox ruina deuoluantur.

Henri-

Henricus inde Boleslaum Bohemum bello petit, pulsoque & victo Iarimurum fratrem sufficit. Inde in Sarmatam Boleslaum, Bohemo cognominem, mouit, ingentique prælio victum fugauit, qui mox proiectis armis ad mite HENRICI ingenium appellauit, pacemque impetrauit. Eodem euentu Balduinus, Belgarum regulus, occupata Valentiā, Cæsaris vim armatus, & supplex clementiam expertus est. Repetit Henricus Italiam, Augustusque Romæ festa ceremonia acclamatus, & à Benedicto Octauo Pontifice Romano inauguratus, Græcorum coloniam Troiam, ipso nomine ex omni priorum temporum infelicem obsidet: Græcorum hæc præsidio tenebatur, quam Imperator quarto post, quam obsederat, mense deditam funditus euertit: (vti nec in Asia Phryges, nec in Europa Græci defendere nomen Vrbis, & locum Troiæ potuerint) totaque Apulia in ditionem Imperii recepta. Nullus bellorum finis: Pacata Italia, turbarunt rursum Sarmatæ, iterum Bohemus armatur. Iam & Heneti, quos Vinulos & Slauos appellant, templis & sacris omnibus bellum nefarium indicunt. Imo & Saxo furit: sed oẽs

Henrici virtus strauit, & parere docuit. Nullum narrandi modum faciam, si persequi stilo omnia Henrici bella, prælia, victorias, coner.

Cæterum eductos à puero, nil nisi virtutem, & cultum aduersus Numen, & omne cælum exercuit. Idemque & optimus Imperator, & fortissimus bellator & religiosissimus Dei cultor exstitit: vt nec arma officerent religioni, nec religio armis. Quin & sibi mutuo suppetias ferebant, cùm in periculis Imperator sæpius ad vota recurreret, nec interim laborem bellicum remitteret. Iam quid nõ contulit Ecclesiæ Babenbergensi, apud Variscos, vbi Pontificiã sedem à fundamẽtis excitauit omniq; suo patrimonio, quod ab Othone Imperatore acceperat, impertito, locupletauit. Instaurauit idem Imperator & alios Episcopatus per Pannonum, Henetorum, Saxonum, Alsatarum, aliorumque Germaniæ populorum, per incursiones barbarorum grauissimè afflictos: inter quos fuere Martiburgianus, & Hildesheimensis in Saxonia: Misnensis apud Eudosios in Misnia: Argentinensis in Alsatia: Parthenopolitanus in Marchia. Sensit denique Henrici liberalitatem (cuius plurimæ & signatæ tabulæ passim leguntur) tota Germania.

Ita-

Italia, Pannonia, quam Giſela ſorore Toxo in thorum legitimum data, vna cum Rege, quem ſanctum poſtea Stephanum dixere, ad Chriſti cultum traduxit. Eiuſdem religionis author fuit Slauis. Rem denique Chriſtianam longe lateque propagauit, vti non tam Rex Germaniæ, quam Doctor dici poſſit. Iam caſtimonia illius ſupra omnia exempla eſt, (ſi vera ſunt, quæ tradunt ſcriptores Pontificii) nec habet niſi vnicum in Oriente Marcianum: & Pulcheriam Auguſtos, qui id primum auſi ſunt, in regia licentia tentare, vt in mediis aulæ deliciis, tanquam extra aulas, in ſolitudine poſiti, vellent Deo puris corporibus litare. Sed Marcianum (inquit Raderus) Pulcheria iureiurando, ne deuo- [illegible]o contingeret, adegit: Henricus & Cunegundis ſponte animi Deo, de corpore ſuo thus virginitatis adoleuere. Nec minus ſancte cuſtoditus ab vtroque pudor, quam ſignatus: quod ex candenti ferro à Cunegunde nudis veſtigiis, & illæſis, calcato patuit, cum regiæ virginis exiſtimatio in diſcrimen ſuſpicionis incidiſſet. Quo attonitus Imperator prodigio, ſuſpicionem omnem ex animo deleuit, & moriturus Auguſtam, vocatis propinquis, cum hoc

elogio reddidit: *Qualem accepi, talem reddo: virginem dedistis, virginem recipite.* His præclaris & immortalibus operibus editis, famaque inclitus, HENRICVS ab immortali & perituro regno ad cœleste & immortale regnum tandem est profectus. Vixit annos quinquaginta duos: regnauit quatuor & viginti, imperauit vndecim. Conditus Babenbergæ, & illustri Mausoleo cultus: Anno Christi 1024.

Henrico Sancto Imper. mortuo, (inquit Cario) *Imperium Occidentis & Bauariæ desierunt esse apud stirpem Saxonicam Henrici Aucupis, reuolutum ad Francos. Bauariam Imperator concessit HENRICO nepoti ex fratre coniugis Cunegundæ è Lotharingia Mosellana, etsi superessent agnati Principes, qui in Saxonia amplis regionibus dominabantur titulo Marchionum Saxoniæ. Erant enim HENRICO Bauaro, Othonis I. fratri nati HENRICVS HEZELO, Sancti Pater, qui in Bauariæ Principatu successit, & BRVNO Marchio Saxoniæ, cuius filius BRVNO cognominem filium, & LVDOLPHVM reliquit. Ludolpho filii fuerunt Bruno, ECBERTVS, vltimi Ecberti Pater, & OTHO, Dominus terrarum ad Visurgin prope VVestphaliam:*

liam: qui ab Henrico Quarto Bauariam recepit. Sed ob conspirationem factam in Imperatorem, iterum excussus, HENRICO CRASSO seu PINGVI filio Comitatum in Ringelheim cum dominio terrarum ad Visurgin reliquit, vt dicitur. Sed Henricus Sanctus hos testamento præteriit. Id vel persuasu coniugis, vel ob præstitam in bellis operam factum esse ratiocinor. Non recte vereque ratiocinatus est Cario, inquit Matthæus Raderus. Neque enim ob eas caussas Henricus testamento præteriit Saxones, quas Cario narrat: sed quod Saxones non essent è stirpe Henrici, nec Henricus è Saxonum gente duceret genus. Nō repugnat tamen Raderus, Cunegundis fratris nepoti concessum Principatum Bauariæ, vel ob preces Augustæ, vel ob nauatam in bello operam.

Mortuo Henrico Bauaro, S. Cunegundæ fratre, Conradus Saliquus Imperator filium suum Henricum Tertium cognomento Nigrum, vix decem annos natum, in Ducatu Bauariæ collocauit. In Italiam vero profecturus, eundem filium suum Regem Romanorum declarauit. Illinc reuersus, cum Ratisponæ Anno 1092. conuentum ageret, Stephanus Hungariæ Rex, misso legato, Ducatum Bauarię coniugi suæ hæredita-

rium ſibi reddi poſtulauit. Quod ſi Cęſar forte recuſet, mox ei bellum indicit. Ad hunc conuentum adduxit Babo Comes Abenſpergenſis filios ſuos triginta duos, ſingulari quodā & admirabili ſpectaculo. Tot n. viuentes habebat filios, cum filiabus octo. Inde ergo Conradus Saliquus Imperator in bellum Hungaricum omni ope & ſtudio incubuit, proceſſitque adeo Rabam vſque obuia omnia gladio & incendiis vaſtans. Cui cum par eſſe nullo modo, aut reſiſtere ſatis poſſet STEPHANVS, pacem cum eo fecit.

Henricus III. cognomento Niger, Dux Bauariæ, Conradi Salici filius, viuo Patre conſors Imperii adſcitus, Bauariæ CHVNONEM quendam ſucceſſorem dedit, qui Hungarorum conſpiratione fretus, conabatur Imperii poſſeſſionem ad ſe transferre. Sed tandem ab Henrico III. Imperat. exploſus, ob male & crudeliter adminiſtratam Prouinciam, Ducatu Bauariæ priuatus, totam ætatem ſuam exul in Hungaria tranſegit.

Chunonis Bauariæ Ducis exulis loco, Henricus III. Imper. Bauariam attribuit filio Conrado, & eo paulo poſt defuncto Henrico IV. filio tum bimo,

qui

qui Patre è viuis sublato, Anno 1056. puer Septennis Imperium Romanum adiit, & Bauariam tradidit Othoni, Duci terrarum in Saxonia ad Visurgin, nato ex posteris Henrici Rixosi. Sed & hic Otho, Bauariæ Dux, conuictus de insidiis vitæ Henrici IV. Imperatoris structis, Bauariam amisit, occupante eam Welpho, beneficio & concessione Cæsaris. Quare accensus Otho, percursa Germania, quos potuit, ad belli societatem aduersus Henricum IV. Imper. concitauit: interfectus tandem in prælio.

Guelphone, Azonis filio, cognomento Robusto, primo Boiorum ex ea familia Duce, Anno CHRISTI 1071. creato, septimo & septuagesimo Neoburgi ad Danubium capto, & Principatu depulso, Conradus, filius Henrici IV. Imperatoris, Henrici III. Nepos, Salici Pronepos, Boiorum prouinciam suscepit (quemadmodum Baronius ex Lamberto narrat) atque inde ad annum 1093. vel etiam vlterius tenuit. Nam tertio & nonagesimo à Patre Henrico defecit, & in Italiam profectus Rex Longobardorum creatus est Mediolani: vnde Raderus existimat, non nisi ad annum 1093. Boiariam illi paruisse. Guelphonem IV.

primum Boiariæ ſeu Bauariæ ex ea ſtirpe Principem, Auentinus affirmat viginti totos annos extorrem à Boiaria fuiſſe. Pulſus autem eſt ab Henrico primum ex Italia reduce, Anno 1077. De Conrado vero affirmat Baronius his verbis: *Sed anteauam vlterius progrediamur, in memoriam reuocandum de VVelphone iſto, quod dictum eſt ſuperius ex Lamberto, nimirum fuiſſe filium Azonis, Marchionis Ferrarienſis, inhæſiſſe autem Henrico Regi contra Saxones, inde contra HENRICVM ipſum RVDOLPHO, nouo Regi, cum priuatus eſſet Ducatu Bauariæ, quo ab eodem Rege, pulſo OTHONE, donatus fuerat, tradito illo Conrado filio ſuo, cuius cauſâ ab eo deficiens Rudolphi partibus inhæſiſſet.*

Cum ad ſenilem ætatem perueniſſet Guelpho Dux Bauariæ, Hieroſolymitanum iter arripuit, non ſine maximo periculo: deinde ad reditum ſe parans, Cyprum adiit, vbi mortuus & ſepultus eſt. Oſſa tamen eius poſtea inde ſublata, ad Altorfenſe Monaſterium tranſlata & repoſita ſunt. Filios reliquit duos: GVELPHONEM V. cognométo CRASSVM: & HENRICVM GVELPHONEM, cognomento NIGRVM: quorum vterque Bauariæ Ducatum poſſedit. Guelphoni

Craſſo

Crasso improli successit HENRICVS NIGER, Dux Bauariæ, qui ex Wulffhilde Saxonica suscepit CONRADVM GVELPHONEM, ex Duce Boiariæ Monachum & Anachoretam: HENRICVM SVPERBVM, Ducem Bauariæ ac Saxoniæ, & GVELPHONEM Sextum: filias itidem quatuor: IVDITHAM, WOLFILDAM, MATHILDAM, & SOPHIAM.

HENRICVS SVPERBVS, Bauariæ Dux, & idem Saxoniæ, per matrimonium, quod Lotharii Cæsaris esset gener. Ab hoc enim dotis nomine acceperat Brunsuigum, Comitatum Northeimensem, & omnem ad Visurgim ditionem. Post obitum Lotharii Imp. Conradus Tertius Franconiæ ac Sueuiæ Dux, Imperium adeptus est, Anno CHRISTI 1129. Huic Saxones, atque alii, qui in electione non adfuerant, restiterunt, quasi haud legitime electus fuisset. Sed ea controuersia facile in Comitiis consopita est Bambergæ. Henricus tamen Superbus, Bauarorum Dux, gener Lotharii, ipse post loceri obitum Imperium summis viribus affectabat. Habebat etiam penes se Ratisponæ ornamenta Imperialia ab Lothario relicta, quæ restituere plane nolebat.

Tandem vero coactus ea reddidit, in gratiam tamen cum Cæsare Conrado redire non potuit. Henricus Superbus exercitum parabat, castraq; ad Lycum fluuium figebat contra Augustam Vindelicorum, quam occupabat Cæsar. Hic illũ veritus clam noctu Herbipolim aufugit: tum etiam Henricum Superbum proscripsit, & Ducatum Bauariæ fratri vterino Leopoldo Austriaco tradidit: Henricus autem Superbus recuperata post modum Saxonia, cum in Bauariam contenderet, mœstitia extinctus est, Anno Domini 1139. relicto filio Henrico Leone: in cuius gratiam Saxones rebellabant Cæsari Conrado, nec id modo, verum etiam Guelpho, seu Guelphus VI. Henrici Superbi defuncti frater, armis sibi vindicabat Bauariam, eiecto Leopoldo Austriaco, cui Cæsar Conradus eam prouinciam dederat. Cæsar vero eiecti Leopoldi defensionem suscepit. Post diuturnum & anceps bellum, cum Guelpho VI. Bauariæ Dux, à Conrado III. Imper. tandem Anno CHRISTI 1140. in oppido VVeinsburgo obsidione cinctus esset, & armis ac fame pressus, deditionem quibuscunque conditionibus facere cogeretur, ibi vxor Guelphonis petit, vt sibi cum cæteris Baro-

num

num & nobilium vxoribus, quæ vnà inclusæ erant, saluis abire liceat, & tantum de suis rebus portare, quantum vnaquæque posset. Quod cùm à clementissimo Imp. Conrado facilè impetrassent, coniunx Guelphonis, Bauariæ Ducis, consilium pietatis & fidei coniugalis plenum init. Nam hortatrix est cæteris matronis, vt omnibus aliis rebus relictis, suos maritos in humeros imponant, & vrbe exportent. Ipsa Dux agminis, per medias hostium acies, & circumstantia tela maritum effert, ac cum eo quiduis periculi subire potiùs, & semel vnà perire cupit, quàm sine eo incolumis & opulenta florere. Tanta autem admiratio fuit huius pietatis & fidei matronalis, apud Imperatorem Conradum, vt remissâ iracundiâ maritos vxorum virtuti donaret, & pacem ac amicitiam cum eis faceret.

Longum hoc & cruentum bellum, tādem Fridericus Barbarossa Imp. Sueuiæ Dux, Conradi ex fratre Friderico Nepos, his conditionibus composuit: vt tota inferior Saxonia cederet Henrici superbi filio, cognomento Leoni. Albertvs Vrsvs contentus possessione Marchiæ Brandenburgensis, & superiore Saxoniâ, abstineret ab inferiore: Bauariam reti-

neret Henricus Austriacus, Leopoldi defuncti frater, ductâ viduâ Henrici superbi Gertrude, Lotharii Imp. filiâ: Guelpho certæ partis Dominus esset. Quibus conditionibus cùm non staret Henricus Leo, postquàm adoleuisset, sed iniuriam sibi fieri quereretur, ac peteret se nullâ suâ culpâ paterno Ducatu Bauariæ exutum restitui in integrum, Fridericus Barbarossa Imper. hanc litem, ne in bellum rursus exiret, ita diremit, vt Henricus Austriacus parte Bauariæ, quæ veteris Austriæ limites attingebat, contentus, Bauariam reliquam nouis & angustioribus limitibus ab Austriâ diremptam relinqueret Henrico Leoni: & vt iacturam hanc faciliùs ferret Henricus Austriacus, Leopoldi frater, transtulit familiam Austriacam in ordinem superiorem, decreto ei tributoque titulo Ducis: Guelphonem, Henrici superbi fratrem, vt quiesceret in posterum, Thusciâ & Spoletano agro, Sardiniæq; Principatu donauit, Conradum, fratrem suum, Palatinum Rheni constituit.

Ita Austriacis amplioris ditionis, & nouæ dignitatis accessione auctis, Bauariæ Ducatus rediit ad Henricum Leonem, quo nullus ferè in Historiis Princeps priuatus legitur potentior fuisse, &

am-

ampliorem Germaniæ partem plurimos annos tenuiſſe. Non modò enim duos illos Ducatus Saxoniæ & Bauariæ ſimul obtinebat: ſed imperium quoque ſuum ab Alpibus Italicis ad Rhenum, ab hoc ad mare vſq; Balthicum, per VVeſtphaliam, Saxoniam, & Holſatiam proterminabat: Danubii, Rheni, Viſurgis, & Albis Dominator.

Pater huius Henrici Leonis fuit Henricus ſuperbus, Dux Bauariæ, natus paternâ origine ex celeberrimo genere Guelphonum, Ducum Bauariæ; & matre VVulphilde, filiâ laudatiſſimi Principis Magni, poſtremi ex primâ familiâ Ducum Luneburgenſium, orta ab Hermanno, quem Otho I. Imp. propter virtutem, induſtriam, & fidem eximiam evexerat. Patruus Henrici Leonis fuit Guelpho VI. Dux Bauariæ, qui in obſidione VVeinsburgenſi, cùm fame coact⁹ eſſet dedere ſe irato hoſti Conrado III. Imp. coniugis ſuæ honeſtiſſimo & memorabili conſilio liberatus eſt. Matrem habuit Gertrudem, filiam pii, ſapientiſſimi & fortiſſimi Imperator. Lotharii Saxonis, qui vnà cum filiâ dotis nomine ſuo genero Henrico ſuperbo, Leonis Patri, tradidit Brunſvvigum, Comitatum Northeimenſem, & omnem ad Viſurgim

gim ditionem, quam ipse cum coniuge Rixâ à suo socero Henrico Crasso acceperat. Ab hisce parentibus cùm ortus esset Henricus Leo, non solùm virtutis semina, & indolem generosam, sed etiam fortunæ bona amplissima accepit. Paruit enim (vt dixi) ipsius Imperio tota Bauaria, & ferè tota regio inclusa ab ortu Albi fluuio, ab occasu Rheno, à meridie montibus Herciniis, à Septentrione mari Balthico. Respondit autem potentiæ ac virtuti ipsius fortuna. Felicissimo enim euentu pleraque bella gessit, & maximæ res gestæ Friderici Barbarossæ huius Henrici Leonis copiis, atque auxiliis confectæ sunt.

Primam expeditionem, vix natus annos 18. propagandæ religionis Christianæ causâ in vicinos Vandalos suscepit. Cùm enim ex Burgundiâ in conuentum Principum Francofordiam veniens, D. Bernhardus persuasisset Imper. Conradum, & cæteros, vt exercitum ad eripiendam Saracenis Hierosolymã, & Christianæ religionis professionem propagandam ducerent, ad eam militiam infinita hominum multitudo spontè se obtulit, cuius pars Adalberone Archiepiscopo Bremensi, & Henrico Leone Ducibus aduersus Vandalos, qui oram Balthici

thici litoris tenebant, & pertinacissimè nomen Christi oderant, profecta est, & cinctâ obsidione vrbe Demin coëgit Vandalos factâ deditione, abiecto idolorum cultu fidē Christi amplecti. Hæc principia fuerunt militiæ Henrici Leonis faustissima, & laude dignissima.

Confecto hoc bello, aliquot annos cum Henrico Austriaco, de auito Ducatu Bauariæ contendit, donec Friderici Barbarossæ moderatione res composita est. Erat autem Fridericus vtrique cognatus. Nam Agnes, filiâ Henrici IV. Imp. ex priori marito Conradum Imp. & Fridericum, Patrem Barbarossæ: ex posteriore hunc Henricum Austriacum, & Othonem Frisingensem Episcopum, qui in suo Chronico hanc familiam accuratè descripsit, genuerat. Mater verò Friderici Barbarossæ Iuditha, Henrici Leonis amita fuit. Quare etiamsi Austriacum patruum propri⁹ attingebat, quàm Leonem amitinum, tamen pacis publicæ causâ Leonem prætulit, ac Henrico Austriaco tunc Ducali titulo à se ornato hortator fuit, vt Ducatum Bauariæ Leoni restitueret. Ita Imperatoris prudentiâ, æquitate, & moderatione acerbissimum certamen diremptum est.

Eodem tempore etiam in conuentu

Her-

Herbipolensi certamen inter Albertum Vrsum, cui Conradus Imp. Saxoniam, viuo adhuc Patre Leonis Henrico superbo, attribuerat, & hunc Henricum Leonem ita diremit, vt Vrsum ditione Marchicâ contentum esse iuberet, Leoni autem Saxoniam à Patre & avo Lothario acceptam restitueret integram, suâque authoritate eum tueretur.

Tantis Friderici Barbarossę beneficiis deuinctus Henricus, vicissim ei gratiam cumulatè reddidit. Nam statim in Italiam tunc eum secutus est proficiscentem ad pacandas Italiæ dissensiones, & coronam Romæ ab Hadriano Pontifice accipiendam. Cùm autem inter ipsas coronationis ceremonias Romani commotâ atroci seditione Vaticanum inuaderent, præcipuè defensus est Imperator Henrici Leonis virtute, qui castra ad proximam portam fortè habebat. Post biennium secundò Imperatorem cum 1000. cataphractis comitatus est, ad Mediolanenses, qui plures Lombardæ Vrbes sibi contra Imperatorem adiunxerant, compescendos. Etsi autem tunc Mediolanenses coacti sint se ad pedes Imperatoris supplices abiicere, ac pacem petere, tamen paullò post, instinctu Alexandri III. Pontificis in eâ Vrbe nati,

rursus

rursus multò quàm anteà atrocius in vicinas Vrbes Imperio parentes grassantur. Quare tertiò Fridericus in Italiam profectus, & Henrici Leonis, ac Episcoporum Moguntinensis & Coloniensis copiis adiutus, cinctam aliquandiu obsidione Vrbem expugnat, diruit, ac solo æquat. Posteà Romam ducit exercitum, vndè cùm Pontifex in Galliam profugisset, sine difficili certamine vrbs capta, & reliqua Italia pacata est.

Redit igitur in Saxoniam Henricus Leo, ac bellum aduersus vicinos Henetos, qui abiectâ fide Christianâ suos Sacerdotes trucidarant, renouat. Erant autem Domini Henetorum duo fratres, Pribislaus & VVerslaus, quorum alterum cepit, alterum verò Pribislaum in arce VVerlavv, ad flumen VVarnouium eo tempore sita, obsessum, imperata facere coëgit. Qui quidem ab eo tempore, videlicet Anno Christi 1160. & doctrinam Christi amauit, didicit, firmiter amplexus est, & ad posteros vsque propagauit, Henricoque Leoni in omnibus officiis fidem ac constantiam, bono ac graui Principe, & veteris Henetæ gentis virtute dignam præstitit. Quare vicissim Henricus Leo, perspectâ ipsius fide, intimi amici loco eum semper deinceps ha-

habuit, & periculosissimæ profectionis Hierosolymitanæ, comitem sibi adiunxit. Ab hoc Pribislao Illustrissimi Principes Megaloburgenses familiam ducunt.

Vt autem semper excellentem virtutem & potentiam comitatur liuor: sic Henrici quoque Leonis pietati, virtuti, & potentiæ, vicini Episcopi & Principes inuidebant. Redierat Imperator in Italiam, vt tumultus ab Alexandro Pontifice denuò excitatos sedaret. Quare existimantes, commodam se occasionem, absente Imperatore, opprimendi Henrici Leonis nactos esse, conspirarunt Episcopi, Magdeburgensis, Hildesheimensis, Coloniensis, Ludouicus Comes Prouincialis Thuringiæ, Albertus Vrsus, Christianus Comes Oldeburgensis, & alii. Sed omnes eorum conatus Henrici Leonis magnanimitas & virtus retudit. Nusquam prodire in aciem, aut dimicandi potestatem facere hostes audebant. Rura quædam & oppidula Henrici Leonis subindè vastabant, donec tandem Imperatoris Friderici I. authoritate & mandato quiescere coacti sunt. Aliquantò post, videlicet Anno Christi 1172. peregrinationem in terram sanctam instituit, vt loca, in quibus se toties

Ec-

Ecclesiæ Deus patefecit, coràm oculis contemplaretur. Omitto reliquam profectionis narrationem, ne sim longior.

Renouauerat intereà in Italiâ bellum Alexander Pontifex, concitatis Mediolanensibus, & Venetis præcipuè, aduersus Fridericum, iam à se excommunicatum. Intelligens igitur Fridericus Barbarossa Imper. quanta moles belli rursus immineret, summâ contentione ab Henrico Leone, cuius auxilio anteà ferè semper vicerat, petit, vt denuò secum in Italiam redeat. Henricus Leo, quâdam religionis opinione, quia à Pontifice excommunicatum Imperatorem iuvare nefas putabat, eum deseruit. Quare ardentes indignationum flammas adversus Henricum Leonem concipiens Imperator Fridericus, tunc quidem dissimulatâ irâ, cum quantis potest copiis in Longobardiam redit, vbi cum filius alter à Venetâ & Pontificiâ classe interceptus esset, alter in acie ad Bononiam cecidisset, Fridericus absolutionem à Pontifice Venetiis petiit, & pacem cum eo fecit.

Intereà autem in Germaniâ Episcopi, Vlricus Halberstadensis, & Philippus Coloniensis, animaduertentes, Henricum Leonem in Imperatoris indigna-

tio-

tionem incurrisse, bellum ipsi inferunt, ac tunc primum Episcopus Coloniensis Westphaliam inuasit, & partem Ducibus Saxoniæ vi ademptam, occupauit. Henricus Leo Imperatori Friderico ex Italiâ reuerso Spiram occurrit, ac de violentiâ Episcoporum conqueritur. Imperator dissimulatâ offensione, promittit, se in proximo conuentu Imperii causam cogniturum esse. Henricus Leo, siue admonitus de Cæsaris erga se indignatione, siue aliâ de causâ adductus, vocatus ab Imperatore primò VVormatiam, deindè Magdeburgum, posteà Goslariam, non venit. Quare Imperator habito Principum consilio, qui omnes iamdudum potentiæ ipsius inuidebant, acerbissimeque ipsum oderant, Henricum Leonem proscribit, & titulum Electoris ac Ducis Saxoniæ confert Bernhardo Principi Anhaltino, Alberti Vrsi filio, à quo etiam sequentes Superioris ac Inferioris Saxoniæ Duces & Principes Anhaltini, qui nunc viuunt, orti sunt. Ducatum Bauariæ donat Othoni VVittelspachio, Comiti Schirensi, à quo Duces Bauariæ, & Comites Palatini ad Rhenum hodierni descendunt. Tum verò velut agmine facto omnes vicini Episcopi & Principes, quibus terrori anteà Hẽrici

rici Leonis potentia fuerat, communi impetu in eum irruunt.

Sed antequam Imperator ipse in Saxoniam descenderet, aliquot præliis hostiles copias fudit, Ludouicum Thuringum, & fratrem ipsius Hermannum, Comitem Palatinum Rheni cæpit. Expugnauit Halberstadium, & Episcopum Vlricum vi captum in Ertenborg custodiri iussit. Posteà Imperatore veniente, Henricus Brunsvvigo in vlteriora Saxoniæ loca cedit, Bardevvicum petens, quod ipsi accedenti portas clausit. Quare vlterius proficiscens, Lubeccam, quæ tunc ipsi subdita erat, & vicinas arces præsidiis impositis munit. Ipse in Vrbe Staden euentum belli exspectat. Erat annus Christi 1182. cùm Fridericus Imperator Lubeccam obsedit, quæ 40. annis ante in eo loco primùm ædificata fuerat. Durante aliquamdiu obsidione, euocauit in castra VValdemarum, Daniæ Regem, ostensâ illi spe non solum amicitiæ, verùm etiam coniugii inter vtriusque liberos contrahendi. Eò autem spectabat hæc simulata Imperatoris humanitas, vt Regem ab Henrici Leonis societate auocaret. Eodem consilio etiam ad se accersitos Pomeranorum Principes, Casimirum & Bugislaum Duces

crea-

creauit. Intereà ciues Lubeccenses per Henricum Episcopum apud Imperatorem de pace agunt. Is non solùm clementer eos recepit, sed etiam insignibus, priuilegiis, donauit.

Et duplices aquilas insignia contulit Vrbi,
Et grato ciues auxit honore nouos.

Dux Henricus Leo Stadii se continebat, ac impetratâ ab Imperatore fide publicâ in castra venit, prolixâ oratione se purgans, & sua erga Imperatorem merita commemorans, offensionisque veniam petens. Imperator Fridericus, verbis mitior, quàm re, vt posteà declarauit, respondet tunc, se solum, sine communi Ordinum Imperii concilio, nihil posse in re tantâ statuere, sed tum benè eum sperare iubens, indicit Statibus Imperii, vt Erphordiæ conueniant, vbi cùm ad pedes Imperatoris se Dux Henricus Leo abiecisset, & Imperator ostenderet, se omnem offensionem ipsi condonare, tamen tanta fuit plerorumque Principum & Episcoporum erga Henricum Leonem acerbitas odii, vt triennium coact⁹ sit extra fines Imperii Romani in Angliâ exulare. Relictus est tamen ipsi in meditullio Saxoniæ Ducatus Brunsvvicensis, & Luneburgensis, in quo post triennium ex Angliâ rediens, aliquandiu

quie-

quietus vixit, sed cum Fridericus Imp. in Asiam profectus esset, rursus Holsatiam occupauit, & insigni exemplo contumeliam ab vrbe Bardevvico acceptam, vltus est. Nam obsessam aliquandiu, & die Simonis ac Iudæ, anno 1189. expugnatam Vrbem antiquam, ac in illis oris florentissimam diruit ac solo æquauit. Tandem etiam Imperatori Henrico IV. filii sui Henrici, quem ipsi in Apuliam proficiscenti comitem adiunxerat, virtute, reconcialiatus est. Ac eodem anno 1195. Brunsvvigę ex hac vita decessit, Princeps pius, Ecclesiæ Christi propagator ac Nutricius, magnanimus, fortis, iustus, potens, qui initio multos annos Imperii Romani præcipuum præsidium ac ornamentum fuit: postea in exilium pulsus, illustre exemplum inconstantiæ & fragilitatis rerum humanarum præbuit.

DVCES BAVARIÆ
Ex familia VVittelspachia.

Henrico Leone, Principe Potentissimo, Ratisponæ in Comitiis anno Christi 1180. crimine læsæ Maiestatis damnato, Fridericus I. Barbarossa Imp. 3. Idus Iulii, Bauariæ Ducatũ concessit Othoni VVitelspachio, cognomento Maiori: à quo

maiores eius olim ab Othone Magno Imp. Saxone eiecti fuerãt, & in angustias Comitatus Schirensis detrusi. Atque ita rediit Bauaria longo postliminio ad veteres Dominos, vicissitudines perpessa multiplices. Otho iste VVittelspachius, primus Boiorum ex gente Schirana Princeps, ante recuperatum Bauariæ Ducatũ, Friderico Barbarossæ Imp. egregiam operam in Italia & alibi nauauit: vnde Guntherus Poëta vocat eum, *Virum magnũ spectatum sæpe periclis.* Post receptum Ducatum Bauariæ Kelhamorum vrbem ad profluentem Danubii extinxit, Landshutæ in ripa Isaræ fundamenta posuit, vt esset sedes Ducum Bauariæ. Tãdem ob vectigal Salinarum, cum Alberto, Fruxinensium Episcopo, decertans, dum adhuc sub iudice lis est, fato concessit, anno Christi 1183. d. 11. Iulii. Ex Agnete, filia Theodorici, Comitis VVasserburgii, genuit 1. Ludouicum, Ducem Bauariæ, stemmatis sui propagatorem. 2. Sophiam, Hermanno Landgrauio Thuringiæ & Hassiæ nuptam. 3. Mechtildem, Rapotanis, Marchionis Carnoburgensis, & Comitis Ortenburgici vxorem.

Ludouicus, Boiorum Princeps (Othonis VVittelspachii, cui postliminium fuit per Frid. Ænobarbũ Imp. ad principatũ) filius,

filius, primus ex Schirensi gente Palatinus Rheni, qui & ius Septemviratus, creando Cæsari, in Rheni Palatium intulit: si Christophoro Gevvoldo, Bauaro Consiliario, in sua Antithesi, contra Freherum, credere fas est: patre mortuo infans relictus, tutores habuit patruos suos, Frider. Barbatum, & Othonem iuniorẽ de VVitelspach. Postea v. à Frid. II. Imp. in conuentu Reginoburgensi Palatinatũ Rheni, ob eximia sua in eum officia, fidemq; singularem impetrauit: & Agnetẽ filiam defuncti Henr. Comitis Palatini, filio suo Othoni nuptũ collocauit. Sic vetusta & nobilissima stirps Bauarica, q̃ à Saxonibus in Bauaria oppressa, atq; in angustũ redacta fuerat; tandẽ Sueuis imperãtibus vires recepit. Frid. sane II. Imp. nullum hoc Lud. Boiariæ Duce Germaniæ Principem aut officiis erga se fideliorem, aut virtute præstantiorem, aut authoritate grauiorem esse nouerat. Inter Duces enim belli ab eo in Ægypto gesti fuit: qui cum in Europam reuersus, ad eum venisset, filii eius Henrici curator, & consiliorum moderator constitutus est. Henricus postea data sibi in matrimonium filia Leopoldi Austriaci, Cæsar à Germaniç Proceribus designatur. Sed à Põtifice eiusq; sectatorib⁹ seductus & deprauatus, Imperiũ clã patrẽ

appetebat. Eaque de causa totum se à Ludouici Boiorum Ducis, cuius hactenus consiliis & authoritate regebatur, amicitia & consuetudine auerterat: quod summum eius in Imperatorem Patrem studiū, summamq; voluntatem cognouisset. Ludouicus Bauariæ Dux, vbi plena sceleris consilia agitari, & ad Dominatum Cæsarem Henricum contra Patrem spectare animaduertit, relicta eius aula in Bauariam se contulerat. Nō multo amplius annum ibi commoratus, Kelhemii cum deambularet, lethali vulnere percussus, in conspectu aulicorū exanimatur. Anno Domini 1231 18. Kal. Oct. de qua cæde variæ sunt opiniones: mihi tamen ea vero maxime similis esse videtur, quam potissimum euentus comprobauit. His n. assentior, qui percussorem hūc ab Henrico subornatū, & cum tabellarii habitu literas Ludouico tradidisset, quas se ab Imp. afferre simulauerat, legentem eas literas Principē confodisse prodiderunt. Alii à Sticho morione, siue naturali fatuo, (cum post cœnam in ponte Danubiano deambularet) quem per ludum incessebat, Kelhemii, cultello lethali vulnere percussum scribunt. Corpus Schiram delatū & humatum est. Obitum eius deplorat Frid. II. Imp. in Epistola quadam ad filium eius Othonem scripta,

quæ

quæ legitur apud Petrum de Vineis, libr. 4. c. 3. Ex vxore Ludomilla, filia Primislai, Ducis Bohemiæ, quatuor eius numerantur liberi: 1. Otho, Palatinus Rheni, septẽvir, Dux vtriusq; Bauariæ. 2. Ludouicus, à Friderico II. Imp. in iuuentute occisus. 3. Elisabetha, vxor quinta Friderici II. Imp. 4. Anna, vxor Rudolphi, Ducis Saxoniæ, Angriæ, & VVestphaliæ.

Ludouico cum filius Otho in Principatu successisset, & more maiorum, Concilio Boiorum ad gubernationẽ prouinciarum auspicato obeũdam diem certum Reginoburgi dixisset: Henricus Cæsar, Friderici II. filius, ne Antistites & Proceres, Magistratusq; ciuitatum & municipiorum Boiariæ conuenirent, neue ciues Reginoburgenses vrbe Othonem acciperent, edixit. Imperata hæc tanquam iniusta Boiis negligentibus, Cæsar Henr. magnis copiis Boiariam adortus, obsesso Reginoburgo, direptionibus, præda, populationibus, & incendiis eam, nemine repugnante, vastabat. Quibus iniuriis & incommodis permotus Otho, Dux Bauariæ, vt suis suorumq; fortunis, & vrbi consuleret, cum Henrico, filio suo Ludov. Seuero quadrimo obside dato, cõuenit, vt cum exercitu Bauaria seu Boiaria excederet.

Eodem fere tempore Fridericus Au-

ſtriacus bellandi cupidus, finitimis ſuis Boiis, Bohemis, Charionibus, Hungaris, nulla ab iis laceſſitus iniuria, bellum inferebat, eorumq; fines populabatur. Otho, Bauariæ Dux, certior factus, Præfectum Auſtriaci latrociniis infamem, multis ſibi prædonibus perditiſſimiſque hominibus adſcitis, orã Oeniatq; Nori inſiſtere, magnoq; pecoris atq; hominum numero capto, prædam agere, non exſpectandũ ſibi ſtatuit, dum omnium fortunis ſuorũ conſumptis vlterius in prouinciam ſuã progrederetur: Auſtriaco bello more ſolenni indicto, in Noricũ maturat, atq; iniuriis, & vi latronum à ſuis propulſatis, ac receptaculis eorum expugnatis, de omnibus prædæ latrociniiq; conuictis, more maiorum ſupplicium ſumpſit.

His rebus cognitis, Frider. II. Imperator, cũ maxime neceſſario tempore Reip. deeſſe nollet, in Germaniam, (à qua iam 14. annos abfuerat) cum filio ſuo Conrado proficiſcitur. Coacto ab eo Reginoburgi Ordinum Imperii Concilio, Henr. Cęſar, patefacta ea coniuratione, quam auth ore Pontifice, contra Patrem Imperatorẽ cũ Longobardis fecerat, læſæ Maieſtatis & parricidii, ſententia ſeptuaginta Principũ condemnatus, à patre vinctus, in Apuliã relegatur: vbi non longo poſt tempore, in carce-

carcere obiit. In Henrici locum Cæsarem sibi filium Conradum de consensu Principum surrogauit. Deinde & Austriacum mandatis suis non parentem proscribit, & pro hoste Reip. habet: sed cũ nec ita quidẽ ad sanitatem reuerteretur, Imperator maximo cum exercitu, multis comitantibus Germaniæ Proceribus Austriam atque Styriam in suam fidem potestatemq; redegit.

Eiusdem Imperatoris Friderici II. beneficio, per felix connubium Othonis Bauariæ Ducis, cum Agnete, filia Henrici, vltimi prisci Comitis Palatini Rheni, Palatinatus Rhenanus Bauariæ Ducatui accessit, an. Domini 1215. Et ab hoc Othone, omnes insequentes Comites Palatini Rheni, sacri Rom. Imperii Septemviri, in hunc vsque diem ordine descendunt. Ex vxore Agnete, reliquit Ludouicum Seuerum, & Henricum: qui Bauariam diuisere in superiorem & inferiorem: cum antea inaudita fuissent hæc nomina.

Ludouicus, cognomine Seuerus, Palatinatum Rhenanum, & superiorem Bauariam: Henricus, natus anno 1235. Bauariam inferiorem, seu Septentrionalem accepit. Deinde contra Othocarũ Bohemũ arma sumẽs, à finib. Boiariæ Bohemos expulit, Nouoforũ in potestatem redegit,

& instaurauit. Mortuus Burckhusii, anno 1290. Inde Landshutam translatus, & in Monasterio Seligenthal sepultus. Vxores habuit duas. 1. Elisabetham, Henrici Pii, Ducis Poloniæ: 2. Elisabetham, Belæ IV. Regis Hungariæ filiam: ex hac duos procreauit filios: Othonem, & Stephanum.

Otho, Dux Bauariæ inferioris, Adolphi Nassouii Cæsaris partes secutus, & in prælio, quo ipse occubuit, acceptis vulneribus, vix fuga elapsus est. Bellum illud Alberti I. Imp. cum Othone Bauaro non leuiter Boiariam afflixit. Quanquam n. interruptum nonnũquam induciis, sopitum tamen nunquam est. Accidit a. huic Othoni Bauaro, quod cani Æsopico, qui vmbram appetens, etiam carnem amisit. Ambibat n. regnum Hungariæ, sed præter regium nomen nihil consecutus: à Ladislao insuper Trãsyluaniæ Vayuoda in vincula coniectus, captiuitate se expedire non potuit, donec potestati regiæ renũciauit, Regnumq; Hungariæ deseruit. Inde turpiter (inquit Bonfinius) eiectus in Bauariam reuersus est, ac exemplo suo didicit: neminẽ temere se magnis cæptis & illegitimis committere debere. Excessit ex hac vita Landshutæ, an. Dom 1312. Bonfinius nominat eũ, *Virum vsquequaq; gloriosum, fusi-*

futilem, & consilii parum compotem. Reliquit filium fere tredecim dierum Henr. iuniorem, dictum Natterburgicum, à castro, in quo nutritus fuerat. Is in iuuētute, fracto in saltãdo crure, extinctus est, an. D. 1333.

Stephanus, filius Henrici secundogenitus, frater Othonis Hungariæ Regis, Adolphi Cæsaris partes itidem fouit: Ratisponam armis inuasit, & Frid. Austriacū è Bauaria fugauit: Mortuus Landshutæ, anno Domini 1311. Ex Iuta vxore, Vulconis Ducis Suidnicensis filia, nati sunt: Henricus Senior, dictus Probus, & Otho: quem frater Henricus senior, vt & Henricum Natterburgicum, quotidianis prœliis, incendiis, & rapinis, impugnauit: tandem re composita Principatus inter eos amice diuisus est Henricus senior, mortu9 anno 1339. reliquit ex Margaretha, Ioannis Bohemiæ Regis filia, Iohannem, Hoc paulo post obitum Patris sine mascula prole defuncto, Ludouicus Bauarus Imperator Principatum eius possedit: & sic tota inferior Bauaria rursus ad vnius potestatem rediit.

Post mortem Henr. VII. Lutzelburgensis Imperatoris, an. 1314. contentione ancipiti distracti Septēviri, duos Reges Romanorum elegerunt. Moguntinus equidē & Treuirensis Archiepiscopi, Ioannes itē

Bohemiæ Rex, & VVoldemarus Elector Brandenburgicus, Ludouic.V. Bauarum crearunt, & Aquisgrani coronarunt. Coloniensis vero Archiepiscopus, Saxo, & Rudolphus Palatinus ad Rhenum Elector, Ludouici Bauari frater, designarunt Fridericum Pulchrum, Austriæ Ducem, Alberti Cæsaris filium, Ludouici consobrinum, eumque Bonnæ consecrarunt. Fatale hoc dissidium Principum Imperii fuisse videtur, ad turbandam & conuellendam Germaniæ pacem atque dignitatem. Inde enim ciuile bellum funestum extitit, quod annis octo fortuna varia, euentuque ancipiti gestum est, & vix prœliis quinque tandem sopitum. Rudolph' Elector Palatinus consobrinum Fridericum Pulchrum fratri Ludouico Bauaro prætulit. Erant enim Ludouicus & Rudolphus Palatinus nati ex amita Friderici Austriaci. Ludouicus Bauarus Imp. intra biennium post electionem fratrē Rudolphum patria expulit. Rudolphus Elector Palatinus pulsus fugit in Angliam, vbi exul post aliquot annos mortuus est. Coniux eius Mechtilda, filia Adolphi Nassouii Imp. cum filiis in Austria commorata est, ubi cum in exilio mortua esset, Ludouicus Bauarus Imper. aliquanto post fratris filios ad se euocauit, eisque

Heidel-

Heidelbergam, & in agro Norico Ambergam, cum aliquot vicinis oppidulis reddidit. Ita, quod vsitatum est in ciuilibus discordiis, initium belli fuit expulsio fratris Rudolphi Palatini. Tandem Friderico Pulchro Austriaco capto, Ludouicus Bauarus nomen & titulum Imperatoriũ, inuito Pontifice, solus occupauit: Italiam autem ingressus, ingentibus copiis, primo Tridentum, deinde Mediolanum petiit, Italiæ ciuitatibus singulis Imperatorio nomine Vicarios imponens. Inde Romã, acceptis 24. nobilioribus Mediolanensib. ciuibus, tanquam obsidibus, cõtendit, ab vniuerso populo honorifice susceptus, à Stephano Columnio in æde S. Petri cum coniuge coronatus est, omni nobilitate adstante, & acclamante, Patricium & Augustum Romanum, Petr. Corbariensem, Nic. V. postea dictum, summum Pontificem creauit, Iohanne dignitate Papali deiecto, qui Imperatorem Ludov. Bauarum Regno priuans, excõmunicatione crudelissima, tanquam hæresiarcham, percussit. Metuens a. Imperator Lud. proditionem ac venenũ, non arma, Italiam relinquere decreuit, Germaniamq; summa cũ animi hilaritate repetiit. Francofordiæ Comitia celebrauit, in quibus antiquas leges confirmauit. Cum autem Papæ odium magis

magiſque creſceret, indefeſſis conatibus ſuis tantum effecit, vt Carolus IV. Iohannis Bohemiæ Regis filius, Imperator deſignaretur. Sed Ludouicus in venatione, cum motu & labore corpus calefaceret, vrſumq; ingentem cum impetu quodam viriliter peteret, de equo præcipitatus, corpus graui colliſione læſit. Deſtitutus igitur omnib⁹ viribus, ex hac vita deceſſit, anno Chriſti 1347. Monachii Imperiali pompa ſepultus. Imperio annos 33. inter maximas aduerſationes, & crudeliſſimas exagitationes Pontificũ, ita præfuit, vt in gubernatione iuſtus, & ſuorum defenſor nequaquam lentus fuerit.

De nobilitate & vetuſtate ſtirpis Bauaricæ ſupra dixi: quę à Saxonib⁹ in Bauaria oppreſſa, atq; in anguſtum redacta, tandẽ Sueuis imperantibus vires recepit. A primo Friderico enim Bauariam, ab altero Palatinatum ad Rhenum cõſequuti ſunt: cum Otho, Ludouici Imperatoris auus, duxiſſet in vxorem Agnetem, filiam Henrici Palatini, fratris Othonis IV. Imperatoris, Saxonis.

Pater Ludouicus Seuerus plures habuit coniuges: ſed ex tertia Mechtilde, Rudolphi Habsburgenſis Imp. filia nati ſunt: Rudolphus, Elector Palatinus ad Rhenum, & Ludouicus Bauarus, Roma-

norum

norum Imperator, qui fratrem Rudolphum ditione expulit, ob negatum in electione suffragium, sed filios restituit: Rudolphus Palatinam, Ludouicus Bauaricam familiam propagauit. Nati sunt enim Ludouico ex Beatrice, filiâ Ducis Poloniæ, Ludouicus, & Stephanus, cognomento Fibulatus: ex Margarethâ, Wilhelmi III. Comitis Holandiæ & Selandiæ filiâ, Wilhelmus, Albertus, Ludouicus, cognomento Romanus, quod Romæ in lucem editus est, matre coronata: & Otho.

Inter hos auctam accessionibus nouarum ditionum hæreditatem, ex interitu familiarum aliquot, in hunc modum distribuit. Ludouico natu maximo Marchiam Brandeburgensem attribuit, cui deinceps à coniuge & Comitatus Tyrolensis accessit, quem ille cum adeptus esset, Marchiam Ludouico Romano cessit, à quo tandem in Othonem deuoluta est. Stephanum Bauariæ, Wilhelmum Hollandiæ, Albertum parti Bauariæ imposuit.

DeMarchiâ Brandeburgensi sic res habet: Vltimus Marchionum è stirpe Alberti Vrsi fuit Woldemarus. Hic cùm sine sobole esset, subditis certos Dominos constituit agnatos suos, è veteri stirpe A-

ſcania Principes Anhaltinos, in quorum illi verba iurarunt, ea conditione, vt ſe mortuo hos agnoſcerent ac reciperent Dominos. Redierat autem fatali quadam lege familia tota ad vnum hunc VVoldemarum, in qua non multo ante decem & nouem eiuſdem nominis & ſtirpis Marchiones ſimul vixerant. Sed cum approbatio & conſenſus authoritatis publicæ non acceſſiſſet, quamprimum fama de Woldemari interitu percrebuit, Ludouicus Marchiam Imperio vindicauit, & in ea filium natu maximum Ludouicum collocauit.

Intercidit eodem tempore proſapia Ducum Carinthiæ, cui fuit coniunctus Comitatus Tyrolenſis. Ludouicus ergo Carinthiam Auſtriacis adiecit, excluſo Iohanne Henrico, Morauiæ Marchione, Bohemici Regis filio. Hæc non minima offenſionis cauſſa exſtitit, quæ illis interceſſit. Etſi autem controuerſia compoſita fuit nonnullorum Principum authoritate, vt Tyrolenſem Comitatum retineret Bohemus dotis loco (duxerat enim Henrici Carinthii filiam Margaretham) non ita multo poſt tamen recruduit, cum Margaretha pertæſa mariti, eo repudiato, tanquam minime ad coniugium idoneo, in thalamum & Comitatum addu-

adduxit Ludouicum Marchionem Brandeburgensem, Ludouici Bauari Imp. filium. Ex hoc Ludouico cum genuisset Menhardum, vtroque præmatura morte sublato, mulier procax, & libidinosa tertio nupsit Rudolpho Austriaco, Alberti secundi filio, simulque Bauaris ereptum Comitatum transtulit ad Austriacos.

Sed ad Marchiam reuertor: in qua Ludouico implicito bellis Pomeranicis & Megalopolensibus, tertium sese hostem intulit quidam, Woldemari defuncti nomen, personam, habitumque, & mores mentitus, quem finxisse ferunt, minime Woldemarum fato functum esse, sed religiosa peregrinatione confecta rediisse incolumem. Hic quanquam nomine Woldemari sit falso Woldemarus creditus, vt opinio habet vsitata, magno tamen populi applausu exceptus, adiutusque opibus & auxiliis vicinorum Ducum Saxoniæ & Anhaltinorum, bellis difficilibus Bauaros exercuit totos annos nouem.

Ludouicus pertæsus bellorum, Marchiam fratri Ludouico Romano reliquit, contentus agro Tyrolensi. Romanus renouauit bella Pomeranica, de Principatu Stetinensi, quæ cum prior Ludouicus aliquoties infeliciter pugnasset,

pater diremerat, limitibus inter Pomeraniam, & Marchiam constitutis, eâ conditione, vt Pomerani veteri loco & dignitate inter Imperii Principes feuda ab Imperatore solo acciperent, & suis terris libere imperarent, sed si stirps defecisset, hæreditatem illarum terrarum adirent Marchiones Brandeburgenses. Cito autem destitit, superatus acie à Pomeranis, auxilio Woldemari Regis Daniæ, cuius filius clausit vetus & indigenum Regum stemma. Idem falso creditum Woldemarum exutum armis & ditione vniuersa, pepulit in exilium.

Incitabatur autem & adiuuabatur hic Woldemarus à Carolo IV. odio Ludouici Bauari, quod is fratri ipsius Iohanni Henrico coniugem cum dote, id est, Comitatu Tyrolensi, ademisset. Etsi autem præ se ferebat Carolus, successionem deberi Anhaltinæ familiæ, quam iniustè Bauari exclusissent, ita tamen oppugnabat Bauaros, & fouebat Anhaltinos, vt si illos eiecisset, hos non esset admissurus. Quare, etsi publicis literis & Woldemarum armabat, & Anhaltinis ius successionis confirmabat, & opem contra Bauaros ferebat: id tamen agebat, vt summotis vtrisque, Marchiam coniungeret Silesiæ, quam similibus artibus Bohemiæ copularat:

larat: idque partim astu, partim vi perfecit paulò post, cum Othonem Bauarum generum, qui in Romani fratris Imperium illo defuncto successerat, coegit accepta ditione exigua in confinia Bohemiæ ac Bauariæ, & pecunia non magna, cedere Marchia, & omni iuri renunciare. Post venditionem, Otho Bauarus, Elector Brandeburgicus familiæ Wittelspachiæ tertius, & vltimus, genio indulsit, ocio aliisque obscænis voluptatibus deditus: vnde Finnii, h. e. Ignaui cognomentum vulgò meruit. Obiit sine prole, Anno Domini 1379. sepultus in cœnobio Seligenthal. Ita exciderunt Marchia Brandeburgensi vtrique: Bauari extrusi iisdem technis, quibus hæredes proximos Anhaltinos ipsi depulerant: Anhaltini, quorum erat imbecillis potentia, simulatis promissis decepti.

Carolus Marchiam Testamento designauit Sigismundo filio, qui eam oppignorauit Iodoco, & Procopio, Marchionibus Morauiæ patruelibus: hi vicissim Wilhelmo Landgrauio Thuringiæ, à quo iterum redemit eam Sigismundus Imper. Ab hoc quibus conditionibus & occasionibus peruenerit ad Burggrauios Noribergenses: notum est.

E cæteris Ludouici Bauari Imp. filiis

VVil-

Wilhelmus, auo materno & auunculis è vita ſublatis, cum maſculus hæres nullus eſſet ſuperſtes, præter vnum Iohannem, quem pater ſacris initiatum Epiſcopatui Leodienſi præfecit, Wilhelmus ergo Hollandiam obtinuit, Patre feudum tradente, circiter annum 1343. Sed neq; hac hęreditate poſteritas diu gauiſa eſt. Nam & Wilhelmus erga matrem impius bellum ciuile accendit, ex quo Hollandia in factiones diſtracta longo tempore ſeditionibus eſt conflictata: Wilhelmus deniquementis impos factus, Valencianæ mortuus & ſepultus eſt, Anno Domini 1378. Cum verò ex impio filio Deus ſobolem nullam ſuperſtitem eſſe voluiſſet, Albertus frater ius ſucceſſionis Teſtaměto Patris excepit: ſed cum filiis huius poſteritate extincta, Hollandiæ, Selandiæ, Hannoniæ, & Friſiæ terras occuparunt Iohannes ex ſtirpe Gallica, Burgundiæ, & Wenceslaus ex Patre Iohanne Rege Bohemiæ, Lucelburgi & Brabantiæ Duces: qui Alberti filias duxerunt in Vxores.

Sextus inter Ludouici Bauari Imp. filios Stephanus, cognomento Fibulatus, cæteris ſuperſtes, auitas terras poſſedit, & ſtirpem Bauaricam propagauit. Ex hoc enim longa poſterorum ſerie procreati ſunt,

ſunt, qui nunc ſunt in viuis Bauariæ Duces.

Albertus Straubingenſis, Stephani Fibulati, Ducis Bauariæ frater, Comes Hollandiæ, contra Friſios multa bella geſſit: Princeps pius & manſuetus: Defunctus Anno Domini 1405. & Hagæ in Hollandia tumulatus. Ex Vxore ſua Margaretha, filia Ludouici Ducis Poloniæ, tres genuit filios: Wilhelmum, Albertum, & Iohannem. Filiam eius Margaretham duxit Iohannes Valeſius, Intrepidus dictus, filius Philippi Audacis, Ducis Burgundiæ, à Delphino cæſus. Huius Iohannis Intrepidi, Burgundiæ Ducis, filius Philippus Bonus, deinde, Antonio, & filiis Iohanne & Philippo, Ducibus Brabantiæ ſine liberis demortuis, Brabantiam Burgundiæ adiunxit: cui ſucceſſit Carolus Pugnax: magnanimus ille totius Chriſtiani orbis, dum viueret, potentiſſimus, & bellicoſiſſimus Princeps, qui ſe alterum Alexandrum, aut Carolum Magnum ſuis heroicis factis euaſurum ſperabat. Ad Nanceam ab Heluetiis & Lotharingis cęſus, Anno Domini 1477. eius filia vnica Maria Valeſia, hæres Burgundiæ, & inferioris Germaniæ, nupſit Maximiliano I. Imp. Auſtriaco, Friderici III. filio. Cæterum ex filiis Alberti, Albertus

tenuit

tenuit Straubingam, terram inferioris Bauariæ, & primus obiit inter fratres sine liberis. Vxorem enim non duxit. Princeps proceræ staturæ. Sepultus Straubingæ in medio chori Monasterii Carmelitarum.

Alberto in Ducatu frater Iohannes successit, qui Anno Christi 1400. ad Episcopatum Leodiensem promotus est, & Ducatum Straubingensem per Vicedominum gubernauit. Quum verò Leodienses odium in eum concepissent, in Traiectensi oppido ab iis obsessus est, Anno 1408. liberatus auxilio fratris VVilhelmi, Comitis Hollandiæ; & Iohannis Ducis Burgundiæ. Episcopatui præfuit annis 28.

VVilhelmus, Patri Alberto in Ducatibus Hannoniæ, Hollandiæ, Zelandiæ, & Frisiæ successit: & relicta filia vnica Iacoba, decessit Anno Domini 1409. Hæc Iacoba bona Patris hæreditario iure possidere volebat: contra Iohannes Straubingensis, Dux Bauariæ, Episcopatui Leodiensi renuncians, Anno 1418. spe prolis vxorem duxit, Elisabetham, filiam Iohannis Ducis Lusatiæ, fratris Sigismundi Imp. & Comitatus Hannoniæ ac Hollandię, armis sibi quodammodo subiecit: veneno sublatus improlis à magi-

stro

ſtro curiæ ſuæ, Anno Domini 1425. ſepultus Hagæ.

Iacobam, VVilhelmi Bauariæ Ducis, Comitis Hannoniæ & Hollandiæ filiam, Vxorem duxit Iohannes, Antonii Ducis Brabantiæ filius, Philippi Audacis Burgundiæ Ducis Nepos, Iohannis Valeſii Audacis Regis Galliæ pronepos: qui Patri Antonio in Brabantia, & reliquis ditionibus ſucceſſit. Iacoba verò vxor, quod non permitteretur ei ſuo arbitratu viuere, & quod ſibi familiares adimerentur, in Angliã diſceſſit, & ibi Duci Gloucestrino, Angliæ Gubernatori nupſit, qui Caletum veniens, Hannoniam nomine vxoris occupauit. Sed Iohannes, Antonii filius, Dux Brabantiæ, Hollandiam (ne & eam is occuparet) per fratrem Philippum protexit: & ab Hollandis, Friſiis, & Zelandis honorificè ſuſceptus eſt. Iacoba hæc cauſa multorum bellorum fuit. Iudicio Romæ à Glouceſtrio ſeparata: non tamen à Iohanne marito recepta eſt: qui obiit Anno 1426 Princeps laudatus. Philippus, frater Iohannis ſucceſſit, & tantum triennium præfuit: ducturuſque Iolentam, Ludouici Siciliæ Regis filiam, moritur. Filiis Antonii, Ducis Brabantiæ, ſine hæredibus defunctis, peruenit Brabantia ad Philippum

Va-

Valeſium Bonum, Iohannis Intrepidi filium, Philippi Audacis Valeſii, Burgundiæ Ducis Nepotem, Caroli Pugnacis Patrem. Is cum anno 1419. Patri Iohanni Valeſio Intrepido, à Gallis interempto, in Ducatu Burgundiæ: patruelibus quoque in Ducatu Brabantiæ, An. 1430. ſucceſſit. Princeps benignus, cordatus, & inde cognominatus Bonus.

Dux verò Glouceſtrius, Angliæ gubernator, armata manu in Hollandiam, poſtea in Zelandiam, Vxoris ſuæ Iacobæ (filiæ Wilhelmi Bauari, Hannoniæ, Hollandiæ, Zelandiæ, & Friſiæ hæredem, quę Iohannem maritum, Ducem Brabantiæ diuortii quadam ſpecie reliquerat) ditiones poſſeſſurus irrupit: ſed fruſtrà: ægerrimè id ferente Philippo Bono, quod Hannonia, Hollandia, Zelandia, & Friſia ad eum, mortua ſine prole Iacoba, deuenire deberent. Philippus hic Valeſius, cognomento Bonus, Caroli Pugnacis Pater, primo Dux Burgundiæ, Comes Flandriæ, inferioris Burgundiæ, Anteſiæ, Palatinus ſacri Imperii, Marggrauius, Salinarum, & Mechliniæ Dominus, multis ditionibus poſteà auctus fuit. Morte enim Theodori Comitis Namurcenſis, Comitatum Namurcenſem, Anno 1429. Præterea cognati ſui Philippi, Ducis Braban-

bantiæ, absque liberis defuncti, Ducatus Lotharingiæ, Brabantiæ, Limpurgi insuper Iacobæ suæ consanguineæ sine prole mortuæ, Comitatum Hannoniæ, Hollandiæ, Zelandiæ, & Frisiæ ditionem nactus est. Postremo quoque Ducatu Lucemburgensi potitus est Anno 1443. & bella varia gessit earum regionum caussa. Sed ne extra chorum saltare, & in alienam segetem falcem mittere videar, ad Bauaros nunc reuertor.

Stephanus igitur Fibulatus, hodiernæ Boiorum inclytæ stirpis prosator & caput, à morte Patris Ludouici Bauari Imperatoris, transegit cum Rudolphi Electoris Palatini, patrui filiis, soluta certa pecunia, in compensationem detrimentorum, quæ bello ciuili à fratre Ludouico Bauaro Imp. Rudolphus Elector Palatinus exul acceperat: quæ cum minimè precium iacturæ adæquaret, deinceps etiam Palatini à Bauaris satisfactionem vberiorem exegerunt: cuius denegatio non fuit nulla causa funesti illius belli Bauarici, quod Anno 1504. inter agnatos familiæ vtriusq; extitit. Ad nepotes Stephani Fibulati, cum Henrici patrui ipsius magni soboles intercidisset, in Bauaria inferiore tandem Dominium Bauariæ vniuersæ rediit. Vxorem habuit

Ste-

Stephanus Elisabetham, Siciliæ Regis filiam, obiit Anno Domini 1377. d. 10. Maii. Post mortem eius, circa annum Christi 1392. filii eius tres Bauariam Monachii sic diuiserunt. Stephano ea pars obtigit, quæ sita est propè Ingolstadium: Friderico, quæ propè Landshutam; Iohanni, quæ propè Monachium.

Stephanus Ingolstadiensis, mortuus Anno 1413. vxorem habuit Tadæam, Galeatii Vicecomitis Mediolanensis filiam, ex qua tres reliquit liberos: 1. Ludouicum Barbatum, Ducem Bauariæ, possidentem Principatum Ingolstadiensem. 2. Iohannem, qui 26. annis Ratisponensis Ecclesiæ Episcopus fuit. 3. Elisabetham, Caroli VI. Regis Franciæ Vxorem.

Fridericus Landshutensis, defunctus Anno 1393. Vxorem habuit Magdalenam, Galeacii Mediolanensis Vice-Comitis filiam: ex qua procreauit: 1. Henricum, cognomento Diuitem. 2. Elisabetham, Friderico I. Electori Brandenburgico nuptam. 3. Magdalenam, Iohannis Meinhardi Comitis Goriciæ coniugem.

Iohannes Monacensis, obiit anno Domini 1397. Vxor eius fuit Iohanna, Lusatiæ Ducis filia, ex qua nati sunt, Ernestus & Wilhelmus fratres. Ludo-

Ludouicus Barbatus, Stephani Ingolſtadienſis filius, Stephani Fibulati Nepos, ad ſororem Eliſabetham, Reginam Franciæ profectus, ibi à Rege Conſtantiarum Celticæ Galliæ præfectura, quam Mortaniæ, ſiue Moritonii in Normannia Comitatum vocant, donatus eſt. In Gallia nupſit primum Annæ, Iohannis Borbonii Comitis filiæ: deinde Catharinæ Alenconiæ, viduæ Petri Comitis de Mōtaigne. Poſt mortem Patris Stephani Ingolſtadienſis in Bauariam rediens, cum patruelibus diu contendit: & deniq; anno 1443 cum proprio filio, Ludouico Gibboſo, quem exhæredare voluerat, alio illegitimo in eius locum ſubſtituto. Cum verò agnatos Duces bello petere non ceſſaret, à Friderico *III*. Imp. proſcriptus, Vrbibus exutus, per quadriennium Bauaria exulare iuſſus eſt. Tandem à Ludouico Gibboſo filio (qui in vxorem habuit Alberti Marchionis Brandeburgici ſororem) Neoburgi ad Danubium captus eſt: & filius breui tempore poſt è vita migrauit, anno 1445. Quod poſtquam Marchio Albertus comperit, Ludouicum Barbatum, Ingolſtadienſem Ducem, captum, Neoburgo Onolsbacum abduxit, donec tempus nactus opportunum eundem pro 32000. floreno-

rum Henrico Landshutensi, cognomento Diuiti, vendidit: quem ipse captiuum Burckhusium duxit: vbi Ludouicus Barbatus in carcere vitam mortalem cum immortali commutauit, anno 1447. Humanæ fragilitatis exemplum. In Francia tredecim campestria peregit bella. Tempore senectutis adeò fortis brachiis fuisse dicitur, vt si quem comprehenderet, nisi aliorum viribus, propriis excutere se de manibus suis non valeret.

Extinctis Ludouico Barbato, eiusque filio, sine sobole, Ludouico Gibboso, Dominis Ingolstadiensibus, ditiones eorum omnes, ciuitates, oppida, castra, & villas, Henricus Landshutensis, filius Friderici, Stephani Fibulati Nepos, occupauit: qui in iuuentute apud Crucigeros in Borussia militauit: & rei familiaris parcus ac diligens, magnas opes comparauit: vnde Diues cognominatus est. Ex vxore Annâ, Alberti Austriæ Archiducis filia, tres suscepit liberos. 1. Iohannam, Vxorem Othonis Mosbacensis Palatini Comitis, Ducis Bauariæ. 2. Ludouicum, cognomento Diuitem. 3. Elisabetham, Vlrici Comitis Wirtembergici Vxorem.

Ludouicus, Dux Bauariæ inferioris, filius Henrici Landshutensis, immensas habuit

habuit diuitias: quare per totam Germaniam cognomen sortitus est, vt diceretur Diues. Anno 1458. congregato ex Bauaris & Bohemis magno exercitu, ciuitatem Aychstadensem obsedit: amicis autem sese interponentibus, soluta obsidione discessit. Postea cum Alberto Marchione Brandenburgico, qui Achilles Germanicus fuit cognominatus, maxima gessit bella. Fridericus III. Imper. eum propter opes pertimescebat, & propter laceratas Norimbergæ in diæta literas Imperiales, læsæ Maiestatis reum declarauerat: dato mandato Alberto Marchioni Brandenburgico, Principibus aliis, & ciuitatibus Imperialibus, vt Ludouicum Diuitem, Landshutensem Ducem, armis persequerentur. Ciuitates igitur in superioribus Germaniæ partibus (exceptis Norimbergensibus, qui sub alis Marchionis Alberti, Achillis Germanici, militare nolebant) mandato Cæsaris obedire parati, arma capiunt, & Marchioni Alberto contra Ludouicum Bauariæ Ducem, auxilia imperata transmittunt. Dux vero Ludouicus Diues, accepto nuncio diffidationis à Marchione Alberto, & ciuitatibus Imperialibus, magnum Bauarorum & Bohemorum contraxit exercitum, & ingressus ditionem Alberti Mar-

chionis oppida & castella cepit plurima, villas incendit, & ingentem prædam abduxit. Vlmensium, & aliorum pagos sexaginta breui in suam potestatem redegit: Marchionem Albertum, cum ciuitatibus Imperii, apud Giengen, prælio superauit: ab obsidione Heidenheimensi vi summa multos repulit nobiles: ac ipsum Marchionem Albertum ita aggressus est, vt cum duobus equitibus vix aufugeret. Tandem per Bohemiæ Regem ad concordiam hi Principes reuocati sunt, & oppida vtrinque ablata Dominis legitimis restituta, anno Domini 1459.

Non placuit hæc pacificatio Friderico Victorioso, Electori Palatino, qui cum à 14. Principibus bello lacesseretur, Ludouicum Diuitem in suas partes pertraxit, & cum eo firmissimam aluit amicitiam. Ludouicus igitur cum Marchione Alberto, & ciuitatibus Imperii, Augusta, Vlma, Norlinga, & aliis superioribus ferè omnibus, bellum fortiter continuauit, & mirantibus cunctis, vbique vicit, & feliciter triumphauit, hostes suos pænè omnes miserabili calamitate afficiens. Tandem post datas & acceptas vtrinque clades, pax iterum inter ipsos fuit inita & confirmata. De eodem Ludouico Diuite, Bauariæ Duce, ita scribit Iustus Lipsius

psius: *Ludouicum, cognomine Diuitem, quam verè diuitem atque vberem prudentiæ & virtutum esse oportuit? cuius aula velut ara fuit, ad quam è Germania vndique confluerent, & lites, immo bella, voce ab oraculo illo edita, sedarent. Res ita est. Solo interuentu suo, (mira, nec nisi à magnis meritis auctoritas) Principum ac dynastarum iurgia composuit, & strictos iam gladios inhibuit atque repressit.* Obiit anno Domini 1479. Vxorem habuit Annam, Saxoniæ Ducis filiam, ex qua genuit, 1. Margaretham, Vxorem Philippi Electoris Palatini. 2. Georgium Diuitem successorem.

Georgius Diues, Dux Bauariæ, Dominus Landshutensis, & Ingolstadiensis, Ludouici Diuitis filius, Henrici Diuitis Nepos, Princeps fuit Religiosus, ac Musarum patronus clementissimus, & liberalissimus. Academiam Ingolstadiensem condidit anno 1490. eamque vectigali & pecunia annua instruxit. Obiit anno Domini 1503. & cum eo linea Ducum Bauariæ inferioris defecit. Ex Vxore Hedvvige, Poloniæ Regina, Casimiri filia, Vladislai Bohemiæ Regis sorore, sustulit 1. Ludouicum, qui infans ex hac vita excessit. 2. Elisabetham, filiam

& hæredem vnicam relictam, quam Ruperto Virtuoso, Philippi Electoris Palatini filio, in matrimonium hac conditione tradiderat, vt omnium bonorum mobilium & immobilium à Patre relictorum, exclusis penitus agnatis Ducibus Monacensibus, hæreditatem adiret. Idque Testamento prolixè cauerat, & Vladislaum Bohemiæ, Ludouicum Galliæ, Reges, aliosque Magnos Principes, Testamenti custodes & procuratores custodierat. Mortuo igitur Georgio Diuite, Duce Bauariæ Inferioris, Domino Landshutensi, & Ruperto Palatino genero, 23. annorum iuuene, omnes illius regiones & Vrbes occupante, ingens illud bellum Bauaricum exortum est, anno Domini 1504. quod tamen anno sequenti 1505. in Comitiis Coloniensibus à Maximiliano I. Cæsare compositum est; & Philippus Elector Palatinus, Ruperti virtuosi, veneno necati, Pater, à Cæsare in gratiam receptus.

Ernestus, & VVilhelmus fratres, filii Iohannis Monacensis, nepotes Stephani Fibulati, cum Ludouico Barbato, Ingolstadiensi Domino, graue bellum gesserunt. Vtrique Monachii sunt mortui & sepul-

ſepulti. Erneſtus quidem, anno 1439. Wilhelmus anno 1435.

Ab Erneſti filio Alberto, cognomento Pio, moderni Duces Bauariæ deſcendunt, qui Henrici Landshutenſis ſobole maſcula in Georgio Diuite, anno 1503. deficiente, integra nunc Boiariâ potiuntur. Defuncto Alberto II. Imper. Hungariæ & Bohemiæ Rege, & relicto filio Poſthumo, Ladislao, Albertus hic Bauariæ Dux, Erneſti filius, maiore Procerum voto Rex Bohemiæ declaratus eſt, circa annum Domini 1440. quo ipſo anno ars typographica, nouum per typos ſcribendi genus, inuenta & excogitata eſt à Iohanne Gutenbergio. Sed Albertus Pius, Boiorum Princeps, Regnum Bohemiæ ſibi oblatum cum ingenti modeſtiæ laude repudiauit, auſus contemnere, quod alii per ignes & ferrum petunt, vt qui probè intelligebat, quanto maius ſit Regnum faſtidire, quàm accipere: vt refert Æneas Syluius in Hiſtoria Bohemica, capit. 57. cuius verba libet adſcribere: *Bohemi* (inquit) *qui Alberti Regis cauſa inter ſe diſſidebant, cognita morte, apud Pragam conuenientes, vnum tetius Regni corpus efficiunt, atque ad eligendum nouum Regem ad* 8. *Ka-*

 lend.

lend. Maias diem ſtatuunt. Regina Eliſabetha, iam filium ex Alberto pepererat 8. Kalend. Martij, Anno 1400. Ladislaum nomine: atque Hungarorum ei coronam impoſuerat. Mittuntur ad eam legati, qui dicant, ad eligendum Regem diem ſtatutam. Si quid iuris in Regno Bohemiæ ad ſe ſpectare confidat, oratores mittat, qui rem ſuam agant. Regina natum ex Alberto filium in cunabulis oſtendit: rogat, ne paterna hæreditate pupillum exuant. Tempus mittendi legatos arctum eſſe: (neque enim amplius, quam dies quindecim ſupererant) ſi prorogetur terminus miſſuram, qui pueri iura edifferant. Erat inter legatos Procopius Rabenſteinius, nobilis eques, doctrina ac morum lenitate præſtabilis. Is cum Alberto ſeruiiſſet, habiturum ſe curæ ait, quæ Regina mandaret. Reuerſus in Bohemiam, eos primum adijt, qui partes Alberti fouerant. Exponit Reginæ deſiderium: ſuadet proferri conuentum. Res digna exauditione videtur. Verum Ptarſio, & qui Alberti recuſarant imperium, cum iam Pragæ conueniſſent, Regno conſulendum quantocius eſſe dixere, Reginam ſpernere, inſtare, properare, vocare abſentes. Illi diem ex die conſulto proferre, moræ cauſas nectere. Interea legati ab Regina veniunt, fit frequens

con-

conuentus. Intromissi Oratores: proceres rogantur: Sigismundi & Alberti, suorum Regum, meminerint, nepotem filiumque ne respuant, contra ius gentium paternam hæreditatem puero ne adimant. Fœdera cum Austrialibus percussa ne violent, pupilli atque orphani misereantur. Sunt non pauci, qui læto fauore legatorum postulata suscipiunt. At qui Albertum oderant, filium Regem negare, cuius Patri tanquam Regi non paruissent: infantem Regno inutilem esse: Regem à regendo dictum; qui regendus sit, Regem vocari non posse: Antequam Ladislaus adolescat, longum tempus effluxurum esse: interim Regem assumi, qui per se regat: Satis esse Ladislao, si post quatuor & viginti annos ad Regnum vocetur: medio tempore locum alteri faciat. Reges Regno dari: non regna Regibus. Fridericum Austriæ Ducem, iam Romanorum Regem electum, Bohemis indulsisse, vti, quem vellent, Regem sibi accirent. Vicit hac sententia.

Albertus itaque Boioariæ Dux, maiore Procerum voto Rex declaratur, qui apud VVenceslaum quondam nutritus, Bohemica lingua non ignarus erat. Mittuntur ad eum primores Regni, inter quos Vlricus Ro-

 sensis,

ſenſis, homo ſemper ſe tempori accommodans, princeps fuit: qui licet Alberti partes olim defenderit: huius tamen ſententiæ ſuaſor extiterat. Quibus ea res indigna videretur; hi Procopium ad Fridericum III. Cæſarem clam ire iubent; rogantes, nobile Regnum ne pupillo negligat, cuius tutelam ſuſceperit. Iam enim Eliſabetha Hungarorum inconſtantiam verita, (qui ad Poloniæ Regem defecerant) Ladislaum ad eum miſerat educandum. Fridericus, audito Procopio, miſſis ad Albertum Boioarium nunciis, hortatur, ne Regnum ſibi alienum vſurpare præſumat: quod tum difficile, tum ignominioſum fuerit. Bohemis, quibus defuncti Regis hæres eſſet, non licuiſſe alium eligere, neque ſe poteſtatem eam dediſſe, quemadmodum in Bohemorum conuentu nonnulli ementiti fuerant. Procopium verò in Bohemiam remittit, qui ius Ladislai haudquaquam ſe neglecturum aſſerat.

Albertus ea virtute atque animi moderatione vſus eſt, quæ poſtquam Reges eſſe cœpere, rariſſima ſemper fuit. Nam venientibus ad ſe Bohemorum legatis, amplum & nobile Regnum offerentibus, gratias egit, qui ſe vnum ex omnibus elegiſſent, cui parere vellent, dignumque tanto Imperio iudicaſſent.

cassent. Multa se idcirco debere Bohemis, neque id vnquam beneficii obliuioni daturum.

At cum Regis *Alberti soboles extet, indecorum esse, cum alterius iniuria Regnum quærere, paternam hæreditatem nulli auferendam, qui pupillos suos iure dispolient, diis atque hominibus inuisos pœnas aliquando patrati sceleris dare: cognouisse se non vano rumore, fœdus antiquum inter Bohemos & Austriales extare; deficiente masculina sobole Principem ne foras assumant: fidem seruare, pulchrum: ne cui temere noceatur, cauendum: Scelestam execrabilemque vocem illorum, qui regnandi caussa ius violandum adstruunt; atque ita Albertus, Bauariæ Dux, maiorem se spreto Regno monstrauit: &, si verum fateri licet, clarissimum egit Regem. Nam Regnum apud eos, qui spernunt, non qui cupiunt.*

Idem hic Albertus, Bauariæ Dux, qui oblatum Bohemiæ Regnum recusauit, puellam balnei custodem tam perditè amasse scribitur, vt eam iustæ quoque vxoris loco habiturus fuerit, nisi Pa-

ter Erneſtus id metuens, eam in Danubio mergendam curaſſet: cumque diu Albertus idcirco mærens vitam exegiſſet, tandem luctu depoſito, Vxorem duxit Annam, Erico Brunſvvicenſi regulo natam, ex qua ſobolem pulcherrimam ſuſtulit.

1. Albertum IV. cui ſapientia cognomen fecit, quique Patri vita functo in Principatu ſucceſſit.

2. Iohannem Erneſtum.

3. Sigiſmundum.

4. alterum Albertum.

5. Chriſtophorum.

6. Wolffgangum.

Et filias has: Eliſabetham, *Erneſto* Saxoni Septemuiro Imperii nuptam: Margaretham, Friderico Dynaſtæ Mantuano deſponſam; & Barbaram, religioſam ad Sancti Iacobi Monachii virginem. Tandem Albertus, ſepoſitis cæteris curis, ſectatus Muſicam, aſſiduis cantibus ac ſonis animum oblectauit, interdum & venationibus operam dedit: donec ex hac vita deceſſit, anno Domini 1460.

Albertus IV. Boiorum Princeps, cognomento Sapiens, Alberti Pii filius, Erneſti Nepos, natus anno Domini 1440.

Patri

Patri defuncto successit. Princeps doctus, prudens, sapiens, & ingeniosus. Obiit anno Domini 1508. 17. Martii: quo ipso anno Philippus itidem Ingenuus, Elector Palatinus, huic mundo valedixit: qui Albertum hunc habebat aduersarium. Ex Kunegunde Austria, Friderici III. Imp. filia, Maximiliani I. sorore, trigeminum virilis stirpis partum suscepit: Gulielmum, Ludouicum, & Ernestum: quinque filias: Sidoniam, Sabinam: Susannam, Sibyllam, vxorem Ludouici Pacifici Electoris Palatini: & alteram Susannam, quæ nupsit Othoni Henrico Electori Palatino.

Ludouicus, Bauariæ Dux, Gulielmi frater, decessit è vita, anno Domini 1545. nullis relictis liberis. Nam ita conuenerat, ne duceret vxorem, hæreditatis coagmentandæ gratia.

Ernestus, Episcopus Saltzburgensis, Ludouici & Gulielmi frater, à Iohanne Auentino, Boiorum Liuio, bonarum artium rudimenta hausit:, Iasonem Maynum Ticini paucis diebus audiuit, in iuris scientia non vulgariter profecit, Mathematicas disciplinas amauit, & fossilium metallicorum tantam assecutus est notitiam, quantam in tota Germania quiuis alius. Gulielmo fratre Bauariæ Dominatum appetente, & obtinente, Erne-

ſtus aliquandiu multa regna & prouincias veluti priuatus aliquis ex infima nobilitate oberrauit, ſeque Iohannis Malentini, equeſtris ordinis hominis, poſtea Epiſcopi Secouienſis, in ea peregrinatione miniſtrum præbuit, atque hac diſſimulatione Lutetiam venit, vbi die quadam à Franciſco Rege conſpectus, & ſe proditum ratus, cum ſuo Malentino in Saxoniam profectus eſt: inde Patauiam, vbi Epiſcopus fuerat deſignatus. Mortuo Matthæo Lang à Wellenburg, à Salisburgenſibus poſtulatus fuit Archiepiſcopus. Eccleſias illas, quas rexit, Patauienſem & Salisburgenſem, partim ære alieno liberauit, partim opibus, reditibusque maximis auxit. Princeps fuit laborioſiſſimus, qui diu noctuque ſupplices ſuorum libellos atque querimonias legit, decreuit, decreta dictauit, aut præſcripſit amanuenſibus ipſe nonnunquam: ſummaque tranquillitate prouinciam ſuam ſine exactionibus & oneribus gubernauit, memor illius dicti Tiberiani: *Boni paſtoris eſſe, tondere pecus, non deglubere.* Obiit Anno Domini 1560. VIII. Idus Decembr. Literatorum Mæcenas Maximus.

Gulielmus, Alberti Sapientis filius, Alber-

Alberti Pii Nepos, Ludouici & Ernesti frater, Lutherum, eiusque sectatores impense exagitabat, vna cum fratre, Ludouico. Hi tamen multum postea de pristino odio remiserunt. Nam Ferdinandi Primi Austriaci, Caroli V. Imper. fratris, in Regem Romanorum renunciationem improbabant, & communicatis consiliis cum Gallo, Saxone, & Hassiæ Landgrauio, clandestinum contra Cæsarem fœdus inierunt, Germanicæ libertatis tuendæ causa: vt testantur Thuanus & Sleidanus. Wilhelmum etiam cupido titillauit adipiscendi Electoratum Palatinum, post obitum LUDOVICI PACIFICI Septemviri. Sed hanc Electoratus translationem in Domum Bauaricam à Carolo Quinto Cæsare impetrare non potuit. Obiit anno Domini 1550. 22. Martii, Ex vxore Maria Iacobe, Badena, Philippi Marchionis filia, reliquit hæredem Albertum V.

Albertus Quintus, Gulielmi filius, Alberti Sapientis Nepos, Dux vtriusque Bauariç, & Comes Rheni Palatinus Princeps fuit sapiens & cordatus, sed Religionis Pontificiæ acerrimus propugnator, Iesuitis aliquot collegia extruxit, Landsbergi, Monachii, Ingolstadii, & aliis in locis. In matrimonium duxit ANNAM

Austria-

Austriacam, Ferdinandi I. Cæsaris filiam. Nuptiæ peractæ sunt Ratisponæ, anno Domini 1546. mediis in turbis atque motibus bellorum. Anno 1556. Bauari Ducem hunc suum Albertum de religionis libertate sollicitabant. Princeps, quum à Ferdinando, tunc Romanorum Rege, socero suo, Austriacis permissum aliquid esse videret, ipse quoque suis, cum pecuniam exigeret, ad tempus concessit, vt cœnam Domini integram perciperent, & diebus vetitis, vrgente necessitate, carnes ederent; multis tamen verbis profitebatur, à religione maiorum nolle se discedere, nec in cæremoniis aliisque rebus mutare quicquam, (nec enim id sibi licere) nisi de supremi sui Magistratus, tam ciuilis quam Ecclesiastici voluntate: quod autem ista duo concedat, eatenus fieri, donec authoritate publica statuatur aliquid, & conciliatio fiat. Nam superioris temporis edicta sua de religione velle vt inuiolata sint, & exactè seruentur: his duabus tantum rebus exceptis: curaturum etiam, quantum ipse possit, vt Metropolitanus & Episcopi concessionem hanc approbent, nec hoc nomine molestiam vlli faciant. Scriptum hoc editum fuit pridie Kalend. April. Obiit anno Domini 1579. 24. Octobris, ætatis 52. Monaci.

naci. Ex Anna Austriaca procreauit hos liberos. 1. Gulielmum. 2. Ferdinandum natum anno Domini 1550. 30. Ianuarii. 3. Ernestum. 4. Mariam, vxorem Caroli Archiducis Austriæ, Ferdinandi II. Cæsaris matrem. 5. Mariam Maximilianam.

Ex his Ernestus, natus anno Domini 1554. assumptus est in Episcopum Frisingensem & Hildesheimensem Postea Gerardo Grosbeco, Leodicensium Episcopo defuncto, successor electus, 9. Cal. Febr. anni 1580. Leodium venit, vbi magna pompa ac populi applausu septimo post die inauguratus est. Biennio post Gebhardus Truchsesius, Archiepiscopus Coloniensis & Elector, liberum Religionis exercitium subditis permisit, & matrimonio sibi copulauit Hagnen, filiam Iohannis Georgii Comitis Mansfeldensis, Bonnæ, 4. Febr. anno 1583. Propterea Gebhardo Truchsesio à Gregorio XIII. Pontifice excommunicato, & deposito, Ernestus filius, hortatu Cæsaris Rudolphi II. à Collegio Archiepiscopus Coloniensis electus, Diœcesin illam armata manu occupauit. Truchsesius enim dignitate & potestate Septemvirali exutus, vim vi repellere conatur. Venit ei subsidio Iohannes Casimirus, Comes Palatinus, Friderici

derici III. Pii Electoris filius; Ernestus vero Bauarus Hispanicum aduocauit præsidium. Postquam aliquandiu belligeratum est, & ab vtraque parte aliqua capta & amissa, Iohannes Casimirus, mortuo fratre Ludouico, Electore Palatino, Domum reuocatur ad suscipiendam tutorio nomine Electoralis Palatinatus curam. Truchsesius vero adiutus à fratre, & aliis nonnullis, tueri sua, quanta potest contentione enititur. Inde infusis in Germaniam Hispanicis copiis, maximæ & turbulentæ tempestates extiterũt, quæ diœcesin Coloniensem, & vicina loca aliquandiu misere vexarunt & afflixerunt. Gebhardus tandem à sociis desertus, exul ex hac vita decessit. Ernestus Bauarus, Archiepiscopatum Coloniensem vi & armis occupatum retinuit ad annum vsque Christi 1612. diem 7. Februarii, qui ei fatalis & vltimus fuit. Eius funus postmodo 7. Martii, comitante illud nobilitate & equitatu Westphalico, Tuitium, posteroque die Coloniam Agrippinam delatum, & habitu Episcopali ornatum, in templo cathedrali humatum est: Coadiutore eius Ferdinando, Gulielmi Bauariæ Ducis, fratris filio, in locum eius statim suffecto, & 12. Martii inaugurato.

Guliel-

Gulielmus, Ernesti Archiepiscopi Coloniensis frater, natus anno Domini 1548. Patre Alberto Quinto defuncto, Ducatum Bauariæ administrauit. Princeps eruditione, & feruenti erga Religionem Pontificiam zelo per vtrumque orbem clarissimus, sectæ Loioliticæ fautor ac patronus singularis vitæ tumultuosæ pertæsus, cum ad religionis statum veluti quietis portum adspiraret, Imperium iampridem Filio natu Maiori Maximiliano resignans, fato functus est in Carthusiano Monasterio haud procul à Ratispona, anno Domini 1624. Mense Februario: Ætatis 80. Ex Renata Lotharingica, Francisc. filia, hos liberos progenuit.

I. Maximilianum, qui hodie rerum in Bauaria potitur. Is anno 1595. mense Februario, nuptias celebrauit in Lotha. ringia, cum Elisabetha, Caroli Ducis Lotharingici filia. Anno 1607. Donavverdam, ciuitatem Imperialem in Sueuia, à Rudolpho Secundo Imperatore proscriptam, copiis suis occupauit. In turbis tandem hisce Bohemo-Germanicis, pro propugnanda Pontificis Romani authoritate, & executione Concilii Tridentini, cum Cæsare Ferdinando Secundo arma coniunxit. Anno 1618. cesserat Bo-

hemia

hemia Matthias Augustus, Viennamque sedem transtulerat: Praga magis relicta, quam deserta, suo enim loco præsides & officiales suos ad clauum Reipub. sedere iussit, quos Bohemiæ Regni status, sub vtraque, vt vocant, ob male administratam prouinciam, & Maiestatis Cæsareæ literas violatas, è fenestris præcipites dederunt: & pro vno Agamemnone XXX Directores constituerunt: ac insuper ad libertatis priuilegiorum, & Religionis suæ defensionem exercitum coegerunt. Quietum erat antea & pacatum Regnū, antequam hæ turbæ excitarētur. A Cæsare arma in armatos Bohemos sumpta, & vario euentu primo anno certatum: intercidítque belli cursum mors Cæsaris, cui viuo adhuc surrogatus erat Ferdinandus II. Rex Bohemiæ.

Altero anno 1619. Dux Bucquoius cæsis Mansfeldii copiis, numerosum exercitum, robore valentem, per asperrima viarum in interiora Regni Bohemiæ duxit, Pragam Metropolin petiturus: sed conspirante in eum perpetua pluuia, ac Hungarica lue, per castra sæuiēte, tardius mouit, demumque ab effuso ac late omnia ad Viennam populante Gabore, Trāsyluaniæ Principe, destinatam iræ suæ Pragam relinquere, periclitanti Viennæ opem

opem ferre, exercitumque à tanta præda auulsum, inuitum, frementemque reducere compulsus est. Interea Ferdinandus Bohemorum Rex electus & coronatus, cum Francofurti ad Mœnum Cæsar esse inciperet, postridie Bohemis Rex esse desiit, illique, & posteritati ipsius perpetuũ vale dictum. In locum eius electo & substituto, vnanimi Regni Bohemiæ, incorporatarumque prouinciarum calculo, serenissimo principe & Domino, Friderico V. Electore palatino ad Rhenum, Duce Bauariæ.

Adulto autumno, Austriam Cæsar Ferdinandus Francofurto repetens, vt cognatam Domum interuiseret, Monachiũ peruenit: cui Maximilianus, Dux Bauariæ, honoris causa, Augustam vsque obuiam iit, atque in imperantem Bauariæ vrbem suam magnifico paratu deduxit. Hic cum circumquaque belli Bohemo-Germanici classicum perstreperet, sororius Cæsar Maximiliano Bauaro negotium dedit, vti sociis armis cum Bocquoio, qui milite suo Austriam tuebatur, bellum capesseret, & Bohemos, ac protestãtes principes Vnitos in ordinem redigeres. Nec segnis Maximilianus, Bauariæ Dux, cum Romano-Catholicis Ligistis, habito Würceburgi conuentu, ac Saxone

Electo-

Electore Mulhusii Thuringorum in partes pontificiorum adducto, exactissimas militum conquisitiones instituit: præter Germanos, Galli, Lotharingi, Valones, Croatæ, aliarumque gentium bellatores, magnis præmiis ad signa vocati, in Sueuiam, per varios, & longos viarum tractus, obsidentibus breuiora itinera principibus vnitis, ad delectum venere. Timebant crescentibus sensim copiis protestantes Vlmæ trepidanti, idcirco suas quoque copias admouere, atque vt securius hostem spectarent, vallo se muniuere.

Sub Iunium extremum, castra Maximiliani, Bauariæ Ducis, auxere Lotharingorum, Vbiorumque Legiones, Ducibus Vademontio Iuniore, & Barone Anholtino, militiæ claro. Mox ipse Dux Maximilianus, Ligistarum principum caput, ne qua fama didi posset, per speciem venationis Monachio descendens, Dillingam, Antistitis Augustani oppidum, cui vicina erant castra, profectus, missis Vlmam Legatis, ad principes protestantes, & exercitus Duces, adnitentibus Gallis ad Cæsarem Oratoribus, per id tempus Vlmæ hospitantibus, pacem extorsit, vt exorto in Austria bello consultum esset, quod à Cæsa-

Cæſare mirum quantum ſollicitabatur. Bucquoio unicum negotium erat Bohemos à Vienna arcere, & Auſtriaci, tam ſuperi, quam inferi, acerbiores hoſtes Cæſaris erant, quam ipſi Bohemi. Superi quoque, traiecta per Danubium catena, iter clauſerant, vt ſine obſidentibus Imperator Viennæ obſideretur. Pax igitur Vlmæ Sueuorum facta, vt alibi bellum inferretur: quod conſilium vulgo ignorabatur.

Compoſitis Germaniæ rebus, Maximilianus, Bauariæ Dux, copias partim Danubio, partim terra, Paſſauium abduxit, modiceque flexo in meridiem itinere, Scherdingam, ditionis ſuæ oppidum peruenit: vnde miſſis Oratoribus Lincium ad Ordines mandata, quæ à Cæſare Ferdinando Secundo habuit, expoſuit, ac ſimul Auſtriam intrauit, quietis amicus, hoſtis hoſtibus futurus; vti & accidit: reiectis primum ruſticorum turmis, qui cæduis ſyluis vias interſepſerant, & aditu Bauaros arcere conabantur: expugnataque una alteraque arce, quæ progredientibus armatis obſiſtere audebant,

bant. Terruit hæc celeritas Ordines Austriacos consilii inopes: missis tamen octo Legatis de Legibus deditionis mussitabant: sed responsum tulere, Maximilianum Bauarum alias Lincium contendere, ibi se interrogari posse & intelligi: interea præsidium Lincio deducerent, ac Serenitati suæ venienti portas aperirent. Quarto igitur Augusti, Maximilianus in Vrbem prouinciæ principem inuectus est, humentibus multorum oculis, plurium dolentibus animis: miratique ipsi Austriaci sunt, quomodo Maximilianus ad ipsos tam propere venisset, aut ipsi eum tam trepide admisissent. Satis constat, (ni Deo aliter visum fuisset,) potuisse illos Bauaro non paruam moram iniicere, nam sex prope millia conscriptorum sub signis numerauere, & insuper quindecim millia indigenarum obiicere licuisset. Improuisa festinatio territorum consilia dissipauit, animosque sui ignaros adeo abiecit, vti se velle dicerent, quod nolebant Mox Ister vinclis liberatur, viæ præsidiis clausæ aperiuntur, miles Austriacorum conscriptus exauthoratur, Vienna sua captiuitate eximitur, commeatus importatur: & quicquid Romano-Catholicæ rei, & Monarchiæ Hispanicæ addictum erat, respirat.

Omnia

Omnia ista oculis subactorum dolorem intulere, hoc etiam animis, iussis in verba Maximiliani iurare, ac fœdera percussa rescindere, telum fuit, quod viscera hausit: quæ vt prçstarent, conditiones proposuerunt, & quia vincentium est leges dare, deuictorum accipere; deuictorum fortunam subiere, eualuitq; illud, velis nolis.

Lincii dum Maximilianus Bauariæ Dux agit, ac pro tempore Magistratum, abdicato vetere, imponit, Cæsaris missu à Tampiero Duce inuisitur, & gratulandi causa, & postulandi, vti omissa tantisper Bohemia in inferiorem Austriam arma verteret, ac Bucquoio, ad Bohemorum instar excubanti, sed militum numero impari, se iungeret, Bohemumque hostem aut contunderet, aut finibus eiiceret. Nec mora: Maximilianus adscitis in supplementum militibus, quos Ordines Austriaci dimiserant, præsidiisque per opportuna loca relictis, iter Bohemicum simulans, Freistadium Bohemiæ conterminum petiit. Inde per Caduceatorem ad Serenissimum Bohemiæ Regem Fridericum V. ac Regni Proceres Cæsaris Ferdinandi II. voluntatem, & commissam sibi prouinciam denunciauit, haud admodum iucundis literis. Cum vero à Bohe-

mis, (qui fortibus animis minas, & intentatas pœnas, contemnere videbantur) nihil pacate responderetur, passimque opinio inualesceret, Maximilianum Bauarum recta Pragam perrecturum, ipse contra per angusta viarum, & pinguis terræ culta, impedimenta bellica morantia, difficili itinere contendit ad Bucquoium Ducem, lætum tanto auxilio. Longe alius ad hoc nuncium apud Bohemos affectus. Collectis enim propere vasis in Morauiam iter intendunt, ac Drosendorffii obsidionem tanta cum trepidatione soluunt, vt partem impedimẽtorum hostium prædæ exponerent: nec tutum arbitrabantur vsquam consistere, sed salutem in diuerticulis, & desultoria militia ponebant, quod valeret ad ducendum tempus, & distinendum hostem, ne, quod meditabatur, perficeret. Verum explorata techna est, & Bohemi, qui trahere Bauarum hostem prouide volebant, tracti sunt ipsi.

Comperto enim, Maximilianum expugnatis castris & vrbibus, quæ Imperium Cæsaris exuerant, liberataque Austria, iter in Bohemiam capessere, sequi & ipsis visum, vt vim patriæ inferendam repellerent: sed non tantum illis anim[i] fuit, quantum consilii. Maximilianus Ba-

uaru[m]

uarus, & vna Bucquoius Comes gemino, & amico exercitu, obuias Vrbes aggressi, præsidiis ciuibusque frustra obsistentibus, ferro expugnarunt; spectarunt Bohemi, & quidem procul. Budna, certè, duplici fossa, ac vallo munita, non plus vna die armis Bauaricis subacta, præda militi, ciuibus vita permissa. Pragoditium oppidum, non admodum munitum, contra quinque millium assultum Bohemi mascule defenderant: verum tamen oppidani tandem superati à Bucquoianis copiis, internecione omnis ordinis & sexus, victoris clementiam laudare non potuerunt. Pisca deinde, (aliis Pisseck,) superioris anni cladibus tristis adhuc, ferox tamen nouo ciue ac milite, corona vtriusq; exercitus, Cæsareani, & Bauarici, cincta, dum Martios animos serius ponit, clementiam Maximiliani Bauariæ Ducis implorat, à concitato indignabundoque milite inuaditur, ac miserabili strage per omnia compita fœdatur, ita vt nec tecta, quo confugerat, imbellem turbam texerint, frustra obnitente & Maximiliano Bauaro, & ipso Bucquoio contra militarem rabiem stricto ense procurrente. Cæteræ demum Vrbes maluere portas ad intrandum venientibus aperire, quam claudere; ne claudendo efficerent, vt ne-

mo deinceps suorum exiret. Dausio Clamo Dutouioque exceptis, per Maximiliani Duces, quos è Bauaria ad se vocarat, ferro & flamma ad obsequium reductis. Tandem Pilsna Vrbe, à Praga totius Regni Vrbe, quam Mansfeldius Dux pro Imperio tunc obtinebat, præterita: Maximilianus Bauarus Bohemos ad Rachonizium confidentes assecutus est. Propridie Kalendas Nouembris, anni 1620. cum suis & Neapolitana legione comitatus, Bucquoianas copias antecederet, misit, qui interiacentem syluam explorarent; Rebatur enim, quod erat, illam parturire technas. Velitatio igitur cum non improuisis orta, & dum hinc & hinc suis succurritur, ad iustam prope pugnam deuentum est: etiam magnis tormentis horrendum boantibus: Pulsi à Bauaris Bohemi non sylua solum, sed colle quoque syluæ imminente, non sine clade: Vt enim altero die ex captiuis intellectum est, centeni aliquot cecidere. Baro Teuffelius, & signum supremi Ducis Anhaltini in potestatē venere. Ex Bauaricis pauci desiderati, nec magni nominis, præter vnum Aquauiuam, cohortis Neapolitanæ Ducem. Insequente die Bohemus intra vallum hæsit, certatumque duntaxat eminus tormentis, non sine grandi periculo

culo Maximiliani, Bauariæ Ducis. Volitabant enim metuendo sibilo stridentes, quibus patebat vndique pilæ, ceciditque ad latus suum, truncatis pedibus, Baro Fuggerus. Sed Bauaro diutius non libuit Bohemos hostes in campis obsidere: ergo abitu proliciendi erant: nec mora, Bohemi iter, ne Bauarus prior Pragam veniret, admodum properarunt: neq; Maximilianus Bauarus cunctandum existimauit; sicut enim Bohemi festinanter tendere potuerunt, ita Bauarus eorum vestigia legere, extremum agmen carpere, cędere, fatigare, commeatum interuertere. Cum VII. Id. Novembr. anno 1620. in planicie instructis ordinibus visendos Bohemos offendisset: Bauarus etiam suam aciem ostendit, pugnaturus quoq;, nisi Bucquoius tardius mouisset, & imminens nox cōspectum ademisset. Visum igitur Bauaro noctu quoq; proficisci: donec tandem ad fatalem vltimiq; certaminis metam peruentum. Prolusere mox Bauaricæ copiæ, Bohemosq; submouere; sed Maximilian⁹ inhibuit impetum, Bucquoium expectās.

Hortus est, & amplitudine, & amœnitate dimidio miliari à Praga celebris: in eo syluestres feræ, venatorum delectu in oblectamenta Regum coercentur, pone hunc ad stellam Palatium Bohemicus Bohemi.

F 3 exer-

exercitus, vt periclitantem Pragam defenderet, colles insedit, & festinata militum opera, insequentibus Bauaricis copiis vallum obiecit, breue solatium imminentis mali. Bauari vbi Bohemos in acie stantes conspicati sunt, nonnulli de alea iacienda dubitauere, imo prælium dissuadere adnisi, quod Bohemis in edito loco procliue esset subeūtes cædere, ac prętereа aggere, quamuis humiliore, tegerētur. Tandem tamen, vbi inter Duces Bauaricos, Maximiliano authore, sententia tenuit confligendum cum Bohemis, opportunitate collium, quibus fidebant, valentioribus: Duces alacritate, milites virtute Bohemos exæquauere. Maximilianus, animo altus, equo conspicu9, ferrum in dextra gerebat, robur in milite videbat, quem in prælium illico immittebat. Tillius Legatus Maximiliani, Bauariæ Ducis (Bucquoium vulnus in curru tenebat) vetus bellator, & Turcorum olim armis notus, Maximiliani imperio instructam per aciem equo cursore vsus, canere signa iussit, & Bohemos magnis animis inuadere. Eodem hortationis genere Tieffenbachius inter Cæsarianos vsus, magnos & ipse spiritus inter certaturos concitauit, ac mox elucente tormentis flamma, cœlum omne ac solum mugire, concauæ

valles

valles geminatos bombos reddere, miles per ferreos imbres tēdere, p abrupta subire, vallum transcendere, pedem inferre, tubis, tympanis omnia perstrepere, pugnātes clamare, morientes fremere, nequaquam propitia primum victoriæ frōte. Pulsæ n. aliquot equitum Bauarorum alæ, & peditum signa. Cratzius, Nobilis Germanus, à Maximiliano quingentis equitibus præfectus, Anhaltinum iuniorē, impigrum Principem, in Bauaros infesti⁹ cum nouem equitum alis incumnentem, impetu facto, inuadens, densatos ordines, deiecto ex equo Duce, perfregit, dissipauit, fugauit: nec cunctātior aliorum dextra aut ferrum. Nam pro se quisque Ducum ingenti molimine connixus, incitata cohorte sua, fulminis in morem irruit, atque acerrime pręliando rem gessit, nullus omnino non strenuus. Turbata igitur primum Bohemorum acies, ac mox vniuersa pulsa, tanto terrore fugientibus incusso, vti præcipites Hungari montem maxime decliuem, quem otiosus suspēsis ac cautis vestigiis periclitari vix auderet, tanquam planum equis decurrerēt. Hinc in flumen Moldauum, qua parte vrbis ad cohibendas retinendasq; in vsum molarū aquas altissimi aluei est, acti, cum vadum non haberent, & alius super alium rue-

ret,infaustis vndis hausti:pars altera multo maxima in Vrbem fuga fertur, atque ad ipsas vsque portas victoris ferro cæditur,ita vt plures fugiendo,quam pugnando ceciderint. Incidit clades illa in diem octauum Nouembris Gregoriani, vicesimum nonum Octobris Iuliani, anno 1620.quo,præsente Rege Friderico, Electore Palatino,Abrahamus Scultetus,(erat enim dies Dominica) in templo arcis vltimam concionem habuit. Finita concione,Rex Fridericus ad campos Martios pernici equo decurrit, sed dum iter habet,tendentem vltra, mœstus nuncius inhibet,ac mox cernit ipse,mixtos equitibus pedites, peditibus equites, turmatim volare,fugere, vrbemque contentissimis cursibus petere. Rapitur & ipse eodem, in arce regia turbata videt omnia: mox ad vesperum in veterem vrbem migrat, & in domo Cõsulis primarii pernoctat:Postero die,summo mane,Pragę valedixit:& cum Serenissima Regina Elisabetha coniuge, & reliquo comitatu, per Morauiam,Silesiam, Marchiam Brandeburgicam,in Belgium profectus est. Cæteri, qui euasere, inter quos Christianus Princeps Anhaltinus, Henric. Matthæus Comes Turnius, aliiq; Dynastæ, vicinitati vrbis salutẽ referre habent. Ferunt in

fuga,

fuga, cũ ex minore ciuitatis parte, in maiorem turbidiori cursu contenderent, adeo confertim ſtipaſſe pontem, vt multi eliſi, multi proculcati, multi, quia properãtibus obſtabant, in profluentem deiecti ſint. Atq; hęc eſt nobilis illa pugna Pragẽſis, qua Bohemi ante hunc diem prope inuicti, profligati, fracti, & ſubiecti; Bohemi illi, inquam, quorum militari ferocia ante ducentos annos, Ziſca Duce, Sigiſmundus Imp. totius Imperii viribus ſtipatus, fuſus & fugatus eſt. Ducenta enim millia militum tunc Bohemiam ingreſſi, totidem in Bohemia aut ferro abſumpti, aut pauore pleni, è Bohemia profugi. Fortuna Ferdinando Cæſari, & Maximiliano Bauaro amicior fuit. Hæc illa eſt pugna ad ſepta & carceres ferarum, vbi infauſto omine caſtra fixere Bohemi, veluti non ita multo poſt inſtar ferarum agitandi & mactandi. Hæc denique eſt illa pugna ad ſtellam, quam, abhinc biennio, ſtella tremendo crine rubens portendebat, vt conſtaret Bohemis, neſciſſe ſe, quid ſtella illa prænunciaret, ſcire tamen iam, quam ſenſerint. De Cæſareanis & Bauaricis ne ducenti quidem cecidere, & tum potiſſimũ, cum per ardua hoſtem peterent, plumbea grandine percuſſi. Bohemorum inſignis ſtrages. Nam ad quinque millia funera

campos rubefecere, centum signa, tormenta omnia, & quidquid castrensiũ rerum fuit, victoribus cessere: quingẽti capti loco, ad quem metus impulerat, nẽpe in vicino Palatio, Stella nomine, ꝙ eius speciem gerat. Hic vltima metuentes, tenui munimine tecti, arbitrio insequentiũ se permisere; inter illos Princeps Anhalt. iunior, in pugna aduersis vulnerib. inclytus, Comes Rhenensis, Comes Schlikius, aliiq; nobilitate, & militari virtute insignes. Postridie pugnæ, Bauarici milites primi agminis, mœnia & arcem Pragensem conscendere, ac nisi *Maximilianus*, Bauariæ Dux, veredo properasset, maleficiumq; in ciues vetuisset, ciuibus ferro pereundum, prædęq; fuisset Praga, opulentissima Vrbiũ; in eam quippe totius ꝓpe regni opus congestæ erant. Fuit tamen auaro militi etiam sua rapina: dites regia supellectile restabant currus: in hos feruntur cohortes, & multa centena millia, si aurum, si gemmas, si res æstimes, auide diripiunt: atq; ita Serenissimus Rex Fridericus, Elector Palatinus, non solũ pauculis horis amplissimum Regnum, sed raras quoq;, & ambitas Principibus gazas, militari insolentia amisit. Nobile exemplum humanæ sortis.

Pr. Proceres, peditumq; laceræ legiones veteri

veteri in vrbe agebant, non præteriti solum, sed etiam futuri metu perculsi: & illi quidem desperatis auxiliis victoris clementiā prętulerunt: Legionarii designato loco, vrbe excessere, habitoq; colloqo in potestatem Cæsaris iere, & à Bucquoio non pauci inauctorati sunt. Vndecima Novemb. die, Praga omnis per tres vrbes dispersa, Maximiliano Bauaro, supremo Duci, ac Cæsaris partes agenti iurauit, & tertia dein luce magno numero Regni Barones ac Nobiles, qui aut aulam regiā sequebantur, aut late omnia tenente, ac latius minante hoste, metus causa eo cōfugerant, aut Pragæ morabantur, Sacramentum dixere.

Rebus igitur in tranquillo iterū constitutis, ac Principe Liechtensteinio Prorege in Bohemia relicto, attributa militiæ parte, Bucquoio reliquias fugati exercitus Bohemici persequente, Maximilianus Bauarus, præsidio equitum stipatus, in Bauariam, ac demum Monachium, Principem suam sedem, rediit.

Apud Bohemos vnius prælii siue improsperi, siue infidi arbitrio tota causa transacta erat. Nec aliter fit, vbi singuli suas tm̄ rationes putāt, nulla cura ad illud vnū, cuiꝰ gratia bella gerūt, nec ad honestā q̄dē famā relata. Occiderat mox vnio,

(id fœderi Protestantium Principum nomen) quæ toto vitæ tempore nihil aliud egerat, quam quod funebri epulo sibi tanquam breui morituræ parẽtasset, Spartani illius dicti, fortassis in alium sensum, memor: *Prandete socii, tanquam cœnaturi apud inferos.*

Mansfeldius interea Tillianas copias inuaserat, occiso Baurio militari Tribuno: Bauaris intuta itinera fecit, in terram eorũ hostiliter irrupit, Principẽ Leichtẽbergensẽ, Bauari fiducia nihil hostile metuentẽ, Prouincia exuit, atq; ẽt manus iniecit, captiuũ abducens, grauis accola & Bauariæ, & Bohemiæ, in q̃ reditũ parabat. Maximilianus Bauarus vbi aduertit, Bellonam tanto vtero in Bauaria parturire, tuendæ salutis causa, iuit armatus in Mãsfeldium, & cũ prope circũdedisset, inuenit Mansfeldius, alter Vlysses, technã, qua euaderet. Superiori igitur Palatinatu in Bauari faucibus relicto, inferiorem petiit, & non multo post terras alias. Quatuor tũc hostes in totidẽ prædas palatinatũ misere distrahebãt: Hispanus, Leopold. Austriacus, Episc. Spirensis, & Bauariæ Dux Maximilianus: qui reliquis omnibus infestior, per Legatũ suum Tillium, Heidelbergã, inferioris palatinatus metropolin, obsedit, funestauit, spoliauit, priuatas, publicas opes raptauit, tantum non domos,

arces, & quidquid inuidetur, transportauit. Bibliothecam Palatinam, quæ per totam Europam vix parem habebat, trãs Alpes vſque Pontifici Romano dono miſit, & irreparabile decus non tantum Electorali Palatinatui, ſed & ſibi, & toti Germaniæ ereptum, in montem Vaticanum relegauit. Variis exercitiis vexatæ & reliquæ Bibliothecæ, quas multitudo gregalis aut lacerauit, aut diſiecit, aut viliſſimo precio diuendidit: paucæ relictæ ſunt Dominis, nullæ ſine damno. Tandem deiecto per vim Friderico, Bohemiæ Rege, anathematis Imperialis fulmine percuſſo, armiſque Hiſpanicis, Auſtriacis, & Bauaricis, occupata tota Electoralis Palatinatus ditione, honor Septemuiratus Palatini, Cæſaris Imperio, in Bauariæ Domum migrauit, quem Maximilianus Dux in publicis Comitiis Ratiſponæ, Anno 1623. militiæ ſuæ præmium, retulit. Duorum Electorum vota fuere aduerſa: quatuor aliorum fauere: & ex duobus illis, Saxo mutata ſententia calculum ſuum adiecit cæteris, quando Maximilianum Bauariæ Ducem, Collegii Electoralis ſocium profeſſus, vnicum Brandeburgicum aliter ſentientem deſeruit. Nec modo Maximilianus Bauarus hanc dignitatem Septemuiralem amba-

bus vlnis amplexus eſt, ſed & Prouinciam ſuperiorem, magnamque partem Inferioris Palatinatus, (ſpreta & calcata omni conſanguinitatis reuerentia) Cæſaris nomine & iuſſu, armis ſuis occupauit, & poſſedit: donec eum legitimus hæres & Dominus Fridericus V. hoc demum Anno 1632. inſtanter reddi mandauit, & cum Deo, ac victricibus armis Sereniſſimi & Inuictiſſimi Regis Sueciæ, Guſtaui Adolphi, Germanicæ libertatis Vindicis acerrimi, bonam iam eius partem, acclamantibus ſubditis, recuperauit: Maximiliano verò, Bauariæ Duci, idem ferè euenit, quod cani Æſopico, qui vmbræ inhians, carnem quoque perdidit. Nam dum aliena affectauit, multa propria in Bauaria iam amiſit.

II. Alter liberorum Gulielmi Bauariæ Ducis, Ferdinandus, Maximiliani frater, Septemuiratum Colonienſem hodie gubernat.

III. Tertius Albertus eſt, cuius filii ſtirpis Bauaricæ propaginem ad poſteros deſpondent.

IV. Philippus, præmaturo fato ſurreptus, Ratiſponæ, vbi Epiſcopum egit, nobili Mauſoléo, fraterno opere, quieſcit.

V. Ca-

V. Carolum adolescentulum mors atra Salisburgi abstulit.

VI. Mariam Annam, Ferdinando II. Imperatori nuptam, quæ diadema iam immortale consecuta est., habitura & mortale, si vixisset diutius.

VII. Magdalenam, quæ antequam Wolphgangi Gulielmi, Comitis Palatini ad Rhenum, Ducis Neoburgensis, nuptiis illigaretur, pronubam habuit Romano-Catholicam religionem, effecitque, vt vnius nuptiis ipsa Illustrissimo Principi fieret cõiunx, & Princeps Neoburgicus in Ecclesiæ Romano-Catholicæ rueret amplexus.

DANIELIS PAREI

PRISCAE PALATINORVM Gentis Comites.

DE priscâ & inclytâ Palatinorum gẽte, hoc quidem tempore vix quicquam habemus, quorum tota prosapia & progenies nobis incerta & incognita est: eoque magis, quod nec in vna eorum familia hæc dignitas hæreditaria & successoria erat: Sed Cæsarum arbitrio & beneficio, Palatina prærogatiua modo huic,

huic, modo illi, ob eximia merita, aliquando etiam illorum fratribus, fruendi conferebatur. Antiquos illos, & originarios Palatinos Rheni, in Bacharaco, vel in arce Stalecka sedem suam habuisse, & in inferioribus Rheni partibus longè lateque imperasse, pluribus demonstrat Vir Nobilissimus & Amplissimus, in suis Palatinarum Originum Commentariis. Heidelbergam, sedem hodie Serenissimorum Electorum Palatinorum, & Metropolin Inferioris Palatinatus, quis primus condiderit, & an Palatinus aliquis fuerit, vel qua ratione deinceps oppidum in ius Palatinum peruenerit, non satis liquet. Illud nemo negatum *ibit*, Conradum, Palatinum, Friderici I. Barbarossæ Imperatoris fratrem ὁμοπάτριον, & ab eo Palatinatu Rheni, Goslariæ in conuentu Principum, Anno Domini 1154. donatum, Aduocatum Monasterii Laurishamensis fuisse, Heidelbergam aliquando inhabitasse & excoluisse, mortuum circa annum 1192. sepultum ad vnum ab Heidelberga lapidem, in cœnobio Schönavv, quod Anno 1142. Bugo Wormatiæ præsul extruxerat. Cuius tale ibi Monumentum, (quod nunc sublatum ex oculis frustra requiritur) extitisse tradunt:

ANNO

ANNO. DOMINICÆ. INCARNATIONIS.
MCXCII. VI. IDVS. NOVEMBR. OBIIT.
ILLVSTRIS. PRINCEPS. DOMINVS.
CONRADVS. COMES. PALATINVS.
RHENI. DVX. SVEVIÆ. COMES. IN.
GEMINO. PONTE. GERMANVS. FRIDERICI.
BARBAROSSÆ. IMPERATORIS.

Ex quo apparet, Heidelbergam quoque eo ſæculo cum vicino tractu habitatam & poſſeſſam fuiſſe. Conſtat etiam, Heidelbergam eo æuo ciuitatem, ſiue Burgum, anguſto admodum corpore fuiſſe, nec pomæria, aut ſuburbia magna habuiſſe, donec anno Domini 1392. Ruperto ſeniori Palatino viſum eſt, prædictum Burgum ita amplificare, vt proximè adiacentem villam Bergeheim, quæ paulò inferius ad ſiniſtram Nicri ripam iam inde à Carolinis temporibus extabat, cum ſuburbio (hodie Spirenſe vocatur, quod ea exeatur Spiram) coniungeret, & *Nouam Ciuitatem* eam appellaret: vt alias fuſius docebimus. Conradus autem, Comes Palatinus Rheni Elector, Dux Sueuorum, Friderici Barbaroſſæ frater, maſcula prole orbus, reliquit filiam vnicam Agnetem, quæ Palatinatum Rhenanum ad Domum Guelphicam attulit, nupta Henrico, Duci Brunſuicenſi, &

si, & Electori Palatino ad Rhenum, Henrici Leonis, Bauariæ & Saxoniæ Duc potentissimi filio, Othonis IV. Regis Romanorum fratri Iuniori.

Henricus igitur hic Iunior, Dux Brunsuicensis, per matrimonium Agnetis factus Elector Palatinus ad Rhenum, *priscæ familiæ vltimus*, præclarus genere, nobilis virtute, speciosus forma, validus corpore, non tantum Imperatoris Henrici VI. gratiam, sed & omnem dignitatem Soceri sui Conradi Palatini, de manu Imperatoris suscepit iure beneficiario: quippe quod ad dispensationem Imperatoris pertinebat. Palatinatus enim Rheni fuit è feudis Imperii non infimis. Princeps fuit verè Magnus, & in quo omnia eximia, regia, heroica, agnoscamus, quacunque parte eum intueamur. Pater eius Henricus Leo, Dux Bauariæ & Saxoniæ, quem vel nominasse, satis elogii est. Mater Mechtildis, Henrici II. Angliæ Regis filia, soror Richardi Cornubiæ Comitis, qui & ipse postea Romanorum Rex electus fuit. Fratres: Otho IV. Romanorum Rex, cui postea nupta Beatrix, Philippi Antiregis filia, ex Irenæ Imp. Constantinopolitani filia: & Wilhelmus, Dux Brunsuicensis, & Luneburgensis, cui nupta Helena, soror Canuti

Regis

Regis Daniæ, è quibus natus Dux Otho, à quo hodierni Duces Brunsuicenses & Luneburgenses recta serie descendunt. Ditio huius Henrici, Electoris palatini, pars Saxoniæ fuit, quam cum fratre Othone Cæsare in partes propemodum æquas diuisit: per connubium adeptus palatinatum Rheni, in quo Bacharacum, Aduocatiam Treuirensem, pallentias, Heidelbergam. Iuuenis inter belli sacri Duces, quod Henrici VI. Imp. auspiciis susceptum fuit, enituit, circa annum Domini 1197. Berytum vi cepit, & circa Ioppen aliquot millia Turcarum fudit: quo facto, Henrici VI. Imperatoris gratiam singularem emeruit. Mortuo Henrico VI. Cæsare, domum cum sociis proceribus reuersus, Othonis IV. fratris electionem suffragio suo adiuuit: sub quo etiam Vicariatum Imperii gessit. Senior peregrinationem suscepit in Syriam, & palæstinam. Addit Irenicus, Henricum hunc, palatinorum de vera linea vltimum, dum nescit, an Terram Sanctam, an aliud orbis iter tentare voluerit, naufragio obiisse. Marquardus Freherus, Consiliarius Archipalatinus benemerentissimus, scribit, eum mortuum An. 1213. Schænauiæ sepultum esse, hoc olim inscriptione loquente:

ANNO.

ANNO. ....KAL.MAII.OBIIT.ILLVSTRIS
PRINCEPS. DOMINVS. HENRICVS. COMES.
PALATINVS. RHENI. DVX. SAXONIÆ.
SVPRADICTI. CONRADI. EX. FILIA.
NEPOS.

Quod erroneum esse putat *Freherus*, nisi gener Conradi Palatini intelligatur. Cuius & aliud dicitur ibi extitisse elogium, è quo hæc modo supersint:

PRINCEPS. MAGNANIMVS. COMES. AVLÆ. GLORIA. RHENI.
IVNIOR. HENRICVS.....

Filiam reliquit vnicam, siue Gertruden, (vt Irenicus, Nauclerus, & Trithemius nominant) siue Agnetem, (vt rectiꝰ Auentinus, & Diplomata) quâ Othoni, Ludouici Bauariæ Ducis Filio, Othonis Palatini Wittelspachii, Comitis Schirensis, Nepoti desponsata, Palatinatus Rheni, & Ducatus Bauariæ in vnum coaluit.

Otho cognomento Illustris, Palatinus Rheni Septemuir, Dux vtriusque Bauariæ, ex verâ & legitimâ, antiquissimâ item & nobilissimâ Bauariæ Ducum stirpe profectus: Auum habuit Othonem Wittelspachium, cognomento Maioré, qui Anno Domini 1180. Reginoburgi in Comitiis, Proceribus atque Ordinibus Im-

mperii suffragantibus, Henrico Leone, Bauariæ & Saxoniæ Duce potentissimo, Henrici vltimi illius priscæ familiæ palatini patre, læsæ Maiestatis condemnato, Bauariam, (quæ etiam à maioribus suis iam olim possessa & administrata fuit) virtute sua, & Friderici Barbarossæ beneficentia recuperauit. Patrem Ludouicum, Ducatu Bauariæ, aliisque feudis à Friderico II. Imp. inuestitum: auctore Frisingensi. Anno Christi 1215 (vt notat Auentinus) felix illud & auspicatum connubium iniit, cum Henrici vltimi Palatini Rheni filia vnica, non Gertrude, vt Trithemius, Irenicus, & Nauclerus vocant) sed Agnete, (vt rectius Auentinus, & fide Archiuorum constat) & Palatinatum Rheni dotalem, atque adeo successiuum, Ducatui Bauariæ patrimoniali, insigni accessione coniunxit. Hoc fœdere in vnum coierunt Illustrissimæ illæ duæ Domus, & amplissimi nobilissimique totius Germaniæ Principatus, Bauaria & Palatinatus Rheni: vel potius Palatinatus & Bauaria. Nam (quod notandum) Palatinum nomen præponere, & ipse, & successores eius solebant Ducatui, & solent in hodiernum vsque diem: quod Palatinatui sui natura Electoria dignitas, eiusque sequelæ, Vicariatus, & Archi-

chidapiferia annexa sit: qua vna prærogatiua cæteros omnes Principes siue de Domo Bauarica, siue alia, Palatinatus hic Rhenensis longe antecellit.

Eo igitur tempore Otho Boiaricus, ducta filia Henrici vltimi Palatini, Principatum eius obtinuit (vt loquuntur Annales) id est, non tantum inferiora illa, Comitatum Stalecke, Bacharacum, Cubam, pagumque Meinefeld, & quidquid in Ripuariis, Bructeris, Vbiis & Sicambris (vbi hodie Ducatus Iuliacensis & Montensis) ad ius Palatinum pertinuit: sed etiam superiora hæc, Heidelbergam, & vicina ipsius, hæreditariè possedit. De qua ditione, quia (nec sat scit Freherus, qua origine) ab Ecclesia Wormatiense feudali titulo recognoscebatur, ab Henrico Episcopo Wormatiense de nouo Inuestituram accepit, Anno 1225. quam Freherus in Originibus Palatinis exhibuit, part. 1. cap. 10. Auentinus tamen scribit, iam antea Ludouicum, prædictũ Bauariæ Ducem, beneficio Cæsaris Friderici II. Rhenanum Ducatum accepisse; & postea demum Agnen, filiam Henrici Palatini, dudum absque liberis maribus defuncti, filio suo Othoni desponsasse. Quod vndecunque habuerit, reperitur certè, illum ipsum Ludouicum, Ba-

uariæ

uariæ Ducem, totis sex ante prædictam de Heidelberga inuestituram annis, à Friderico II. Cæsare Palatinum Rheni vocari. Quod Diploma edidit Marquardus Freherus in suis originibus Palatinis. par. II. cap. 17.

Hoc itaque siue connubio, siue Cæsaris beneficio, cum Palatinatu Rhenano simul Electoria dignitas ad familiam Bauaricam peruenit. De quo extant veteres versiculi, ad imaginem eius Othonis, Ludouici filii, in aulæ Heidelbergensis cænaculo maiori adscripti, quos etiam Nauclerus dignos inseri commentariis suis iudicauit:

Otho der erst Pfalzgraff bey Rhein/
Hett Pfalzgraff Heinrichs Töchterlein/
Mit Mannheit ers also erfecht/
Deß Reichs Chur blieb seinem Geschlecht.

Sed & tunc insignia gentilitia, & arma picta vtriusque Domus, Palatinæ & Bauaricæ, vno in scuto siue vmbone coaluerunt, quæ prius distincta erant, vt Leo coronatus in campo nigro Palatinæ; textum decussatim albo cæruleoque colore variegatum, Bauaricæ familiæ deigma

siue

siue decorum esset. Posset etiam de admirabili fortunę prosperitate, quâ fauente Palatina Domus, post illam cum Bauarica coniunctionem, in tractu Rhenensi dominationis suæ fines protulit, longa texi commemoratio. Nam non in solo pago Lobodunense Heidelbergensem Cometiam, & Bacharacum, cum adiacentiis insedit: sed vicinos plerosque pagos, hinc Nicrinum siue Neckergovve, vsque ad Cochengovve, atque adeo vltra: inde vero Rhenensem, ipsamq; Stratam montanam, & nemus Ottonicum, Chreichgovve, pagumque Spirensem, & Wormatiensem ferè totum, vsq; ad Nauensem, quin & Wasagi Syluæ, Ripuariique Ducatus magnam partem, perpetuis successibus occupauit. Multos prætereà Comitatus integros, vt Simmerensem, Veldensem, Gemini-pontis, Spanheimensem anteriorem & posteriorem, & Lutzelsteinensem, aliosque, diuersis titulis, modisque legitimis adquisiuit, & Palatinatui incorporauit. Complures Reguli, Comites, Barones, Milites, ingenui, defensionis & patrocinii ergo, se suaque in Palatinorum fidem vltro propria sponte dediderunt. Quæ omnia sigillatim exsequi esset infinitum: nec huius loci. Sed hisce successibus maius longè, & potius

adhuc

adhuc Dei beneficium æstimandum est, quod Ecclesiæ hospitium, Iustitiæ officinam, Scholarum nutriciam palatinatum esse, eoque merito celebre per orbem nomen habere voluit. Quod beneficium in posterum faciat nobis esse solidum & perpetuum, ille solus perpetuus, & vnicus Imperiorum principatuumque stator, & auctor Deus!

Palatinorum Comitum nomen, (inquit Hubertus Thomas Leodius) ab iis sumpsisse initium, qui ex præclara aliqua familia orti, palatiumque principis Romani, id est, eius regiam, & (vt nunc vocant) Aulam comitati sunt, originemq; habere, nemo, qui paulò vetustiores libros perlegerit, dubitare debet: vehementerq; eos errare putat Hubertus Leodius, qui ab vno palatio, vel Treuerensi, vel illo, quod est in medio Rheni apud Cubas, aut alio quopiam, nomenclaturam hanc Comites palatinos adsecutos, persuadere conantur. Verum principes Romani quum animaduerterent Imperii inclinationem, & veteres illustrium virorum in prouinciis familiæ, vel paupertate pressæ, vel quod conspicerent honores, & virtutis præmia ad se rarò, sed ad solos Romanos deferri, domi se continerent, neque principem sequi, nisi coacti

& inuiti vellent: quapropter & Palatium desolabatur hominum frequentia, & periculum erat, ne spreti & derelicti domi præclarorum virorum filii in nomen Romanum aliquando conspirarent; quod sæpe factum facile doceri exemplis posset. Hinc ergo prudentes Imperatores, vt huic malo mederentur, credibile est, excogitasse & aperuisse prouincialibus hanc viam, qua sibi iter ad honores, ad præmia & prouincias regendas pateret, si se Palatiumque comitarentur. Quod qui paulò diutius fecisset, Principique in expeditionibus Comes fuisset, merebatur Comes Palatii appellari, hocque nomine honorari: cui & Princeps negotia sui Palatii, hoc est (vt nunc aiunt) aulæ, & quæcunque per negotia non poterat ipse, expedienda & tractanda committebat: quibus si strenuè præfuisset, etiam prouinciæ regendæ adsignabatur, vt in multi Codicis Iustiniani constitutionibus patet.

Principes igitur Palatini (iuxta mentem Leodii) non ab aliquo particulari palatio, sed à Principis Romani Palatio, siue æde, quocunque locorum foret, vere appellari. Magnam autem fuisse Palatinorum auctoritatem, dignitatem, & priuilegia, ex legibus colligitur, quas tuli

Con

Conſtantinus Imperator, & Gratianus, & Valentinianus, & Theodoſius: Tit. *De priuilegiis eorum, qui in ſacro palatio militant.*

Longa deinde ſerie translato in perſonam Caroli Magni Imperio, Comitum Palatinorum dignitas & auctoritas non ſolum remanſit, ſed etiam aucta eſt. Vnde apud Blauiam in Xantonibus ſuper Rolandi ſepulchrum ſcriptum eſt, illum fuiſſe, *primum Comitem Palatinum*, quod forſitan plures eſſent in aula Imperatoris. Fuit autem is Rolandus Caroli Magni ex ſorore nepos: Dux magnanimus, qui cum ſocio Oliuerio aliiſque quamplurimis egregiis viris contra Hiſpanos, tum infideles, fortiter pugnando in iugis mõtis Pyrenæi, qua parte Ronciuallis appellatur, ſiti & vulneribus confectus occubuit. De eo multa fabulantur Francorum Annales. Carolum autem Magnum, & hunc Rolandum, hodierni Comites Palatini ad Rhenum, vera linea attingere putantur.

Fuerunt & ante Rolandum multi Comites Palatii apud Franciæ Reges, quos ſua lingua *Magiſtros Curiæ*, & *Præfectos Palatij*, vocabant: veluti Pipinus Maior, pater Caroli Martelli, qui genuit Pipinum Breuem, ſeu Puſillum, ex quo genitus eſt

Carolus Magnus Imperator, à quo deſcenderũt Comites Palatini ad Rhenum. Quod vt liquido appareat, neceſſarium eſt ſcire, (inquit Hubertus Leodius) Pipinos, & omnes Caroli Magni maiores ex Francis Germanis ortos, & ad Rhenum ac Moſam tum ſedes poſuiſſe, quum primum Franci in Galliam tranſmiſſo Rheno venerunt. Ex primoribus autem illorum fuiſſe, certum eſt indicium, quod apud Reges Francorum ſupremas ſemper dignitates adepti ſunt, atque curiæ præfecti, primarii gubernatores, Vicarii, Maioreſque Domus, h. e. Palatii Comites fuerunt, ad Regale poſtmodum faſtigium peruenere. Poſtmodum Carolus Magnus, Aquiſgranum, Duriam, Tulbiacum, aliaque vicina loca, vtpote patrimonialia libenter incoluit. Sed non ſolum tractum totum ad Moſam, & circa Leodium Pipini Comites Palatini poſſederunt, verum & totum Iuliacenſem, Cliuenſem, & Bergenſem: totamque inſuper Brabantiam, Marchionatum Antvverpienſem, & deinde ripam vtramque Rheni ab exitu illius in Oceanum, vſque ad Argentoratum fermè tenuerunt. Quod ita probat Hubertus Thomas Leodius.

Initium ſumit à Gancore, illuſtri Rhe-

nenſis

nensis pagi Comite, qui sub Pipino primo circa Wormatiam, & Heidelbergam longè lateque regnasse dicitur. Cuius mater Willisvvinda, vidua Roberti Comitis, vxor verò Angila nominabatur. Fundauit autem hic Anno Domini 764. Regni Pipini Anno XII. Monasterium Laureshamense, hodiè Lorsch / quatuor ab Heidelberga distans milliaribus, super fluuium tunc temporis Wisgoz, nunc vero Weschniz nuncupatum: qui ortus in Ottonica sylua, iuxta oppidum Weinheim è montibus erumpit, & apud Steinum castrum infra Wormatiam Rheno miscetur. Habuit verò Cancor filium Heimericum, & fratrem nomine Turincbertum. Turincbertus verò filium Rutbertum, qui omnes dictum Monasterium vehementer locupletarunt. Donauerunt enim Cancor & Angila monasterio Ecclesiam in Scarra cum suis appenditiis: item prædium admodum diues circa Moguntiam, & villam Hagenheim cum omni integritate in pago Wormatiensi super fluuium Salusiam; item Birstat pagum è regione Wormatiæ, ne quis putet, eos non fuisse potentes & diuites. Habuit etiam Cancor consanguineum Rutgangum, Metensis Ecclesiæ Archiepiscopum, cui monasterium instituen-

dum commendarunt, nullius Episcopi vel Ecclesiæ iuri aut Dominio subiicientes: qui quidem Ecclesiasticis & regalibus occupatus negotiis, fratri suo Gundelando Laureshaim commisit: & ita secundus Abbas factus est. Idem Rutgangus Gorziense monasterium tribus à Metensi vrbe miliaribus fundasse scribitur: quæ monasteria Pipinus postmodũ sumptuosis auxit ædificiis. Quapropter & *Fundator* aliquando nuncupatur. Hæc ex antiquissimo libro eruit Hubertus Thomas Leodius, in quo & literæ Caroli Magni continentur, memorantes: *Heppenheim oppidulum esse situm in pago, & Comitatu Rhenensi.* Et hinc facilis coniectura, Comites Palatinos ad Rhenum eo tempore nuncupatos, & ex Pipinorum prosapia ortos esse. Quandoquidem Cancori successisse postmodum Carolum Magnum facilè colligitur, vt qui filiam suam Immam de bonis in eodem pago Rhenensi iacentibus, postquam Secretario suo Eginhardo nupsit, dotauit. Qua de re videatur Iustus Lipsius, in Monitis politicis, lib. 1. cap. 12. Monasterio Laurisheimensi Eginhardus Michlenstadt testamento reliquit, reseruata tamen sibi, donec viueret, & suis hæredibus possessione, qua adhuc fruuntur Illustres Comites

mites Erpacenses: qui ab Eginhardo illo, Caroli Magni genero, originem se ducere arbitrantur. Multa præterea alia Comites palatinos ad Rhenum & ad Mænum iuxta Wormatiam circa eiusdem Caroli Magni tempora possedisse, scribit Hubertus Leodius.

Præterea certum est, pipinos palatinos (à quibus palatinos veteres, Francoque sanguine descendere, extra dubitationem ferè habetur) totam Brabantiam possedisse, atque ipsam Arduennam Syluam, præsertim vbi Rhenum attingit, & *Vetus Palatinatus*, die alte Pfaltz / etiamnum hodie appellatur: qui fuit amplissimus; etiam si ea, quæ sunt adhuc iuris palatini duntaxat adnumerentur, h. e. quæ in feudum à palatinis hodie accipiuntur: videlicet quidquid ferè est inter Confluentes & Andernacum, totus Comitatus de Virnenberg, & Nuenar, de Wida, de Seinis, de Manderschid, potissima ferè pars Ducatus Iuliacensis, in quo palatinus (cuius nomen non occurrit) Monasterium postmodum ædificauit, cui nomen Bruvveiler, vno à Colonia Agrippina distans miliari. Et Ezelinus, Comes palatinus Rheni, frater Sanctæ Kunigundis, Ecclesiam in Keysersvverd infra eandem Coloniam construxit: quæ

omnia cum tota Lotharingia Eberhardus & Geiſelbertus, qui ex poſteritate Caroli Magni, & Comites Palatini fuerunt, ſub Othone I. poſſidebant, ſub quibus Leodium, Captimons, Traiectum, Iopilla, Regia Pipinorum, è regione Heriſtalli, dimidio milliari ab Vrbe *Leodio:* Marſna, Litta, pleraque alia continebantur. Godefridus, Comes Palatinus Rheni ſeptem principalia beneficia, quæ vulgò appellantur *Vahnlehen*, morte ſeptem nobiliſſimorum Eccleſiæ Laureshamenſis fidelium, obtinuit à Bennone Abbate: & ad generum illius Welephonem peruenerunt ſub Henrico IV. Fuerunt Fridericus, & Sigefridus Comites Palatini ad Rhenum, ſub Henrico III. Imp. Sigefridus hic poſt mortem Henrici, Comitis Palatini Rheni, & Domini de Lacu, ſucceſſit ei in Comitatu Palatii. Fuit & in hoc veteri Palatinatu Princeps Gulielmus, Comes quoque Palatinus, qui ſepultus eſt in Sprenckershach: quorum omnium Epitaphia leguntur in Lacenſi Monaſterio, quod ab Andernaco vno, à Confluente tribus diſtat miliaribus.

Decantatus etiam eſt Hermannus, Comes Palatinus, *cuius erat tumido tellus circumflua Rheno.* Is litem egit cum Arnoldo Præſule Moguntino, ſub iudice Friderico

derico I. Barbarossa Imp. à quo Hermannus pacifragii reus peractus, quod se in Italia absente pacem publicam Imperii turbare, & motus bellicos ciere ausus esset, ignominiæ publicæ pœnam, & canem Spiræ Nemetum ferre coactus est, Anno Domini 1156. Quippe, vt cecinit Guntherus Historico-Poeta, Ligurinus, lib. V. v. 194. & seqq.

Vetus mos est, vti si quis Rege remoto,
Sanguine vel flamma, vel seditionis apertæ
Turbine, seu crebris Regnum vexare rapinis
Audeat, ante grauem quam fuso sanguine pœnam
Excipiat, si liber erit, de more vetusto
Impositum scapulis ad contigui Comitatus
Cogatur per rura canem confinia ferre;
Sin alius, sellam. Cuius dispendia pœnæ
Ille Palatinæ custos celeberrimus aulæ
Non potuit vitare Comes, cunctisque videndus
Portauit scapulis passus plus mille latrantem.
Hanc quoque tunc alij simili pro crimine pœnam
Sustinuere decem Comites, totidemque coacti
Fœda tulere canes generoso pondera collo.
Cuius inaudita pœnæ timor altus in omnes
Irruit: vt nullus Procerum præsumeret vltra:

Armata certare manu, sed pace sequestra
Iudicis arbitrio sua quisque reposceret aequi.

Ex parte praedicti Hermanni Palatini canes itidem portarunt, Emicho Comes de Leiningen, & Gotfridus de Spanheim, Henricus de Katzenelenbogen, Conradus Comes de Kirchberg, Henricus Comes de Didissen, & alii. Hermannum hunc Palatinum Crantzius lib. VI. capit. 41. ait fratrem fuisse Ludouici Thuringiae Landgrauii, vnde & Hassiae Princeps a quibusdam dicitur, cui vxor fuit Gertrudis, filia Conradi Marchionis Misnensis.

Non solùm autem suprema Comitum Palatinorum dignitas apud Pipinos, & Caroli Magni posteritatem permansit: (inquit iterum Hubertus Thomas Leodius) verum etiam Vicariatus sublimitas etiamnum hodie perdurat: quae ferè eadem est. Vt enim praesens Imperator Comiti Palatino negotia disponenda permittebat: ita absens omnia committebat, vicesque suas prorsum commendabat: Quapropter inde effectum est, si contingat Imperatorem trans Alpes aut Pyraeneos montes commigrare, vt illicò quidquid est rerum Imperialium citra montes, ad Comitis Palatini curam pertineat: & Vicarius Imperii appelletur:

mortuo

mortuo vero Imperatore, & alio nondum electo aut suffecto, Comes Palatinus ad Rhenum, & ea, quæ sunt Iuris Sueuici & Franconici, causa & ratione Palatinatus, singula quæque administrat, & disponit. Et quod magis est, tanta etiam est, & semper fuit Comitum Palatinorum excellentia, vt Imperialis Maiestas, si qua controuersia illi cum quopiam existat, sub Comite Palatino iudicium subeat, vt aperte Bulla Aurea Caroli IV. Imp. declarat. Et hinc factum nemo dubitet, quum de cõstituendis Principibus Electoribus ageretur, primas partes Comiti Palatino attributas, vt excellẽtissimo ex Caroli Magni progenie Principi: quas postmodum idem Carolus IV. Bohemiæ Regi adscripsit, & assignauit, volens consulere posteritati suæ. Tanta autem semper apud veteres Comitum Palatinorum ratio, honor & reuerentia habita fuit, vt mortuo Henrico Comite Palatino Rheni, Henr. Leonis filio, vnica relicta filia, quam Otho Dux Bauariæ, & Comes à Scheyrn in Vxorem duxit, Comitis Palatini titulo is Elector habitus sit, licet vtrunq; Principatum possideret. Atq; hæc hactenus de Priscis illis Comitibus Palatinis, ex Huberti Thomæ Leodii Annalibus breuiter delibauimus. De gentis enim & digni-

tis Palatinæ primordiis plura mihi tacenda sunt, quam diceda: nisi velim post Nobilissimum Virum, Marquardum Freherum, Iliadas condere, quod mei hoc loco instituti non est.

Singulari volumine Freherus *ista edidit*, vt proinde non operæ sit actum agere, cum liber in promptu sit, & omnium manibus teratur. Animus meus est, vitas eorum potissimum Principũ compendio describere, qui post illam Palatinæ & Bauaricæ familiæ coniunctionem, rerum in Electoratu Palatino potiti sunt.

ELECTORES PALATINI AD RHENVM.

Ex familia VVittelspachia, seu Bauarica.

I. OTHO ILLVSTRIS.

OTho, cognomento Illustris, Ludouici Bauariæ Ducis filius, Othonis Wittelspachii Nepos, Comes Palatinus Rheni, primus Elector ex hac familia, à Friderico II. Imper. præfecturam Palatii Rhenani accepit: posteaquam vxorem duxit Agnetem, filiam Henrici vltimi Comitis Palatini Rheni. Postea tamen à Gregorio IX. Pontifice Romano ingentibus illectus muneribus in Fridericum II. Cæsarem conspirauit. Quapropter

pter in conuentu Egrano, anno Christi 1228. perduellionis, & læsæ Maiestatis accusatus est. Verum is nec minis, pœnarumve & periculorũ imminentium denũciatione abstrahi ante à Pontificibus Romanis potuit, quam & Pontificiæ imposturæ, & fictæ in Fridericum II. Imp. criminationes detectæ fuerunt: vt prolixius exponit Auentinus. Postea autem cognita Pontificum Romanorum fraude, cum Imperatore Friderico II. & Cæsare Conrado in gratiam rediit, eosque summa & perpetua fide, atq; obsequiis prosecutus est. Ideoque ab Innocentio IV. Pontifice, & Episcopis quibusdam, præsertim Reginoburgensi Alberto, Conrado Frisingensi, Philippo Iuuauensi, excommunicatus, Sacerdotibus & Monachis multa damna intulit. Henricum Romanorum Regem, qui aduersus Patrem Fridericum II. Imp. cristas erigebat, Heidelbergæ in custodia detinuit: qui postea in Apuliam vocatus, à Patre Friderico II. & in vinculis maceratus, vitam miserabiliter finiuit.

Postea quam vero Otho, Palatinus Elector, vtrumque filium, Ludouicum Seuerum, & Henricum, Oetingæ, maiorum more, armis exornasset, Henrico in Hungariam misso, ipse cum Ludouico filio,

natu maiore, Landshutam repetiit, vbi cum tertium diem ante Kal. Decembris, cum vxore, & liberis, hilarem traduxisset, noctu subito exspirauit, anno Dom. 1253. sepultus in cœnobio Schirensi.

Ab hoc Othone, Bauariæ Duce, qui Princeps per connubium Electuram Palatinam in gentem Bauaricam intulit, oẽs insequentes Palatini Electores in hũc vsque diem ordine descendunt. Reliquit ex Agnete vxore, duos filios, Ludouicum Seuerum, & Henricum, qui Bauariam diuisere in Superiorem & Inferiorem: cum antea inaudita fuissent hæc nomina. Reliquit etiam duas filias: Elisabetham, quæ Conrado IV. Cæsari, & Regi Hierosolymorum elocata, post eius mortem secundis nuptiis iuncta fuit Meinhardo Comiti Goriciæ, magni animi fœmina, denata anno Domini 1270. Alteram Sophiam, singularis sapientiæ ac pulchritudinis virginem, à fratribus Gebhardo Hirspergensium Comiti desponsatam: ex qua natus Gebhardus ab Hirsperg, vltimus laudatissimæ suæ gentis, qui & auitam arcem, ac totum Comitatum Hirspergensem, obtulit Ecclesiæ Aychstadianæ. Mortuus in arce Hirspergensi, ex qua Rebdorffium auectus, ibi in media Ecclesia honorifice

fice tumulatus est. ANNO DOMINI 1305.

II. LVDOVICVS SEVERVS.

Ludouicus cognomento Seuerus, aliis Senior, dictus, (natus ex Othone Illustri, vtriusque Bauariæ Duce, & Agnete, Henrici Saxonis, & vltimi Palatini filia; quæ Palatinatum Rheni Othoni attulit:) Patri defuncto in Electoratu Palatino successit, anno Domini 1253. ætatis suæ 24. familiæ Wittelsbachiæ secundus Archidapifer Imperii. Is maxima fuit cum apud ipsos Cæsares, tum summos Imperii Proceres authoritate. In diuisione Bauariæ cum fratre Henrico obtinuit superiorem Bauariam, cuius vrbes primariæ sunt: Monachium, Wasserburgum, Ingolstadium, vna cum Præfectura Ratisponensi.

Præter parem Bauariæ partem, Palatinatum insuper Rhenanum, iure quodam singulari præcipuum habebat, & huius priuilegio Electoratum, vtrumq; feudum insigne Imperii, & iure tali fundatum. Etsi enim Henricum fratrem, eiusq; procuratores, ab electionis vsu, in creando & Richardo & Rudolpho Regibus, non remouit, aut exclusit: ipse tamen propter

præro-

prærogatiuam ætatis, & Palatinatus possessionem, de iure verus & primarius Elector fuit, collatisque in sese cæterorum Electorum suffragiis, Rudolphum Habspurgensem Comitem in Romanorum Regem solemniter elegit. Et hæc est nobilis illa electio, de qua præter alios ita eleganter scribit delitium illud Musarum, Iustus Lipsius in Præfat. Poliorcet. *Huic Ludouico,* (inquit) *cognomine Seuero, duo peculiaria, & rara ad laudem fuerunt. Prius, quod in ea dignitate probitas & sapientia eius pariter sic enituit, vt in caligine summa temporum, & desperatione Germaniæ, solus à Collegis ius acceperit legendi Imperatoris, & per eum res labentes aut lapsas restituẽdi. Fecit, prudentius nescio, an felicius, cum eius voce ac renunciatione Rudolphus primus ex Habspurgensi Comite sceptra Imperii suscepit, & fataliter deinde ad posteros transmisit. Alterum, quod eadem prouidentia rebus suis & genti priuatum decus intulit, ducta in vxorem Mechtilde, eiusdem Rudolphi filia, è qua mixtione, & velut insitione, omnes istæ stirpes Palatinorum & Boiorum Principum fruticarunt.*

Idem Ludouicus Seuerus, Elector Palatinus, castrum Fridburgum, pro defensione Ducatus Bauariæ, contra Episcopum Augustanum, à fundamentis condidit.

lit. Anno 1261. aduersus Mareschallos Pappenheimios arma mouit: Weissenburgum, Nariscorum Vrbem, cepit, diruit, exussit.

Post mortem Rudolphi Habsspurgensis Imperatoris, fundatoris Augustissimæ Domus Austriacæ, deliberatio de successore instituta fuit Francofurti Kal. Maii, anno 1292. In ea Moguntinus Elector, Gerhardus ab Eppenstein, cum Collegis fraude ademptum ius suffragandi in sese omne transtulisset, vno Ludouico Seuero, Septemuiro Palatino aduersante, qui inclinabat ad Albertum Austriacum, Rudolphi filium: præter omnium spem & expectationem, Imperatorem renunciauit Adolphum Comitem Nassouiensem, ob nobilitatem quidem generis, & editum bellicæ virtutis sub Rudolpho Imp. specimen, non indignum Imperio: sed ad cætera imparem prorsus: quod alio nullo consilio factum esse docuit euentus, nisi vt Moguntinus, & cæterorum è sacro ordine Collegarum consiliis res Imperii administrarentur. Totus enim ex Episcopis Adolphus Nassouius pependit, ita vt ne hisceret quidem, nisi ad illorum oscitationes. Odium ex incitatione horum Adolphus Nassouius Imp. in Ludouicum Seuerum Electorem Palatinum tam hostile

ſtile concepit, vt hic dum in viuis eſſe
vti placato illo nunquam potuerit. L
beros tamen Ludouici Adolphus in gr
tiam recepit: & vni ex illis Rudolpho
liam in vxorem, firmandæ amicitiæ ca
ſa dedit. Tentauerat tamen Ludouic
Elector Palatinus pacem componere i
ter Adolphum Naſſouium, & Albertu
Auſtriacum, ſed re duntaxat inchoat
nec dum confecta, Ludouicus Septen
vir Palatinus morbo correptus, Heide
bergæ in eodem, quo in lucem editus f
erat, cubiculo, exſpirauit. Kalend: Feb
Anno Domini 1294. ætatis LXV. poteſt
tis XL.

Coniuges habuit tres. I. Mariam Bra
bantinam, ex Illuſtriſſima Brabantin
rum Principum ſtirpe, & Thuringi
Haſſiæque regulis ortam; quæ Patre
habuit Henricum, cognomento M
gnanimum, Brabantini nominis II.
uum Henricum Primum, ac deince
alios atque alios Brabantinæ terræ nob
liſſimos dynaſtas, vſque Godefridu
Barbatum tritauum, primum Braba
tiæ Ducem. Mater Maria, natæ c
gnominis, Philippi Cæſaris ab Otho
Wittelspachio cæſi filia, prima Henri
Magnanimi, Brabantini Ducis coniun
MARIA ergo, Mariæ Philippicæ fili
nupt

nupta LVDOVICO SEVERO, Præfecto Prætorio ad Rhenum, Boiorum Duci, patri Ludouici Imperatoris, Othonis Electoris palatini filio, Ludouici Nepoti, pronepoti Othonis Wittelspachii, cognomento Maioris, primi Boiorum Ducis.

Nouam nuptam Ludouicus Seuerus, Elector palatinus, Werdeæ Sueuorum collocat, quam hodie Donavverdam vocamus, quæ id temporis Boio per Conradum, olim Hierosolymorum & Siciliæ Regem, centum viginti octo millibus aureorum, cum aliis oppidis, foris, & pagis, oppignerata parebat. Ipse interim in Rheno fœdere cum ciuitatibus contra prædones inito fortiter fecit, latronumque receptacula excidit, captos vel occidit, vel in fugam coniecit, pacem Rheno, viatori securitatem peperit. Agebat tum sextum & vigesimum annum, Ludouicus Seuerus, Elector palatinus, floremque æui maximis rebus gerendis consecrabat.

Cum ecce tibi draco Orcinianus venenum suspicionum euomit in sinum Ludouici, & iuuenem ætate florentem, & rebus gerendis maxime intentum, in insidias præcipitauit. Fons mali ab errore tabellarii promanauit. Is ab coniuge

Ludouici Verdeæ binas literas acce rat, alteras atra cera signatas, dyna Ruchoni, seu Hirsuto destinatas; alte rubra cera Ludouico marito tradend Internuncius ordinem Epistolarum uertit, & illas Ruchoni inscriptas, Lud uico porrexit, qui sententiam *episto* non assecutus, vt est improba suspici arbitratus est, erotica contineri. Er primus errorem tabellarius velut leno perductor ferro obtruncatus fuit: Pr ceps ipse minarum plenus, ardensque i ab Rheno citatis equis, paucis comitat maximis itineribus Donavverdam adv lat, vindictæque imminens, præter o nium exspectationem, vxori infestus a est. Ardebant oculi, pallebat vultus, t toque ex ore furor eminebat, trepidal familia, hærebat coniunx, Regina so Principis, attonita mirabatur, quid ta dem frater moliretur: expectabant o nes, quo tandem progressurus, au quem tam atrox tempestas eruptura set. Obuiam arcis Præfectum per late tem extemplo interficit, tum corripi xorem Mariam Brabantinam iubet: *Hæccine fides*, inquit, *est thori? Dum ego sens in castris ab latronibus purgo prou ciem, tu hostem, tu arcem, in domum, in cu lum, in lectum accersis? ac regiam stirp* *tu*

tuam iuxta ac meam tam fœdo flagitio contaminas? Quid tibi cum Ruchone negotii? (Rucho Comes Syluestris fuit ex Othonis Wittelspachii stirpe, qui Philippum Cæsarem interfecerat) *an vti maiores illius Cæsarem in lecto decumbentem domi suæ impio ferro conciderunt, ita me tu per nepotem eius adulterum tecum in thoro decumbentem, Ægistæo ritu, tanquam altera domi sui Clytemnestra Agamemnonem inter hostes tutum interficias? anteuertam parricidium. I lictor, ferrum expedi, corripe adulteram, feri sceleratum caput.*

Hîc Mariam, omnia excusantem, & Diuûm hominumque fidem implorantem, testantemque suam innocentiam, surdus tamen reiicit, vti nec quicquam vel lachrymæ coniugis innocentis, vel familiæ trepidantis metus, vel sororis Reginæ Elisabethæ ad fratris pedes iacentis preces proficerent. Orabat hæc Ducem, ne tam præcipiti ira in cędē rueret insontis: daret spacium animo: omnia postero die iustius executurum. Sed clausæ erant aures obstrepente ira, vindicem suppliciorum exequi iubet imperium, qui lamentante tota domo, Principem fœminam, ab omni flagitio alienam, & prorsus insontem gladio percutit, & capui ab cervicibus amputat. Funere postmodum ad S.Cru-

S. Crucis Werdeæ condito, Epitaphi
talis est:

ANNO. DOMINI. M. CC. LXVI. XV. KA
FEBR. IN. CASTRO. VVERD. MORT
EST. DOMINA. MARIA. DVCISSA. B
VARIÆ. FILIA. DVCIS. DE. BRABANT

Nec facinus Ludouici Electoris hic st
tit, Helicam Brennebergiam, nobilem
gynecæo virginem, tanquam consciam
pugione traiicit; tandem omnes egre
limites sæuitia, aulæ præsidem, clarissim
& innocentissimam matronam, ex a
turris arce præcipitem deturbari imp
rat. Ita quinque funeribus iræ litatis, f
ror indignantis resedit. Rucho errore c
gnito, principisque cæde monitus, pr
uincia excessit, vbique suam & Mariæ c
sæ innocentiam lachrymis, verbis, & t
bulis, contestatus, ita causam omnib
probauit, vt ipse Ludouicus, postea qua
ira mente decesserat, magnitudinem fac
noris sera æstimatione perspiceret, sa
guineque vxoris cruentus vehement
erubesceret. *Male nempe* (inquit Q. Cu
tius de cæde Clyti) *humanis ingeniis natu
consuluit, quod plerunque non futura,
transacta perpendimus.*

Ergo funere Werdeæ condito, Lud
vic

vicus Seuerus, Elector palatinus, Romam, vt ægro animo medicinam quæreret, profectus, facinus apud pontificem Alexand.IV.edidit, pacemq; numinis, & delicti veniam exorauit. Ad placandam etiam sibi Mariæ animam, & parricidium expiandum, iussus est religiosis S Brunonis sodalibus domicilium ponere. Sed quia id genus hominum in Boica nullum erat, Cistertiensium contubernio amplum & nobile cænobium in Principis-campo, Fürstenfeld / qui inter Augustam & Monachium est, condidit, prædiis, & annuo victu auxit, quod hodieque floret. Aiunt etiam, Ludouicum, Electorem palatinum, Ducem Bauariæ, prima statim nocte, quæ cædem secuta est, tantis curarum fluctibus agitatum, vti non solum somnum capere non posset, sed vrgentibus Mariæ manibus adeo exagitaretur, vt qui iuuenili decoraque coma (septimum enim & vigesimum agebat annum) barbaque florente, cum se cubitum contulisset, per noctem ita incanuerit, vti senem septuagenarium mane referret: quod tamen plurimi vt mendosam narrationem damnant. In ipsa tamen facta cæde Mariæ nulla est dubitatio; sed in facti modo, numero cæsorum, Ruchonis fide, nonnihil discrepat Auentini narratio.

Lubet

Lubet addere mantissæ loco, nihil
ter coniuges existere posse grauius,qu
mutuæ fidei diffidentiam, ex qua na
tur coniugum pestis suspicio, è suspic
ne obseruatio dictorum, factorum,
tuum omnium, è dubiis falsisque sig
persuasio, ex hac cædes & parricidia.
hil ago, nisi documentis ostendo, quib
erudiri possit orbis. Theodosius min
Arcadii Fil. Theodosii Magni Nep
Eudoxiam Augustam coniugem, ob
mum Paulino donatum ab societate t
ri seiunxit: Paulinum, vt alii tradunt,
dem nocte occidit, vel in exilium dep
tari mandauit. Otho III. Imperator fa
delatum Comitem occidit. Henricus
Imperator Kunegundis innocentiam
ro ignique explorauit. Sed prope sim
est & casus, & historia, quæ apud Fre
rum in vltimis paginis, & Orig. Pala
Volum. II. legitur ex antiquo sacello
scripta de Genouefa, Ducis itidem B
bantiæ filiæ, Sigefrido Palatino nup
quam Sigefridus nobilissimus Palatin
(temporibus Hildolfi Archiepiscopi T
uirensis, qui mortuus scribitur an. 7
consilio & calumnia cuiusdam equ
cui nomen erat Golo, voluit igni trad
Omitto Iosephum Hebrẹum ab Ægy
Putifaris vxore apud maritum acc
tu

tum, & in caueam compactum. Crispum ab nouerca sollicitatum, & ab Constantino Patre mactatum. Idem docuere fabulæ priscorum in Hippolyto de Phædra. Sed nihil opus fictis narrationibus, vbi suppetunt veræ, & nimium quam multæ.

Scribunt, Ludouicum Seuerum, Bauariæ Ducem, Electorem Palatinum Rheni, in Cœnobio Furstenfeld, à se constructo, sepultum esse: quanquam alii Heidelbergæ in Auditorio Theologico monumentum eius ponant. Vno disticho causa eiusdem conditi Cœnobii Furstenfeldiani aperitur, quod in eodem cœnobio legitur.

Ad Hospites.

Coniugis innocuæ fusi monumenta cruoris
Pro culpa precium claustra sacrata vides.

Et de Conditore.

Boiorum clarus iacit hæc fundamina Prin-
ceps,
In precium culpæ coniugis innocuæ.

Altera coniunx Ludouici Seueri, Electoris Palatini fuit Anna, Ducis Glogouiensis in Silesia filia, ex qua Ludouicum filium genuit, cui Elisabetha Hungariæ filia desponsata erat. Sed Ludouicus Nonbergæ in quadam hastarum concursione, (hastiludium alii vocant) lancea

Cratonis Comitis Hohenloënsis perfossus interiit, anno Christi 1289.

Tertia vxor Ludouici Seueri fuit Mechtildis Habspurgica, Rudolphi Habspurgici Imp. filia, ex qua plures liberos peperit. Rudolphum primogenitum, Electorem Palatinum Rheni, qui in electione Imperatoris Fridericum Pulchrum, Austriæ Archiducem, præterito fratre Ludouico Bauaro, elegit: quamobrem à fratre Palatinatu expulsus, in Anglia exulauit. Secundogenitum Ludouicum Bauarum, Iuniorem cognomine, IV. eius nominis Imperatorem, Friderici Pulchri Austriaci competitorem. Mechtildin filiam dehinc tertio peperit Ludou. Seuerus, vxorem Othonis Luneburgici: & Annam filiam quarto, vxorem Rudolphi Ducis Saxoniæ, Alberti filii. Tertiam itidem filiam, cuius nomen ignoratur, quæ monialis Vlmæ facta, illic decumbit.

Ludouico filio Bauariam, Rudolpho vero primogenito Palatinatum cum Electoria dignitate, & parte Ducatus Bauariæ donare voluit, hac adiecta conditione; *vt vicissitudinario iure eandem Electoriam dignitatem possiderent.* Quod obtinere non potuit. Neque enim Imperii Principes, & subsequentes Imperatores ferre voluerunt, tantam authoritatem & dignita

gnitatem, quæ solis Comitibus Palatinis debebatur, & ad eos pertinebat, à quopiã quam qui Comes Palatinus, Palatinatũq; possideret, vsurpari aut vindicari. Quod ipsum Carolus IV. Imp. postmodum Norimbergæ publico iudicio, assidentibus omnibus Electoribus, declarauit, & edicto cauit: *Ne quis ad Electoriam & Archidapiferi dignitatem ius sibi vindicare præsumeret, nisi qui prius Palatinatum ipsum iure obtinuisset.* Et hinc factum, vt Comites Palatini continua serie multos Reges Romanorum, siue Imperatores, sine Ducum Bauariæ, aut quorumcunq; aliorum contradictione, elegerint, & suis suffragiis ad Imperiale culmen promouerint.

Ex his duobus fratribus, Rudolpho & Ludouico, disiuncta hæc inclyta gens Palatina fuit, & diuersæ quasi familiæ prodierunt: quarum quæ à Rudolpho descendit, Electoralem dignitatem, & Palatinatum Rheni, vicinasq; ditiones, continua quadam serie, possedit. At ex Ludouico Romanorum Imperatore prognata, maximam Superioris & Inferioris Bauariæ partem obtinuit.

III. RVDOLPHVS EXVL.

Rudolphus I. Patri Ludouico Seue-

ro in Septemuiratu Palatino successit, anno Domini 1294. ætatis 20. Pro socero Adolpho aduersus Albertum Austriacum fortissime pugnauit: haud tamen secunda fortuna. Defuncto namque Rudolpho I. Habspurgensi Imp. filius eius Albertus, ab Electoribus Imperii, ob absentiam in electione præteritus, & in locum eius Adolphus Nassouius, socer Rudolphi Electoris Palatini, Francofurti in Romanorum Regem electus est. Cum v. Rex Adolphus Nassouius postea cognouisset, Electores Moguntiam indicto conuentu, Albertum eo vocatum, in Romanorum Regem eligere constituisse, eius conatum impediturus, Rufacum, Alsatiæ vrbem, quā oppugnabat, obsidione soluit, & Spiram ducit: rei & conuentus Electoralis exitum operiturus. Ad eum interim cum copiis confluxere, Rudolphus Comes Palatinus Rheni, Otho Bauariæ Dux, & vrbes Imperiales, Wormatia, Spira, alię. Electione ergo facta, & absoluta, Albertus Austriacus Moguntia soluens, Adolpho Nassouio obuiam procedit, & pugna acriter cōmissa, ambo Reges Romanorum forte fortuna inter sese congrediuntur, & prior Adolphus magna animi vi Albertū adortus: *Hoc in momento* (refert) *Imperium pariter & vitā mihi trades.* Hoc vero in De

Opt.

Opt. Max. ſitum eſſe poteſtate, ſubinfert Albertus, & grauiſſimo vulnere pariter in facie inflicto, ex equo proturbat, qui deinde ab alio quodã vulnere collo inflicto, demum occiſus eſt. Sic finita pugna, fuga fit, & præter occiſi Regis Adolphi Naſſouii filiũ, ipſumq; Adolphum, ſexaginta Illuſtres Comites & Barones occubuere. Otho, Bauariæ Dux, qui Adolpho Naſſouio auxiliari manu ſuccurrerat, trib⁹ vulneribus ſauciatus, vix mortem euaſit. Rudolphus, Elector Palatinus, Adolphi Naſſouii gener, cum paucis Wormatiam vix fuga elapſus, vitam ſeruauit. In loco commiſſæ pugnæ Monumentũ extat, murus quadratus cum imagine crucifixi, & hac inſcriptione: ANNO. MCCXCVIII. ADOLFVS. A. NASSAVV. ROM. REX. INTERFICITVR. APVD. GELLINHEIM. Hac clade irritatus Rudolphus, Elector Palatinus Rheni, cũ Epiſcopis, Moguntino, Treuirenſi, & Colonienſi, fœdus contra Imp. Albertũ Auſtriacũ fecit. Id cũ reſciuiſſet Albertus, magnũ ex Auſtria & Sueuia producẽs exercitũ, de improuiſo ditionẽ Palatini Electoris inuaſit, miſereq; deuaſtauit: tandẽ Rudolphũ Electorẽ ſupplicẽ in gratiã recepit. Obtenta v. hac victoria, quamuis ante eam in Romanorũ electus eſſet Regem, abſentibus Electore Treuirenſe &

Palatino, Francofurtum concessit, & Electoribus Imperii conuocatis, solenniter Imperatoriam resignauit Maiestatem, ab omnibus nempe, & communi voto eligi desiderans. Electione igitur noua instituta, priori confirmata, Albertus Aquisgrani vsitatis cæremoniis coronatus est.

Albertus postmodum Imp. à Iohanne fratris filio, perfidiose ex insidiis, an. 1308. obtruncato: Rudolphus Elector palatin' expeditioni, quam Henricus VII. Lucelburgensis Imperator (Alberti successor) in Italiam contra Vrsinos suscepit interfuit, eiusq; virtus in præliis cum Vrsinis habitis maxime enituit. Tandem per Ludov. Bauarum Imperatorem, fratrem suum, è palatinatu pulsus, omnibusq; bonis & dignitate spoliatus, eo quod ei suffragium suum in electione, post Henrici VII. Imp. obitum, denegauerit, & Frid. pulchro Austriaco dare maluerit, fugit in Angliã, vbi post triẽnium admodum inops, in exilio ex hac miseriarum valle decessit. Anno Domini 1319. Vxor Mechtildis, filia Adolphi Nassouii Imp. in Austria commorata ibidem exulans obiit. Ex hac Rudolphus quatuor liberos progenuit: Rudolphum II. Adolphum Simplicem, Rupertum Ruffum, Academiæ Heidelbergensis fundatorẽ: & filiam vnicam Mechtildim,

Comi-

Comitissam Spanheimensem. Hi filii eius palatinatu spoliati non manserunt, sed in omne ius paternum, & dignitatem successerunt: quos Ludouicus Bauarus Imp. plenissimam in gratiã receperat. Monumentũ Rudolphi Exulis, ac Lud. Seueri, Heidelbergæ in choro Templi Augustinianę siue Sapientiæ Domûs, tale spectatur:

ILLVSTRISSIMORVM PRINCIPVM EQVITVM. AVRATORVM RVDOLPHI. AC. LVDOVICI. COMITVM. PALATINORVM. BAVARIÆ. DVCVM. AC. SACRI. ROMANI. IMPERII. ARCHIDAPIFERORVM. ET. ELECTORVM. LAMENTABILIA. DEPOSITA. ALTARE. QVOD. CERNIS. RECONDITA. TENET. LVBRICA. SORS. RARVM. FAVOREM. BREVITATE. GLORIÆ. AC. VITÆ. COMPENSAVIT. ET. HVNC. TANTVM. EX. TANTIS. FORTVNIS. RVDEM. ETSI. SANCTVM. TVMVLVM. CONCESSIT. QVORVM. PRIOR. TOTA. PATRIA. ILLACRVMANTE. ACERBO. FVNERE. RAPTVS. EST. ANNO. DOMINI. MCCCXIX. DIE. XI. AVGVSTI. ALTER. ANNO. MCCXCIV. DIE. II. FEBRVARII. NIHIL. INVIDEMVS. REMANENTIBVS. QVOS. MVNDI. HVIVS. PVGNA. MANET. NOBIS. QVIES. PARTA. ET. TV. QVISQVIS. HÆC. LEGERIS. ET. TIBI. MORIENDVM. ESSE. MEMENTO. Licet tamen hic de fide historica ambigere, certis de causis.

IV. ADOLPHVS SIMPLEX.

Adolphus, cognominatus simplex, patri Rudolpho Exuli in Septemuirali dignitate successit. Huic enim à parentis obitu Ludouicus Bauarus Imperator gratiam faciens, palatinatum Rhenanum, & quasdam Noricorũ Bauariæq; vrbes restituit. Verum Adolphus, cum natura quietis ac tranquillitatis priuatæ, quam onerum & molestiarum Reip. esset amantior: Rudolpho fratri Electoratum palatinũ resignauit: nulla præterea re memorabili gesta, placide obdormiuit, anno Domini 1327. ætatis 21. sepultus Schænauię. In eius matrimonio fuit Irmengardis, Ludouici Comitis Oetingensis filia: de qua nati sunt Rupertus II. Ruperti Romanorum Regis pater: & filia quædam, nupta Meinhardo Comiti Ortenburgico.

V. RVDOLPHVS II. COECVS.

Rudolphus II. cognomento Cœcus, filius Rudolphi I. Exulis, ex cessione primogeniti fratris Adolphi, ad Electoratũ palatinum peruenit, anno ætatis suæ vix XVIII. & per XXVI. annos subditos sibi cõmissos in placida pace semper gubernauit. Neapoli Nemetum, quod vulgo Neostadium ad Hartam dicitur, Ecclesiam collegiatam construere incœpit, sed morte præuentus, an. Domini 1353. ætatis

tis 44. fratri Ruperto Ruffo perficiendam, & Palatinatum Rhenanum, Electoriamque dignitatem regendam reliquit. *Eius thori consors fuit Anna Carinthica, Othonis Ducis Carinthiæ filia, ex qua filiam vnicam, Annam, siue Agnetem nomine, progenuit; postmodum elocatam Carolo IV. Imp. laudatissimo, Chrysobullæ architecto.*

VI. RVPERTVS RVFFVS.

Rupertus, cognomento Ruffus, Rudolphi I. filius tertiogenitus, aliquandiu cum fratre Rudolpho II Electuram gessit, ingerente se quidem simul etiam Stephano, Ludouici Bauari Imp. filio: sed hoc postea per decretum Electoralis Collegii, cuius cognitioni se ipse subiecerat, & Cęsaream Caroli IV. decisionem Norimbergæ latam, reiecto: & Rudolpho II. fratre defuncto: solus Palatinatus ad Rhenum frena feliciter in pace tenuit. Senior vocatus est, ad differentiam Ruperti Iunioris, filii Adolphi simplicis: post (vt in Sigismundi Bullis) præsenior, quia nempe tum & Adolphi Electoris Nepos Rupertus exstabat, postea Romanorum Rex in abrogati Wenceslai locum electus & surrogatus. Rupertus hic Ruffus, Elector Palatinus Rheni, primus Academiam Hei-

delbergensem, Germanicarum omnium antiquissimam, fundauit & constituit, sub Vrbano VI. Pōtifice, & Wenceslao Ignauo Imperatore. Cum enim videret, studia doctrinarum Ecclesiæ & Reip. in Germania & alibi pœne concidere, & facile intelligeret, curam iuuenturis rectè instituendæ, quo ad sapientiam ac virtutes à teneris assuefiat, non minus quam curam tuendæ amplificandæq; dignitatis, virtute maiorum partæ atq; conseruatæ, ad se pertinere, nec tam armis, quam sapientib. consiliis gubernatori opus esse: Vniuersale studium, siue Academiam in sua ditione instituendam esse censuit; atq; ad eam rem adhibuit consanguineos suos: Rupertum, Adolphi fratris sui iam defuncti filium; & Rupertum præiuniorē, Ruperti illius filium, qui postea Imperatoriam dignitatem adeptus est. Formam Academiæ talē esse voluit, qualis tunc erat Academię Parisiēsis, vt hæc illius veluti pedis sequa gressus imitaret, & ad illius plane normā disponeretur ac regeretur. Primus huius Academię Rector Magnificus creatus est, M. Marsilius ab Inghen, S. Theologiæ Doctor, anno Domini 1386. 17. Nouemb. quem ætas illa propter opinionem doctrinæ suspiciebat. Erat tunc Pontifex Romanus Vrbanus VI. à quo Rupertus

Elector,

Elector, vt mos ferebat illorum temporum, Bullam impetrauit: quam postea Bonifacius IX. confirmauit. Noua illa Academia ita delectatus fuit laudatissimus *Elector* Rupertus, vt eam sæpe vocaret *dilectam* filiam suam: & vt parentes tenerius amare liberos teneriores solent, ita hunc quasi fœtum suum maiori beneuolentia complecteretur.

Sed huic fundationi non diu superfuit. Nam quadriennio post ex hac mortali in cœlestem & sempiternam Academiam translatus est, anno reparatæ salutis, 1390. a. d. 16. Februarii. Ex duabus vxoribus, Elisabetha Namurcensi, & Beatrice Bergensi, nullam sobolem sustulit. Tumulum habet Neapoli Nemetum in choro Templi S. Ægidii, quod ipse magnificentissime sibi educandum curauerat: cui tale quid inscriptum legimus.

ANNO. DOMINI. MCCCLXXXT. IPSA. DIE. BEATE. IVLIANE. VIRGINIS. OBIIT. ILLVSTRIS. PRINCEPS. RVPERTVS. DVX. SENIOR. FVNDATOR. HVIVS. ECCLESIÆ.

ANNO. DOMINI. MCCCXCV. XVI. DIE. MAII. OBIIT. GENEROSA. DOMINA. BEATRIX. FILIA. DVCIS. DE. MONTE. VXOR. ILLVTRIS. PRINCIPIS. RVPERTI. SENIORIS. ELECTORIS. IMPERII. COMITIS.

PALATINI. RENI. ET. BAVARIÆ. DVCIS.

Prioris vxoris Monumentum Heidelbergæ in templo Franciscanorum tale legitur.

ANNO. DOMINI. MCCCLXXXII. DIE. XXIX. MENSIS. MARTII. θ. GENEROSA. DOMINA. ELISABETH. COMITISSA. DE. NAMVR. NATA. DE. DOMO. FRANCIÆ. VXOR. ILLVSTRIS. PRINCIPIS. RVPERTI. SENIORIS. ELECTORIS. IMPERII. COMITIS. PALATINI. RENI. AC. BAVARIÆ. DVCIS. AN. R.

VII. RVPERTVS IVNIOR cognomento Durus & Tenax.

Rupertus Iunior, (aliis Senior dictus) Adolphi Simplicis Electoris filius, Ruperti Romanorum Regis pater, cognomentatus etiam Durus & Tenax, quod præliis acer esset & asper; patruo suo Ruperto Ruffo, tranquillitatis publicæ ergo, ius Electionis ad dies vitæ permisit, successionis iure sibi reseruato. Ruperto igitur præseniore defuncto, Electoratum Palatinum adeptus est. Post obitum Caroli IV. Imp. Wenceslao Cæsari bello indicto, vrbes, arces, & castella Bauariæ Aquilonaris, in Hercynio saltu, q̄ Carol. IV. dotis

dotis pignorisque loco occuparat, vi & armis repetiit, Anno Domini 1388. Quapropter ab Imperii ciuitatibus, Ratisbona Rhætorum, Sueuiæ Augusta, aliisque Rheno conterminis, iussu Cæsaris Wenceslai oppugnatus, hostesque in Nemetum agro adortus, ducentos illorum occidit, trecentos cepit, reliquos fugatos in Nemetum Augustam cedere coëgit: quadraginta grassatores, qui latrociniis & flamma longè lateque terras Palatinas attriuerant, in laterariam candentem proiecit: *Vos in me* (inquiens) *clanculum noctu igne sæuiistis: at ego vos propalam alto die, atque ipso meridie comburam.* Vrbem Heidelbergam, quæ tunc angusto admodum fuerat corpore, multum ampliauit. Academiæ itidem Heidelbergensis munificus patronus fuisse perhibetur, & alter illius velut conditor: beneficus præsertim erga Professores iuris, quibus ex fisco suo stipendia numerauit. Vita functus est Anno Domini 1398. sepultus Schænauiæ, ad pedes Adolphi simplicis, Patris sui, humili Monumento. Ex Vxore Beatrice, Friderici Siciliæ Regis filia, genuit Rupertum III. Romanorum Regem: & duas filias: Annam, sociatam Gulielmo I. Duci Iuliacensi & Bergensi: Elisabetham vxorem Procopii, Marchionis Morauiæ.

VIII. RVPERTVS PRAEIVNIOR, *cognomine Clemens.*

RVperto II. Iuniore defuncto, Electoratus gubernationem suscepit Rupertus III. Præiunior, Adolphi simplicis Nepos, vulgò nuncupatus Clemens, à naturæ bonitate & morum comitate. Cum verò Electoris & Archidapiferi munus biennium aut circiter gessisset, post Wenceslaum Ignauum, Imperio, Germanorum Procerum consensu deturbatum: Bopardiæ Romanorum Rex à Principibus Electoribus declaratus est, Anno Domini 1400. die 21. Augusti. Sequenti anno cum Aquisgranum deduceretur inaugurationis causa, ab Aquensibus, prætextu iuramenti, quo adhuc Wenceslao obstricti videri volebant, non intromissus, Coloniæ Agrippinæ ab Archiepiscopo Friderico coronatus, Pontifice Bonifacio IX. approbante. Aquisgranenses postea compescuit, quinquennali proscriptioni subiectos, ob pertinaciam. Bella non nisi coactus gessit, memor illius Augusti Cæsaris: *Idem esse bellare, quod aureo hamo piscari, cuius semel amissi iactura nulla vel lucrosissima piscium captura cõpensari queat.* Marchionem Badensem ad offi-

officium redegit. Pragâ, Wilhelmi Marchionis Misniæ, & Friderici Landgrauii Hassiæ copiis, obsessa, Wenceslaum coëgit se plane abdicare Imperio, & Ordines Imperii iuramento fidelitatis soluere. Consentire tamen (si Hagecio credimus) Bohemiæ Proceribus nunquam voluit, Regnum ei vna pariter cum ipso Rege Wenceslao Excæsare offerentibus. De Episcopo Moguntino Iohanne pœnas latrocinii & assassinii sumpturus, Vrbem noctu, immissis stratagemate personatis, cæsisque obuiis, cepit. Eodem imperante in Italia Galeacius, Mediolani Dux, tumultuatus est, & regnum affectauit. Romam verò Ladislaus Neapolitanus Rex oppugnauit, Papam expulit, capitolium occupauit, castellum S. Angeli expugnauit, & oppida multa Pontifici detraxit. Rupertus igitur, Romanorum Rex, in Italiam à Pontifice & Florentinis vocatus, comprimere quidem conatus nefarios Galeacii ope summa nitebatur; sed obsistebat ei Præsul Moguntinus, vt nauare & efficere nihil posset. Etsi enim Papa concesserat, vt decimas à sacerdotibus ad eam expeditionem exigeret; Moguntinus tamen non solum exactionem impediebat, sed Leopoldum etiam Austriæ Ducem, & Coloniensem Præsulem

ab eo

ab eo abalienabat. Itaq; congressus contra Galeacium armatus, in prælio ab eo victus est, & in fugam coniectus. Hac clade affectus, cum deseri se & negligi à Papa & Florentinis sentiret, re infecta in Germaniam rediit, & abiecta Italiæ cura, domi Remp. bene feliciterq; gessit. Quid enim facias ægro, qui Medicum accersit, post venienti insultat? elleboro curetur sane, & Anticyras nauiget. In Imperio ea, quæ Wenceslaus Ignauus neglexerat, magna ex parte restituit. In vtraque dignitate, Electorali & Regia, constitutus, singularem erga Academiam Heidelbergensem amorem studiumque semper declarauit. Non solum enim priuilegia & iura Academiæ ipse confirmauit, & sarta tecta conseruauit, sed etiam de iisdem defendendis & conseruandis duos filios suos, Ludouicum & Iohannem, Academiæ solenne iuramentum præstare voluit, Anno Christi 1401. Post pleraque in Imperio laudabiliter gesta, Rupertus, Romanorum Rex, gentis Palatinæ, quã ta hodie viuit, prosator immortali nomine dignus, Oppenhemii ex mortali hoc Regno ad cœleste imperium emigrauit, Anno Domini 1410. die 18. Maii. Templum illud regale Heidelbergæ, S. Spiritui dedicatum, cum Collegio Canoni-
corum,

eorum, fundauit: in quo eius ſepulchrum elegantiſſimum ſpectatur, cui talis inſcriptio inciſa.

ROBERTVS. BAVARIÆ. DVX. COMES. RHENI. PALATINVS. ROMANORVM. REX. IVSTVS. PACIS. ET. RELIGIONIS. AMATOR. DIGNVS. DEO. VISVS. QVI. PRO. IVSTITIA. PATERETVR. HVIVS. SACRÆ. ÆDIS. ET. COLLEGII. INSTITVTOR. HIC. CVM. CASTISSIMA. CONIVGE. ELISABETHA. NORICI. MONTIS. BVRGGRAVIA, QVIESCIT. VITA. FVNCTVS. ANNO. CHRISTI, MCCCCX. KAL. IVNII. XV.

Vxorem etiam habuiſſe dicitur, cuius nomen genus, & familia incognita eſt, ex qua genuit Rupertum, cognomine Pipam, qui ſub Sigiſmūdi Imp. ſignis, cum cum Iohanne Burgundiæ Duce, Anno 1394. in Mæſia ad Nicopolin à Turcis captus: poſt liberationem vitam exegit Ambergæ, ductâ in Vxorem Eliſabetha, filia Iohannis, poſtremi Comitis Spanheimenſis, quæ quintam illius Comitatus partem, cum oppido Creutzenach, dotis nomine ad maritum attulit.

Ex Eliſabetha, filia Burggrauii Norimbergenſis, quinque filios ſuſtulit.

I. Fridericum, qui iuuenis ſine liberis mor-

mortuus, in Ecclesia Ambergensi tumulatus est.

II. Ludouicum Barbatum, ad quem, Friderico fratre defuncto, principatus Electorius iure deuolutus est.

III. Iohannem, dictum Neoburgium, qui in magna gratia & authoritate fuit apud Sigismundum Imperatorem, ob auxilia contra Bohemos lata in bello Hussitico: mortuus Anno Christi 1443, a. d. 13. Martii, sepultus Bradtenburgi. Vxores habuit duas: Prima fuit Catharina, filia Ducis Pomeraniæ: altera filia Ernesti, Ducis Bauariæ, sterilis. Ex priori coniuge sex filios genuit: Christophorum, Othonem, Iohannem, Iohannem alterum, Fridericum, & Adolphum: sed hi quinque posteriores omnes in pueritia sine prole immaturo fato decesserunt. Christophorus, filius primogenitus, electus est in Regem Daniæ, Sueciæ, & Norvvegiæ: cui si vita contigisset diuturnior, valdè gloriosus euasisset. Nam ad Hanseaticas ciuitates coercendas & refrenandas, (quæ Regnis & Principibus extrema quæque minitabantur) videbatur oppido quam idoneus. Aquilonenses Iutos, excitata graui seditione rebellare tentantes, perdomuit. Vxorem duxit Dorotheam, filiam Iohannis Marchionis

nis Brandenburgensis. Migrauit ex hac vita sine liberis, Anno Domini 1447. Regni sui septimo. Danis quidem erat gratus, Suecis vero inuisus; quibus tamen ad mortem vsque dominatus est. Atque ita Iohannis Neoburgii familia non vltra filium Christophorum progressa defecit.

IV. Stephanum, natum anno 1385. Ducem Bipontinum & Comitem Veldentianum: ad quem in diuisione Electoralis hæreditatis, interuenientibus Proceribus, vti familiæ erciscundæ arbitris, dominium Simmeren & Stromberg, quod cum Electoratu connexum fuit, deuolutum est.

V. Othonem, qui post mortem primogeniti fratris Ludouici Barbati, licet cæteris fratribus ætate iunior, Administrator Electoralis Palatinatus, ob virtutes, est constitutus. Migrauit ad æterna beatorum gaudia, Anno Christi 1461. Sepultus Reichenbaci. Vxorem habuit Ioannam, Henrici Ducis Landshutensis filiam, ex qua quatuor filios sustulit. Aulæ sedem habuit Mosbachii, quod fuit olim vna ex Imperialibus Vrbibus, sed ante sæcula plura, Cæsare consentiente, iurisdictioni Principum Palatinorum cessit. Inde Mosbacenses Palatini

cogno-

cognominati sunt, quorum stirps cito desiit. Nam Othoni II. huius Othonis Mosbacensis filio primogenito, Principi docto, & cum aliarum scientiarum, tum Mathematicarum studioso cultori: cæterisque tribus fratribus, cælibibus esse lubuit. Rupertus, Episcopatui Ratisponensi præfuit. Iohannes, Augustanus Prælatus esse maluit, quam prosapiam Palatinam, in Germania Nobilissimam, propagare: prout eius sæculi mores ferebant. Albertus, electus est Episcopus Argentinensis, vnanimi totius cleri consensu, Anno Domini 1478. Præfuit huic Episcopatui optime & vtilissime annis 27. mensibus 9. dies 5. Princeps erat humilis, mitis, placidus, omnib. benignus, & iccirco etiam omnibus charissimus. Infensus Iudæis omnes è suo Episcopatu expulit: portentosi quoque Sacerdotum concubinatus summus osor fuit & vindex acerrimus: pietatis studio nemini secundus. Obiit cum summo omnium suorum luctu, Anno à nato Christo 1506. d. 20. Augusti. Sepultus in Tabernis Alsatiæ, sacello, in quo viuus sibi sepulturam adornarat. Atque ita in istis quatuor fratribus genealogia Othonis I. Ducis Mosbacensis, Ruperti Romanorum Regis filii natu minoris, defecit: & Mosba-

chium

chium cum omnibus pertinentiis ſuis ad manus Philippi, Electoris Palatini, iterum reuolutum eſt.

Stephanus ſupradictus Ruperti Romanorum Regis filius, Ludouici Barbati Electoris Palatini, & Othonis Mosbacenſis Ducis frater: ex coniuge Anna, filia Friderici, vltimi Comitis Veldentiani & Bipontini, duas diſtinctas ſtirpes produxit: Ex primogenito filio Friderico Cynonoto, Simmerenſem ſeu Spanheimenſem; ex ſecundo genito Ludouico Nigro Bipontinam & Veldentianam. Ad portum æternæ quietis ambulauit Anno Chriſti 1459. ſepultus Meiſenheimii, cum 49. annos laudabiliter gubernaſſet. Ex coniuge Anna, filios ſex, & filias tres ſuſcepit.

I. Fridericum, cognomento Cynonotum, Ducem Simmerenſem, & Comitem Spanheimenſem, à quo deſcendit moderna linea Electoralis Palatina.

II. Ludouicum Nigrum, à quo linea Bipontina & Veldentiana recta linea genituræ deſcendit.

III. Rupertum, qui aſſumptus eſt in Epiſcopum Argentinenſem, ſummo conſenſu totius cleri, & populi; facta prius conuentione de perpetua pace vtrimque conſeruanda: quandoquidem priorum ali-

aliquot Episcoporum cum Vrbe habitæ dissensiones perniciosissimæ fuissent cum Vrbi, tum Episcopatui. Hac confœderatione Haganoæ facta & confirmata, Rupertus Episcopus Argentinam ingressus est insigni pompa, Anno 1439. Comitabantur eum Pater Stephanus, & frater ipsius; multi item Comites ac Barones. Episcopatui præfuit feliciter annis 38 Inter homines esse desiit Anno 1478. ingenti post se thesauro relicto, sepultus in Tabernis Alsatiæ, vbi sedere plerunque & habitare solitus est.

IV. Iohannem, qui Episcopatui Monasteriensi præfuit annis aliquot vtiliter: inde translatus, Magdeburgensium factus est Archiepiscopus. Vitæ spiritum extremum edidit Anno 1457. sepultus Magdeburgi.

V. Stephanum, Decanum Ecclesiæ Coloniensis, mortuum & sepultum Coloniæ Agrippinæ, Anno 1481.

VI. Iohannem, Canonicum Argentinensem.

Filias præterea habuit tres.

I. Margaretham, quę virgo ex hac vita decessit, Anno 1426. sepulta Anuillæ.

II. Margaretham, nuptam Comiti Leyningensi Iuniori, Anno 1443.

III. Annam, Coniugem Vincentii Comitis

mitis Mörsensis & Saarvverdēsis factam. Anno 1455.

DVCES SIMMERENSES & Spanheimenses.

Fridericus, primogenitus Stephani Bipontini filius, Ruperti Romanorum Regis Nepos, cognomento Cynonotus, Germanicè dictus der Hundsrücker/ primus Dux Simmerensis, Comes in Spanheim; Vxorem duxit Margaretham, Ducis Geldriæ filiam, quæ peperit ei tres filias, Moniales Treuirenses: & tres filios: quorum primus Iohannes Patri in Principatu successit: Rupertus secundogenitus Episcopatui Ratisponensi piè ac prudenter præfuit. Fridericus tertiogenitus, Canonicus fuit Treuirensis, Moguntinensis, Coloniensis, & Argentinensis.

Iohannes I. Friderici Cynonoti primogenitus filius, nuptias celebrauit cum Iohannetha Nassouica, Iohannis filia: ex qua genuit successorem Iohannem II. Princeps fuit pacis & otii potius, quam bellicæ gloriæ studiosior; contentus eo, quem à Patre acceperat Principatu. Obdormiuit in Domino, Anno reparatæ salutis 1509.

Iohan-

Iohannes II. Iohannis I. filius, Friderici Cynonoti Nepos, natus anno 1468. Princeps fuit Sapientia, Iustitia, prudentia, morum integritate & moderatione, omnique virtute præstantissimus: quo nomine etiam à Carolo V. Cæsare plurimum amatus ac honoratus, summo Iuris Tribunali, seu Cameræ Imperiali præfectus est. Etsi vero per totam vitam Pontificiæ Religioni addictus fuit; paulò ante mortem tamen professus est, se in solo Christi merito omnem suam spem collocare, atq; ita in ardentissima inuocatione nominis Christi vitam feliciter clausit, Anno 1557. die 18. Maii, Ætatis 71. Vxores habuit duas. Beatricem, Marchionissam Badensem, Christophori filiam: & Mariam Oetingensem, quæ triam filiorum eum parentem fecerunt.

Horum primus Fridericus, vero cognomento Pius, Ludouici Barbati Electoris Palatini linea in Othone Henrico extincta, Deo ita ordinante, & Cæsare adiuuante, Electoratum Palatinum Princeps in Simmerensem familiam intulit; & Ecclesiam à fermento humanorum commentorum de Eucharistia, ac de persona Christi, perpurgandam curauit.

Georgius, huius Friderici Pii, & Richardi frater, natus Anno 1514. nuptias cele-

celebrauit cum Elisabetha, Hassiæ Landgrauia, Gulielmi Senioris filia. Adolescens sacris destinatus, tandem illis desertis, doctrinam Euangelii agnouit, & constanter amplexus est. Militauit etiam Philippo Hispano: euocatus placide ex hoc mortali sæculo, Anno 1569. sepultus Simmeræ.

Richardus, Friderici Pii Electoris Palatini, & huius Georgii Ducis Simmerensis frater, Iohannis II. filius tertiogenitus, Principatum Simmerensem prudenter gubernauit; à Reformatarum vero Ecclesiarum religione fuit alienissimus, aduersus quas minas sæpe atroces spirauit. Mortuo Iohanne Casimiro, Administratore Palatinatus fortissimo, Tutelam Electoralem ad se pertinere contendit. Verum cum Illustrissimus Princeps Fridericus IV. pupillus, annum ætatis decimum octauum mox completurus esset; tutela mox egressus, & sui iuris factus, gubernationem Electoratus Palatini, vigore Aureæ Bullæ, ipse adiuit, & Richardum Palatinum Simmerensem, patruum suum Magnum, Tutoris & curatoris munus sibi deberi, ex aurea Bulla, & declarationibus à Sigismundo Imperatore datis, summa ope euincere conantem, citatis iisdem Bullis & declarationi-

bus, refutauit. Nihilominus Richardus Simmerius ſeu vi, ſeu aſtu, quaſdam Præfecturas in Electorali Palatinatu inuaſit, iamque res ad arma ſpectabant: ſed tandem interuentu aliorum Principum motus hi compoſiti ſunt, reſtitutis vltrò à Richardo, quas occupauerat, Præfecturis. Haud multò poſt Illuſtriſſimus Princeps Richardus, in oppido Simmerenſi aulæ ſedem habens, vitam cum morte commutauit, Anno 1598. menſe Ianuario, ætatis 73. Ex tribus Vxoribus: Iulia Widena, Wilhelmi Comitis; Æmilia Wirtembergica, Chriſtophori Ducis; & Anna Margaretha Palatina, Georgii Iohannis filia, nullam prolem reliquit. Itaque Simmerenſis ditio iure hæreditario rediit ad Sereniſſimum Principem Fridericum IV. Electorem Palatinum, glorioſæ recordationis, & ſic cum Septemuirali Ducatu poſtliminio eſt vnita; à quo poſt obitum Ruperti Romanorum Regis, Stephano Palatino Bipontino in portionem hæreditariam fuerat aſſignata.

DVCES BIPONTINI & COMITES VELDENTIANI.

Ludouicus, cognomento Niger, Stephani filius secundogenitus, Ruperti Romanorum Regis Nepos, lineam Bipontinam & Veldentianam propagauit. Cùm Friderico Victorioso Electore Palatino bella gessit, sed non sine summa rerum suarum iactura. Naturæ concessit Anno 1489. die 19. Iulii, sepultus Meisenheimii. Vxorem habuit Gallicanam, Iohannam Croianam, quæ peperit ei hos liberos.

I. Dauidem, immatura morte extinctum.

II Casparum, natum anno 1458. qui ducta vxore Amalia, Alberti Achillis Marchionis Brandenburgici filia, cum esset impotens & inutilis ad generandum, testiculos sibi, Patre nesciente, fecit præscindi. Vnde commota vxor ab eo discessit, ad genitorem suum reuersa. Dux vero Casparus pro fatuo habitus, à fratre custodiæ mancipatus est: mortuus Anno Domini 1481.

III. Alexandrum, de quo paulò post.

IV. Albertum, Episcopum Argentinensem, mortuum Anno 1525.

V. Philippum, Canonicum Argentinensem, qui decessit ex hac vita, Anno 1489. sepultus Meisenheimii.

VI. Iohannem, Canonicum Argentinensem.

VII. Sampsonem, qui Anno Christi 1480. ætatis 6. die Ascensionis Domini, Biponti de turri præcipitatus, miserrima morte periit.

Filiæ Ludouici Nigri, Ducis Bipontini.

I. Catharina Monialis, & Abbatissa Treuirensis.

II. Margaretha, nupta Generoso Comiti Philippo Nassouio.

III. Elisabetha, nupta primum Iohanni Comiti Solmensi, Anno 1488. Meysenheimii. Postea Iohanni Ludouico, Comiti Nassouio, Saræponti.

IV. Iohanna Monialis.

V. Anna, Monialis Vesaliensis & Bopardiana, mortua Bopardiæ, Anno 1520.

Alexander, filius Ludouici Nigri, Nepos Stephani, pronepos Ruperti Romanorum Regis, natus Anno 1462. & fratri Casparo captiuo succedens, cum claudus ex morbo pustularum, & valetudinarius, Ducatum Bipontinum gubernasset an-

nos

nos XXV. ex hac vita migrauit Anno 1514 vltimo die Octobris. Sepultus Biponti in templo à se constructo. Bellum gessit cum Philippo Electore Palatino, à Cæsare Maximiliano I. proscripto. Ex coniuge Margaretha, Cratonis Comitis Hohenloensis filia, procreauit hos filios.

I. Ludouicum, qui Patri succedens, feces fermenti Papistici ex Ecclesiis Bipontinis, Iohannis Schvvebelii ministerio, primus expurgauit, nihil moratus vicinorum Episcoporum minas.

II. Georgium, Canonicum Coloniensem & Treuirensem.

III. Rupertum, à quo descendit linea Lützelsteinensis.

Filiæ Alexandri, Ducis Bipontini.

I. Iohanna, nata 1499. Monialis Treuirensis & Bopardiana. Denata Anno 1520.

II. Margaretha, Monialis Bopardiana, mortua Anno 1542.

III. Catharina, nupta Othoni Comiti Riedbergensi.

Ludouicus, Alexandri filius, Ludouici Nigri Nepos, Princeps Marte togaque insignis, Carolo V. Cæsari militans, Franciscum Galliarum Regem ad Traiectum repressit: & paucissimis sacri Ro-

mani Imperii Principibus exceptis, primus ferè inter aſſertores doctrinæ Evangelicæ extitit, eamq; per electum Dei organum, Iohannem Schvvebelium, repurgatam, ſerio ac magno zelo intrepidè amplexus eſt; quantumuis viciniores Epiſcopi, magnis inſultibus, minis & terroribus ſe oppoſuerint, atque ab inſtituta ſuarum Eccleſiarum prouincialium reformatione retrahere atque impedire omni ſtudio conati ſint. Vxorem duxit Eliſabetham, ex Landgrauiorum ſtirpe Illuſtriſſima prognatam, filiam Wilhelmi Senioris, quæ ſingulari quoque religionis ac pietatis zelo accenſa, tota deſiderio verbi Dei flagrabat. Annos natus vix XXX. in ipſo flore ætatis exſpirauit, Anno Domini 1532. Sepultus Biponti: ingenti ſui deſiderio, & vnico filio Wolfgango pupillo relicto: vnica item filia Chriſtina, quæ huic mundo valedixit, Anno 1534. humata itidem Biponti.

Wolfgangus, Ludouici filius, Alexandri Nepos, ab Illuſtriſſimis parentibus non vitam ſolummodo & ditionem mediocrem, ſed etiam ingenii virtutumque Heroicarum ſemina accepit. Patrem iuvenem, ipſe vix ingreſſus primam pueritiam, amiſit: poſt cuius obitum, ſapientis & pientiſſimæ Principis matris Eliſa-

bethæ,

bethæ, vt & Patrui Ruperti Tutoris, disciplina, ad pietatem, & omnium virtutum Principi conuenientium officia excitatus & excultus est: præceptorem in studiis literarum nactus M. Casparum Glaserum, virum integritate vitæ, doctrina & pietate insignem. Adolescens ad Agnatum Palatinum, Fridericum II. Principem sapientissimum, sicut Achilles ad Chironem missus est, vt illius præceptis ac exemplis, in domestica consuetudine, & deliberationibus, quibus adhibebatur, ad Reip. gubernationem præpararetur. Fridericus etiam Palatinus, vbi indolem adolescentis generosissimam perspexit, singulari beneuolentia eum deinceps toto vitæ tempore complexus est: ac postquam Serenissimo fratri Ludouico Pacifico in Electorali dignitati successisset: huic agnato Principi Wolfgango iuueni adhuc, sed ante annos curam gerenti, animosque viriles, vices suas in superiore Palatinatu Ambergæ regendo, commendauit: quod munus ille summa cum prudentiæ, iustitiæ & moderationis laude, vsque ad Friderici II. Septemuiri Palatini obitum, postea administrauit. Paternæ ad Bipontem prouinciæ gubernationem, suadente Friderico II. Electore Palatino, & volun-

tate patrui Ruperti Tutoris, plane adhuc adolescens, natus annos 18. Germania tum mediocriter adhuc pacata & tranquilla, susceperat. Initio statim Administrationis, grauissima deliberatione omnium ordinum decreuit, vt pia Euangelii doctrina, cuius semina sub Patre Ludouico, & Ruperto Patruo, Tutore suo passim sparsa erant, iuxta Confessionem Augustæ Carolo V. Imp. Anno 1530. exhibitam, vbique in Ecclesiis suæ ditionis æquabiliter sine dissensione proponeretur. Postea etiam toto vitæ suæ curriculo nihil prius aut antiquius habuit illustratione gloriæ Dei, & Ecclesiarum ac Scholarum salutari constitutione: neque vllis sumptibus in negociis ad veram religionem, & doctrinarum studia pertinentibus, vnquam pepercit. Ardente bello Smalcaldico, victoreque Carolo V. Imperatore, fines eius transeunte, à semel recepta, & in Ecclesias suæ prouinciæ introducta sincera Euangelii doctrina, dimoueri se minime passus est. Cum etiam non vnis literis à Cæsare vrgeretur, vt ab ea, quam hactenus professus fuerat, religione discederet, & promulgato decreto religionis, quod vocarunt Interim, pareret: rescripsit, se quidem inuulnerata conscientia ipsi satisfacere non

posse,

posse, quod ad religionis mutationem attinet: alioquin paratissimum esse, more & exemplo maiorum, sui causa nihil non facere. Si vero ministros solum vertere iubeat, quanquam id admodum graue sit & sibi & suæ ditionis populo, illos tamen mandatis eius obtemperaturos. Agitata sunt deinde, obsidionis Magdeburgensis tempore, inter aliquot Principes Germaniæ consilia belli aduersus Carolum V. Imp. tuendæ religionis, & liberandorum Principum captiuorum igitur, suscipiendi: quibus se immiscere noluit prudentissimus Princeps VVolfgangus, cum prioris belli ciuilis exitum infelicem & funestum meminisset: Henricum tamen II. Galliarum Regem, Principibus illis confœderatum, occupata Mediomatricum Vrbe, Bipontem cum exercitu venientem, splendide & reuerenter excepit, cum quidem ille omnia regiæ bonitatis & clemētiæ signa vicissim ostenderet. Posteaquam vero Deo clementer gubernante optimorum & publicæ tranquillitatis amantissimorum Regum, Ferdinandi I. & Maximiliani II. intercessorum sapientia ac moderatione, intra semestre, finis bello impositus, & Pax religioni, libertas Germanico Imperio, & Principibus captiuis reditus ad

ſuos confectus eſſet: reſpirantibus in tota Germania Proteſtantium Eccleſiis: Princeps Palatinus VVolfgangus aurea quoque illa pace non ad ocium & voluptates Principe indignas; ſed ad ornandas ſuarum regionum Eccleſias, neruos iuſtitiæ ac pacis publicæ ſtabiliendos, & reliquias controuerſiarum, quæ ſocero Philippo Landgrauio, & aliis Principibus, ex fœdere Smalcaldico, & aliunde intendebantur, amicè placideque componendas, vſus eſt. Præter inferiores ſingulorum oppidorum & pagorum ludos literarios, in quibus legendi ac ſcribendi rationem, & initia Grammatices ac Catecheſeos pueri diſcerent; duas etiamſuperiores Scholas, & Gymnaſia celebriora condidit; alterum Lauingæ ad Danubium, in Neoburgenſi Ducatu, quem partim ex titulo, partim ex donatione, à Sereniſſimo Electore Othone Henrico accepit: alterum in Bipontino ſuo Ducatu, Hornbachiæ. Eruditorum & iuſtitiæ amantium Conſiliariorum familiaritate inprimis delectabatur, quos exemplo Alexandri Principis Romani, magno numero alere, & in deliberationibus ſingulorum ſententias attente audire ſolitus eſt. In publicis Imperii negociis & periculis conferebat pecuniam,

cuniam, & milites officiose mittebat aduersus Turcas. Militauit ipse Anno 1566. suis impensis & stipendio, trecentos equites lectissimos in Hungariam ducens, vbi ad exitum belli vsque in statione mansit. Cum vero in Gallia omnes ii, qui in Pontificis verba iurare nollent, ad necem quærerentur; Germanorum Principum Protestantium auxilium implorarunt. Horum precibus permotus Illustrissimus Dux Bipontinus VVolfgangus, Germanos Ludouico Borbonio Principi Condæo (vt ante obitum efflagitarat) adduxit, cui Caspar Colignius Amiralius, & alii Principes Galli obuiam properarunt, vt exciperent. Habebat secum VVolfgangus septies mille, & quingentos equites, & sexies mille pedites. Sed in itinere ex laborum assiduitate, & calorum ac curarum æstu, febri ardentissima correptus, Nessunii, inter Ludouici Nassouii Comitis manus, die vndecimo Iunii, placidè exspirauit, Anno Domini 1569. ætatis quadragesimo tertio. Corpus exenteratum ad Limouices in templo Vrbis Engolismorum depositum fuit. Vnde post biennium, ne qua ob religionis dissidia contumelia afficeretur, Rupellas delatum; & pia coniugis ac filio-

rum cura, per amplissimos maris Galli
Anglici, Germanici, & Cimbrici Che
sonesi tractus, diuersa fortuna iactatu
tandem portum Lubeccensem appul
Inde per Saxoniam, Hassiam, & Rhe
ripam deductum, die 23. Septembris, A
no 1571. Meysenheimii in sepulchro m
iorum honorificè terræ mandatum e
Ex Illustrissima coniuge Anna, Philip
Landgrauii Hassiæ filia, suscepit V. fili
& VII. filias.

Filii Wolfgangi, Ducis Bipontini.

I. Philippus Ludouicus, à quo lin
Neoburgica moderna descendit.

II. Iohannes I. qui Patri in Duca
Bipontino successit.

III. Otho Henricus, natus Ambe
gæ, Anno 1551. 22. Iulii. Nuptias cel
brauit cum Dorothea Maria Wirtembe
gica, Christophori filia, 1582. Mortu
Sultzbaci, Anno 1604. d. 19. Aug. null
hærede masculo relicto.

IV. Fridericus, natus Meysenheimi
Anno 1557. d. 11. Aprilis. Nuptias cel
brauit cum Sophia Dorothea Lignice
si, Henrici Principis filia. Obiit Frid
richsburgi, 1598. sepultus Lauingæ.

V. Ca

V. Carolus, à quo linea Birckenfeldensis promanat.

Filiæ Wolffgangi, Ducis Bipontini.

I. Christina, nata Biponti, an. 1546. d. 28. februarii.

II. Dorothea Agnes, nata Ambergæ, anno 1551 die 16. Nouembr. denata & sepulta ibidem, anno 1552.

III. Anna, nata Ambergæ, anno 1554. d. 2. Iulii, defuncta, 1576. d. 13. Nouembr. sepulta Meysenheimii.

IV. Elisabetha, nata Ambergæ, anno 1555. d. 14. Iunii.

V. Barbara, nata Neoburgi ad Danubium, anno 1559. d. 27. Iulii: nupta Gothofredo, Comiti Oetingensi, anno 1591.

VI. Maria Elisabetha, nata Neoburgi ad Danubium, anno 1561. d. 4. Octobr. nupta Emichio, Comiti Leyningensi Iuniori, anno 1585.

VII. Susanna, nata Neoburgi ad Danubium, anno 1564. d. 3. Octobris: denata anno 1565. d. 27. Iunii, sepulta Lauingæ.

Iohannes senior, Wolffgangi Ducis Bipontini filius secundogenitus, natus

Meysenheimii, anno 1550. d. 18. Maii gubernationem Ducatus Bipõtini suscepit anno 1570. Fuit singularis exempli Princeps, diuina sapientia solide imbutus, exquisita doctrina politissime excultus, iudicio acerrimo, ingenioq; excellenti, & memoria stupenda, vera deniq; & vitæ & fidei puritate insigniter præditus. Reformatæ doctrinæ propagationem sedulo promouit, & Ecclesiæ ædificationem, vt Zerubabel Christianus, fortiter & constanter iuuit, seriamque animi sui pietatem coram toto mundo testatus est, edito libello Catechetico, cui Præfationem præfixit sua manu exaratam. In itineribus hoc ei fuit solenne, vt diebus iis, qui concionibus habendis destinati, viam nunquam ingrederetur, nisi audita prius concione, precibusq; habitis. In ea porro studia, quæ sibi ab Historiis nomen asciuerunt, quasi in hortum amœnissimum, summa cum oblectatione diuertere toto vitæ tempore cõsueuit: quin etiam Opus Genealogicum Illustris. Comitum Palatinorum, ab Antenoris Troianorum Principis prosapia, cõtinua successionis serie, per Sicambrorum & Francorum Regũ familias, ad Pharamundum, Carolum M. Othones, Schirensem & Wittelsbacensem, vsque ad Illustrissimos Palatinos ad

Rhenum,

Rhenum Comites nostri sæculi, diuturno labore atque sudore, per 2773. annorum spacium deduxit, & perfecit; totamq; adeo inclyti generis Palatini Genealogiam, à multis annis tanto studio ac successu indagauit, vt si quo humana sagacitas peruenire potest, sua penetrauerit, nec quicquam in amplissimo illo campo tam sit abstrusum, reconditum, & inexplicabile, quod non repertum & euolutum, animo complexus, digitis suis cognitius promptiusq; habuerit. Præter pietatis & Historiarum studium, eiusdem Celsitudinis prudentia, moderatio, temperantia, clementia, beneficentia, liberalitas erga benemeritos, cæteræque virtutes plane heroicæ ita notæ sunt; vt non, qui eas laudes, assentator; sed qui eas nō laudet, maleuolus & inuidus iure pronunciandus sit. Cum vero in Ducatus Bipontini solio Rempublicam 29. annos feliciter administrasset, placide in Domino obdormiuit, & hanc fragilem vitam cum cœlesti commutauit, anno 1604. 12. Augusti, Germersheimii in Palatinatu, quo ad Serenissimum Electorem Palatinum Fridericum IV. negociorum quorundam gratia profectus fuerat. Princeps pius, Sapiens, Doctus, Ecclesiarum ac Scholarum nutricius munificentissimus. Corpus

eius

eius inde ad Tabernas Montanas delatum, in Templo ibi collocatum permansit, vsque ad 24. diem Ianuarii, anni 1606. Inde Bipontum translatum, die 25. Ianuarii, solenni pompa, terræ mandatum fuit. Ex Illustrissima coniuge Magdalena, Iohannis Gulielmi, vltimi suæ familiæ Ducis Iuliacensis, Cliuensis & Bergensis, sorore tertia, sex filios, & sex filias progenuit.

Filii Iohannis Senioris, Ducis Bipontini.

I. Ludouicus Gulielmus, natus Biponti, anno 1580. d. 28. Nouemb. denatus & sepultus ibidem anno 1581.

II. Iohannes II. natus Tabernis Montanis, anno Christi 1584. d. 26. Martii, Electoralis Palatinatus pro tempore Administrator dignissimus & meritissimus: hodie Ducatus Bipontini habenas, in decumanis hisce Germanici belli fluctibus, feliciter gubernat, magno piorum subditorum, & multorum exulantium Palatinorum gaudio, quos ob constantem veritatis Evangelicæ professionem, patria eiectos, clementissime recepit, & liberaliter subleuauit. Erit fortasse, vt alias plura de tam pientissimo Principe scribamus.

mus: quem vt Deus Opt. Max. omni incolumitate florentem, & diutissime patriæ afflictæ superstitem, cum tota Illustrissima familia Palatina, conseruare dignetur, toto pectore optamus, & humili corde precamur.

III. Fridericus Casimirus, natus Biponti, anno 1585. 10. Iunii, qui anno 1516. matrimonio sibi iunxit Ameliam, Arausionensis Principis Gulielmi filiam.

IV. Filius quidam N.N. natus, & ex hac mortali vita subito auocatus Heidelbergæ, anno 1588.

V. Iohannes Casimirus, natus Biponti anno 1589. d. 12. Aprilis; anno 1615. die 11. Iunii Stockholmiæ nuptias celebrauit cum Catharina, Caroli, Regis Sueciæ, filia; Serenissimi & Inuictissimi moderni Regis Gustaui Adolphi, Germanicæ libertatis, & Euangelicæ Religionis vindicis gloriosissimi, sorore.

VI. Filius quidam N.N. natus, & mortuus Biponti, anno 1593. die 18. Septembris.

Filiæ Iohannis Senioris, Ducis Bipontini.

I. Maria Elisabetha, nata Biponti, anno 1581. die 7. Novembr. nupta est Illustrissimo Principi, Georgio Gustauo Pala-

Palatino, Comiti Veldentiano, an. 1601. d. 18. Maii.

II. Anna Magdalena, nata Biponti anno 1583. d. 1. Ianuarii, denata eodem anno & mense.

III. Elisabetha Dorothea, nata anno 1586. d. 16. Iulii: denata anno 1593. 23. Novemb. sepulta Biponti.

IV. Filia quædam N. N. nata & denata eodem die 7. Iunii, anno 1590.

V. Amelia Iacobæa, nata Biponti, anno 1592. 18. Septembr.

VI. Anna Catharina, nata Biponti, anno 1597. d. 22. Iulii, eiusdem anni mense Novembri diem suum obiit.

PRINCIPES NEOBVRGICI.

Philippus Ludouicus, Wolfgangi Palatini Comitis, Ducis Bipontini, filius primogenitus, natus Biponti anno 1547. d. 2. Octobris, ad principatus Neoburgici promotus est administrationem, anno 1560. Vixit annos LXVI. menses X. dies X in hoc miserabili sæculo. In cœlestem patriam migrauit, anno 1614. die 12. Augusti: humatus honorifice Lauingæ, in templo arcis; subditis triste sui desiderium reliquit. Condito Testamento, Du-

cem

cem Wirtembergicum, & Marchionem Durlacensem executores eius constituit. Ex Illustrissima coniuge Anna Iuliaca, Ioannis Gulielmi sorore secunda, quatuor filios, & tres filias suscepit.

Filii Philippi Ludouici, Principis Neoburgici.

I. Wolffgangus Gulielmus, natus anno 1578. qui defuncto Iohanne Gulielmo, vltimo huius familiæ Duce Iuliacensi, Cliuensi, & Bergensi: partem Ducatus istius obtinuit: & anno 1613. nuptias celebrauit cum Magdalena, Gulielmi Bauariæ Ducis filia: nec multo post, 15. Maij, anni sequentis 1614. in Pôtificiorum castra transcendens, neglecta Augustana Confessione, Romano-Catholicam Religionem amplexus est, & Missa in Parochiali Templo Düsseldorpiensi magna solennitate celebrata, Eucharistiæ Sacramentum, cum coniuge sua, more Pontificio, accepit.

II. Otho Henricus, natus anno 1580. in cunis extinctus est.

III. Augustus, natus anno 1582. Sulzbaci hodie rerum potitur, & Augustanam Confessionem contra Pontificiorum machinas defendere pergit.

IV. Io-

IV. Iohannes Fridericus, natus an
1587.

Filiæ Philippi Ludouici, Principis
Neoburgici.

I. Anna Maria, nata Neoburgi
Istrum, anno 1575. quæ postea vixit
coniugio Friderici Gulielmi Saxon
Ducis, & Electoratus illius Administ
toris.

II. Dorothea Sabina, nata anno 157

III. Amelia Hedvviga, nata 1584.

PRINCIPES LVTZELSTE
NENSES.

Rupertus, filius Alexandri, Nepos Lu
douici Nigri, Ducatum Bipontinum
mortuo Ludouico, Wolffgangi Patr
Tutorio nomine ad tempus administr
uit; & lineam Lützelsteinensium Princ
pum propagauit, euocatus ex hac vit
anno 1544. Vxorem habuit Vrsulam, Co
mitissam Syluestrem, & Rhenanam:
qua susceptus est Georgius Iohanne
qui vitæ mortalis curriculum absolu
anno 1592. Princeps pius & doctus. V
bem Lützelsteinam auxit & illustraui
ac nouum insuper oppidum Pfaltzbu
condidit. Reliquit ex Anna Maria, Sere
rissim

nissimi Gustaui Regis Sueciæ filia, quatuor filios: Georgium Gustauum, Iohannem Augustum Ludouicum Philippum, Georgium Iohannem; & filiam Vrsulam, Ludouici Ducis Wirtembergensis Coniugem secundam.

Georgius Gustauus, Ruperti Nepos, filius Georgii Iohannis primogenitus, anno 1587. nuptias celebrauit I. cum Elisabetha Würtembergica, Christophori Ducis filia, vidua Georgii Ernesti, Hennebergici Principis. II. Anno 1601. die 18. Maii cum Maria Elisabetha, Illustrissimi Principis Iohannis Senioris, Ducis Bipontini filia, quæ quatuor itidem liberorum eum parentem fecit. I. Magdalenæ. II. Iohannis Friderici. III. Caroli Ludouici, qui, sub signis Invictissimi Regis Sueciæ Gustaui Adolphi, fortissime pro patria dimicans, nuper gloriosa morte occubuit. IV. Sophiæ.

Iohannes Augustus, Georgii Iohannis filius, Georgii Gustaui frater, qui anno 1599. nuptias celebrauit cum Anna Elisabetha Palatina, Friderici III Pii Electoris filia; viduata à Philippo II. Hassiæ Landgrauio: Philippi I. Filio, rebus humanis est exemptus anno 1611.

Ludouicus Philippus, dum anno 1601. frequens Nobilitas Heidelbergæ hasti-

ludiis

ludiis ſeſe exercet, feſtuca confractæ lanceæ per apertam caſſidem in oculum impacta vulneratus, immatura morte ſua hilaritatem illam turbauit.

Georgio Iohanni, ex Suſanna, Othonis Henrici Comitis Palatini filia, natus eſt Georgius Otho.

PRINCIPES BIRCKENfeldenſes.

Carolus, Wolffgangi Ducis Bipontini filius natu minimus, à quo linea Birckenfeldenſis promanat, natus eſt anno Domini 1560. d. 4. Decembris, Neoburgi ad Danubium. Ab ineunte adoleſcentia liberalis & elegantis doctrinę adeo inflammatus, vt quod tempus ſui ordinis homines in ludos & voluptates conferre ſolēt, ipſe ſtudiis literarum tribuerit, in quibus eos fecit progreſſus, eaque exhibuit virtutis documenta, vt Ornatiſſimus Inclitæ Academiæ Heidelbergenſis Senatus Rectoratum Vniuerſitatis vltro ei obtulerit anno 1580. Pſalmorum Dauidis librum integrum, vnico illo longiſſimo 119. excepto, memoriter recitare potuit. Aliis quoque virtutibus præditus fuit, quas in gubernatore pio & ſapiente merito ſuſpicimus ac veneramur. Harum egregia docu-

documenta dedit non in domestica solum vitæ consuetudine, quæ fuit plena integritatis ac sãctimoniæ; sed in publica quoq; Reip. administratione, vbi satis apparuit, Celsitudinis ipsius cogitationes, consilia & actiones omnes directas fuisse, ad propagandam gloriam nominis diuini, ad patriæ commoda iuuanda, & tutãdam ciuium populorumq; salutem & trãquillitatem. Cum vero Birckenfeldensem Principatum iam inde ab anno 1586. laudabiliter gubernasset, placide in Domino obdormiuit, anno 1600. d. 6. Decembris, sepultus Meysenheimii in tumulo maiorum. Vxorem habuit Dorotheam Brunsuicensem & Luneburgensem, Gulielmi filiam, quę ipsi genuit hos liberos. I. Georgium Wilhelmum. II. Sophiam, Illustris Comitis Hohenloensis Cratonis coniugem. III. Fridericum IV. Christianum. Faxit Deus Opt. Max. vt Illustrissimi hi Principes, Comites Palatini ad Rhenum, & Duces Bauariæ, florenti rerum ac regionum suarum statu, felices viuant annos multos, cum lætissima spe posteritatis etiam felices ad longæuitatem propagatæ; propter gloriam nominis diuini, & hominum salutem.

ELECTORES PALATIN[I]
ad Rhenum:

Qui post Rupertum, Romanorum Rege[m] Electoralem gubernationem susti-nuerunt, & administra-runt.

IX. LVDOVICVS BARBATV[S]
alias dictus Pius & Cæcus.

Ludouicus Barbatus, Cognomen[to] Pius, Vicariatum Imperialem in trac[tu] Rhenensi, & Francia Orientali, Sueui[a] vniuersa, cum laude & patriæ magno b[o]no gessit: cum Rupertus Romanor[um] Rex, pater eius, exercitum in rebell[es] Insubriam duceret, anno Domini 14[0] Tunc enim filio suo gubernationem [in] terris Teutoniæ, cum certo modo, q[u] & quatenus ipsi licere debeat, proficis[c]commendauit, ordinibusque Imperii denunciauit, eique interea parere, & [in]ter se pacem tenere iussit. Qui etiam a[b]sente patre Ruperto, inter alia negotia [...]te gesta, diuersis Imperii Principibus, C[o]mitibus, ciuitatibus, & ingenuis feu[da] Imperii concessit, fidem pro Rege ab [eis] accepit, priuilegiaque eis confirmau[it]. Sublato è viuis Ruperto Romanor[um] Rege, cum quatuor eius filii superstit[es]

Lu[d]

Ludouicus, Iohannes, Stephanus, & Otho Superioris & Inferioris Palatinatus regiones diuisissent: Heidelberga & Electoralis dignitas Ludouico huic Barbato ceu primogenito attributa est, Principi domi militiæque inclyto. Ita enim obtinuit, vt primogenitus semper, (secundum eum, quem Aurea Bulla præscripsit, aut potius confirmauit, modum) cum potissima ditionis parte Electoratum etiam Imperii obtineret. Idem Ludouicus Barbatus, Elector Palatinus, in Palæstinam seu terram sanctam profectus, ibidem militauit. Teutonicorum Ordini in Prussia auxiliares adduxit copias. Comiti item Videmontano contra Lotharingos opem tulit, missis in eius auxilium selectissimis quibusvis, qui tamen miseranda, leuium Gallorum quorundam siue fuga, siue proditione, circũuenti, omnes occubuere. In bello, quod aduersus Archiepiscopum Moguntinum, & Bernhardum Margrauium Badensem gessit, ita Academiæ Heidelbergensi prospexit, vt nihilominus florere literarum studia possent. In Concilio Constantiensi Præses, iussu Sigismundi Imperatoris, insignes illos Dei famulos & martyres, Iohannem Hussum, & Hieronymum Pragensem, lictoribus tradi-

dit comburendos. Cuius quidem exe
tionis & officii, vtvt ab erroris suis ig
ro obitam necessitatem; pronepos e
Otho Henricus, Elector Palatinus,
deplorasse fertur, vt cum in reliquis v
huius commodis suauissimum fruct
ingenti cum laude à se inchoatæ Ref
mationis, & superstitionum Roma
rum abolitionis, à diuina benedicti
experiretur, illorumque meritorum c
scientia sæpe se consolaretur; alite
men secum non posset statuere, quar
normis illius Constantiensis supplici
tionem, (secundum Decalogi, pecc
rum paternorum vindictam, ad quar
vsque progeniem, communicantis,
tentiam) ad se vsque pertingere, caus
que esse à zelote Deo precibus suis, n
ea stemmatis Palatini linea, è qua pri
Fidei Reformator ipse extitisset, vlti
recenseretur, tam fortiter denegato
liberorum. Cum in eodem Concilio
stantiensi Ludouicus Barbatus, Ele
Palatinus, Imperatorem Sigismunc
sæpius conqueri audiuisset, nullun
Imperii Septemuiris Politicis La
linguæ peritum esse; domum reuer
grauiter negligentiam primæ ætatis
deplorauit, & senescens iam Latinas
ras discere cœpit: quod etiam August
Sa

Saxoniæ Electorem, & Eberhardum Ducem Wirtembergicum fecisse legimus. Balthasarem Cossam, in schismate Iohannem PP. XXIII. dictum, à Concilio Constantiensi depositum intercepit, & Heidelbergæ primum, dein Manheimii in triennali carcere detinuit: nullis ei assistentibus famulis, nisi solis Germanis, Latinæ & Italicæ linguæ ignaris: quibuscum Iohannes Pontifex nutu & signis loquebatur, cum nec ipse linguam Teutonicam calleret. In illo carcere Manheimensi Pontifex tales versiculos composuisse dicitur:

Qui modo summus eram, gaudens & nomine Præsul,
Tristis & abiectus nunc mea fata gemo.
Excelsus solio nuper versabar in alto,
Cunctaque gens pedibus oscula prona dabat:
Nunc ego pœnarum fundo deuoluor in imo,
Vultum deformem quemque videre piget.
Omnibus in terris aurum mihi sponte ferebant,
Sed nec gaza iuuat, nec quis amicus adest.
Sic varians Fortuna vices aduersa secundis
Subdit, & ambiguo nomine ludit atrox.

Tandem Ludouicus Barbatus, Electo
Palatinus, senio multo confectus, cœci
euasit, vnde & cœci cognomen inuen
Diem suum obiit anno Christi 1436. p
nultima Decembris, ac postridie sepult
Heidelbergæ in choro regali Ecclesiæ
Spiritum sanctum, vbi in chori testud
ne tale eius legitur monumentum:

RVPERTVS ROMANORVM REX. HVI
CHORI ET COLLEGII FVNDATOR
ELISABETHA REGINA ROMAN
RVM.
LVDOVICVS COMES PALATINVS. REC
FILIVS. HVIVS. COLLEGII CONSV
MATOR.
DOMINA. PLANCHIA. FILIA. REGIS. A
GLIÆ. VXOR. EIVS.

Fratrem suum Iuniorem omnium, s
vltimogenitum, Othonem Mosbac
sem, filiorum suorum Tutorem cons
tuit: Iohanne Duce Bauariæ, & Step
no Duce Simmerensi, fratribus suis p
ximioribus, posthabitis. Inde recte col
gimus, Tutelam Electoralem in fami
Palatina proximiori Agnato Elector
sic simpliciter Nodo Gordio connexa
vel sub eodem cum successione Electo
li vexillo comprehensam: vel, si ita loq
vol

volumus, adplumbatam, aut ferruminatam necessario non esse; quin possint Serenissimi Electores Palatini Testamento suo proximiorem fratrem vel adgnatum, remotiori fratri vel adgnato postponere.

Ex Blanca coniuge, Henrici IV. Regis Angliæ filia, genuit Rupertum, cognomento Anglum, natum anno 1406. denatum anno 1426. Altera eius coniux fuit Mechtildis, Ludouici Sabaudiæ & Pedemontium principis filia: cuius Epitaphium Heidelbergæ in choro Templi ad Spiritum S. tale conspicitur:

ANNO. DOMINI. MCCCCXXXVIII. PRIDIE. IDVS. MENSIS. MAII. OBIIT. ILLVTRISS. PRINCIPISSA. DOMINA. MECHTILDIS. DE. SABAVDIA. CONTHORALIS. ILLVSTRISSIMI. PRINCIPIS. ET. DOMINI. LVDOVICI. COMITIS. PALATINI. RENI. ET. BAVARIE. DVCIS. CVIVS. ANIMA. REQVIESCAT. IN. PACE AMEN.

Ex hac genuit tres filios. I. Ludouicum Mansuetum. II. Frider. Victoriosum. III. Rupertum. Tres item filias: quarum vna Gandaui fuit Monialis: altera similiter fuit monacha Coloniæ: tertia primo nupsit Comiti Wirtembergico: postea Alberto, Austriæ Archiduci, Frid. III. Imp. fratri.

 Ludo-

Ludouicus Placidus, seu Mansuetus, cum esset natus anno 1424. & postea anno 1436. in tutelam Ducis Othonis Mosbacensis, patrui sui, venisset, annum ætatis XVIII. assecutus, è tutoris sui manibus, Electoratum & Principatum pariter accepit, & à Friderico III. Romanorum Imper. solenniter inuestitus fuit.

Fridericus Victoriosus, felicibus bellis rebusque bene gestis inclytus, defuncto fratre Ludouico Mansueto, Nepotem Philippum adoptauit, & exinde Electoralem dignitatem assecutus est.

Rupertus, Dux Bauariæ, Ludouici Mansueti, & Friderici Victoriosi frater, anno Domini 1463. electus est totius Canonicorum ac Nobilitatis Senatus suffragiis, Archiepiscopus Coloniensis: Princeps generis, animi, ingeniique virtute ac nobilitate clarissimus. Præfuit varie ac tumultuarie annis 16. Cum Capitularibus suis simultates exercere cœpit, anno 1472. qui Hermannum Landgrauium Hassiæ Gubernatorem totius prouinciæ constituerunt. Rupertus à partibus suis habuit Fridericum Victoriosum fratrem suum, & Carolum Audacem seu Bellatorem, Burgundiæ Ducem potentissimum, Caroli Quinti Imp. proauum. Vires tamen Ruperti paulatim decresce-

crescebant, & Hermanno, Hassiæ Landgrauio, tota prouincia Coloniensis paulatim cessit. Post depositionem Ruperto Palatino satis honesta erat assignata pro sustentatione portio, qua cum non esset contentus, in superiori Germania exulabat, mortuus anno Domini 1480. Delatus Bonnam, ac in D. Cassii Monasterio sepultus. Eius Epitaphium apud Mausoleum tale est:

ANNO. DOMINI. MCCCCLXXX. XVI. MENS. IVLII. OBIIT. REVERENDISSIMVS. IN. CHRISTO. PATER. ET. DOMINVS. DOMINVS. RVPERTVS. ARCHIEPISCOPVS. COLONIENSIS. CVIVS. ANIMA. REQVIESCAT. FELICITER. AMEN.

TVTOR ET ADMINISTRATOR Electoralis Palatinatus.

Otho Mosbacensis.

Otho Mosbacensis, Tutor Testamentarius, frater Ludouici Barbati, Electoris palatini natu minimus, defuncto illo, à Sigismundo Imp. in continenti ad tutelam admissus est. Interfuit duorum Regum Romanorum electioni, Alberti II. & Friderici III. E pupillis suis, Ludouicum primogenitum, ad Electoratus successionem; Fridericum I. Martis pullum,

ad bellicæ rei gloriam: Rupertum, ad Ar chiepiscopatum Coloniensem educau & prouexit. Cum vero Ludouicus pupil lus annum XVIII. expleſſet, tota admini ſtratione ſua Electoratus, & vtriuſqu prouinciæ Palatinæ vltro deceſſit, eam que adulto Ludouico Manſueto, & ian ipſo iure Electori facto, totaliter re ſtituit & aſſignauit, ANNO DOMIN 1442.

X. LVDOVICVS PLACIDVS ſeu Manſuetus.

Ludouicus igitur Iunior, cognomen to Placidus ſeu Manſuetus, Ludouic Barbati filius primogenitus, Ruperti Rõ manorum Regis Nepos, cum legitima ſuæ ætatis terminum aſſecutus fuiſſet, & compleſſet integre annos XVIII. plena pubertatis; finita tutela patrui ſui Otho nis Mosbâcenſis, aſſumpſit ipſe regimen Domini ſui, anno 1442. & in VrbeAquiſ grano à Friderico III. Auſtriaco, tun Romanorum Rege, pleniſſimam Inueſti turam Electoratus, Archidapiferiæ, & Comitatus Palatini accepit: Elector Pa latinus è domo Bauarica in ordine deci mus: Princeps Dei, iuſtitiæ, paciſque ſtu dioſiſſimus, mitis præterea & affabilis,

vnde

vnde inanſueti ſeu placidi cognomentum ſortitus eſt. Aduerſus Ludouicum Delphinum Viennenſem, primogenitum Regis Franciæ, multas Alſatiæ ciuitates occupantem, bellum ſuſcepit, anno 1444. Academiam Heidelbergenſem, more maiorum, ſummo amore & ſtudio proſecutus eſt. Sed non diu frui potuit tam placido Electore Reſpublica; & Academia palatina tam benigno Mæcenate: quippe anno Domini 1449. a. d. 13. Augusti, Wormatiæ per mortem præmature bonis omnibus ereptus, poſtridie Heidelbergæ in choro regali Eccleſiæ Spiritus S. ſepultus eſt, vbi tale eius Monumentum poſitum vidi:

ANNO. DOMINI. MCCCCXLIX. DIE. HIPPOLYTI. MRIS. ✝. ILLVSTRIS. PRINCEPS. DNVS. LVDOVICVS, IVNIOR. COMES. PALATINVS. RENI. SACRI. ROMANI. IMPERII. ARCHIDAPIFER. PRINCEPS. ET. ELECTOR. BAVARIÆ. DVX. CVIVS. A. R. IN. PACE.

Vitæ ſociam ſibi adſciuerat Dn. Margaretham, Ludouici Siciliæ Regis relictam viduam, filiam Amedæi, Ducis Sabaudiæ,

audiæ, qui à Concilio Basiliensi in Pa
pam electus fuit, Felix dictus. Ex hac g
nuit filium posthumum Philippum, c
gnomento Ingenuum, qui post obitu
patrui Friderici I. Victoriosi, Elector
tum & Principatum Palatinum parit
adeptus est: Vnicam item filiam Mechti
dem, sororem Philippi Electoris; quę pr
mo Ludouico Wirtembergico Comi
deinde Alberto VI. Exarcho Austria
nupsit. Post aliquot annos Margareth
vidua Ludouici Placidi Electoris mul
adhuc iuuenis, spe (vt credit Naucleru
prolificandi, in tertium matrimoniu
consensit, & sic thoro iuncta est Illus
Comiti Wirtembergico Vlrico: qu
matrimonium postea seminarium fu
ingentium malorum.

XI. Fridericus I. Victoriosus, vulgo der böse Fritz.

Fridericus I. Ludouici Barbati filiu
Ruperti Clementis, Romanorum Reg
Nepos, ob felices in bellis gerendis su
cessus, Victoriosus cognominatus, vul
der böse Fritz / natus anno 1425. post ob
tum fratris Ludouici Mansueti, Philip
Nepotis infantis Tutelam suscepit an
1449. ætatis suæ 24. Ratus autem, qu

res eſt, ſtirpis gloriam per ſe ad principatum laudabilem haud ſufficere, niſi propria quoque ſuffragetur virtus: Virtutis ille viam ab ineunte ingreſſus ætate, ad ſumma quæque contendit, & penſitatis inimicorum viribus, hoc egit vnice, ne iuxta tenorem Aureæ Bullæ ſuſceptam Electoratus Adminiſtrationem deponere cogeretur, finito legibus præſcripto annorum curriculo. Inuenit igitur remedium, quo ſimul prouinciæ & ſibi conſuleretur. Anno enim 1454. Philippum, Electoratus hæredem, ſolenniter in filium adoptauit, & vnicum vtriuſq; principat⁹ hæredem dixit, ſeipſum exinde Electorem Imperii ſcripſit; cœlibatum tamen perpetuum promiſit, ne arrogato filio Philippo præiudicium faceret. Reclamauit Cæſar Frideric. III. aureæ Bullæ fraudem ſic fieri, non ferendam hanc calliditatem exemplo pernicioſam, & ad ſubuertendum ius Regni excogitatam. Verum Fridericus Palatinus Nicolai Pontificis authoritate ſubnixus, id genus adoptionis confirmantis, matris inſuper Margarethæ Sabaudæ conſenſu, & ex pacto conuento cum omnibus procerib. Palatinis, vſque ad extremum vitæ ſpiritũ, Elector Palatinus permanſit & à reliquis Imperii Septemviris vti Elector ſalutat⁹,

in Collegium eorum receptus est: eiusdem etiam legati, vti Electorales, ad Comitia Imperii, & actus Collegii Electoralis admissi fuerunt. Quin etiam, vti Elector palatinus, annis 1463. & 1468. Vicarius Imperii fuisse perhibetur. Bella gessit assidua; & ea felicissime, circiter annos XXVI. aut plures: & constans fama est, intra trecentos annos Germaniam bellicosiorem principem non habuisse. Comitatum Lützelsteinensem suo dominio subiecit. Ludouicum Nigrum, Ducem Bipontinum, & Comitem Veldentianum, qui palatinatum ferro & igne deuastauerat, eo redegit, vt pacem aliquoties petere sit coactus. Richardum de Homburg, virum inquietum, qui & ipse palatinatum Rhenanum variis incursionibus fatigabat, eo redegit, vt amplius nocere non potuerit. Sed & domi res inquietas summa prudentia & æquanimitate sedauit. Ambergenses seditiosos, qui fidelitatis iuramentum præstare recusabant, compescuit, & ad iustam obedientiam adegit. In palatinatum inferiorem reuersus, latronum latibula & receptacula solo æquauit, & itinera viatoribus tutissima fecit. Episcopũ Spirens. Io. Entzẽbergensem, qui cognomẽto Nix dicebat,

debel-

debellauit. Leiningenſes Comites ſubiugauit. *Præter* has victorias, illa memoranda fertur præ reliquis, quam obtinuit Anno Chriſti 1462. ipſis Kal. Iulii. Erat tunc *Pontifex* Romanus Æneas Sylvius, *Pius* II. dictus, qui à Diethero Iſenburgio Archiepiſcopo Moguntino poſtularat, vt obligaret ſe, nullum deinceps *Præſulem* Moguntinum conuocaturum eſſe Electores Imperii, niſi conſulto & aſſentiente Romano *Pontifice*. Ita enim aſtute authoritatem Septemvirorũ languefacere, & ad ipſos *Pontifices* Romanos transferre conabatur. Id cum facere recuſaret Dietherus Iſenburgius, à Papa fulmine ex Epiſcopatu excuſſus eſt, & in eius locum ſuffectus Adolphus Comes Naſſouius, qui totum triennium pro Archiepiſcopatu cum Diethero lites continuauit. Vterque adiutores inuenit. Dietherus Iſenburgius quidem Fridericum Victorioſum, *Palatinum* Rheni Septemvirum; & Ludouicum Bauariæ Ducem, cognomento Diuitem: Adolphus vero Naſſouius, Ludouicum Nigrum, Ducem Bipontinum, & Comitem Veldentianum, Albertum Marchionem Brandenburgicum, Carolum Marchionem Badenſem, huiuſque fratrem Georgium, Epiſcopum Mediomatricum, & Vdalri-

cum Comitem Wirtembergicum, à voce, qua sæpe vtebatur, Niesvvurtz cognominatum. Hi contra libertatem Imperii, Pontificum tyrannidem armis propugnabant. Adolphi quoque partibus fauit Cæsar Fridericus III. & Pontifex Æneas Syluius: vterque Fridericum Palatinum odit: aduersus quem Pontifex etiam Carolum Audacem, Burgundiæ Ducem, incitare conatus est. Verum enimuero Fridericus Palatinus Victoriosus Elector, nihil veritus anathematis Pontificii aut Imperatorii terriculamenta, Dietherum Archiepiscopum Moguntinum, prospero successu strenuè defendit: principatum etiam suum per circuitum muniuit, & huic rei speculam illam Heidelbergæ, in làtere montis Geisbergi positam, latè vndiquaque prospectantem, quam vocabat Trutz Käyser / militari opere in vsum bellicum excitauit. Adiuuit Deus Friderici Palatini conatus in causa Dietheri, vt quanquam longè inferior esset numero militum, & apparatu bellico, tamen hostes contemptu quodam audacius irruentes, non semel fortiter exciperet ac profligaret. Tandem prælium atrox, inter angustias Rheni & Nicri commissum est, Anno 1462. ipsis Kalendis Iul, victorque euasit Fridericus

ricus Palatinus, cum ferox, & nil nisi Martem spirans, etiam cæso equo, in quo sedebat, in pedes erectus, certamen instaurasset, neque se victum fateri voluisset, nisi vulneratus, aut trucidatus. In eo conflictu multi Generosi Comites, & Nobiles occubuerunt. Capti tres Principes, Pontificis propugnatores: Carolus Marchio Badensis, eiusque frater Georgius, Episcopus Mediomatricum, & Vdalricus Comes Wirtembergicus, præter alios Nobiles atque ignobiles fermè quingentos. Reliqui, quos Martis vis haud perculit, fuga salutem quęsiuerunt. Acta sunt hæc in campo latissimo, iuxta villam Seckenheim, olim Sigenheim dictam, super flumine Nicro, in pago Lobodunensi sitam: quos campos eundem locum esse aiunt, vbi Gratianus Imperator olim Germana agmina fudit, & vltra Nicrum fluuium repulit, vbi tum oppidum habebant Lobodunum, Ausonio teste, quod hodiernum esse Ladenburgum creditur. Inde loco & villæ ab insigni victoria factum nomen Sigenheim, veluti Nicopoli aut Niceæ: qui locus postea hac eximia Friderici Palatini victoria æternum nobilitatus est: cuius ibi in agro pręlii conscio crux lapidea erecta visitur cum tali inscriptione:

Als man zahlt nach GOttes Geburt/ MCCCCLXII. seynd auff dieser Wallstadt / auff S. Paulus Gedächtnuß Tag/ durch Hertzog Friederich / Pfaltzgraffen bey Rheyn/ vnnd Churfürsten / niedergeworffen worden / Herr Georg Bischoff zu Metz/ Marggraff Carl von Baden / vnd Graff Vlrich von Wirtenberg / mit einer mercklichen Zahl jhrer Diener/ Graffen/ Herren/ vnd Knecht; Vnd denselben / die in solchem Geschäffte todt blieben seynd / wolle GOtt barmhertzig seyn.

Iuuat quoque apponere elegans illud Eteostichon Teutonicum:

Als ein A mit eim I gezieret/
Vier Huffeisen warden formiret/
Ein Axt vnd der Apostel Zahl/
Geschach die Schlacht am Neckerthal/
Da schlug vnd fieng ein junger Pfältzer/
Ein Bader/ Jäger / vnd Sältzer/

Frie-

Friederich der Siegreiche wolgenañt/
Der Chur Pfaltz zier durch alle Land.

MCCCCLXII

Hoc tum bello Fridericus Victoriosus Electoratui Palatino quatuor in longitudinem miliarium, (à sede Moguntina, cuius dignitatem ac iura contra perfidas Æneæ Sylvii Pontificis Romani molitiones, suis defenderat sumptibus) Imperium acquisiuit, & prouentus, in Strata Montana, vulgò dicta die Bergstrassen. Vexilla Principum captiuorum Heidelbergæ ad tholum templi S. Spiritus suspensa sunt: Ipsis verò in arcem deductis Fridericus Elector Palatinus apparabat splendidum quidem conuiuium, sed sine pane: quem cum desiderarent & poscerent conuiuæ, renunciari illis iussit: non æquum esse panem iis præbere, qui contra belli iura, segetes perdidissent, agricolas innocentes fame necassent, & frumentum in horreis passim combussissent. Eosdem tamen breui post iræ moderatus, laudeque contentus tantæ victoriæ, sub honestis conditionibus, incolu-

columes dimisit. Etsi vero Friderici III. Imperat. authoritate bellum hoc compressum est: Fridericum tamen Electorem Palatinum victoriosum in gratiam ille nunquam recipere voluit. Et durauit sane animi ille rancor ad vtriusque successorem: Maximilianum I. Imperatorem, & Philippum Electorem Palatinum. Anno 1471. Fridericus Imperator Comitia celebrauit Ratisbonæ, & postea Fridericum victoriosum, Sacri Romani Imperii Archidapiferum, iudicialiter deposuit Augustæ: sed Principes in circuitu pene omnes sæpius experti, quid valeant humeri Atlantis illius Palatini, cõtra eum ne hiscere quidem amplius audebant; more anguium, qui obtrito capite frustra deinceps cauda minantur. Rebus adeo præclarè gestis, tandem Fridericus, Hercules ille Palatinus, in ipso victoriarum flore, naturæ debitum persoluit, Anno reparatæ salutis 1476. 12. Decembris, quinquagenario maior vnico: cuius corpus in habitu fratrum minorum Heidelbergæ sub marmore cælato solemni pompa fuit sepulturæ mandatum: quod Monumentum etiamnum extat, dignum sane visu. Ipse Fridericus, Bellicosus Elector, in habitu Electorali, Imperiale pomum dextra tenens, Leonem

nem ſuppedaneum habens, ſuperne in ſaxo eleuato, & quatuor columellis ſuſtentato, conſpicitur: in ſaxo autem inferiore, quod terræ incumbit, ſceletum hominis, oſſeum faberrimè ſcalptum; mortalitatis etiam maximorum Principum nos admonens. Inſcriptio tanto Heroë digna per ſaxi ſuperioris circuitum legitur talis:

FRIDERICVS. BAVARIÆ. DVX. COMES. RHENI. PALATINVS. SACRI. ROMANI. IMPERII. ELECTOR. SALVS. PATRIÆ. PRÆDONVM. FVLMEN. TREIS. ILLVSTRES. HOSTES. VICIT. PRINCIPATVM. AVXIT. ET. PIE. VIVIS. EXCESSIT. ANNO. CHRISTI. MCCCCLXXVI. PRIDIE. IDVS. DECEMBRIS. FVIT. EIVS. VITÆ. SOCIA. VIRTVS. GLORIA. MORTIS. COMES.

Huic Achilli Germanico, Friderico Palatino Electori, Principi maximo, nihil non virtus & Fortuna contulerant: inquit Marquardus Freherus, Conſiliarius Palatinus Nobiliſſimus. Magna erat ſtirpe natus, maiori animo præditus, maxima fortuna vſus. Genus eum Philippi ex fratre Nepotis Tutorem, mox patrem fecit, non volente tantum illo, ſed prouin-

cia

cia tota expetente; & bono vtique publico. Animus excelsus, & ad omnia imperterritus, non prouinciæ tantum suæ, sed totius patriæ Germaniæ libertatem, quietem, salutem curans: non maiorum minas, non factiones parium, non inferiorum insidias extimescens. Bono fine cœpta constanter peregit, parta gloria non adquieuit, vlteriora parans, & occasiones rei bene gerendę nullas negligens. Neque minus ei consilium domi, quam arma foris. Sapientibus Consiliariis abundauit; curiam iudicii, officinam Iustitiæ de nouo erexit: Academiam Heidelbergensem fouit, doctos pariter cum fortibus amauit Iam Fortunam, cui non certum alias cum virtute fœdus, velut in manu habuissę visus, perpetuo victoriarum cursu grassatus. Nulli Leonem hunc vellere impune fuit: neque tum patriæ focos tutari satis habuit, sed victoria vti gnarus, neque illud nesciens; quod

arma tenenti
Omnia dat, qui iusta negat,

adgressores suos male multauit. Qua ratione non ditionis tantum suæ & pupillaris fines, supra quam vllus priorum Principum Palatinorum, protulit; sed & tale nomen sibi peperit, vt quantum suis amabilis, tantum aliis formidabilis, nemo

mo ei virtute conferendus, videretur: & (quod magnum est) solus ipse, si ciuilia bella permisissent, Turcam, fatalem illum Christiani nominis hostem, reprimere posse censeretur. Iohannes Trithemius, Abbas Spanheimensis (qui Illustrissimam familiam Palatinam, quantum potuit, calamo suo exornare studuit, & huius laudatissimi Electoris Palatini, Friderici I. victoriosi, res gestas in Chronico Spanheimensi per annorum seriem cum cura consignauit) de eo inter alia sic scribit: *Anno MCCCCLXXVI. 12. die mensis Decembris, obiit Fridericus Comes Palatinus Rheni, Bauariaque Dux, Tutor Philippi, frater Mechtildis, Ludouici quoque Patris Philippi, & Ruperti Archiepiscopi Coloniensis: cuius corpus in habitu fratrum minorum apud eosdem in oppido Heidelberg, sub marmore calato, in absidula dextrorsum, solemni pompa, fuit sepultum. Magnus Princeps, amator cleri, defensor pauperum & viduarum, aduocatus integerrimus: qui tanta fecit, quanta nullus in Germania Princeps in trecentis retro annis, pro pace & defensione suorum omnium, adiutorium eius postulantium. Qui (vt mea fert opinio) si Romanorum fuisset Imperator, non tot regna, tot prouincias, tot Vrbes à Christianorum dominio Turcus rapuisset: aut, si Imperator fuisset, qua-*

qualis iste erat. Hunc tantum Principem non Homerum, non Virgilium, non Melissum aliquem habuisse, cum cogito, dicenti vere Horatio libet accinere:

Vixêre fortes post Agamemnona
Multi: sed omnes illachrymabiles
Vrgentur, ignotique longa
Nocte, carent quia vate sacro.

Sed bene habet, quod à Monacho Trithemio saltem, summa rerum fastigia consignata habemus. Ea publico reddidit Marquardus Freherus, Anno 1602. conquisito diligentius & adiecto, quidquid vspiam apud eius qui scriptores huc pertinens legitur. Inde nos ista summatim excerpsimus. Habuit tamen etiam proprios rerum suarum scriptores tantus Heros, vernaculo sermone vsos. Inter quos duo eximii fuerunt; vnus Matthias de Kemnaten Theologus, Principis Capellanus, & (vt Trithemius meminit) Mathematicus: alter Michael Bohemus Weinspergensis Poeta: quorum ille prosa, hic rhytmis Teutonicis, vterq; ab origine Palatinæ stirpis exorsus, Friderici huius Victoriosi gesta diffuse & copiose celebrarunt.

Extat quoq; elegans oratio congratulatoria per Iohannem Camerarium Dalburgium, Episcopum Wormatiensem, nomi-

nomine Philippi Palatini Electoris, ad Innocent. VIII. Pont. Max. habita, ſtylo Rodolphi Agricolæ conſcripta, his verbis: *Ludouici frater Fridericus, Philippi per ætatem Tutor, difficile diiudicatu eſt, prudentior, fortior, an felicior fuerit, qui crebro admodum collatis cum hoſte ſignis cum præſens ipſe dimicauerit, victoriam, quæ natura incertiſſima eſt, vt vbiq; induſtria ſua certa eſſet, virtute perfecit. Quindecim Germaniæ Principes bellum illi vno eodemq; tempore cupidiſſime indixerunt. Id cum acerrime gererent, inferrentq; tres ex eis vna acie victos cepit, eoque res perducta eſt, vt cõditiones pacis à nullo acciperet, omnibus daret. Primus Germaniam poſt Auguſtum Cæſarem purgare latrociniis eſt adorſus, &c.* Turcico aliquando bello deſtinatum fuiſſe Fridericum, notat Æn. Syluius in Germ. c. 67. *Per Saxoniam Sueuiã, Franconiamq; viri clari ſunt, numeroſos exercitus ducere idonei. Siquidem & Fridericus Palatinus Princeps Elector, Albertus Germanus Imp. & Carolus Marchio Badenſis, digni omnium iudicio exiſtimati ſunt, qui copiis in Turcos educendis præficerentur.* Eiuſdem excelſi & Inuictiſſimi Principis Friderici heroicas virtutes eleganti ſtylo celebrauit *Petrus* Anton. Finarienſis, in libello, de dignitate Principis, lectu digniſſimo.

Ante

Ante obitum cælibatus tandem pe
sus, spe prolis, animum ad legitimas
ptias adiecit: ne vero æquales quæri
conuentio de successione arrogati
Philippi, & principatuum vnione
dissoluenda, minime permittere vid
tur. Re igitur prius cum Philippo a
gato filio, certisque Ordinibus delib
ta, matrimonio sibi copulauit Nobil
mam fœminam Claram à Tettin
præsentibus Philippo Palatino, Wor
tiensi & Spirensi Episcopis, aliisq; c
pluribus Nobilibus, Anno 1462. C
vero ex hac coniuge duos progenu
legitimos filios, Fridericum & Lud
cum; eos ob certas causas ad condi
nem paulò inferiorem redegit, & Co
tes Imperii, annuente Cæsare, esse
luit: deque suo patrimonio iis assig
uit sequentes dynastias: Scharfeneck
Meckmühlum, Vtzbergam, Vmbst
um, cum omnibus suis pertinentiis.

Senior ex filiis Fridericus, sacris à
tre Friderico Victorioso dicatus, imr
tura morte viuis exemptus est, Heid
bergæ in templo Franciscanorum hoc
pitaphio exornatus:

ANNO. DOMINI. MCCCCLXXIV IPSO. D
GALLI. OBIIT. VENERABILIS. ET. N
BIL

BILIS. DOMINVS. FRIDERICVS. ILLVSTRISSIMI. PRINCIPIS. ET. DOMINI. DOMINI. FRIDERICI. COMITIS. PALATINI. RHENI. DVCIS. BAVARIÆ. SACRI. ROMANI. IMPERII. ARCHIDAPIFERI. ET. PRINCIPIS. ELECTORIS. FILIVS. LEGITIMVS. ECCLESIARVMQVE. WORMATIENSIS. ET. SPIRENSIS. CANONICVS. CVIVS. ANIMA. REQVIESCAT. IN. PACE.

Ludouicus igitur, vnicus Friderici victoriosi, Electoris Palatini, superstes fili⁹ & hæres, Principatum paternum Philippo, Electoratus hæredi, secundum pacta conuenta, reliquit: ipse vero cum supradictis Dynastiis Comitis dignitatem à Cæsare Maximilian. I. suscepit, ne principatuum perniciosa diuisio induceretur. Philippus vero Elector Palatinus, mortuo patruo Friderico Victorioso, supradictas Dynastias plerasq; omnes, pręter Scharfeneckum, ad se recepit, substituto Comitatu Lövvensteinico, permutationis more. Contentus quidem hac sua fortuna fuit Illustris Comes Ludouicus, qui veram magnitudinem non regionum spaciis & latifundiis, sed solida virtute metiebatur, adeoque magnum sibi inter Heroas eius seculi nomen com-

parauit. In bello Bauarico, Ruperti Agnati partes secutus, ab Vlrico Duce Wirtembergico, sub prætextu proscriptionis Imperialis, Comitatu Lövvensteinico exutus est, quem vix tandem, ab Imperatore Maximiliano I. excusatus, Anno 1510. recuperauit. Pro more istius sæculi terram Palæstinam adiit. Variis bellis supremus Dux constitutus, pro Palatino militauit. A Cæsare Maximiliano primum, deinde in Comitiis Norimbergensibus, Anno 1522. à Carolo V. & Imperii Proceribus ad Turcicam expeditionem lectus Consiliarius bellicus. Sic fortes creantur fortibus, nec imbellem feroces progenerant aquilæ columbam. Vltimum diem clausit Anno 1524. die 28. Martii. Vxores habuit duas: I. Elisabetham, filiam Hugonis Comitis in Monteforti, & Comitissæ Werdenbergensis: quæ in partu exstincta est, Anno 1503. II. Sophiam, Conradi Comitis Tubingensis relictam viduam. Ex priore Montfortia multos liberos suscepit, qui Illustrissimam familiam Comitum Lovvensteiniorum propagarunt.

XII. Philippus ingenuus. Post Friderici Victoriosi mortem, Philippus, Ludouici Mansueti filius, Ludouici Barbati Nepos, cognomine & re Ingenuus, E-

lecto-

lectoratus Palatini gubernacula suscepit, Anno Domini 1477. ætatis suæ 28. ante infaustum bellum Bauaricum, Princeps opibus, authoritate, potentia, amplitudineque ditionum florentissimus; & tum hoc nomine, tum etiam filiorum generosissimorum numero felicissimus. Inter hos Ruperto virtuoso nuptias conciliauit filiæ Georgii Diuitis, Bauariæ Ducis: qui ex pacto dotis loco Ruperto genero legauit, præter auri argentique vim omnem, & supellectilem plane regiam, eam etiam Bauariæ partem, quam ex hæreditate tenebat. Hoc Testamentum, quod in Imperii leges, & iura feudorum peccaret, factumque esset in fraudem Alberti, Bauariæ Ducis, Maximilianus I. Cæsar, deprecante Alberto, noluit ratum esse. Quæsita est igitur, & impetrata approbatio Pontificia. Post Georgii diuitis obitum, Ruperto genero Georgii, Philippi Electoris Palatini filio, ex Testamento hæreditatem adeunte, Alberto vero Bauariæ Duce, Maximiliani I. Cæsaris sororio, eandem ex legibus asserente; Maximilianus I. sese interposuit, & ad componendam totam controuersiam has conditiones tulit; vt videlicet de Georgii Diuitis ditione triens vnus relinqueretur Ruperto, dotis ratione: al-

ter cederet Palatinæ Domui, in compensationem eorum, quibus illa sese & defraudatam à Ludouico Bauaro Imperat. & spoliatam esse sæpius fuerat conquesta: tertiam partem redderet Rupertus Alberto, Bauariæ Duci; sed cum Rupertus ius suum armis vindicare conaretur, fidens auxiliis Bohemorum, & Ludouici Galliæ Regis, ab Imperatore proscribitur, & totius Imperii Ordines ad eum perdomandum incitantur; Patrique Philippo, Electori Palatino, ne opem ferret filio Ruperto, interdicitur. Ille vero potiorem rationem filii, quam Cæsaris habendam duxit, & manu armata filio suppetias misit. Vtrumque igitur bello adortus Maximilianus Cæsar, Anno 1504. Principes ad auxilium ferendum euocauit, qui iussu ipsius multa in Palatinatu ferro & igne vastarunt. Ipse vero Cæsar manu sua Bohemos prope Ratisbonam strauit, & fugauit, licet per aliquot horas Marte dubio, Ruperto Palatino pertinacissimè pugnam vrgente, aciemque, sicubi solueretur aut fatisceret, reficiente. Nec enim cessit Rupertus, donec ad eam redactus esset paucitatem, vt consistere non posset. Bohemi ceciderunt circiter bis mille. Nec multo post Rupertus mærore animi cum

con-

coniuge Elisabetha extinctus est: vel, vt alii scribunt, veneno necatus. Philippus Elector Palatinus, Ruperti Pater, à Gallis desertus, qui huius belli ipsi fax & auctores fuerant, magnam ditionis suæ partem amisit, multis Procerum suorum aut veneno deletis, vel in acie trucidatis, vel supplicio plexis. Dux Wirtembergensis aliquot oppida & castella, vt Winsbergam, Maulbrunnam, & alia eripuit. Norimbergenses Altorfium, Heresbruggium, & Lauffam occuparunt. Alexander, Dux Bipontinus, & Comes Veldentiæ, quædam cepit. Sed omnium grauissimus hostis Maximilianus Cæsar, oppida & arces multas, ab Imperio Palatinatui oppignoratas, sine cæde & sanguine recuperauit, copias Ruperti fudit, eique Alsatiæ Aduocatiam Prouincialem ademit, & Landgrauiatui suo Ensisheimensi incorporauit. Hassiæ Landgrauius intercepit castrum & oppidum Homburgum vor der Höhe/ quod Comes Hanouianus; & castrum Bickenbach, quod Comes Erpachianus à Palatino tenebat. Ingolstadium quoque, quæ antea ad Palatinum spectabat, à Bauaro interuersa; & quædam castella Transrhenana à Ley-

 nin-

ningensibus Comitibus occupata dicuntur. Sic cadente quercu, iuxta vetus veriuerbium, quiuis ligna colligit. Nemo tunc fuerat in Imperio, qui non ex proscriptionis sententia, quam Maximilianus Cæsar promulgarat, aliquid de Palatinatu decerpere, & in aqua illa turbida piscari cuperet: præter vnicum Marchionem Badensem Christophorum, qui non modo pacem inuiolatam seruauit, sed etiam suis quibusdam monentibus, vel per literas iam recuperari ea posse, quæ Pater Carolus in dissidio Moguntino amisisset; respondit; **Ehr vnd Eyd gilt bey vns mehr / dann Land vnd Leut gewinnen:** *Pater meus Carolus fidem dedit Friderico I. Victorioso, hanc ipse inuiolatam conseruabo.* Res tandem ad pacificationes deducta est, Anno 1505. precibus Christophori Marchionis Badensis: & in Comitiis Coloniensibus, intercessione Friderici Saxoniæ Electoris, qui etsi Maximiliano Cæsari non defuit, plus tamen curæ & laborum sustinuit in lenienda Maximiliani ira, ita vt eo vtcunque placato, vnicus in conuentu illo Coloniensi ausus fuerit Philippum Electorem Palatinum ad Maximilianum Cæsarem adducere, vt supplex fie-

fieret: qua in re existimatum est eum nonnihil offendisse animum Imperatoris, quod hosti ipsius non vehementius irasci visus esset. Causa tamen Consilii fuit honestissima: inquit Melanchthon. Nam quæ sit Electorum necessitudo consideravit, nec penitus dilacerari voluit vetustissimam cognati, & multis fœderibus ipsi devincti Electoris ditionem, ac nobilissimam familiam. Hoc ipsum tamen tegendi amici officium ita moderatus est; ne de authoritate summi Imperatoris aliquid derogaretur, supplicem esse voluit Philippum, Electorem Palatinum: quem postea Cæsar in gratiam recepit: & nepotibus eius, Ruperti filiis, Othoni Henrico, & Philippo Bellicoso, partem controversæ regionis ex hæreditate materna concessit, eam quæ intra Danubium & Nabum supra Ratisbonam limites veteres Palatinæ ditionis attingit, & Ducatus Neoburgensis titulo comprehenditur.

Huic pacificationi non diu superfuit Philippus, Elector Palatinus. Nam post longam chiragræ & podagræ, calculi quoque & arenæ corporis infirmitatem, tandem in oppido suo Germershe-

mio extremum vitæ ſpiritum edidit, Anno Domini 1508. Kalend. Martii ætatis 59. gubernationis 32. cuius corpus Heidelbergam deportatum, in choro collegiatæ S. Spiritus Eccleſiæ, iuxta tumulum coniugis ſuæ Margarethæ, Ludouici Diuitis, Bauariæ Ducis filiæ, debito cum honore ſepultum requieſcit, tali ornatum Epitaphio:

ILLVSTRISS. DOMINVS. PHILIPPVS. COMES. PALATINVS. RHENI. BAVARIÆ. DVX. AC. SACRI. ROMANI. IMPERII. ARCHIDAPIFER. ET. PRINCEPS. ELECTOR. HIC. QVIESCENS. OBIIT. DIE. XXVIII. MENSIS. FEBRVARII. ANNO. CHRISTI. MCCCCVIII. CVIVS. ANIMA. REQVIESCAT. IN. SANCTA. PACE. AMEN.

Vxoris Margarethæ (quam in exequiis D. Pallas Spangel oratione funebri laudauit) Monumentum ibidem tale poſitum eſt:

ANNO. CHRISTI. MDI. XXV. FEBRVARII. OBIIT. ILLVSTRIS. PRINCEPS. DOMINA. MARGARETHA. DEI. GRA-

TIA.

TIA. COMES. PALATINA. RHENI. INFERIORIS. SVPERIORISQVE. BAVARIÆ. DVX. CVIVS. ANIMA. IN. SANCTA. PACE. REQVIESCAT.

Ex hac Illuſtriſſima coniuge numeroſam ſobolem procreauit: nouem filios, (qui omnes, excepto Othone Henrico, plerique ad ſenectam ætatem peruenerunt) & 4. filias.

Filii & Nepotes Philippi Ingenui, Electoris Palatini.

I. Ludouicus pacificus, grandior natu, patri in Electoratu ſucceſſit.

II. Philippus, Anno Domini 1499. electus eſt in Epiſcopum Friſingenſem, & præfuit Epiſcopatui, vſque ad annum Chriſti 1540. Factus quoque Anno 1517. Epiſcopus Naumburgenſis in Miſnia.

III. Rupertus virtuoſus, natus anno 1481. d. 14. Maii, Vxorem duxit Eliſabetham, filiam vnicam Georgii Diuitis, Bauariæ Ducis Landshutenſis: cuius occaſione exortum eſt triſte illud & funeſtum bellum Bauaricum: cuius ſu-

pra mentionem fecimus. A Cæſare Maximiliano I. proſcriptus, & victus, tota ditione ſua hæreditaria exutus eſt: & paulò poſt, vna cum coniuge Eliſabetha, vita exceſſit, non ſine pharmaci propinati ſuſpicione, Anno 1504. ætatis 23. relictis duobus filiis orphanis, Othone Henrico, & Philippo Bellicoſo, quibus Maximilianus Cæſar, moderans ſibi in victoria, ex hæreditate materna Ducatum Neoburgicum reſtituit. Otho Henricus, Philippi ex hoc filio Ruperto Nepos, poſt exceſſum Friderici II. patrui paucis annis, Septemuiratum tenuit, & cum ipſe ſine liberis pridie Id. Februar. 1559. deceſſiſſet: ſucceſſorem habuit Fridericum III. longo interuallo agnatum, à Ruperto Cæſare, communi vtriuſque ſtipite, qui anno 1410. obiit, graduum enumeratione facta. Nam à Ludouico Barbato Septemuiro, Ruperti Cæſaris filio, & Stephani Bipontini Ducis fratre, à quo Fridericus III. genus ducit, decem gradus interiacent. Is verò Otho Henricus, Ruperti filius, Philippi Electoris filius, moriens Wolfgango Bipontino, alteri agnato, totidem gradibus à ſe diſtanti, Neoburgenſem ad Danubium ditionem teſtamento legauit.

Phi-

Philippus Bellicoſus, Ruperti filius, Philippi Nepos, Othonis Henrici frater, Magnanimus Heros, natus Anno 1503. Viennam Auſtriæ aduerſus Solymannum, Turcarum Imperatorem, fortiter & ſtrenue defendit, Anno 1529. Ad Lauffam poſtea, Wirtembergici Ducatus oppidum, Ferdinandi I. Cæſaris copias ducens, à Philippo Landgrauio Haſſiæ profligatus eſt, ac in fuga, pedis calce globo bombardico amiſſa, captus. Literas non ſolum amauit, ſed etiam præclarè intellexit: ac multa non ſolum in otio, ſed etiam in ipſis negotiis, in caſtris, inter tubarum atque armorum ſtrepitum, legere ſolebat, præcipuè vero colere illam Philoſophiæ partem, de rebus cœleſtibus, digniſſimam ſummis viris. Epitaphium eius geminum Heidelbergæ in templo Vrbis primario, ad Spiritum ſanctum, extra chorum, tale viſitur:

Phi-

Philipps von GOTTes Gnaden Pfaltzgraff bey Rhein/ Hertzog in Nidern vnd Obern Bäyern/ ꝛc. ist allhie zu Heydelberg/ den sechsten Tag Julij / Anno 48. begraben worden.

1548.

Nichts vnversücht.

H. Philips Pfaltzgraff.

Cætera qui circum lustras Monumenta Viator,
Hæc quoque, non longa est, perlege pauca, mora.
Si Ducis audita est forsan tibi fama Philippi,
Clara Palatinæ quem tulit aula Domus.
Qui modo Pannonicam defendit ab hoste Viennam,
Et soluit trepidos obsidione Viros.
Tum, cum Threicij vastarent omnia Turcæ,
Et tremerent subito Norica regna metu.
Mox etiam impleuit magnum virtutibus orbem,
Vtilis hinc armis, vtilis inde toga.

Illius

Illius hac tegitur corpus venerabile terra,
Hic animam, hic vitam reddidit ille Deo.
Quod te si pietas, si quid mouet inclyta virtus,
Iunctaque cum summa nobilitate fides.
Huic opta, vt cineres placida cum pace quiescant,
Condita nec tellus durior ossa premat.
Nam pius ad cœli sublatus spiritus arces,
Cum Christo viuit tempus in omne suo.

Discessit IIII. Non. Iulii
Anno Domini M.D.XLVIII.
Ætatis suæ XLIV. cuius P.F. memoriæ
Dux Otho Hainricus Comes Palatinus
frater amantissimus M.H.F.C.
anno Domini M.D.L.

Hertzog Philips Pfaltzgraff der fromme Fürst/
Den seine Tag nach Gott vnd Ehren dürst/
Als er erlangt vnaußlöschlichs Lob/
Sonderlich beym Vngerlande thet ein Prob/
Gegen dem Feind gemeiner Christenheit/
Bewiesener Hülff / Rath / vnd Hertzhafftigkeit/

In der edlen schönen Statt Wien
dazumal
So vom Türcken war belägert v-
berall/
Hat der stolzen Welt Rüstung vnnd
Wehren/
Damit wir vnser Leben verzeh-
ren/
Vrlaub geben in dieser Jamers-
Zeit/
Vnd gesegnet alle fromme Chri-
stenhenheit.
Dann weil er die erlöst/vom ewigen
Todt/
Durch JEsum Christum seinen
lieben Gott/
So lebt er jetzt in seines Vatters
Schoß/
In gutem Gewissen alles Kummers
loß/
Darumb was gedenckest du Für-
geher/
Da ligt Adel/Tugend/Mannheit/
vnd Ehr.

Gleich-

Gleichwol der Menschlich Leib hie begraben/
Aber die Seel bey GOtt hoch erhaben:
Kayser/ König / vnd alle Potentaten/
Kennen dieses Philippi löbliche Thaten.

IV. Fridericus II. post fratris Ludouici obitum, pio studio in Ecclesias palatinatus Electoralis ad Rhenum, puram Evangelii doctrinam primus introduxit. Sed bello Smalcaldico præpeditus, quod cœperat, absoluere non potuit: quæ res maximo ei dolori fuisse dicitur.

V. Georgius, Episcopatui Spirensi laudabiliter præfuit annis XVI. Arcem Vdenheimensem ex fundamentis ædificare cępit, natura loci egregie munitam, vt insurgentibus bellicis tumultibus haberet tutum ac firmum aliquod receptaculum: Multa passus est à seditiosa rusticorum coniuratione, quam summa sapiētia, absque multa sanguinis profusione pacauit. Decessit ex hac mortali vita, anno 1529. Anglico sudore correptus, quod morbi genus per totam tūc grassabatur Germaniā. Sepultus iacet Spiræ in mediæ cathedrali basilica, à successore tali monumento honoratus: RVPE-

REVERENDO. AC. ILLVSTRI. PRINCIPI. AC.DOMINO.DOMINO. GEORGIO.EPISCOPO.SPIRENSI.AC. COMITI.PALATINO. RHENI. DVCIQ. BAVARIÆ. ADMINISTRANDA.CLEMENTIA.PRVDENTIA.ET.PIETATE.VNDIQVE. CONSPICVO.AC.DEMVM.FLAGRANTI.ANGLICO. SVDORE.IMMATVRA. MORTE. DEFVNCTO. EIVS. IN. EPISCOPATV. SVCCESSOR.PHILIPPVS.A.FLERSHEIM. HOC. MONVMENTVM. CONSTITVIT. OBIIT. ANNO.SALVTIS. MDXXIX.DIE. VICESIMA. SEPTIMA. SEPTEMBRIVM. QVI.ÆTERNA.LVCE.FRVATVR.

VI.Henricus, Epiſcopus Wormatienſis, Vltraiectinus, & Friſingenſis, huic mortali vitæ valedixit, anno 1553. Ante obitum Epiſcopatum Vltraiectinum reſignauit. Arcem Dirmſteinenſem, à ſeditioſis agricolis euerſam; inſtaurauit: Princeps ſapientia & humanitate ſumma præditus.

VII.Iohannes, ſeptimus Philippi Electoris filius, Ruperti Simmerenſis, Agnati ſui, in Epiſcopatu Ratiſponenſi ſucceſſor, ex hac vita migrauit anno 1538.

VIII. Wolfgangus, Comes Palatinus Rheni, Dux NouiFori, Philippi Electoris filius natu minimus, ſacro ordine relicto,

cto, in re militari suam quandoque operam nauauit: Princeps prudens, doctus, integer vitæ; quam cum morte commutauit anno 1558. sub initium Aprilis, in templo Spiritus sancti Heidelbergæ postmodum honorifice contumulatus, addito tali Epitaphio:

ILLVSTRISSIMO. PRINCIPI. AC. DOMINO. DOMINO. WOLFGANGO. COMITI. PALATINO. RHENI. DVCI. BAVARIÆ. ET. PHILIPPI. ELECTORIS. FILIO. INTER. EOS. QVI. AD. IVSTAM. ÆTATEM PERVENERVNT. NATV. MINIMO. PRINCIPI. BONITATE. INGENII. HONESTA. FRVGALITATE. AVITISQ. MORIBVS. SERVANDIS. PRÆSTANTI. ET. SORTE. SVA. MEDIOCRI. PER. OMNEM. VITAM. CONTENTO. ILLVSTRISSIMVS. PRINCEPS. FRIDERICVS. TERTIVS. ELECTOR. HOC. MONVMENTVM. CONSANGVINEO CARISSIMO. FIERI. CVRAVIT. NATVS. EST. ANNO. MCCCCXCIV. VLTIMO. OCTOBR. EXEMPTVS. REBVS. HVMANIS. II. APRIL. ANNO. M.D.LVIII.

Filiæ Philippi Ingenui, Electoris Palatini.

I. Æmylia, vxor Georgii, Ducis Stetini &

ni & Pomeraniæ, obiit anno 1524.

II. Helena, nuptias celebrauit Wismariæ, cum Henrico, Duce Megapolitano.

III. Elisabetha, nupsit Gulielmo iuniori, Hassiæ Landgrauio, & eo sine liberis defuncto, Philippo II. Marchioni Badensi. Obiit anno 1522.

IV. Catharina, Virginem Vestalem & Abbatissam egit in Monasterio Neoburgensi ad Nicrum fluuium Heidelbergæ propinquo.

Ex tot vero Philippi filiis, quis nō numerosam progeniem Electorali Palatinatui pollicitus esset? sed ô vanas hominis spes! oēs illi licet ad ætatem grandem peruenerint, tamen intra quinque Decadas annorum rebus humanis exempti sunt, ac tota Philippi Electoris; vel, vt altius ascendam, Ludouici Barbati, primogeniti Ruperti Cæsaris filii, tota posteritas desiit, ac dignitas Septemuiralis ad Fridericum Tertium, Stephani, quarti, Regis Ruperti filii, abnepotem, sed ea longe dignissimum, fuerit translata. Quæ quidem mutatio, licet inuidia non caruerit, Electoratui tamen Palatino, cumprimis Ecclesiæ, totique Orbi Christiano fuit salutaris.

Fuit hic Philippus, Elector Palatinus, Princeps inclytus, mansuetus, magni ingenii,

genii, literarum, ac præſertim hiſtoriarũ ſtudioſus, nec minus cõſilio quam armis potens, amator pacis, & ſubditorum ſuorum defenſor acerrimus. Monachi cuiuſdam libello, manum eius deſiderantis, aliquando hæc verba elegantiſſimo charactere inſcripſit:

Simplicitas clauſtri nobis placet optime, quãdo
Sub pulla veſte candida corda latent.
At ſi corda etiam tetro ſint tecta colore,
Vah quantum monſtrum, intus & extra nigrum.

Eiuſdem Philippi Electoris Palatini tempore, omnium pulcherrimum Collegium virorum, eruditione & ſapientia præſtantium, Heidelbergæ vixit, quorum ſinguli ſingulis Academiis magno præſidio & ornamento eſſe poterant. *Rudolphus Agricola,* inſignis Dialecticus, cuius familiaritate Philippus Elector delectatus eſt, eumq; ſæpe ad graues deliberationes adhibuit. *Ioannes Capnio,* qui primus in Germania linguæ Hebrææ & Græcæ ſtudia excitauit. *Iohannes Dalburgius,* Epiſcopus Vangionum, Philippi Electoris Cancellarius, vir doctiſſimus, trium linguarum, Hebraicæ, Græcæ, & Latinæ valde peritus: *Plinius* Iuriſconſultus, nobili loco natus ex familia Pleningerorum. His pręſtantibus viris aliquanto iuniores fue-

fuerunt, *Iohannes* Abbas Spanheimensis, *Iodocus Gallus*, & *Iacobus VVimphelingus*, qui cum eodem Principe Electore Philippo familiariter vixerunt. Et Wimphelingus quidem scripsit tunc Philippicam, hoc est, Dialogos pro institutione filiorum Philippi Electoris Palatini, vbi agit de studiis Principum, de bello Turcico, de laudibus Philippi Electoris. Eos curauit recitandos in palatio arcis Heidelbergensis, septimo Idus Octobris, anno 1498. Philippo Comite palatino attentissime auscultante, coram generosissimis filiis, Alberto Argentinensi Episcopo, & aliis nobilissimis viris. Huic submisit Wimphelingus *Agatarchiam*, hoc est, Epitomen conditionum boni Principis, ad Ludouicum Pacificum, Philippi primogenitum, qui, cum illi Dialogi recitarentur, abfuerat, comitatus sororem Elisabetham, nuptui elocatam Gulielmo Hassiæ Landgrauio. Epistolas idem multas scripsit nomine Palatini Comitis, Episcopi Spirensis, & aliorum, quæ alibi videantur, Rudolphus Agricola, & Iohannes Capnio, Germanice Reuchlinus dictus, Philippo Electori palatino Epitomen Historiarum composuerunt eruditissimam, recitata serie quatuor Monarchiarum: ex sacris Bibliis & Herodoto, de

de Assyriorum & Persarum Imperio: ex Thucydide & Xenophonte, de ciuilibus discordiis Græcarum ciuitatum: de rebus Macedonicis, Philippo, Alexandro Magno, eorumque successoribus, ex Diodoro & Polybio: deinde lectissima quæq; excerpserunt ex Hist. Romanis: postremo & Germanici Imperii res præcipuas collegerunt: quem libellum Philippus Elector Palatinus, auro contra chariorem semper habuit. De successione Electoratus diuersum ab eo, quod in Caroli IV. Imp. lege, seu de iure ordinatum fuerat, cum consilio prudentissimorum suorum Consiliariorum, testatus est: & defuncto primogenito suo Ludouico Pacifico sine masculis, quartogenitum suum filium Fridericum II. in Electoratu hæredem instituit: præteritis Othone Henrico, & Philippo Bellicoso, Viennæ Austriæ Tutatore, Ruperti Virtuosi filiis; qui de iure Aurearum Bullarum Caroli IV. & Sigismundi Impp. ab intestato succedere debuissent. Et sic hęc causa testati vicit causam intestati, anno 1544. mortuo Electore Ludouico Pacifico, successitque ex illo Philippi testamento Fridericus II. ab Imperatore Carolo V. & omnibus Imperii Septemviris pro Electore iusto & legitimo habitus ac salutatus, pro tali etiam

statim

ſtatim anno 1545. in Comitiis Wormacienſibus admiſſus.

XIII. Ludouicus pacificus.

Philippo Ingenuo in Electoratu palatino ſucceſſit filius primogenitus Ludouicus, natus anno 1478. princeps prudens, & ſingularis Muſarum Mæcenas; qui ſua moderatione, ſapientia, pacificis conſiliis, labore & induſtria, exitiales toti Germaniæ motus aliquoties ſedauit: pacifici nomen inde merito ſortitus. Carolum V. Hiſpaniarum Regem potentiſſimum, ſuo ſuffragio cum cæteris Collegis ad Imperii faſces promouit: & fortunam illam ad palatinas fores pulſantem fortiter repulit.

In Comitiis Wormacienſibua, anno 1521. ſententiæ pontificiorum miniſtrorum, de non ſeruando Luthero ſaluo conductu, vehementer reſtitit, & labem Cōſtantienſem meliore fide cluendam cenſuit. Interregni tempore Vicarius per tractum Rhenanum in Francia, Sueuia, & Bauaria, iudicium Cameræ Imperialis conſtituit. Franciſcum à Sickingen, Equitem Germanum, Lutheranæ hæreſeos capitaneum à nonnullis dictum, ſociis armis Archiep. Treuirēſis, & Landgrauii Haſſiæ, in arceſſa Landsſtall circūſeſſum, validiſſimis tormētis oppugnauit. Qua in obſidio-

obsidione Francisc. Sickingensis; Nobilis ad summa quæq; aspirans, decusso ex bõbardarum ictu tramite, lethaliter saucius, anno 1523. die 7. Maii, ætatis 42. occubuit, salutatus paulo ante quam animã efflaret à tribus illis principib. hostibus suis. Rusticorum postea tumultuãtium indomitam seditionem, ad Pfedershemium, agri Wormaciensis oppidum, & alibi; Ludou. Septemvir armata manu repressit, Sleid. hist. lib. 4. *Aderant* (inquit) *huic rusticorum cædi Ludouicus Princeps Palatinus, & Archiepisc. Treuirensis Richardus, quorum ille quidem magna vi conabatur furentem militem retinere: hic autem nõ solum probasse, verum etiam multos ipse confodisse fertur.* Reliquum vitæ tempus, sedandis & præcauẽdis istiusmodi turbis intentus, domi trãsegit. Pacem primam religionis in germania, inter Cæsarem & Protestantes, impetrauit Norimbergæ, an. 1532. 23. Iulii, ne videlicet religionis causa cuiquam in Imperio vlla molestia crearetur, ad vsq; Cõcilii tempus, aut si nullum celebraretur, tantisper donec per Ordines Imperii alia inueniretur ratio, hoc dissidium sanandi & componendi. In cæteris postea cõventibus pacificationem hanc suis moderatis cõsiliis cõfirmari ac ꝓpagari curauit, adusq; Car. V. Cæsaris bellum Germanicũ.

Tandem

Tandem bonus & pius senex, 16. Martii die, anno reparatæ salutis 1544. ætatis 66. paralysi correptus, non sine ingenti subditorum luctu, naturæ legibus satisfecit: cum Reip. & Academiæ commodum sedulo promouere studuisset. princeps vere pacificus, & Concordiæ semper studiosus, qui tanquam agger, ne bellorum amnes Germaniam inundarent, fortiter obstitit. Nam viuente eo nemo admodum timuit, ne erumperent in publicam cladem, & perniciem bellorum multorum animis odia simultatesque inclusæ; quæ veluti antecedentia tempestates sæuas murmura iamdudum exaudiebantur. Non male igitur quidam dixerunt, cum eo defuncto Germaniæ pacem tum sepultam fuisse. Monumentum eius in choro regali Heidelbergæ, ad sanctum Spiritum Ecclesiæ tale visitur:

GERMANIA. MERITO. LVGET. FVNVS. ILLVSTRISSIMI. DOMINI. LVDOVICI COMITIS. PALATINI. RHENI. DVCIS. BAVARIÆ. SACRI. ROM. IMP. ARCHIDAPIFERI. PRINCIPIS. ELECTORIS. QVI. PROPTER. MVLTAS. DISCORDIAS. TVMVLTVSQ. PER. SE. SVMMA. CVM. PRVDEN-

DENTIA. TVM. SVMPTV. SEDATOS. PACIFICI NOMEN. MERVIT. OBIIT. XVI. DIE. MARTII. ANNO. DOMINI. 1544. ÆTATIS. SVÆ. LXVI. CVI. DEVS. MISEREATVR. IN. ÆTERNVM.

Ab Evangelii fauore non vſque adeo viſus fuit alienus. Nam vna cum Friderico II. fratre octo ciuitatibus, diſtrictu vno comprehenſis in Superiori Palatinatu, Ambergæ, Neoforo, Kam, Napurgo, Weiden, Neoburgo, Aurbaco & Chemnato, liberum Evangelicæ Religionis exercitium benigne indulſit. Vxorem habuit Sibyllam, Alberti Bauariæ Ducis filiam, cum qua ſine nulla querela vixit; ſed nullos ex ea liberos reliquit. Sepulta eſt Heidelbergæ in choro templi primarii, eiuſque in lapide tale inciſum Monumentum:

ANNO. DOMINI. MDXIX. auff Montag nach dem Palmtag / der da war der XVIII. Tag Aprilis, iſt verſchieden / vnd liegt hier begraben / die Hochgeborne Fürſtin / Fraw Sibylla / geborne Pfaltzgrävin bey Rhein / Hertzogin in

Ober vnd Nider Bayrn / rc. die ein Ehegemahl deß Hochgebornen Fürsten / Herren Ludwigs / Pfaltzgraven bey Rhein / Hertzogen in Bayrn / deß heiligen Römischen Reichs Ertztruchses vnd Churfürsten / in den Landten deß Rheins / Schwaben / vnnd Fränckischen Rechtens Fürsehers vnd Vicarii, gewesen ist: Der Allmächtige Gott wolle ihrer Seelen gnädig vnnd barmhertzig seyn. Amen.

XIV. FRIDERICVS II. Sapiens.

In gestis Friderici Secundi, Electoris Palatini, cognomẽto Sapientis, denarrandis hic non ero prolixior, cum passim omnium manibus terantur, & olim ab Huberto Thoma Leodio septem Annalium libris descripta, & nuper Francofurti recens edita sint. Natus est anno Domini 1483. die nona Decembris, Patre Philippo, Electore Palatino, matre Margaretha, Georgii Diuitis Bauariæ Ducis sorore, in arce Wintzingen, iuxta Neapolin

lia Nemetum, oppidum amœnissimum; quam in arcem mater illustrissima vitandæ pestis gratia, quæ Heidelbergam, & viciniora loca infestabat, secesserat. Puer sub pædagogo statim bonæ indolis & ingenii specimen dedit. Literas enim sua sponte, vel blandis verbis admonitus, libenter præ cæteris fratribus addiscebat; coactus minis vel verberibus, pertinaciter reluctabatur: quod equidem generoso animo adscribendum est. Literatores tunc temporis, tanquam in pueros tyrannidem exercentes, ferula & virga terribiles, Stentorea voce à discipulis omnia extorquebant. Qua de re grandior factus Illustrissimus Princeps Fridericus Secundus, non semel conquestus est. Neque enim dubitabat, si alium pueritiæ suæ institutorem, & qualem vel Horatius, vel Quintilianus describunt, nactus fuisset, quin pro captu ingenii sui literas, & præsertim linguam Latinã, facile perdidicisset: quam quidem vt semper amauit, ita præter mediocrem intelligentiam, & veluti à limine salutatam, non calluit: Hispanicæ vero apprime gnarus erat, quam adolescens probe didicerat, quo tempore in peregrinis aulis, sub Philippo, Austriæ Archiduce, Castellæ

Rege; Maximiliano I. & Carolo V. Imperatoribus, versatus fuerat. Cum Gallis, & aliis exteris gentibus multum commercii habuit: & varia peregrinationis discrimina subiit. Hispanias enim, Italiam, Angliam, Galliam, Belgium, Hungariam, Bohemiam, & fere maiorem Europæ partem peragrauit. Ex Hispania Heidelbergam reuersus, Othonis Henrici, & Philippi Bellicosi, Nepotum suorum ex fratre Ruperto Virtuoso, tutelam suscepit.

A Philippo Rege, Caroli Quinti Patre, tantopere diligebatur, vt summas dignitates in Belgio proculdubio consecutus fuisset, si in eius obsequiis mansisset. In bello Veneto, sub Maximiliano Primo Imper. prima militiæ rudimenta hausit, & proprio sumptu Cæsari auxiliares copias adduxit: & ab eo postmodum impetrauit, vt frater Georgius in Episcopum Spirensem communibus suffragiis eligeretur. Ipse Caroli Quinti, iuuenis Curator constitutus, fidem, quam Philippo Castellæ Regi in Belgio & Hispania impenderat, in filium deriuauit, eumque mundi Dominum formauit. Sed Carolus, adulatorum & sycophantorum aulicorum morsu, in Fridericum Palatinum

sum concitatus, eum postea ex aula sua dimisit. Adeo vitrea est aulica gratia; cum splendet, frangitur. Gnathones occasionem calumniandi arripiebant ex amore Eleonoræ, Caroli Quinti sorore, quæ Fridericum Palatinum efflictim deperiebat. Dimissus à Carolo Fridericus, non sine vitæ discrimine, Heidelbergam rediit, & permissu fratris Ludouici Electoris, Palatinatum Superiorem in Norico administrauit, & Ambergæ quietam vitam egit, donec anno 1519 defuncto Maximiliano Primo Cæsare, Nepos eius Carolus Quintus, Rex Hispaniarum, communi Electorum calculo, Francofurti ad Mœnum Romanorum Imperator crearetur: quam quidem electionem Fridericus Palatinus, Septemvirorum Legatus, Carolo, in Hispaniam profectus, renunciauit, & ab eo honorifice donatus, in Germaniam reuersus est. Postea & Cæsaris absentis Vicarius ac Legatus, in plerisque Imperii Comitiis inter primos ad consilia secretiora, Ecclesiasticarum rerum diiudicationes, aliasque grauissimas deliberationes adhibitus fuit. Tanti certe eum Imperator Carolus Quintus Imperator fecit, vt bis exercitui, qui Imperii Romani nomine Turcæ Austriam deuastanti opponebatur, præfecit, magno

M 3 Reip.

Reip. & Ecclesiæ Christianæ emolumento. Fridericus enim Palatinus, non tantum periclitanti Viennæ opem tulit, exercitumque Solimanni, Turcarum Imperatoris, à tanta præda auulsit, præsidiariis intus mœnia strenue defendentibus, Duce Philippo Palatino, Nepote suo ex fratre Ruperto: sed & de Casone, Turcico duce fortissimo, egregiam reportauit victoriam. Rebus adeo præclare gestis, & iam ferme quinquagenarius, matrimonium contraxit cum Dorothea, filia Christierni II. Daniæ, Noruvegiæ, & Sueciæ Regis, qui tertio post Stockholmiensem lanienam anno, multis cædibus efferatus, cum ne suorum quidem sanguine cruentam sitim restinguere posset, à Friderico patruo, Holsatiæ Duce, regno pulsus, à Christiano III. Daniæ Rege in carcerem coniectus est.

Huius Christierni II. Daniæ Regis exulis gener Fridericus II. Palatinus, à Cæsare Carolo Quinto sollicitatus, grauia bella pro regni Danici recuperatione suscepit, omnemque lapidem mouit, vt vel socerum à vinculis liberaret, vel in eius locum Rex admitteretur. Sed totus is conatus irritus euasit:

Inuidia quoniam, ceu fulmine, summa vaporant.

Plerum-

Plerumque, & quæ sunt aliis magis edita cumque.

Post mortem Ludouici Pacifici, Electoris Palatini, anno 1544. in locum eius suffectus est Fridericus II. frater, qui Spiræ in Comitiis Electoratus ac Palatinæ ditionis insignia à Cæsare Carolo Quinto accepit, Gulielmo, Bauariæ Duce, Alberti filio, frustra eandem Inuestituram Electoralis dignitatis appetente. Ab eo tempore Serenissimi Electores Palatini globum illum, siue Pomum aureum, à Cæsare Friderico donatum, cum cruce imposita, suis insignibus insculpi faciunt. Vt primum Serenissimus Princeps Fridericus, culmen Electoralis suæ dignitatis in Palatinatu ad Rhenū conscendit, multis laboribus, vt pacis Germaniæ studiosissimus erat, exhaustis, dissidium illud infelix, quod inter Cæsarem & Protestantes propter Religionem exortum erat, frustra componere studuit. Iam enim vbique fama de bello Germanico percrebuerat, eaque de causa Protestantes Principes Francofurti ad Mœnum conuenerant, vt in commune consulerent, & iuxta Smalcaldicum fœdus, iniuriam, si quæ religionis causa inferretur, communibus armis & sumptibus propulsarent. Eodem fere tempore Fri-

dericus Elector Palatiuus, Protestantibus & Euangelicis bonam tandem operam nauauit. Vt enim suorum votis satisfaceret, cum in religione iam multos annos conciliationem & emendationem frustra sperasset, remque differri diutius periculosum existimaret, per ditionem suam reiectis Papisticis dogmatibus, & abolita Pontificia authoritate, doctrinam Lutheri recepit, & ritus puriores introduxit: eaque de causa Paulum Fagium, expertæ integritatis Theologum, Argentorato Heidelbergam euocauit, vt eius opera præcipue in constituendis ad normam primitiuæ ditionum suarum Ecclesiis vteretur; cui propterea gratulati sunt Principes Protestantes; vt auctor est Sleidanus, harum rerum diligens scriptor, ex quo Thuanus annotauit. De Academiæ vero vulnere curando, solicitudine pia multum etiam inquisiuit Fridericus Elector, in id vnum intentus, vt quæ prima facie inter Germanas fuisset, primas quoque & pristinum decus obtineret. Itaque primum factiosas illas, & in sese mutuo stylo ruentes, Nominalium, Realium, Thomistarum, Scotistarum sectas aboleuit & sustulit, contubernia tria prius distincta, studiisque partium distracta, coniunxit, ac quo felicius

cius veritatis Euangelicæ propagationi consuleret, studiosis adolescentibus, in re angusta domi constitutis, de liberali victu & commoda sustentatione prospexit. In eum finem Augustinianum illud Cœnobium, à Monachis paulatim desertum, destinauit, idque vacuum meliori huic & sanctiori vsui consecrauit, vt fieret Sapientiæ Collegium, Schola pietatis, Gymnasium virtutis, in quo lecta Iuuenta sacris Scripturis, humanioribus literis, omnibusque disciplinis honestissimis ad Reip. & Ecclesiæ Palatinæ emolumentum exerceretur & educaretur. Sed consilium optimi & pientissimi Friderici bello Smalcadico interruptum fuit, quod Cæsar cum fœderatis Principibus, & Ciuitatibus Augustanæ Confessionis, gessit anno 1446.

Nam ob Cæsaris Caroli victoriam, qui Germaniam Germanorum viribus, arte Hispana, oppugnarat, in nihilum Friderici Electoris conatus tum recidit: & decennio post Otho demum Henricus successor, Deo cœptis fauente, in effectum, quod pius in votis prædecessor habuerat, deduxit: quod pium opus Friderius Tertius postea continuauit, & diuina ope absoluit. In Comitiis Augustanis, Anno 1547. cum à Cæsare Victo-

re sibi metueret Fridericus II. in Tridentinum Concilium consensit, & famosam illam Religionis Formulam Intermisticam recepit. Atque ita inchoatæ Reformationis opus in Palatinatu, quod nimius metus Hispanici successus & furoris retardauerat, in magis serenam tempestatem fuit dilatum. Sub initium belli Germanici, Fridericus Elector Palatinus quadringentos equites auxilio miserat Smalcaldicis, quum essent ad Ingolstadium. Itaque cum Cæsar Victor Halam, oppidum Sueuiæ, proficisceretur, Fridericus Palatinus eum adiit, & non ipsius oppugnandi causa; verum, quod ex fœdere priuato teneretur Wirtembergico Duci, factum hoc esse demonstrauit. Cæsar Fridericum acribus quidem verbis excepit, & enumeratis, quæ contulisset in ipsum, beneficiis, grauiter incusauit; veruntamen ignouit, & vt errorem hunc atque culpam, in posterum, accuratiore fide compensaret, hortatus est: vt refert Sleidanus, lib. XVIII. & Thuan. hist. lib. II. his verbis, notatu dignissimis: *Vlmensium supplicum exemplo permotus Fridericus Palatinus, Halam Sueuiæ mox venit, & tentata per Granuellanum Cancellarium via, cum se coram Cæsare stitisset: Non tam potentia tua magnitudine territus,* (inquit) *quam clementia*

mentiæ fiducia fretus, genibus tuis supplex aduoluor, vt quanto maxima mea est erga te offensio, tanto maximam erga me tuam experiar beniuolentiam; & quanquam culpa mea habeat iustas & legitimas excusationis causas; satius duco, crimen fateri, quam committere, vt de clementia tua dubitare videar. Cum enim videam te etiam erga nocentissimos singulari indulgentia vti, malo ius meum mihi pereat, quam de clementiæ tuæ laude quicquam detrahatur. Tu me ergo perduellem, tu fatentem, tu supplicem reum imprudentia lapsum in gratiam suscipe, & à me vicissim debiti & constantis obsequii fidem vllis fortunæ ictibus inconcussam accipe. Ad hæc Cæsar truci primum, dein sereniore vultu in hæc verba respondit: Vellem ab alio quouis potius, quam à te, principium clementiæ fecissem. Neque enim in hos canos, in quos citra pudorem imprudentia non cadit; neque arctissimum cognationis, quod tecum mihi est, vinculum, quod sine impietate à te violari non potuit, hoc decebat, vt me armis peteres, vt me pro Imperii Maiestate pugnantem coniunctis cum Imperii hostibus iuratis viribus & consiliis bello persequi velles. Nam excusationis causæ, quas dicis, potius te onerant, quam culpa & crimine liberant. Sed quoniam ita casus tulit, vt etiam ex proximis clementiæ gloriam reportare me oporteat, age,

& vt sperasti me benignum Dominum, me indulgentem cognatum, &, quod caput est, victoria in victos & supplices moderate vtentē, experiare, tuique officii esse reputa, omni ope eniti, vt offensionis grauitatem omni fide & obsequio in posterum superes. His dictis venerandam senis canitiem deosculatus, eum in pedes erigit, & bonis omnibus, ac pristinæ dignitati restituit. Quod Culielmum Bauarum Agnatum, qui spe obtinendi Septemviratus Cæsarianas partes secutus fuerat, ægerrime tulisse ferunt. Sed Cæsar è re sua & publica existimauit esse, erga Palatinum potentissimū principem, de Imperio olim optime meritum, ea benignitate vti, vt eum à fœderatorum societate auulsum in suas partes pertraheret; ratus fore, vt eius exēplo admonitæ ciuitates, aut defectione territæ; celerius ad officium redirent. Hæc Thuanus. Interuentu postmodum Friderici Electoris Palatini, Cæsari reconciliati, multi Principes & ciuitates, Protestantiū fœderi addictæ, à Cæsare veniam impetrarunt. Vixit is inter principes Palatinos diutissime. Peruenit enim vsq; ad annum ætatis 74. Decessit sine liberis Alzeæ, an. 1556. 26. Febr. princeps ætate grauis, & prudentia, inq; summis Imp. Germ. negotiis pclare versatus, mãsuetudine animi pstãs bellicis ẽt artib. clarus; eqtandi adeo perit⁹, vt in inferiore Germa-

Germania & Hiſpania vulgare diu fuerit prouerbium; *Il eſt à cheual, comme le Palatin*: *Ille ceu Palatinus equitat*: In illo præterea fuit is, in patriam & ſubditos amore, nihil vt Germanię ſalute ſibi prius, incolumitate eorum, qui Imperio ſuo ſubeſſent, antiquius duceret. Pacis vero in his ciuilibus diſſenſionibus ſtudium tantum, vt ad eam vel componendam, vel conſeruandam, nihil operæ aut facultatum intermitteret. Iam humanitate tanta præditus, vt qui dignitate multis Principibus præſtaret, affabilitate par infimis eſſe videretur. Clementia tanta, vt nihil acerbe, nihil crudeliter ageret. Liberalitate tanta, vt non modo in ſuos maxima beneficia collocaret, ſed neminem omnino negligeret, in quo ſibi aliqua ſignificatio virtutis apparere videbatur: Multis denique aliis egregiis virtutibus Principe Chriſtiano dignis exornatus; in quibus illa etiam laus maxima effloreſcit, quod ab eruditis literis, earumque cultoribus animum haud geſſit alienum, & in id ſumma cura incubuit, vt Academiam Heidelbergenſem amplificatam redderet. Quin etiam vehementi deſiderio flagrabat, ceu parens, fætum ſuum tandem in lucem editum aſpiciendi, atque ex horto Sapientiæ à ſe condi-

to flores quosdam, aut saltem primitias decerpendi: quod extremis etiam suspiriis expetiisse fertur. Sed instabat fatum, quo rebus humanis exemptus, in meliorem cælitum Academiam translatus est. Corpus eius Heidelbergam deportatum, in choro templi primarii humatum est: addita hac Epigraphe:

ILLVSTRISSIMO. PRINCIPI. AC. DOMINO. FRIDERICO. SECVNDO. COMITI. PALATINO. RHENI. DVCI. BAVARIÆ. SACRI. ROMANI. IMPERII. ARCHIDAPIFERO. PRINCIPI. ELECTORI. QVI. OBIIT. ALTZEÆ. ANNO. MDLVI. XXVI. FEBRVARII. ÆTATIS. LXXIV.

SERENISSIMÆ. HEROINÆ. REGIAQVE. STIRPE. PROGNATÆ. DOMINÆ. DOROTHEÆ. COMITIS. PALATINÆ. RHENI. DVCIS. BAVARIÆ. REGNORVM. DANIÆ. SVECIÆ. AC. NORVVEGIÆ. PRINCIPI. AC. HÆREDI, ELECTORIS. CONTORALI. DILECTISSIMÆ. QVÆ. OBIIT. NEAGORÆ. ANNO. MDLXXX.

FRIDERICVS. III. DEI. GRATIA. COMES. PALATINVS. RHENI. SACRI. ROMANI, IMPERII. ARCHIDAPIFER. AC.

AC. PRINCEPS. ELECTOR. DVX. BAVARIÆ. AGNATIS. AC. CONSANGVINEIS. CHARISSIMIS. OPTIMEQVE. MERITIS. HOC. MONVMENTVM. GRATITVDINIS. ERGO, POSVIT. ANNO. M. D. LXII.

XV. OTHO HENRICVS Magnanimus.

Otho Henricus, cognomento Magnanimus, Ruperti Virtuoſi à Cæſare Maximiliano I. proſcripti, & Eliſabethæ Bauaricæ filius, Philippi Electoris Palatini Nepos, natus Anno Domini 1502. bonitate Cæſaris victoris Ducatũ Neoburgicum ad Danubium retinuit. Adoleſcens in terram ſanctam peregrinationem ſuſcepit, ſaluuſque & incolumis rediit Neoburgum, Anno 1521. vbi quinquennio poſt nuptias celebrauit cum Suſanna, Bauariæ Duciſſa, Caſimiri Marchionis Brandeburgici relicta vidua. Euangelii doctrinam in ſua ditione amplexus eſt, Anno 1542. & quadriennio poſt in bello Smalcaldico fœderi Proteſtantium ſeſe coniunxit, periclitatus hoc nomine de ſuis omnibus fortunis, & Ducatu Neoburgico exutus, quem potius amittere voluit, quam eo retento in Cæſa-

ris,

ris & Papæ gratiam Religionis Euangelicæ veritatem deserere. Voluit & Deus constantiam istam fidemque larga benedictione ornatam, dum non modo Anno 1552. prædictam ditionem Neoburgicam ipsi restitueret, sed ad Electoralis insuper successionis dignitatem, Friderico II. patruo è viuis sublato, gloriose eundem eueheret, Anno 1556. Posteaquam igitur inclytus & magnanimus Princeps Otho Henricus, à Cæsare Ferdinando I. Caroli V. fratre, consuetudine vetusta, possessarum beneficio Imperii ditionum insignia accepisset: in ipso aditu gubernationis suæ, mense Martio, heroico planè zelo, Missam & Papisticos ritus omnes aboleuit, Ordinationem Ecclesiasticam patrio sermone publicauit; idola & statuas è templis exturbauit; & veterem illam sancti Euangelii doctrinam in suis prouinciis promulgari & prædicari curauit. Sed propter citius abruptum vitæ cursum, hanc feliciter inchoatam Ecclesiarum Palatinarum Reformationem, quas à plerisque superstitionibus Pontificiis repurgauerat, absoluere non potuit. Nam, quemadmodum olim Templi Hierosolymitani ædificium Salomoni (quod nomen apud Hebræos Pacificum, siue Fridericum significat) à Domi-

no Deo destinatum fuerat: ita plenior Reformatio, & rerum Ecclesiasticarum constitutio Friderico III. Pio Electori Palatino reseruabatur. *Præter* virtutes, Palatinis Principibus communes, & ceu gentilitias dotes, Otho etiam Henricus Septemuir, singulari benignitate & munificentia, omnium optimarum artium ac literarum studia fouit, Academiæ Heidelbergensis Mœcenatem clementissimum se præbuit, quam opera & consilio Philippi Melanchthonis præsertim, & aliorum, meliorem in ordinem disposuit, & regaliter propemodum dotatam illustrauit, adscitis aliunde Viris doctrinæ laude clarissimis. Bibliothecam illam Palatinam, quæ per totam Europam vix parem habebat, primus instituit, eoque nomine gloriam immortalem & sibi, & Bibliothecæ *Palatinæ* peperit. Huic augendæ & ornandæ, per idoneos homines ex Italia & Gallia, varios authores Manuscriptos, & raros, eos præsertim, qui ad Religionis Orthodoxæ demonstrationem aliquid conferre possent, inquiri iussit, & magno sumptu comparauit. Atque his quidem voluminibus euoluendis Optimus & Munificentissimus Elector Otho Henricus ipsus semet oblectabat, ac liberalibus studiis, Mathematicis & Astro-

Astronomicis inprimis, animum curis laboribusque gubernationis fatigatum recreabat, sua manu scioterica quandoq; delineans, quorum vnum horizontale cum dodecatomoriis argenteæ laminæ incisum, à multis sæpiusculè magna cum admiratione spectatum. Doctorum insuper colloquiis & consuetudine mirum quantum gaudebat, & hos opibus suis, quoquo modo poterat, iuuabat, fouebat, prouehebat. Cum vero vix triennium Septemuiratum Palatinum laudabiliter administrasset, inopinata morte ex hac vita abreptus, animam Deo reddidit, Anno 1559. pridie Idus Febr. nullis relictis liberis. Principatum suũ Neoburgicum, per dispositionem, Illustrissimo Principi Wolfgango, Duci Bipontino, legauit: absque illa dispositione ad Electorem Palatinum deuolutus fuisset. Postquam igitur in Othone Henrico Ludouici Barbati, Concilii Constantiensis Executoris, tota stirps desiisset, qui primogenitus erat Ruperti, Romanorum Regis: & reliqui duo Ruperti filii, Iohannes & Otho Mosbacensis, hæredes non reliquissent diuturnos: ex Stephano autem, quarto Regis Ruperti filio, orti essent Simmerenses Principes Palatini: ex illa familia Fridericus III. Ducis Iohan-

hannis Simmerensis filius, primus ad Electoratum peruenit; cum Otho Henricus diem suum Heidelbergæ placidè obiisset. Qua occasione facere non possum, quin memorabile dictum pii & orthodoxi illius Principis Othonis Henrici chartis iterum consignem: Solitum nimirum illum, quoties mala inualetudinis simul & orbitatis suæ ingemiscens deploraret, vltro agnoscere & fateri, non sine iusto Dei iudicio Ludouici Barbati, Abaui sui stirpem tandem interire, & è medio generis humani tolli: diuina vindicta illi manifestè incumbente, qui in Constantiensi Synodo à Pontificibus dictatam in gloriosum illum Martyrem, Iohannem Hussum Bohemum, diram & immanem viui comburii sententiam, & quidem tam animose exequutus fuerit. Cuius tanti piaculi & fusi sanguinis innoxii, quum ille Concilii scilicet Protector sese, vt ignorans, consortem & participem reddiderit, iustam certamque Dei, vindicis Sanctorum suorum, offensam incurrisse; quam & ipse Ludouicus Cæcus sub exitum vitæ suæ luere cœperit, & posteritati eius in quartam generationem luenda superfuerit. In Mausoleo Othonis Henrici Heidelbergæ ad Spiritum S. talis legitur Inscriptio:

OTHO

OTHO. HENRICVS. PALATINVS. CO
MES, RHENI. S. ROM. IMP. VII. VIR
DVX. VTR. BAVARIÆ. VT. LVDOVIC
PII. ROBERTI. CÆS. F. POSTERORVM
VLTIMVS. SIC RENATÆ. EVANGELI
CÆ. PVRITATIS. INSTAVRATOR. PR
MVS. VIVVS. SIBI. P. NATVS. X. APRI
MDII. OBIIT. XII. FEBR. MDLIX.

XVI. FRIDERICVS III. *Pius.*

Deus Opt. Max. qui regna mundi pr suo arbitrio constituit & mutat, cum O thonem Henricum propè triennio po adeptum Septemuiratum, ad se in cœle stia gaudia recepisset; in quo, vt dix progenies Ludouici Barbati, primoge niti Ruperti Imperatoris, sesquiseculum Electoralibus honoribus vsa gauisaqu desiit: Anno 1559: dignitatem Septem uiralem transtulit in abnepotem Ruper Regis Romanorum ex filio Stephano Si merensi, Fridericum III. Iohannis I Ducis Simerensis, & Comitis Spanhei mensis filium, qui Pii cognomentum me ritissimo tulit; eique felicitatem hanc re seruauit, vt sub ipsius Imperio pura reli caput altius efferret, & Ecclesia ma efflorescerct, ac propagaretur. D ho

hoc autem Frider.III. verè dici poteſt, quod Euſebius de Conſtantino Magno ſcribit; eum nimirum in tyrannorum ædibus, vt & Moyſen in Ægypto, educatum fuiſſe: & Deum interea vtriuſque opera poſtea vſum ad tyrannos puniendos. Nam in acerrimorum hoſtium Religionis Euangelicæ, tum in Lotharingia, tum in Erhardi à Marcka, Leodienſis Epiſcopi, necnon in Imperatoris Caroli V. dum in Belgio eſſet, aula educatus fuerat: & vſq; ad virilem conſtantemque ætatem inter medios Pontificios vixit, donec desponſata ei fidiſſima coniuge Maria, Caſimiri Marchionis Brandenburgici Onolsbacenſis filia, Euangelicis ſeſe adiungere cœpit: & Culnbaci primum, deinde Ambergæ, in quibus locis Proprincipem egit, Evangelicam doctrinam palam profeſſus eſt. Iuuenis adhuc in bello contra Turcas Signiferum Imperii egit, & laudem non vulgarem in illa ætate adeptus eſt. Cum Amberga ad Electoratum capeſſendum veniret, omnes ille neruos ingenii & corporis intendit religioſe, vt quam latiſſimè regnum Dei pateret, cuius gratia nullis ſumptibus pepercit, nullis laboribus, nullis calumniis ſuccubuit, ſed inuicta animi conſtantia conatus aduerſantium fregit & ſuperauit.

uit. Ac occasionem rei bene gerendæ tempus ipsum, in quod administrationis initium inciderat, prudentissimo Electoro subministrauit. Ecclesiam tunc Heidelbergensem, infausto illo certamine, pro orali corporis Dominici in sacra cœna, eaque cum impiis communi manducatione, suscepto, Tilemannus Heshusius, irrequieti capitis homo, perturbauerat, qui cum Collega Guilielmo Clebitio, & aliis societatem colere non poterat, quam nec alibi postea diu fouere potuit. Hic admirabilem statim in initiis gubernationis prudentiam & æquitatem ostendit piissimus Elector Fridericus. Nam cum illas de Religione controuersias graues, & iudicia Ecclesiastica, cum summa æquitate & prudentia, administranda esse videret; duo sibi facienda esse putauit, vt bonam conscientiam, & laudem moderati ac sapientis Principis retineret. Primum enim ablegato Cameræ Secretario Stephano Zirlero, Viro industrio, Witebergam, ad clarissimos tum temporis Theologos, nominatim incomparabilem illum Germaniæ Phœnicē, Philip. Melanchthonē, ciuem suum, rem omnē perscripsit; & ex eorum consilio eos, qui irreconciliabilia odia exercere videbantur, & velut faces

erant

erant dissidiorum, dimisit: vt finis esset conuiciorum & insectationum in sua Vrbe. Deinde, vt doctrina controuersa explicaretur, Disputationem seu Colloquium publicum de Eucharistia, anno 1560. haberi voluit: in quo Colloquio *P*ientissimus Elector Fridericus facile deprehēdit, aduersam quidem partem, nempe Thuringicos Theologos, qui tunc aderant, dicendi quadam facultate, aut potius linguæ volubilitate & audacia: eos autem, qui Orthodoxam de cœna sacra sententiam defendebant, simplicis veritatis solida & ingenua defensione esse superiores. Et sic huic malo summa sapientia & clementia saluberrimum attulit remedium. Vt vero de controversiis rectius iudicaret, in earum cognitionem, & sacrarum literarum lectionem vigili cura incubuit, eo pacto id assecutus, vt in vera fide tum ipse multum proficeret; tum Ecclesias suæ ditionis per Orthodoxos Doctores religiosius & sanctius institui curaret: quarum seminarium cum Sapientiæ domum agnosceret, eam ornandam & amplificandam sibi sumpsit. Cum enim hactenus in isto recenti Collegio triuialia, principia linguarum & artium ferè tradita fuissent; Fridericus III. Pius Elector, idoneorum verbi diuini præ-

ni præconum ingentem his locis penuriam, ac operariorum fidelium in messe tam copiosa raritatem conspicatus, illud potissimum S. Theologiæ dedicauit & consecrauit, vt esset, quod dicitur, veræ nimirum illius supernè descendentis Sapientiæ domicilium, & templum, in quo iuuenes ad ministerium sacrum, in spem Ecclesiarum ac Scholarum Palatinatus, educarentur. Intellexit nimirum Celsitudo ipsius, Scholas Christianas veluti seminaria siue plantaria esse, vbi plantulæ educantur, quæ suo tempore in vineam Ecclesiastici ministerii transplantatæ, suauissimos doctrinæ cœlestis fructus, ferunt. Eo igitur consilio tria quoque Gymnasia, Anno 1565. in sua ditione condidit & aperuit: Vnum Heidelbergæ, Franciscanorum claustro in Pædagogeum commutato: Alterum Neuhusii, in patria mea dulcissima, vno lapide ab Vrbe Vangionum, in quo Collegio prius Canonici quidam irregulares contra regulam Christi & Apostolorum Bacchanalia vixerant: Tertium in Bauarico Palatinatu Ambergæ condidit, vt ne Bauaris quidem palæstra literaria deesset. In his Scholis (vt taceam de minoribus passim per oppida & pagos institutis) pueros minores & rudiores adolescentes pie-

tatis

tatis limpidos fontes à teneris vnguiculis quasi cum lacte sugere & imbibere; tum elementis Latinæ & Græcæ linguæ exauthoribus probatissimis; disciplinis denique instrumentalibus, & Philosophiæ progymnasmatis imbui: sic adolescentum ingeniis subactis, mentibus cultis; veluti semina doctrinarum, inseri; eosque hoc cultu ad publicas Lectiones Academiæ, & Collegium Sapientiæ præparari; post in grauioribus hisce φροντιστηρίοις amplius excoli & perfici debere, sapientissimo Principi visum, constitutum & decretum fuit. His quadrigis Ecclesia & Respublica Palatina magno cum honore & commodo inuecta triumphauit. Nam sicut Israelitica Politia tum maximè floruit, Hebræis veteribus attestantibus, cum Vrbes, oppida, pagi ferè singuli suas Scholas haberent, quas illi *bethmidras* vocabant: in quibus Prophetæ suos filios, Leuitæ discipulos & auditores legem ac verum Dei cultum docebant: ipsos etiam Reges, vti Solomonem, Asam, Iosaphatum, Ioam, Ezechiam item, & Iosiam, ad pietatem & prudentiam instruebant: Ita Remp. Palatinam beatam isto tempore prædicare debemus, quo qui imperarunt, & ipsi sapientia fuerunt imbuti; & in ciuitatibus,

oppidis, villis propè ſingulis, ludos literarios, Scholas ſapientiæ & pietatis aperuerunt: ex quibus deinde pueri ad illuſtria illa Pœdagogea tranſmiſſi, gratis inſtituebantur omnes, plurimi verò Principum Palatinorum ſumptibus alebantur, & ex aſſe ſuſtentabantur liberaliter, vſque dum ab imis ad altiora ſubſellia Collegii ſapientiæ traducti ſunt. Anno 1561. ad Naumburgicum conuentum profectus eſt Pius Elector Fridericus III. vbi cum Landgrauio Philippo Seniore, laudatiſſimæ memoriæ Principe, Flaccianorum conatus & conſilia, qui diſſentientes à ſe Eccleſias damnare volebant, fregit & diſſipauit, & cum præcipuis Imperii ordinibus Euangelicis, Auguſtanam Confeſſionem recognitam, & à Philippo Melanchthone explicatam, chirographo & ſigillo proprio ſubſignauit Anno ſequenti 1562. in ſolennibus illis Imperii Comitiis, Francofurti ad Mœnum habitis, Maximilianum II. Romanorum Regem cum Collegis Septemviris elegit, & perfecit, vt in plenis Comitiis Illuſtriſſimi Principis Condæi Ludouici Borbonii, & Eccleſiarum Gallicarum legati benignè audirentur: quibu poſtea, ſociis Landgrauio Haſſiæ, & Duce Chriſtophoro, contra hoſtium inſi dia

dias & machinationes, ſuppetias tulit. Cum vero Eccleſiarum & Scholarum miniſtri diſſentaneos Catechiſmos, quidam etiam ſua commenta proponerent: optimus Elector, vt ad harmoniam, & vniformem hypotypoſin ſacræ doctrinæ cuſtos reuocaret, à Theologis pleniorem & planiorem Catecheſin ex fontibus Iſraelis, nempe ex ſolis ſcripturis Canonicis, conſcribi iuſſit: quam ipſe quoque propriis literis omnibus Eccleſiarum paſtoribus, & Scholarum Rectoribus in Palatinatu pueris inculcandam demandauit: ac tanquam certam & definitam formam (quę ſunt ipſius Pientiſſimi Principis verba) ad quam & concionatores, & ludimagiſtri in templis & Scholis iuuentutem informarent, commendauit: ne pro ſuo arbitrio noua ſubinde inſtituerent, aut ea traderent, quæ verbo Dei non ſint conſentanea. Docuerunt tunc in Academia Heidelbergenſi tres Theologiæ Doctores celeberrimi: *Petrus Boquinus*, Noui Teſtamenti; *Immanuel Tremellius*, Veteris Codicis: *Zacharias Vrſinus*, Locorum communium Profeſſor. In Eccleſia primario loco, magno zelo atque applauſu docebat, D. Caſparus Oleuianus, Orthodoxias defenſor acerrimus; qui omnes vna manu, concor-

Astronomicis inprimis, animum curis laboribusque gubernationis fatigatum recreabat, sua manu scioterica quandoq; delineans, quorum vnum horizontale cum dodecatomoriis argenteæ laminæ incisum, à multis sæpiusculè magna cum admiratione spectatum. Doctorum insuper colloquiis & consuetudine mirum quantum gaudebat, & hos opibus suis, quoquo modo poterat, iuuabat, fouebat, prouehebat. Cum vero vix triennium Septemuiratum Palatinum laudabiliter administrasset, inopinata morte ex hac vita abreptus, animam Deo reddidit, Anno 1559. pridie Idus Febr. nullis relictis liberis. Principatum suũ Neoburgicum, per dispositionem, Illustrissimo Principi Wolfgango, Duci Bipontino, legauit: absque illa dispositione ad Electorem Palatinum deuolutus fuisset. Postquam igitur in Othone Henrico Ludouici Barbati, Concilii Constantiensis Executoris, tota stirps desiisset, qui primogenitus erat Ruperti, Romanorum Regis: & reliqui duo Ruperti filii, Iohannes & Otho Mosbacensis, hæredes non reliquissent diuturnos: ex Stephano autem, quarto Regis Ruperti filio, orti essent Simmerenses Principes Palatini: ex illa familia Fridericus III. Ducis Iohan-

hannis Simmerensis filius, primus ad Electoratum peruenit; cum Otho Henricus diem suum Heidelbergæ placidè obiisset. Qua occasione facere non possum, quin memorabile dictum pii & orthodoxi illius Principis Othonis Henrici chartis iterum consignem: Solitum nimirum illum, quoties mala inualetudinis simul & orbitatis suæ ingemiscens deploraret, vltro agnoscere & fateri, non sine iusto Dei iudicio Ludouici Barbati, Abaui sui stirpem tandem interire, & è medio generis humani tolli: diuina vindicta illi manifestè incumbente, qui in Constantiensi Synodo à Pontificibus dictatam in gloriosum illum Martyrem, Iohannem Hussum Bohemum, diram & immanem viuicomburii sententiam, & quidem tam animose exequutus fuerit. Cuius tanti piaculi & fusi sanguinis innoxii, quum ille Concilii scilicet Protector sese, vt ignorans, consortem & participem reddiderit, iustam certamque Dei, vindicis Sanctorum suorum, offensam incurrisse; quam & ipse Ludouicus Cæcus sub exitum vitæ suæ luere cœperit, & posteritati eius in quartam generationem luenda superfuerit. In Mausoleo Othonis Henrici Heidelbergæ ad Spiritum S. talis legitur Inscriptio:

OTHO

OTHO. HENRICVS. PALATINVS. COMES. RHENI. S. ROM. IMP. VII. VIR. DVX. VTR. BAVARIÆ. VT. LVDOVICI. PII. ROBERTI. CÆS. F. POSTERORVM. VLTIMVS. SIC RENATÆ. EVANGELICÆ. PVRITATIS. INSTAVRATOR. PRIMVS. VIVVS. SIBI. P. NATVS. X. APRIL. MDII. OBIIT. XII. FEBR. MDLIX.

XVI. FRIDERICVS III. *Pius.*

Deus Opt. Max. qui regna mundi pro suo arbitrio constituit & mutat, cum Othonem Henricum propè triennio post adeptum Septemuiratum, ad se in cœlestia gaudia recepisset; in quo, vt dixi, progenies Ludouici Barbati, primogeniti Ruperti Imperatoris, sesquiseculum Electoralibus honoribus vsa gauisaque desiit: Anno 1559. dignitatem Septemuiralem transtulit in abnepotem Ruperti Regis Romanorum ex filio Stephano Simerensi, Fridericum III. Iohannis II. Ducis Simerensis, & Comitis Spanheimensis filium, qui Pii cognomentum meritissimo tulit; eique felicitatem hanc reseruauit, vt sub ipsius Imperio pura religio caput altius efferret, & Ecclesia magis efflorescerer, ac propagaretur. De hoc

hoc autem Frider. III. verè dici poteſt, quod Euſebius de Conſtantino Magno ſcribit; cum nimirum in tyrannorum ædibus, vt & Moyſen in Ægypto, educatum fuiſſe: & Deum interea vtriuſque opera poſtea vſum ad tyrannos puniendos. Nam in acerrimorum hoſtium Religionis Euangelicæ, tum in Lotharingia, tum in Erhardi à Marcka, Leodienſis Epiſcopi, necnon in Imperatoris Caroli V. dum in Belgio eſſet, aula educatus fuerat: & vſq; ad virilem conſtantemque ætatem inter medios Pontificios vixit, donec deſponſata ei fidiſſima coniuge Maria, Caſimiri Marchionis Brandenburgici Onolsbacenſis filia, Euangelicis ſeſe adiungere cœpit: & Culnbaci primum, deinde Ambergæ, in quibus locis Proprincipem egit, Evangelicam doctrinam palam profeſſus eſt. Iuuenis adhuc in bello contra Turcas Signiferum Imperii egit, & laudem non vulgarem in illa ætate adeptus eſt. Cum Amberga ad Electoratum capeſſendum veniret, omnes ille neruos ingenii & corporis intendit religioſe, vt quam latiſſimè regnum Dei pateret, cuius gratia nullis ſumptibus pepercit, nullis laboribus, nullis calumniis ſuccubuit, ſed inuicta animi conſtantia conatus aduerſantium fregit & ſuperauit.

uit. Ac occasionem rei bene gerendæ tempus ipsum, in quod administrationis initium inciderat, prudentissimo Electoro subministrauit. Ecclesiam tunc Heidelbergensem, infausto illo certamine, pro orali corporis Dominici in sacra cœna, eaque cum impiis communi manducatione, suscepto, Tilemannus Heshusius, irrequieti capitis homo, perturbauerat, qui cum Collega Guilielmo Clebitio, & aliis societatem colere non poterat, quam nec alibi postea diu fouere potuit. Hic admirabilem statim in initiis gubernationis prudentiam & æquitatem ostendit piissimus Elector Fridericus. Nam cum illas de Religione controuersias graues, & iudicia Ecclesiastica, cum summa æquitate & prudentia, administranda esse videret; duo sibi facienda esse putauit, vt bonam conscientiam, & laudem moderati ac sapientis Principis retineret. Primum enim ablegato Cameræ Secretario Stephano Zirlero, Viro industrio, Witebergam, ad clarissimos tum temporis Theologos, nominatim incomparabilem illum Germaniæ Phœnicē, Philip. Melanchthonē, ciuem suum, rem omnē perscripsit: & ex eorum consilio eos, qui irreconciliabilia odia exercere videbantur, & velut faces

erant

erant dissidiorum, dimisit: vt finis esset conuiciorum & insectationum in sua Vrbe. Deinde, vt doctrina controuersa explicaretur; Disputationem seu Colloquium publicum de Eucharistia, anno 1560. haberi voluit: in quo Colloquio *Pientissimus* Elector Fridericus facile deprehẽdit, aduersam quidem partem, nempe Thuringicos Theologos, qui tunc aderant, dicendi quadam facultate, aut potius linguæ volubilitate & audacia: eos autem, qui Orthodoxam de cœna sacra sententiam defendebant, simplicis veritatis solida & ingenua defensione esse superiores. Et sic huic malo summa sapientia & clementia saluberrimum attulit remedium. Vt vero de controuersiis rectius iudicaret, in earum cognitionem, & sacrarum literarum lectionem vigili cura incubuit, eo pacto id assecutus, vt in vera fide tum ipse multum proficeret; tum Ecclesias suæ ditionis per Orthodoxos Doctores religiosius & sanctius instituui curaret: quarum seminarium cum Sapientiæ domum agnosceret, eam ornandam & amplificandam sibi sumpsit. Cum enim hactenus in isto recenti Collegio triuialia, principia linguarum & artium ferè tradita fuissent; Fridericus III. Pius Elector, idoneorum verbi diui-

ni præ-

ni præconum ingentem his locis penuriam, ac operariorum fidelium in messe tam copiosa raritatem conspicatus, illud potissimum S. Theologiæ dedicauit & consecrauit, vt esset, quod dicitur, veræ nimirum illius supernè descendentis Sapientiæ domicilium, & templum, in quo iuuenes ad ministerium sacrum, in spem Ecclesiarum ac Scholarum Palatinatus, educarentur. Intellexit nimirum Celsitudo ipsius, Scholas Christianas veluti seminaria siue plantaria esse, vbi plantulæ educantur, quæ suo tempore in vineam Ecclesiastici ministerii transplantatæ, suauissimos doctrinæ cœlestis fructus, ferunt. Eo igitur consilio tria quoque Gymnasia, Anno 1565. in sua ditione condidit & aperuit: Vnum Heidelbergæ, Franciscanorum claustro in Pædagogeum commutato: Alterum Neuhusii, in patria mea dulcissima, vno lapide ab Vrbe Vangionum, in quo Collegio prius Canonici quidam irregulares contra regulam Christi & Apostolorum Bacchanalia vixerant: Tertium in Bauarico Palatinatu Ambergæ condidit, vt ne Bauaris quidem palæstra literaria deesset. In his Scholis (vt taceam de minoribus passim per oppida & pagos institutis) pueros minores & rudiores adolescentes pie-

tatis

tatis limpidos fontes à teneris vnguiculis quasi cum lacte sugere & imbibere; tum elementis Latinæ & Græcæ linguæ ex authoribus probatissimis; disciplinis denique instrumentalibus, & Philosophiæ progymnasmatis imbui: sic adolescentum ingeniis subactis, mentibus cultis; veluti semina doctrinarum, inseri; eosque hoc cultu ad publicas Lectiones Academiæ, & Collegium Sapientiæ præparari; post in grauioribus hisce φροντιστηρίοις amplius excoli & perfici debere, sapientissimo Principi visum, constitutum & decretum fuit. His quadrigis Ecclesia & Respublica Palatina magno cum honore & commodo inuecta triumphauit. Nam sicut Israëlitica Politia tum maximè floruit, Hebræis veteribus attestantibus, cum Vrbes, oppida, pagi ferè singuli suas Scholas haberent, quas illi *bethmidras* vocabant: in quibus Prophetæ suos filios, Leuitæ discipulos & auditores legem ac verum Dei cultum docebant: ipsos etiam Reges, vti Solomonem, Asam, Iosaphatum, Ioam, Ezechiam item, & Iosiam, ad pietatem & prudentiam instruebant: Ita Remp. Palatinam beatam isto tempore prædicare debemus, quo qui imperarunt, & ipsi sapientia fuerunt imbuti; & in ciuitatibus,

oppidis, villis propè singulis, ludos literarios, Scholas sapientiæ & pietatis aperuerunt: ex quibus deinde pueri ad illustria illa Pœdagogea transmissi, gratis instituebantur omnes, plurimi verò Principum Palatinorum sumptibus alebantur, & ex asse sustentabantur liberaliter, vsque dum ab imis ad altiora subsellia Collegii sapientiæ traducti sunt. Anno 1561. ad Naumburgicum conuentum profectus est Pius Elector Fridericus III. vbi cum Landgrauio Philippo Seniore laudatissimæ memoriæ Principe, Flaccianorum conatus & consilia, qui dissentientes à se Ecclesias damnare volebant, fregit & dissipauit, & cum præcipuis Imperii ordinibus Euangelicis, Augustanam Confessionem recognitam, & à Philippo Melanchthone explicatam, chirographo & sigillo proprio subsignauit. Anno sequenti 1562. in solennibus illis Imperii Comitiis, Francofurti ad Mœnum habitis, Maximilianum II. Romanorum Regem cum Collegis Septemviris elegit, & perfecit, vt in plenis Comitiis Illustrissimi Principis Condæi Ludouici Borbonii, & Ecclesiarum Gallicarum legati benignè audirentur: quibu[s] postea, sociis Landgrauio Hassiæ, & Duce Christophoro, contra hostium insi-

dia

dias & machinationes, ſuppetias tulit. Cum vero Eccleſiarum & Scholarum miniſtri diſſentaneos Catechiſmos, quidam etiam ſua commenta proponerent: optimus Elector, vt ad harmoniam, & vniformem hypotypoſin ſacræ doctrinæ cũctos reuocaret, à Theologis pleniorem & planiorem Catecheſin ex fontibus Iſraelis, nempe ex ſolis ſcripturis Canonicis, conſcribi iuſſit: quam ipſe quoque propriis literis omnibus Eccleſiarum paſtoribus, & Scholarum Rectoribus in Palatinatu pueris inculcandam demandauit: ac tanquam certam & definitam formam (quę ſunt ipſius Pientiſſimi Principis verba) ad quam & concionatores, & ludimagiſtri in templis & Scholis iuuentutem informarent, commendauit: ne pro ſuo arbitrio noua ſubinde inſtituerent, aut ea traderent, quæ verbo Dei non ſint conſentanea. Docuerunt tunc in Academia Heidelbergenſi tres Theologiæ Doctores celeberrimi: *Petrus Boquinus*, Noui Teſtamenti; *Immanuel Tremellius*, Veteris Codicis: *Zacharias Vrſinus*, Locorum communium Profeſſor. In Eccleſia primario loco, magno zelo atque applauſu docebat, D. Caſparus Oleuianus, Orthodoxias defenſor acerrimus: qui omnes vna manu, concor-

dibus votis, Ziona & Hierosolymam Palatinam exædificarunt. Editus est au reus hic libellus Catecheticus primitu in lucem, Anno 1563. Quoniam vero communi piorum iudicio, hac Catech si Palatina vix alia dari potest solidior concinnior, perfectior, & ad captum a ultiorum pariter ac iuniorum accomm datior: ea merito non solum in Elector li Palatinatu, sed etiam in Belgio, ali que Ecclesiis & Scholis Reformatis cepta est, & approbata. Extat hodie n tantum in lingua Latina & Germanic sed etiam Hebræa, Græca, Indica Orie tali, Belgica: & laboratur quoque ap Belgas de eadem in Hispanicam lingua transferenda: vt in India Occidentali sui esse possit.

Anno 1564. Fridericus Palatinus ptemuir, & Christophorus Wirtemb gicus Dux, in Maulbrunnensi Monas rio ex pacto conuenerunt, vt diu inte psos, de præsentia corporis Domin sacra cœna, agitatæ quæstioni, tand finis imponeretur, & ratio concor Christianæ iniretur. Adduxerat vter Princeps suos Theologos & Politic Colloquium, mense Aprili, totum se duum durauit, nihilque aliud eo e ctum, quam quod Illustrissimis Pri

pi

pibus ob alia negotia inde discedentibus, Acta confecta, quibus subscripsere ab vtraque parte delecti; quæ postea publicata sunt. Sic Colloquium illud Maulbrunnense, quod, vt incendium controuersiæ Eucharisticæ tandem extingueretur, institutum fuerat, maioris flammæ excitandæ initium extitit. Nam Anno 1566. in Comitiis Augustanis, coram Maximiliano II. Cæsare, & vtriusque partis ordinibus, ab æmulis quibusdam, iisque agnatis Principibus, Theologorum quorundam turbulentorum instigatu, Pientissimo Principi Electori Friderico III. ob sinceram eius de sacra cœna Confessionem, grauis inuidia intentata fuit: sed ille agnitam veritatem nihilominus, cum discrimine ac periculo omnium fortunarum suarum, adeo constanter profitebatur, vt Septemuiratus potius dignitate cedendum, quam ab Euangelica recedendum veritate, iudicaret: si illa, nisi hac perdita, retineri non posset. Sane Cæsar Maximilianus II. Electoribus & Principibus illis, qui Fridericum illum Pium Palatinum è religionis Pace excludere nitebantur, præclarè occurrebat: *Respondendum ne*, inquiens, *vobis, quod Christus Salome? Nescitis, quid petatis? An Imperij Principem illum esse ignoratis?*

Diffidebitis ne inter vos ipsi? Sed idem tamen Imperator, seuere admodum grauiterque Electori Friderico III. iniungebat, vt Religionem suam, quæ alia à Confessione in Comitiis recepta, & Caluinismi labe diceretur infecta, mutaret, penitusque aboleret. Deum immortalem! quoties tunc tristissimi rumores de Principe Electore Friderico à Senatu & Ordine Electorum excluso, deposito, quin & capite plexo Heidelbergam aduolabant? Verum enimuero omnem æmulorum maleuolentiam fregit Optimi Electoris inuicta pietas atque constantia. Is enim causæ bonitate fretus, augustissimum totius Imperii consessum, quo senserat sese exclusum, sponte sua ingressus, obmutescentibus aliis suis oratoribus, quos secum duxerat, ipse apertè & disertè, vt sinceræ Religionis amor suadebat, Imperatori ita mentem declarabat suam: Se videlicet Cæsareæ eius Maiestati, tanquam capiti in his terris supremo, obedientiam, in rebus humanis & licitis, debere subiectissimo studio, & ad vitam fortunasque suas omnes pro eius incolumitate, ac Imperii Romani dignitate, impendendas, promtissimum paratissimumque fore: sed in religionis fideique negotio, vnum se

dun-

duntaxat Dominum, illum qui Rex Regum, & Dominantium fit Dominus, agnoſcere; cui nempe conſcientiam ſuam atque animam deberet, vtpote cui in Baptiſmo obligatus eſſet: aduerſus huius mandata non poſſe ſe veritate agnita diſcedere. Neque enim hic agi de cappa carnis plena, **Es ſeye nicht vmb eine Kappen voll Fleiſch zu thun**/ ſed de anima & eius ſalute, quam ſoli Seruatori Domino ſuo Ieſu Chriſto, & debeat, & ab illo acceptam ſancte cuſtodire teneatur. Cæteros vero Principes, (Illuſtriſſimo Duce Iohanne Caſimiro, eius filio dilectiſſimo, ſacrorum Bibliorum volumen, ac Confeſſionem Auguſtanam, geſtante) placide ad collationem ſententiarum inuitauit; affirmans, ſe paratum promptumque eſſe omnibus, quicunque ſane illi fuerint, ex S. Bibliis, & Confeſſione Auguſtana, dextre intellecta iuxta normam verbi Dei rationem fidei ac Confeſſionis ſuæ reddere, & Catecheſeos ſuæ Apologiam ac defenſionem proponere. Hac conſtantis fidei animoſitate, Sereniſſimus & Pientiſſimus Elector Fridericus III. animum Imperatoris, & cæterorum Principum ita pulſauit, affecit, flexit, vt pars quidem in lachrymas ſolueretur; pars vero innocentiam eius pa-

lam testaretur, omnes eum ab obiectis criminationibus absoluerent, nec solum pro socio Augustanæ Confessionis agnoscerent, sed & actionum, Euangelicam religionem concernentium, Directorium ei demandarent. Et Augustus quidem Saxoniæ Elector, felicis recordationis, hac constantia Friderici Electoris perculsus, humeros eius manu explicata fraternè feriisse perhibetur: *Friderice*, inquiens, *tu nos omnes pietate longè antecellis*: **Fritz / du bist frömmer / dann wir alle mit einander.** Ad hæc Marchio Durlacensis Carolus, laudatæ memoriæ, ægrè ferens, tam seuerum processum contra tam religiosum Principem institui: paulò post ad Principes aliquot conuersus: *Quorsum*, inquit, *bonum hunc Principem Fridericum, qui plus pietatis habet, quam nos omnes, diuexamus?* Aliquot etiam post diebus Cæsar Maximilianus longè mitior factus, per Dominum de Heufestein Pium Electorem Fridericum clementer salutari curauit; eumque certis negotiis domum reuocantibus, paulò ante finem Comitiorum, clementer dimisit: tantique Herois candorem & pietatem mirari satis non potuit. Quin etiam quadriennio post,

Anno

Anno 1570. cum Spiræ Comitia haberentur, ipſemet Fridericum III. Pium Electorem Heidelbergæ inuiſere voluit: cuius ſacræ Cæſareæ Maieſtati idem prope contigit, quod de Athanarico, Gothorum Rege, memorat Hiſtoria Eccleſiaſtica; qui cum à Theodoſio inuitatus Conſtantinopolin veniſſet, & Principis pietatem, iuſtitiam, & modeſtiam conſpexiſſet, dixiſſe fertur: *ſe agnoſcere, hoc Imperium à DEO ordinatum, nec fore felices eos, qui euertere conentur.*

Ea ipſa die, qua abitum parabat Fridericus Pius, cum Principes Proteſtantes vna cum abſentium legatis, in eius, tanquam Electoris primarii, palatio conueniſſent, & quæreret à ſingulis Fridericus, an aliquis eſſet ex ipſis, qui eius Celſitudini de iis rebus, quæ ei coram Imperio propoſitæ fuerant, litem mouere vellet: nemo fuit, qui aliquid adferret, ſed plerique omnes demiſſo in terram vultu, Magnanimi Herois, quem alii in Comitiis exauthorandum, alii grauiore pœna mulctandum putabant, conſtantiam & animi præſentiam admirabantur. Cum igitur prandio eos o-

mnes excepiſſet Fridericus Pius Elector Palatinus, eiſque valedixiſſet, ſalutatis etiam Eccleſiaſticis Electoribus, die 24. Maij ſub veſperam Auguſta diſceſſit: & propridie Pentecoſtes Heidelbergam ſaluus ac ſoſpes, ingenti cum lætitia ſubditorum, rediit: & ſequente feſto, in Templo Spiritus ſancti, vna cum filio dilectiſſimo, Iohanne Caſimiro, frequẽtiſſima communione, conſtantiam ſuam publicè teſtatam fecit.

Rurſus igitur res Eccleſiæ Palatinæ proſperrime fluere videbantur. Verum non diuturna fuit ea felicitas. Quod enim corporibus noſtris euenire ſolet, vt cum foris longo otio aut quiete nimia diffluunt, intus corrumpi & putreſcere incipiant: id Eccleſiæ Palatinæ tunc contigit. Poſt biennium enim cum ab externis aduerſariorum vexationibus vtcunque reſpirare videretur; Satan inteſtino diſſidio eam totum quadriennium grauiſſimè afflixit, perturbauit. Schiſma id diſciplinarium ex leui cauſa ortum habuit. Anglus quidam Theologiæ Candidatus, M. Georgius Witherus nomine, pro Doctura Theologica in auditorio Theologico, præſide D. Boquino, diſputabat, in Eccleſia vigere etiam debere gubernationis officium, vt miniſtri

cum presbyterio, quosuis peccantes, etiam Principes, arguendi, increpandi, excommunicandi facultatem habeant, & exerceant. Erat id 10. Iun. Anno 1568. Probabant hoc Thema Theologi Academici, cumque his Oleuianus maximè, qui author erat Serenissimo Electori Friderico, vt disciplinæ Ecclesiasticæ formam Geneuensem institueret. Reclamabant huic non solum Politici pleriq;, sed duo cumprimis ambitiosi concionatores, Adamus Neuserus, Ecclesiæ Heidelbergensis ad Spiritum Sanctum Pastor, & Iohannes Syluanus, Ecclesiæ Ladeburgensis Superintendens; quibus contra Oleuianum Thomas Erastus Medicus eruditus hastas subministrabat ex Academia. Res magna animorum contentione & acerbitate vtrinque diu gerebatur; cum Oleuianus quidem gratia Principis alios premere: Neuserus verò aura populari propter Sueuicam quandam suauiloquentiam, (erat enim Sueuus plebi valde acceptus) plurimum pollere videretur. Tandem eum habuit euentum, vt Adamus Neuserus depositus à Pastoratu, & precibus solum matutinis adhibitus, liuore ac furiis stimulatus, quo tantam contumeliam vlcisceretur, Arianis blasphemiis tunc in Transylua-

nia grassantibus clanculum serendis ac tuendis, cum Syluano, & duobus aliis, (quos in partes suas traxerant) ministris, Iacobo Sutero, & Matthia Vehe, conspiraret, consiliaque nefaria cum hæreticis Transsyluanis clanculum per literas tam diu agitaret, donec in Comitiis Spirensibus, Anno 1570. res tota per legatos Transsyluanos Imperatori Maximiliano II. innotesceret, & per hunc Electori Friderico detegeretur. Hæ turbæ, illa scandala pium Electoris pectus incredibile quantum cruciarunt. Diuinæ tamen prouidentiæ, cuius nutu omnia geruntur, sese submisit: & interim eorum, quæ Religiosi & fortis Principis sunt, nihil prætermisit. Mox comprehensi omnes, in vincula coniecti. Et Syluanus quidem, post multam actionem, & biennii carcerem, perduellionis damnatus, Heidelbergæ in medio foro capitis supplicium adiit, propridie natalis Domini, Anno 1572. Duo alii hæresi eiurata relegationis pœnam luerunt. Neuserus vero primum fuga elapsus, sed Amberga retractus, iterumque custodum seu negligentia, seu perfidia ex turre arcis postica per funem elapsus, in Poloniam & Transsyluaniam transfugit.

Cum

Cum vero isthic quoque vt perduellis ab Imperatore & Electore ad suppliciũ quęreretur, neque in orbe Christiano locum manendi tutum reperiret; desperata reconciliatione & salute, abiecto palam Christianismo ad Turcas defecit, & Turcico ritu circumcisus, non vtique Mahumetanus, sed totus Epicuræus factus, vti satis constat, impius religionum omnium contemptor, miserrime tandem infelix homo, si tamen homo, interiit.

Anno 1573. cum Heidelbergam ad Electorem Fridericum excurreret, Henricus Audium Dux, Henrici II. Galliæ Regis filius, Poloniæ Rex designatus, & vnanimi suffragiorum consensu renuntiatus: à Pio Electore, linguæ Gallicæ perito, & Latinæ quoque non ignaro, in conclaui (in quo tunc forte appensa fuerat magni illius Galliæ Amiralii Casparis Coligni imago) graui oratione admonitus fuit de lanienæ Parisiensis enormitate, & conciliato Galliæ Regibus æterno dedecore.

Qua de re sic scribit Thuanus Histor. lib. LVII. *Interea (inquit) nouus Poloniæ Rex, Henricus, Andium Dux, iter susceptum, quamuis ægre persequebatur, magno comitatu. Ei Blamontium vsque processerant obuiã ex Germanis, Christophorus, Friderici Pala-*

Poloniæ Regi, exprobrare videbatur; eoque minus humane cum tanto hoſpite agere exiſtimatus eſt, cum Rex interea non occultam iniuriam ſilentio affectato diſſimularet.

Quo vero laudatiſſimus Princeps Elector Fridericus, ſuum erga Religionem veram zelum, non titulotenus aut inanibus verbis, ſed rebus ipſis, & magnificis factis, toti mundo teſtaretur; laborantibus in Gallia & Belgio piorum partibus, inualeſcente contra Pontificiorum adminiſtrorum tyrannide; principiis obſtandum ratus; illis quidem IOHANNEM CASIMIRVM filium Ducem, quem & obedientiſſimum ſibi ſemper expertus erat, & vnice diligebat, validiſſimo inſtructum equitatu: Illuſtriſſimo vero Principi Auraico, & Belgicis prouinciis, filium CHRISTOPHORVM Palatinum, non minoribus armatum copiis ſubſidio miſit. Et in Galliis quidem fortibus fidelibuſque conatibus diuina ſuffragata eſt bonitas & conſtituta ibidem Caſimiri authoritate pax, ſummaque regno reſtituta tranquillitas. Apud Belgas autem, ob ipſorum inter ſe diffidentiam, frugiferi nihil effici potuit, & inſperatam, DEO ita permittente, animi pientiſſimi mercedem ſenex optimus,

mus, minore orbatus filio Christophoro, retulit. Cum nuncium illud infaustum adferretur, de cæsis Ducis Christophori & Ludouici Comitis Nassouii copiis; & de morte tamen filii Christophori nihil adhuc compertum haberetur; videret autem plerosque ex suis consiliariis mæstos: Bono animo estote, inquit: *Scio, filium meum natum esse mortalem. Quod si Dei fuit voluntas, eum in illa expeditione mori, malo illum pro bona causa fortiter depugnantem occubuisse; quam domi in ocio, à vitiis, quæ puluinar illud satanæ otium inducit, expugnatum contabuisse.* Posteaquam vero Pius Elector Fridericus, anno 1576. sub finem mensis Augusti, filium suum dilectissimũ Iohannem Casimirum, ex secunda expeditione in Galliam, pace conciliata, saluum & incolumem, superatis multis insidiis & difficultatibus, sibi à Deo restitutum magna cũ lætitia excepisset: ac paulo post nuncium afferretur de morte Imperatoris Maximiliani Secundi. *Næ ego*, inquiebat, *Princeps iam plus quam sexagenarius, huius vitæ quoque pertæsus, cum Simeone lubens dicerem: Nunc dimittas Domine seruum tuum; si mihi à Domino Deo prius concederetur, nouum & iuuenem Dominum nostrum Imperatorem salutare: & filium meum primogenitum Ducem Ludoui-*

cum

eum adhuc semel ante mortem videre: ac vtrumque de nonnullis ad Reipub. Christianæ commodum pertinentibus admonere. Nam illi proculdubio & canitiem meam reuererentur, & animi mei sinceritatem, ac summum erga se studium ex meis colloquiis intelligerent. Sed visum est Deo, sanctam illam animam, quæ toties tot gemitus effuderat, & diu bonam militiam militarat, brauio donare, & ad se euocare. Morbus autem fuit capitis grauedo, (κάρον Medici vocãt) & accedebat aliquid hydropis; quem morbum extra ordinem se vrgere sentiẽs, quatriduo ante mortem, posteaquam celeberrimum illum Theologum, D. Danielem Tossanum, qui tunc eius celsitudini erat à concionibus, ad se euocasset: *Satis ego* (inquit) *vobis & Ecclesiæ vixi: me iam ad meliorem vitam vocari sentio & gaudeo.* P*ræstiti ego, quod potui, in gratiam Ecclesiarum: sed potui parum. Is qui omnia potest, & antequam natus essem, Ecclesiam suam conseruauit, viuit, & regnat in cœlis: qui Ecclesiam suam non relinquet orphanam: nec inanes erunt meæ preces & lachrymæ, quas toties in hoc conclaui pro meis successoribus, & pro Ecclesiis ad Dominum Deum fudi.* Superuenit paulo post Illustrissimns & Fortissimus Dux Iohannes Casimirus, ex cõclaui suo ad Patrem vocatus: qui vt optimo

mo

mo parenti Augustæ in grauissimis illis certaminibus, tanquam sacer armiger, S. Biblia & Augustanam Confessionem præferebat; ita in vltimo quoque agone felicissimæ migrationis parentis ex hac vita spectator fuit. Tanta vero fuit optimi illius Principis Electoris Friderici in ipsa etiam morte pro Ecclesia solicitudo, vt cum eius Celsitudinem pridie mortis exhilarare vellet filius Casimirus, nunciaretque ei læta quædam, quæ tunc de Antvverpianæ Ecclesiæ statu adferebantur, velut nouos spiritus resumere sit visus, & de manu filii charissimi aliquid cibi sub horam cœnæ sumpserit, ac paulisper in conclaui, sustentatus à Coniuge & filio Casimiro, inambulauerit, & placide illa nocte dormiret. Postridie ingrauescente illo sopore lætifero, cum eius Celsitudini caput decimū septimum Iohannis, & postea sub vesperam Psalm⁹ trigesimus primus, paraphrastice prælectus fuisset: media quarta vespertina, ipsa die Amandi, quæ tum erat 26. Octobris, Amandus ille Princeps, in confessione immotæ veritatis Catholicæ nostræ & antiquæ Christianæ fidei, ex hac calamitosa vita in æternam requiem pie, vt Christianum hominem decet, commigrauit, cum ætatis annum LXII. ageret.

ret. Princeps Piiſſimus, Optimus, Maximus; qui non minus ſuo merito, quam omnium piorum iudicio, inclytis illis Iudæorum Regibus, Ioſaphato, Ezechiæ, & Ioſiæ, recte comparatur. Natus eſt anno Domini 1515. die 14. Februarii, ex matre BEATRICE, Chriſtophori Marchionis Badenſis & Hochburgenſis filia: Patre Iohanne Palatino, Duce Simmerenſi, & Comite Spanheimenſi, Principe literatorum Patrono, qui Imperiali Cameræ annos aliquot ſumma cum laude Iudex præfuit: Religioni vero Pontificiæ per totam vitam addictus, diem ſuum obiit anno 1557. Ei ſucceſſit filius hic FRIDERICVS TERTIVS, qui ſtatim per totam regionem ſuam, religionis capita, prout in Auguſtana Confeſſione proponuntur, in omnibus templis doceri, eodemque modo cæremonias inſtitui iuſſit.

Poſt mortem Othonis Henrici, (in quo deſiit progenies Ludouici Barbati, quæ inſignibus Electoralibus per continuos 149. annos inde à morte Ruperti Romanorum Regis floruerat,) primus è Simerenſium Palatinorum familia, faſtigium Septemuiralis dignitatis adeptus eſt, Cæſare Ferdinando Primo approbante, & inueſtituram ſolenniter conferente.

Ad

Ad Archipalatinatus autem gubernacula à Deo vocatus, pio & inuicto zelo, totam Reformationis, à sordibus & quisquiliis Papalibus, telam, à laudatissimis Electoribus Palatinis, Friderico II. exorsam, ab Othone Henrico continuatam summa cum gloria & fructu feliciter pertexuit. Nam toto Electoralis suæ gubernationis tempore satis superque demonstrauit, se neque priuatim vllam alian amplecti, & probare, neque in suis ditionibus constituisse religionem, quan eam, quæ Propheticæ & Apostolicæ doctrinæ per omnia sit consentanea & conformis; quæque ab Augustana Confessione, & quæ huic adiuncta est, Apologia, quomodo subscriptione sua omnes Imperii Ordines, qui eam amplectuntur eandem Naumburgi comprobarunt, nor dissentiat, nec cum ea pugnet. Sed & pro insigni sua pietate, & scientia rerũ diuinarum, quotidiana sacrarum Scripturarũ le ctione comparata; proque zelo gloriæ & veritatis Dei vindicandæ, Reip. Christia næ iuuandæ, & Orthodoxæ fidei ad se ram vsque posteritatem inprimis in Pala tinatu, propagandæ; suam peculiaren Confessionem fidei composuit, man propria scripsit, & Testamento inseruit vel potius præfixit. Præclaram isthanc &

ver

vere Principalem exhomologesin sanctissimi Electoris Friderici III. Filius Illustrissimus & fortissimus Princeps Iohannes Casimirus, è paterno Testamento descriptam, non modo typis inprimẽdam Heidelbergæ curauit, anno Domini 1577. sed constanter & sincere quoque professus est, ac legitimis modis tutatus, toto gubernationis atque etiam Electoralis Administrationis tempore, ad finem vsque vitæ. Alphonsus, cognomento Magnanimus, Arragonum Rex, Codicem sacrum, huius animi sui testem, insignibus suis passim appingi voluit; quem etiam tam assiduo studio euoluit, vt non modo memoriæ infixas singulas haberet historias, sed singula etiam verba, quo ordine in ipso textu posita sunt, expedite recitaret. At vero Serenissimus Princeps Elector Fridericus III. nomine & re Pius, tantis spatiis in sacro hoc stadio Alphonsum præcurrit, quanto clarior ei quam alteri repurgatæ veritatis cœlestis lux diuina miseratione affulsit. Nunquam ille domi, nunquam foris absque Bibliis fuit, & vt Alexander Magnus Homerum suũ veluti pręsentissimum oraculum circumtulit; quem etiam viaticum rei militaris dicere, & dormiturus sub puluino reponere solitus est: ita Pientissimus Princeps

Fride-

Fridericus Biblia sua, illa diuinitus edita oracula, vbique locorum circumgestauit; in manibus, in oculis, in deliciis habuit; cum iis sedere, stare, sermocinari, vigilare, cubare, tanquam indiuisis vitæ suæ sociis, volupe duxit. Imperante Maximiliano, eius nominis Secundo, cum in Comitiis Augustanis Religio Reformata, ceu crimen capitale, ipsi obiiceretur, nõ alio quam Bibliorum suorum clypeo se causamq; suam defendit. Postmodum quoque Psalterium Dauidicum, absolutum illud scripturarum diuinarum compendium, forma minutula excudi voluit, tantum vt gestationi commodius, tum sibi, tum ministris, semper esset ad manus. Cum aliquando à magno aliquo Principe interrogaretur; cur non arcem aliquam, aut vrbem egregie muniret, cum tot haberet hostes? Ego, inquit ille, arcem meam inexpugnabilem habeo. Quam, aiebat alter? Eam de qua Dauid Psalmo quadragesimo sexto gloriatur, Ein veste Burg ist vnser GOtt: DEVS est nobis protectio & robur, in quo auxilium inuenimus abunde. Atqui, inquiebat alter; vtrumque est vtile: externum, & internum præsidium. Respondit pius Elector: Quid quæso vobis profuere in bello Smalcaldico vestræ arces & munitiones!

tiones? Memorabile etiam eſt, quod anno 1570. in oppido Wiſeloch, poſt multa pia & præclara de Rep. cum Imperatore Maximiliano Secundo Colloquia, eius Cæſareæ Majeſtati, S. Biblia, in linguam Hiſpanicam conuerſa, his verbis vtens, obtulit: Munus offero, Cæſar, quod Cæſareæ veſtræ Maieſtati gratum eſſe debere exiſtimo; primum, quod theſauros omnibus theſauris anteponendos hic liber complectitur, & rationem, qua Imperatores, Reges, & principes, feliciter gubernare poſſunt, oſtendit: deinde, quia ea lingua expreſſus eſt, qua Cęſarea veſtra Maieſtas delectatur. Accepit Cæſar munus benigne, & promiſit, ſe diligenter lecturũ. Sepultus eſt pius hic Elector Heidelbergæ, in Templo Vrbis primario, à Ruperto Romanorum Rege magnifice condito: vbi ei Monumentum, honoris ergo, à ſucceſſoribus, in choro, poſitum eſt huiuſmodi:

HERR NACH DEINEM WILLEN.

Friederich Pfaltzgraff der thewer Mann/
Von Weyland König Ruprechts Stam̃/

Vnd

Vnd von dem Hauß Simmern ge-
born/
Der Erst darauß zur Chur er-
korn/
Diß Namens in der Chur der Dritt/
An jetzt allhier begraben ligt/
Er war von Gut vnd Tugent reich/
Ließ Recht ergehen eim jeden
gleich/
Befürdert auch das Vatterlandt/
Vnd thet dem Türcken Wider-
standt/
Für Wien / da er mit Heldens Muth/
Jagt ab dem Feind ein Fahnen
gut/
Sein Land regiert er miltiglich/
Auff GOtt trawt allzeit vestiglich/
In Gottes Furcht sein Leben führt/
Wie einem solchen Herrn gebührt/
Sein erst Gmahl ein Marggrävin
war/
Von Brandenburg / die jhm ge-
bahr/

Viel

Viel Kinder/ als dieselb verstarb/
Er ziemlich alt/ ein ander warb/
Amelyam Grävin von Newmar/
Bey der er lebet etlich Jahr/
Auch letzt bey jhr sein Leben end/
Befahl sein Seel in Gottes Händ.

Vxores habuit duas. I. Mariam, Casimiri, Marchionis Brandenburgici, Bellatoris inclyti; defuncti Budæ in militia contra Turcas anno 1529.27. Septembr. Friderici Filii, Achillis Germanici Nepotis; & Susannæ Bauaricæ filiam: natam, anno 1519. die 11. Octobr. quæ nupsit Friderico Tertio Palatino Electori, anno 1537. die 12. Iunii, eius pietatem, philostorgian, grauitatem, eaque conditam humanitatem, misericordiam, & in pauperes beneficentiam, cæterasque matrona regia dignissimas dotes, non satis prædicare poterant homines, qui proprio experimento sæpius eas cognouerunt.

Diem suum obiit vltima Octobris, anno 1576. diuturnis & grauibus morbis confecta. Eam Fridericus Pius Elector, ad suam de Eucharistia sententiam, à qua ante alienior erat, facile traduxit; postquam

ei istud axioma persuasit: certitudinem dogmatum Christianę religionis, non al hominum, aut doctorum, qualescunqu illi sint, authoritate pendere: nec viden dum, quid hic vel ille, quantumuis exi mius Doctor, sed quid, qui ante omne est, Christus docuerit. Antea enim crede bat optima Principissa, nefas esse, vel Lutheri, vel à sui concionatoris aulici, C tomari cuiusdam Stabii sententia disce dere: quę opinio adhuc hodię multos de mentat & decipit. Sepulta est Heidelbe gæ in choro templi ad Spiritum S. in qu coniux ei monumentum eiusmodi faç endum curauit.

Von Gott aller Tugent/
Begabt von jhrer Jugent/
Allzeit trew in Ehren/
Gegen jhrem lieben Herren/
Mehr nichts dann Christum acht/
All weltlich Frewd veracht/
Sanft/ruhig vnd in Fried/
Deß Himmels Erbe mit/
Den Leib hält wol die Erd/
Die liebe Seele werth/
Ins Erdreich verscharret wird/
Hernach gantz wol geziert/

Al

Also jhr Fleisch vnd Bein/
Sauber beklendt vnd rein/
Vnd höchster Ehren voll/
Die fromme Fürstin wol/
Ein außbund Fräwlichs Bild/
Ware den Armen mild/
Die löblich Fürstin werth/
Verschmächt auff dieser Erd/
In Christi Jesu hand/
Willig den Geist auffsand/
Aber in ewigkeit/
Lebet in Wohn vnd Frewd/
Ein kleines Saamkörnlein/
Bringt viel der Früchte sein/
Wird an dem Jüngsten Tag/
Aufferstehen ohne Klag.

ANNO. DOM. MDLXVII. DEN. LETZTEN. OCTOB. VERSCHIED. IN. GOTT. DIE. DVRCHLEVCHTIGST. HOCH GEBORN. FVRSTIN. VND. FRAVV. MARIA. PFALTZGREVIN. BEY. RHEIN. HERTZOGIN. IN. BEYERN. PFALTZGRAFF. FRIDERICHS. DES. III. CHVRFVRSTEN. EHEGEMAHEL. GEBORNE. MARGGREV. ZV. BRANDENBVRG. &C. ALS. SIE. MIT. IREM. HERN. 30. IAHR. 4. MONAT. VND 28. TAG. LOBLICH. ZVBRACHT. VND.

VI. SÖHNE. VND. IV. DÔCHTER. GEZEV-
GET. IHRES. ALTERS. XLVIII. IAHR.
VND. XX. TAG. ALHIE. DER. FRÔLI-
CHEN. AVFFERSTEHVNG. ERVVAR-
TENDE.

In coniugio facta eſt mater liberorun denûm. I. Ludouici, primogeniti, qui pa tri in Electoratu ſucceſſit. II. Hermann Ludou. III. Iohannis Caſimiri. IV. Chri ſtophori. V. Alberti. VI. Caroli. Et filia rum quatuor.

I. Eliſabethæ, nuptæ anno 1558. Iohan ni Friderico Secundo, Iohannis Frideri Electoris Filio, Saxoniæ Duci, Thurin giæ Landgrauio, Marchioni Miſniæ, qu obiit, anno 1595. die 9. Maii, captiuitati ſuæ anno 28. in quam propter proſcripto receptos inciderat.

II. Suſannæ Dorotheæ, nuptæ ann 1560. Iohanni Wilhelmo, Duci Saxo niæ, Iohannis Friderici I. Saxoniæ El ctoris filio, Iohannis Friderici II. fratri.

III. Annæ Eliſabethæ, nuptæ Philip II. Haſſiæ Landgrauio, anno 1567. qui inferiori Comitatu Catimelibocêſi Rei felſii habitauit, & ἄπαις obiit, anno 15 Poſt Iohanni Auguſto Palatino, Geor Iohannis filio, Ruperti Nepoti, Prínci Lützelſteinenſi.

IV. Kun

IV. Kunigundæ Iacobæ, nuptæ inclyto Comiti Iohanni Seniori, Nassouio Dillenbergæ, anno 1580.

Secundas nuptias Fridericus Pius Elector repetiit anno Domini 1569. die 25. Aprilis, cum inclyta & religiosa Domina Amelia, Comitissa Mörsensi & Neunaria, Henrici Baronis Brederodii vidua. Ac erat hic pius Elector Fridericus etiam eo nomine felix, quod plures ei filii præclaræ spei ac indolis essent: sed vtinam diu superesse potuissent! Duos in pueritia fatis concessisse, Carolum & Albertum, auditione accepi. Quatuor ad iustam quidem ætatem peruenerunt: sed vnus Hermannus Ludouicus, cum in Academia Biturigum bonis literis operam daret, vna cum præceptore suo Nicolao Iudice, Hieronymo Rhelingero Patritio Augustano, Ioanne Bellovæo Parisiensi, & ipsomet nauta, tristi fato submersus, in Auariei traiectu, fluminis exigui, cymba inuersa, summo omnium dolore & planctu: anno Domini 1556 ætatis xv. Kal. Iul. post horam sextam vespertinam. In hoc Principe adolescente, qui vix dum pubescens, & præstantis indolis, & excellentis virtutis opinionem præbuit, familia Palatina insigni decore, & Respublica Germanica singulari ornamento orbata fuit. Lau-

des eius Nicolaus Cisnerus Mosbacensis Palatinus, magni nominis Iurisconsultus, oratione funebri prosecutus est: vbi inter alia sic virtutes eius prædicat: Natus est hic HERMANNVS LVDOVICVS, ex Nobilissima Germanorum Principum familia, Paterna Palatinorum Rheni, materna Marchionum Brandenburgicorum. De quorum Principum claritate, splendore, potentia, & rebus pace belloque præclare gestis, nec tempus hic est dicendi; nec si esset expositione memorabilium virtutum, quibus illi continuatione quadam vetustum nobilitatis suæ nomen amplificatum posteris tradiderunt, vires meæ sufficerent. Id satis fuerit referre, non modo hæreditaria quadam successione, ex vtraque stirpe, Palatina & Brandenburgica, subinde Imperii Electores, quibus ab Imperatore in Germania summa est potestas, creari solere; sed ipsi quoque Imperio Palatinos Rheni propter generis antiquitatem, & laudem virtutum, præfectos fuisse.

Vt enim non dicam de ADOLPHO, filio CAROLOMANNI, ipsius Caroli Magni abnepote, à quo Comites Wittelsbachii originem suam duxerunt; qui itidem id temporis Palatini, Rheni, Ducesque

cesque Bauariæ fuerunt: RVPERTVS certe, HERMANNI LVDOVICI Principis tritauus, Imperii summam tenuit. Ac cum non in hominibus solum, verum in brutis etiam animalibus, atque plantis, ex generosis generosa plerunque procreentur; hic quoque adolescens non modo corporis pulchritudine, & formæ dignitate ab excellenti natura generis sui non recessisset, sed ingenerata quadam animi vi, aut ab auita stirpe deriuata potius, illustria maiorum suorum ornamenta & domesticorum laudem exæquasset, si ad virilem iustamque ætatem peruenire potuisset. Iam nunc enim perspicua in eo diuini ingenii indicia, magnique animi argumenta elucescebant; admirabilis morum suauitas, summa in maiores & superiores obseruantia, singularis in omnibus vitæ suæ actionibus modestia, eximia in patriam atque suos propensio, incredibilis amor literarum, pietatis, earumque virtutum, quæ in Principibus communi prudentium virorum comprobatione commendantur. Sed, proh dolor, iacet præstantissimus hic flos nobilitatis in ipsa velut herba suffocatus. O inanes spes nostras! ô fragilem vitam! ô infen-

ſam generi humano mortem! quæ vt o-ptimum quodque eſt, ita citiſſime inua-dit, & ante in ipſo flore enecat, quam ma-turitatem ſuam conſequatur! Tameti vero Hermannus Ludouicus Princep Palatinus magno noſtro & Reip. in com modo exſtinctus, triſte ſuum deſide rium animis noſtris relinquat; tamen ni hil ei mali accidit, qui ex mortali hac calamitoſa vita in beatam illam & in mortalem translatus in cœli regionibu ſumma cum gloria lætitiaque verſatu Ita enim in Religione Chriſtiana, d ctrinaque cœleſti, & domi educatus, Biturigibus à Præceptore ſuo Nicol Iudice inſtitutus fuit, vt nullum ſit du bium, quin CHRISTI iuſtitia & mer to, cui confidebat, ſalutem conſecut ſit.

Alter Chriſtophorus, Princeps M gnanimus, Inclytus, egregius, ſumm que ſpei: Natus anno Chriſti 1551. Ei c bus Iuniis, à parentibus, Friderico T tio, Electore Palatino, Duce Bauar Comite Spanheimenſi & Simerenſi, Maria Brandenburgica, in pietate & o ni virtute præclare educatus, linguaru artium, & diſciplinarum liberalium ſ entia inſtructiſſimus, literarum, erudit rumque fautor benigniſſimus, ob ing niu

nium, doctrinam, clementiam, amabiles mores, animi corporisque venustatem, & fortitudinem armatam ac togatam cunctis dilectissimus; Magnifici Rectoris Academiæ Heidelbergensis munus laudabiliter gessit, anno 1566. Tandem bello pro vera religione, & Belgarum libertate suscepto, in prælio contra Hispanos; in agro Mokensi, Cliuensis ditionis, prope Neomagum, commisso; vna cum Ludouico Nassouio, heu! cecidit, incredibili cum luctu totius ditionis Palatinæ, & omnium patriæ amantium, patrisque optimi gemitu: iuuenis longævitate dignissimus, & amplo Imperio. Accidit ea clades XVII. Aprilis, anno 1574. De horum Ducum Primariorum, Christophori Palatini, & Ludouici Nassouii morte per longum tempus dubitatum est. Hoc tamen creditum, eos multis vulneribus acceptis occubuisse, vt inter cæsorum cadauera diligentissime quæsiti agnosci non potuerint.

Sic duobus his immaturo fato extinctis, duo superfuerunt Friderico Tertio, Pio filii: Ludouicus, & Iohannes Casimirus. Ille post patrem Septemviralis Imperii habenas suscepit, & tenuit septennium: princeps optimus, pacificus, & Musarum fautor munificus, re-

licto vnico filio Friderico Quarto, c
multis solo superstite, tum nondum d
cenni; cui tutorio nomine præfuit, Ill
strissimus Princeps, ac Heros fortis
mus, Iohannes Casimirus patruus, C
mes Palatinus ad Rhenum, Dux Bau
riæ, Electoralis Tutor & Administrat
solertissimus, Pater Patriæ, Ecclesiaru
nutricius fidelissimus, Scholarum liter
rumque Mœcenas beneficentissimus,
bertatis Germanicæ vindex acerrimu
rebus bello paceque gestis inclytus: q
cum absque prole mascula decessiss
iterum Electoralis linea vnius Frider
ci Quarti, salute & vita contineb
tur, & arbor Palatina, succisis ram
maximis, minore solo germinaba
quem exarescere leui momento po
maleuoli fortassis autumabant. Sed cõ
Devs exaudiuit vota precesque pioru
& è cælis benedixit coniugio Serenissi
Electoris, Friderico Quinto primoge
to, & Ludouico Philippo, parentibus
patriæ donatis: quos præparauit ad la
dem gloriosæ suæ gratiæ, organa salut
ria, Orthodoxarum Ecclesiarum col
mina, & illustria sidera, tum regionib
Palatinis, tum aliis prouinciis orb
Christiani. Sic arborem Palatinam De
firmauit, & patulis ramis duobus effl
rescè

rescere fecit: quod honoris decus horum prosapiæ ad seram vsque posteritatem perenne, gloriosum, ac felicissimum, exopto, voueo, precor.

XVII. LVDOVICVS FACILIS.

Ludouicus, cognomento Facilis, Friderici Tertii Simmerensis, Electoris Palatini filius grandior natu, natus anno Domini 1539. ex filia Casimiri, Marchionis Brandenburgensis: patre fatis functo, in Electoratu successit: princeps optimus, natura pius, & pacificus: Literis Latinis & Gallicis probe excultus, sacrarum Scripturarũ lector assiduus, Academiæ Archipalatinæ, Scholarum & Ecclesiarum Mæcenas liberalissimus: sed ab Vbiquitariis hominibus ad violenta consilia impulsus.

Cum enim facilitate eius hi abuterentur, secuta est tristis Ecclesiarum Palatinarum dissipatio: Reformatæ Religioni addictis passim erepta templa: pastores in exilium pulsi; omnesque adeo tum Doctores, tum Discipuli, qui Catechesi Palatina abiecta, nollent humanis placitis subscribere, dimissi & dispersi sunt. Calamitas ea totos septem

O 6 annos

annos durauit, qui quidem superiorum annorum segetem, & fructus vberrimos misere deuorarunt; non secus atque septem vaccæ turpes Pharaonis septem vaccas pulchras leguntur deuorasse. Et videbatur tunc quidem de Orthodoxia Ecclesiæ PALATINÆ plane conclamatum.

Verum DEVS pro sua clementia lucernam aliquam conseruare voluit in IOHANNE CASIMIRO, paternæ virtutis & religionis hærede, Principe fortissimo. Is quamuis initio à fratre Ludouico Electore multum sollicitaretur, vt relicta paterna religione, libro Bergensis Concordiæ, quæ tunc circumferebatur, subscriberet, neue plus aliis Principibus Imperii solus sapere vellet, splendidisque pollicitationibus fere expugnatus fuisset, tamen & diuina gratia, & hortatibus ac consiliis virorum, quos secum habebat, præstantissimorum, in sententia tandem confirmatus, Orthodoxias patrocinium in ditione sua constanter & sincere suscepit: Gymnasium publicum Musis Neapoli Nemetum, ingenti sumptu, & singulari munificentia erexit, euocatis ad illud Theologis & Professoribus clarissimis

rissimis, Heidelberga eiectis, Zanchio, Vrsino, Tossano, Dobbino, Smetio, Stenio, aliis: Pastores exules; quos quidem ditio eius aliqua ratione capiebat, clementissime excepit: reliquos, Synodo Theologorum Neostadii Anno 1578. mense Martio conuocata, cum testimoniis & viatico ex collecta publica liberaliter instructos, in prouincias alias dimisit. Misera apparebat facies ea, sed ingens Ecclesiæ bonum Dominus tunc operabatur per hos exules: qui in Hollandiam, Frisiam, Geldriam, Hassiam, Wederauiam, Silesiam, dispersi, semina Orthodoxias suo quique loco fideliter iecerunt: Inde factum, vt cum Religio Reformata, in vnum Casimirianæ ditionis angulum conclusa putaretur, in plurimas prouincias sese breui diffunderet.

Cum vero fabri illius discordis Concordiæ cernerent, à multis Principibus, & in his potissimum ab Illustrissimo & Clementissimo Electore Palatino Ludouico, felicis memoriæ, librum Bergensem, ob vbiquitarium dogma, & condemnationes insertas, aliaque incommoda secutura, non approbari: σοφὸν hoc φάρμακον inuenerunt, vt in Præfatione libri duriora, præsertim Vbiquitatis τέρας mol-

mollioribus verbis exponeretur, ac tegeretur, aut inuolueretur: quo facilius Recusantes ad subscriptionem pellicerentur. Ac successit iste dolus. Persuasus fuit ab illis Optimus Elector Ludouicus blandis verborum ambagibus, ea Præfatione satisfactum suis censuris & monitis, ideoque librum bona conscientia probari, suumque nomen in eo saltem extare posse: quod vnicè desiderabant Vbiquitarii.

Post subscriptionem Libri Concordiæ, nunquam tamen Optimus Elector Ludouicus probauit fictitium illud discrimen mutatæ & immutatæ Augustanæ Confessionis: Schismatica nomina Lutheranorum, Zvvinglianorum, Caluinistarum: & condemnationes temerarias exterarum Ecclesiarum. In præsentia quoque Illustrissimorum Principum, Ernesti Friderici, & Georgii Friderici, Marchionum Badensium, paulò ante obitum, Heidelbergæ in arce Electorali, haud obscurè testatus est, quod se non parum subscriptionis huius pœnituerit. Academiam Heidelbergensem nouis reditibus liberalissimè ditauit. Politiam iustitiæ & pacis amore, prudenter constituit. Cum vero Electoratum Palatinum circa septennium gubernasset, & vixis-

vixiſſet annos 44. Menſes 3. Dies 8. ex terrenis hiſce miſeriis in cœleſtem Patriam migrauit, Anno Chriſti 1583. 12. Octobris. Heidelbergæ maximo ſubditorum luctu ſepultus in æde S. Spiritus, ad tumulum Maiorum.

Vxores habuit duas. I. Eliſabetham, Philippi Haſſiæ Landgrauii filiam pientiſſimam, ingenii dotibus & fide coniugali Principem laudatiſſimam: defunctam Heidelbergæ, Anno 1582. Ex hac X. liberos ſuſcepit.

1. Annam Mariam, quę nupſit Sereniſſimo Regi Sueciæ Carolo, Guſtaui Regis filio, tunc Principi Summerlandiæ, Nericiæ, & Wermelandiæ: Sereniſſimi & Inuictiſſimi hodierni Regis Sueciæ Guſtaui Adolphi Patri prægloriosiſſimo.

2. Eliſabetham.

3. Dorotheam.

4. Fridericum Philippum.

5. Iohannem Fridericum.

6. Ludouicum.

7. Chriſtinam.

8. Philippum.

9. Dorotheam: qui liberi omnes aut immaturè, aut in primis pueritiæ annis mortem obierunt.

10. Fridericum IV. Electoralis dignitatis vnicum hæredem ac ſucceſſorem; cuius

cuius tutelam & administrationem suscepit Illustrissimus & fortissimus Iohannes Casimirus.

II. Amissa priore Vxore Elisabetha, Serenissimus Elector Ludouicus, Anno 1583. in Vxorem Heidelbergæ magna pompa, præsente Carolo, sponsæ auunculo, duxit Annam, XVI. annorum puellam, Serenissimi Gustaui Sueciæ Regis, ex filia Catharina, Ezardi Frisiæ Principis coniuge, neptem. Verum in ipsis nuptiarum diebus, Serenissimus Elector Palatinus Ludouicus lento morbo tentari cæpit, quo tandem 4. Id. Octobr. viuis exemptus est. Ipsa Anna vidua postea vixit in coniugio Illustrissimi Marchionis Badensis Ernesti Friderici.

TVTOR ET ADMINISTRATOR Electoralis Palatinatus.

IOHANNES CASIMIRVS. Constans.

MVlti res, per Illustrissimum & Fortissimum Principem, Iohannem Casimirum, auspice Deo, gestas, literis consignarunt. Ego ex omnibus illustrissima quæque delibata conferam in pauca. Vix enim est inter omnes Comites

Pala-

Palatinos, qui plures habeat virtutum præcones, atque hic omnium literis meritissimo celebrandus Princeps Iohannes Casimirus.

Qui virorum Principum vitas scriptis complecti solent, eos scimus à natalium splendore, stemmatisque nobilitate exordiri: Parentum gloriam, auorum triumphos, maiorum præclara Monumenta, multis elogiis ad cœlum extollere, atque sic ex atauorum vsque virtutibus ac feliciter gestis maiorem suis, quos ornare cupiunt, authoritatem, gratiam, studium, & dignitatem conciliare. Nec equidem ista contemsero. Sunt enim magna & præclara omnia, nec in nulla laude ponenda: immo sæpius gloriæ & virtutum propriarum adiumenta sane quam opportuna. Veruntamen sapientum virorum iudicio parum probantur, nisi vera solidaque gloria, propriis parta virtutibus, illustrentur ac confirmentur. Scitum extat in hanc sententiam Alphonsi, Regis Arragonum laudatissimi, Apophthegma. Cum eum à nobilitate quidam laudarent, nihil se minoris ducere respondit. Laudem enim istam non suam, sed maiorum suorum esse, qui virtutibus Imperium comparassent: Successoribus quidem oneri Regna cedere, honori tum de-

demum, si virtute potius, quam Testamento illa suscipiant. Idem planè iudicauit prudentissimus, totoque orbe Clarissimus Princeps Iohannes Casimirus, qui tum voce, tum vita tota declarauit, hoc sibi decretum esse, vno maximarum virtutum præsidio niti, nec alieno, vel à maioribus mutuatitio, sed proprio splendore coruscare.

Natus est Nonis Martiis, Anni à Christo nato 1543. Patre Friderico III. *Pio*, post Othonis Henrici mortem ad Septemuiralem dignitatem, legitima successione prouecto: Matre vero Maria Brandeburgica, Illustrissimi & fortissimi Marchionis Brandeburgensis Casimiri, Alberti Achillis Germanici nepotis, filia: vtroque sane parente virtutibus magis, quam genere illustrissimo.

Vt vero ex generosis generosa plerunque procreantur: sic ipse quoque à præstanti genitorum natura minimè recessit: ac mox in pueritiæ limine præclaram indolem, animum, ingeniumq; magnum luculenter prodidit. Cum enim octennis, Anno 1552. in Galliam ab Henrico II. Rege, vna cum Carolo Lotharingiæ Duce abductus, in aula regia educaretur, ita se in actionibus omnibus ostendere, in honestis & liberalibus certaminibus, eque-

que-

queſtribuſque ludis exercere, vt æquales anteiret, maioreſque vinceret, ac tum Regis Henrici, & Procerum Gallicorum animos ſibi mirificè conciliaret: tum auunculum, Marchionem Albertum, Mauortium Heroa, celeberrimumque bellatorem, tum aliquantiſper in Gallia diuerſantem, plurimum oblectaret: adeò vt iam tum hunc adoleſcentulum admirarentur, magnificis donis proſequerentur, omnia ſumma, nil vulgare ſibi de eo pollicerentur. Ac cum alias aularum mores à ſapientibus notentur, inprimis Gallicæ licentia ſit vituperata, tamen natiua virtus, altis fixa radicibus, à contagione Caſimirum purum conſeruauit, vt magna ſua cum laude, parentum gaudio, propinquorum admiratione, felix in patriam redierit, prudentia, linguæ Gallicæ, variaque cognitione inſtructus. A Patre igitur Friderico III. Pio recens Electore reuocatus, Religionis Reformatæ primum guſtum in Eccleſia Heidelbergenſi hauſit. Elucebant tum magis in ipſo adoleſcente perſpicua naturæ heroicæ argumenta, morum ſuauitas admirabilis, eximia modeſtia, & in ſuperiores obſeruantia, ſumma in omnibus vitæ actionibus elegantia, in verbis comitas, omnis denique virtutum chorus,

quæ

quæ in Principe potissimum commendantur. Quarum conspectus cum alios Germanos Principes, tum Maximilianum II. Imperat. in amorem Casimiri rapuit, cui & insignia equestris ordinis contulit Anno 1562. quo tempore Francofurti ad Mœnum Romanorum Rex coronabatur, & postea in Comitiis Augustæ celebratis, Anno 1566. primas in equestribus certaminibus tenenti, palmamque cæteris Ducibus præripienti, lauream imposuit.

Ex his pueritiæ rudimentis, & adolescentiæ tyrociniis, sic existimauit Casimirus à tenella ætate, indignum sua persona fore, nisi maioribus se dignum præstaret: immò gloriam ab iis relictam amplificaret, eorum res gestas in luce poneret, præstantiamque superaret: quo nomine non tam Casimirum maiores, quam hos ipsum illustrasse; nec plus illis hunc, quam huic illos debere, fateamur oportet. Id quod luculentius apparebit, si progrediamur ad annos sequentes, quibuscum virtutes creuerunt, & ea, quæ à iuuentute, ad vitæ finem gessit, persequamur. Sic enim ille rationes vitæ suæ instituit, hoc sibi proprium & totum vendicauit, vt non tam dignitate, iisque ornamentis, quæ vulgus propè sola mira-

tur,

tur, vel insignibus, quæ cum aliis communia haberet: quam vera pietate, & religionis cura, quam iustitia & fortitudine, quam fide & integritate in Ecclesia & Republica defendenda, quam clementia & moderatione, denique omni virtute sincerissima constantia, cæteros antecelleret. His pretiosissimis gemmis totam ipsius vitæ periodum fulsisse, facilime possim & fusissime demonstrare, si panegyrico more singula consectari velim. Sed quia me copia sentio opprimi, rem in pauca conferam, & in illas virtutes quasi digitum intendam, ætatis seriem in hac simplici narratione secutus.

Pietatis in Deum, Patrem, & patriam, animi excelsi, reliquarumque virtutum, quas ei modo tribuimus, specimen luculentissimum exhibuit in Comitiis Augustanis, Anno 1566. ante annos animumque gerens, curasque viriles. Cum Sanctissimo Principi Friderico III. Pio Electori negotium facesserent nonnulli tum Pontificii, tum alii Proceres, & ii quidem, quos minime decuit, eumque de fastigio dignitatis suæ tantum non deturbare molirentur, sub religionis prætextu, quam hæreticam (si Deo placet) foueret: adstitit optimo Patri, falsissimas accusationes grauiter & solidè confutanti,

tanti, pius filius Casimirus, sacra Biblia, & confessionem Augustanam, tanquam sacer armiger, manibus gestans, & Ordinibus Imperii proponens, ex iis vt Pater erroris conuinceretur, (quod tamen à nullo tentatum, nec dum perfectum est) paratus & ipse de Fidei Confessione, ex authenticis Prophetarum & Apostolorum libris, respondere, & pro Patre, si res ita postularet, vitam profundere. Quæ pietas erga Patrem, ingenuitas & alacritas præclaram iam tum spem de Illustrissimo Adolescente in multorum pectoribus excitauit, & vel hostibus ipsis admirabilis ac formidolosa fuit.

Flagrabat nimirum Herois Casimiri pectus iam tum pietatis zelo, qui non passus est intus se concludi, sed foras erupit, effecta pulcherrima edens, ac indies auctus eo tandem ipsum permouit, vt pro veræ Religionis, & Ecclesiarum patrocinio, non fortunas solum, sed & salutem suam in discrimen adduxerit. Testis est expeditio sub finem Anni 1567. in Galliam suscepta, ad quam eum, sicut & Patrem Fridericum III. Pium Electorem, nec vanæ gloriæ, laudis, & honorum cupido, nec opum, potentiæ, & Imperii alieni sitis, (quæ alios ferè solent) impulit; sed vnicum gloriæ Dei vindi-

candæ,

candæ, fideliumque ab immani durissimæ conscientiarum seruitutis iugo liberandorum studium incitauit. Erat tum orbis Christiani status vndiquaque turbatus, Pontifice Romano, potentissimos Monarchas ad fœdus sacrum (vere profecto sacrum, vt auri sacra fames) sollicitante: Cuius hoc est caput, vt Concilii Tridentini decreta mandentur executioni, stabiliatur idololatria Antichristi, Ecclesiæ Orthodoxæ euertantur funditus. Rapiebant ad se præterea dynastæ nonnulli Galliæ dominationem, quam vt stabilirent, & ipsi pias Ecclesias, earumque Patronos inprimis, horrendum in modum infestabant, adeo vt nemini integrum esset, ex verbo Dei religionem Christianam profiteri, quin præsentissimum vitæ periculum immineret. Quotidie cædes, lanienæ, rapinæ, latrocinia, direptiones, alia nefanda patrabantur: piorum miserabiles eiulatus, vociferationes, lamentationes exaudiebantur: prouinciæ vastitate, incendiis, populationibus implebantur: denique ad exitium vniuersi Christianorum cætus nullæ non machinationes adhibebantur. Quæ cum priuatim singulis essent luctuosa, integris Ecclesiis perniciosa, primarii Galliæ Proceres ab Electore Palatino

tino Friderico III. Pio, promptissimo verarum Ecclesiarum Nutricio, auxilia petiuerunt, quæ is, pro sua in afflictos συμπαθείᾳ non solum destinauit, sed & filium suum dilectissimum, Iohannem Casimirum, copiarum Ductorem esse voluit, ineuntisque ætatis ac roboris primitias Ecclesiæ Christi consecrare: adiunctis ei ex prima Nobilitate summis viris, & prudentissimis Consiliariis, qui illius ætatis consilia & actiones temperarent. Sic igitur Iohannes Casimirus ad salutem Gallicarum, vel potius omnium Christianarum Ecclesiarum fatalis Dux destinatus, in Gallias exercitum magna prudentia & felicitate, sub ipsum Anni 1568. initium, traduxit, exiguoque temporis spatio, vires hostium fregit, conatus dissipauit, ingenti metu pios bonosque liberauit. Dici certè non potest; quantopere talis Princeps, in illo ipso ætatis flore, in Gallia educatus, Gallicum idioma egregiè sonans, ciuilis, humanus, vniuersæ Nobilitati, & nominatim Ludouico Borbonio, Principi Condæo, qui cum Magno Galliæ Amiralio, magnaque parte exercitus in Lotharingiam vsque eius Celsitudini obuiam processerat, carus & acceptus fuerit. Memorabile est etiam, quod nullus hostium in Gal-
lia

lia aut alibi exercitum, cuius Leo ille Palatinus Ductor fuit, lacessere vnquam est ausus. Oppugnabat amplam & opulentam Vrbem Carnutum, & tormentorum vi conquassatam, in potestate sua tenebat: cum ecce pacis conditiones à Rege Carolo IX. offerrentur: quas cum Ludouicus Borbonius, Princeps Condæus, accepisset, Casimirus quoque arma lubens deposuit, quæ firmæ pacis constituendæ causa sumpserat. Neglexit tum optimus Dux Casimirus, egregiam suorum commodorum stabiliendorum, augendæ dignitatis & potentiæ, congerendorum thesaurorum oportunitatem; Ecclesiis, & Francicæ coronæ Principibus securitatem attulisse, gladios à bonorum iugulis depulisse, frenum Antichristo iniecisse, contentus. Vnde Casimirum omnes laudibus in cœlum efferre, pietatem, fortitudinem, prudentiam, & tamin victoria moderationem deprædicare: Galli cumprimis, hunc suæ libertatis vindicem agnoscere, & de tam præclaris in se tali tempore beneficiis immortales gratias agere.

Ad pacis igitur conditiones adactis coniuratis in Gallia ante oppidum Carnutum, quod à Condæo & Casimirianis militibus cingebatur: patrios lares cum

integro & ſaluo exercitu repetiit fortiſſimus Heros Caſimirus: quem non ita multò poſt, Anno nimirum 1570. fulgentem gloria & virtute, generum ſibi adſciſcere voluit Potentiſſimus ille Saxoniæ Elector Auguſtus. Neque in coniugio tamen, vt ſæpe fieri ſolet, languori & inertiæ ſe tradidit cordatiſſimus Princeps, qui ſe ad magnæ virtutis opus, magnoſque labores natum & factum eſſe ſentiebat. Patris optimi ille latus ſæpe claudere, grauibus ſæpe deliberationibus & conſiliis intereſſe, rationemque gubernandi addiſcere ſolebat. Lautreæ in Palatinatus finibus verſus Occidentem, quaſi Limitaneus Dux, qui pro patria in excubiis eſſet, ab Illuſtriſſimo Electore Friderico III. Pio parente ſuo collocatus.

Caſimiro autem ex Gallia vix digreſſo, Pontificii violato pacis edicto, iuriſiurandi Religione proculcata, perfide & crudeliter in optimos quoſque ſæuire, quoſque armatos opprimere nequirent, inermes, nec hoſtile quid metuentes, ad internecionem delere conari: quæ truculentia, cum neque tum ex voto ſuccederet, ad priſtinas perfidiæ technas recurrêre, paciſque nomen oſtentando, primarios religionis reformatæ, ſub nuptia-

ptiarum ſpecie, Anno 1572. Lutetiam euocatos, crudeliſſimè mactauêre: qua immanitate neſcio an poſt homines natos alia ſit audita terrior & ſceleratior. Extant quidem in Hiſtoriis aliquot dirarum lanienarum exempla. Mithridatem ferunt in Aſia pariter trucidanda curaſſe Romanorum octoginta millia: funeſtam in Pythagoræos cædem olim in ea Italiæ parte, quam magnam Græciam dixêre, perhibent admiſſam. Sic in recentioribus Hiſtoriis, Templarios, quos vocant, in Gallia ſimul omnes occiſos à Philippo Pulchro: Gallos contra, à Siculis, ad Veſperas (vt vulgo loquuntur) eo facinore nobilitatas ad vnum omnes miſerabiliter interemptos legimus. Verum has cædes, vtut barbaras, deteſtabiles, tartareas, immanitate, ſæuitia, & flagitioſiſſima perfidia, longè vicit Gallica ſeu Pariſina laniena, quam ſicarii ſcelerati, efferata rabie, in omnes promiſcuè pios, in homines nobiliſſimos, in Duces præſtantiſſimos, & pleroſque quidem ad ſacrum nuptiale blanditiis allectatos, nulla dignitatis, nulla ſexus, nulla ætatis habita ratione, indigniſſimè perpetrarunt: riuos, plateas, fluuios, Vrbes, & ipſam aulam regiam ſanguine innocenti compleuerunt: deniq; vix ab ipſo Sponſo,

ſo, Henrico IV. Nauarræ Rege, ad Galliæ poſtea Regnum, miro Dei iudicio vocato, manus cruentas & nefarias abſtinuerunt. Actum videbatur eo tempore de Eccleſiis Reformatis: ſed Deus ex tenebris lucem educens, eas mirabiliter conſeruauit, & hoſtes vlciſcens partim ſuſtulit, partim inter ſe commiſit, qui Regnum Galliæ ſummis turbis implicuerunt. In hoc miſerabili ſtatu, Frater Regis Caroli IX. Dux Alenconius, Henricus Borbonius, Princeps Condæus, Ludouici filius, Vicedominus Carnutenſis, Toreus Conneſtablii filius, aliique plurimi Proceres, (qui eo tempore Heidelbergæ exulabant,) ad vnicum Caſimirum, tanquam aſylum confugere, hunc Imperatorem, tanquam Germanorum Principum decus & lumen, ad bellum pro ſalute Regni florentiſſimi gerendum depoſcere, ac ceu firmiſſimum propugnaculum aduocare. Huic enim vni ſummam rei militaris ſcientiam, inſignem prudentiam, heroicam fortitudinem, authoritatem, & felicitatem egregiam, quæ virtutes in Imperatore requiruntur, tribuebant: experti ſcilicet prius, quanta ipſi ſingula iſta ineſſent. Non paſſus eſt tum fortiſſimus Heros Caſimirus fruſtra ſuam opem implorari, nec, vt

alios

alios quoſdam, ſe vel commodis quibuſdam, otio, voluptatibus, amore coniugis, Patris & patriæ retineri, vel metu, & rei difficultate, vel dehortationibus, & minis quorundam abſterreri. Anno itaque 1575. auſpiciis Parentis Friderici III. Pii Electoris Palatini, ſuccurrit iterum Galliæ tot cladibus attritæ, tot turbis labefactatæ, tot lanienis exhauſtæ, & tantum non collapſæ; ne tum quidem vlla regnandi, fineſque dilatandi cupiditate abreptus, ſed pietate in afflictos, miſericordia in oppreſſos, & tamdiu miſere vexatos, ſtudio ſummo in Remp. Gallicam, in pios Regni Duces, & Optimates beneuolentia, iuſtitiæ firmandæ, ſolidæ pacis conſtituendæ, diuini denique nominis contra atheos aſſerendi deſiderio adductus & inflammatus. Sic enim ipſe redux, Heidelbergæ Vrbis Senatoribus, ante portam eum excipientibus, reſpondit: *Hæc arma non vlla temeritate, vel praua cupiditate cepi, ſed publica vocatione, diuinaque voluntate; quodque feliciter cepi, non mihi, ſed ſoli Deo vendico, & acceptum refero.* Præclara profecto vox, ſummæ pietatis, & integerrimæ mentis, teſtis locupletiſſima. Deum hunc animum reſpexiſſe iudico, cum exitu felici bellum illud concluſit, & ſecundo pacis ſeque-

ſter extitit. Mox enim vbi in Galliam instructiſſimo cum exercitu perrupiſſet, ac in vmbilicum Regni, ad ipſam Metropolin vſque, penetraſſet: ab hoſtibus, ſuæ cauſſæ diffiſis, ac proditione potius, inſidiis, ſcelere, (quem illi morem inueteratum etiamnum tenent) quam aperto Marte pugnare cupientibus, & vel ſola nominis Caſimiriani fama perterritis, victoriam propemodum ſine ſanguine deportauit: Regi, quas voluit, h. e. æquiſſimas, vtiliſſimaſque pacis leges dictauit, & facilè perſuaſit, vt Rex Henricus III. edicto publico profiteretur, expeditione hac à Caſimiro ſibi gratum, & tali tempore opportunum officium, obſequiumque eſſe præſtitum. Nec immeritò. Nam pacem Regno, Regnum ipſum Regi, Regiis edictis auctoritatem, Principibus dignitatem, tribunalibus iuſtitiam reſtituit: pietatem pulſam, fidem exulantem reduxit: exulibus patriam, & quaſi vitam, immo vita chariorem conſcientiæ libertatem reddidit: Eccleſiarum cœtus diſſipatos reuocauit: Chriſtianorum ſalutem defendit, Religionemque propugnauit feliciſſime: Babylonicæ meretricis furorem ab ouium Chriſti ceruicibus depulit fortiſſime.

Saluus

Saluus itaque & haud ſanè inglorius, Iohannes Caſimirus, Eccleſiæ & libertatis Gallicæ vindex acerrimus, cum exercitu, Anno 1576. menſe Auguſto, reuerſus, Fridericum III. Patrem, Pium Electorem, mirifice exhilarauit: qui valetudinem ſuam inclinari præſentiens, (obiit enim duobus poſt filii Caſimiri reditum menſibus) ſuauius ſe moriturum putabat, ſi in filii chariſſimi & obedientiſſimi complexu, ſicut factum eſt, animam exhalaret. Ecquis vero non miretur, Principem Caſimirum, qui nec bonis literis tinctus, nec puer in Eccleſiæ ſinu educatus fuerat; qui vix primam adoleſcentiam egreſſus, in caſtris inter milites verſatus eſt: qui domi ſua habuit obſtacula: foris tot Principes, tot Monarchas ſuis inſtitutis aduerſantes: cuius regio exiguis circumſcripta terminis erat; reditus non ita ampli; cuius natura plus ad lenitatem, facilitatem, & nimiam aliquando abiectionem, quam ad terrificam aliquam ferociam propendebat: res partim conatum, partim præſtitiſſe tantas, quæ ſi maximè communibus omnium Euangelicorum Principum auſpiciis tentatæ & factæ fuiſſent, ponderoſæ ſatis & difficiles erant. Orbatus ille pientiſſimo Parente Friderico III. Septemuiro Palatino, & omnibus

pene aliis præsidiis, Ecclesias Gallicas, & Belgicas consilio & ope iuuit; & ne in suis expeditionibus in Galliam, rebus priuatis studuisse videretur, vbi primum Regem Galliæ Euangelicis fidem non seruare intellexit; omnia emolumenta, & honores à Rege oblatos resignauit; interque alia, vsumfructum Stampiani Ducatus, & Comitatus Chasteautierii; præter alias aliquot arces; quæ ipsi oppignoratæ fuerant. Condæo Principi, Henrico Borbonio, secundum exulanti, Rupefortio Equiti Aurato; Francothalii hospitium dedit. Eum Castilioneus insignis Heros, Lauallius, Britanniæ Regulus, eum Bilionæi fratres: eum Elisabethæ, Reginæ Angliæ legati: eum Poloni Neapoli Nemetum, & Lautreæ Cæsarei, & inuisere, & de rebus consulere grauissimis voluere.

Bimestri vero spacio post reditum ex bello Gallico, Pater Fridericus III. Pius Elector, cum à Deo ex hac misera vita in optatam à se beatitudinem euocatus esset, Anno 1576. 26. Octobris; (cui morienti filius optimus Casimirus adfuit, & lumina clausit, extremo pietatis officio defunctus) ea sunt mortem illius consecuta, quæ fortissimo Casimiro Duci non minorem ipsa Patris morte luctum attulerunt.

lerunt. Iactabantur passim voces, Casimirum à fide Patris recessurum, quam in gratiam eius tantum amplexus esset: eandem fidem nonnulli certatim Heidelbergam, rerum turbandarum studio, conuolantes, criminabantur, nec tamen erroris ex verbo Dei, vel argumentorum robore conuincere, sed vi & clamoribus obruere, ac sepelire nitebantur; cathedris Academiæ, Scholarumque Doctores, Ecclesiis ministros spectatæ fidei, dimouebant; substituebant paulatim alios; sed quorum plerique vel experientia & vsu rerum, vel eruditione, doctrina, pietate, vel celebritate nominis, antecessoribus, multorum quidem clarissimorum virorum, inprimis illius Germaniæ luminis, Iohannis Sturmii, iudicio, non viderentur æquales: iuuenes; adolescentes, pueros è Collegiis eliminabant; sententiamque exilii contra studiosos ferebant, quorum tamen nullus erat, quin fidei Confessionem reddere, & meliora, quam à Præceptoribus hactenus didicisset, docentibus cedere cuperet. Sic florentem illam vineam ab Electore Palatino Friderico III. Pio, ad Nicri Rhenique fluenta, summa cura, consitam & cultam, male feriati deuastabant; plurima denique (referre singula

nil attinet) candidum pectus Optimi Herois Casimiri non poterant non grauissime vulnerare. Verum excelsum animum minimè fregerunt aduersa, nec de pristinæ constantiæ sede deiecerunt: nihilominus in virtutum cursu perrexit, ac eandem porro se viam insistere velle, constãter & sincere, Symbolo suo præ se tulit. Rumores de sua persona sparsos, factis omni laude dignissimis refutauit; inprimis edita Patris Confessione, cuius se Patronum & executorem de voluntate Parentis, palam profitebatur, grauissime profecto & neruosissime scripta, quam si nonnulli vel legissent, vel expendissent, moderatiores se tum temporis præbuissent. Intercessit præterea diligenter iis, quæ tum agitabantur de religionis mutatione: vim deprecatus est; ea media proposuit, quę in Ecclesia semper vsurpata fuissent: Patris Theologos & ministros audiri, causam in Synodo, vel libero Colloquio, vel in legitimo pacificorum doctorumque virorum conuentu, cognosci petiuit. Sed frustra hæc omnia. Quod vnum igitur restabat, in sua ditione Religionem Dei verbo consentaneam & conseruauit, & amplificauit, Ecclesias sollicite constituit, earum se fidelem nutritium apertissimè demonstrans: ac, vt pius

Asa,

Aſa, pios Iſraelitas ex decem tribubus, ad ſuum territoriũ confluentes recepit, contemnens multorum ſiniſtra iudicia, contumelias, & minas aduerſariorum. Cumque ſciret, Scholas eſſe diuinæ ſapientiæ hoſpitia, matres veræ Dei cognitionis, bonarum artium & virtutum palæſtras: regia ſane munificentia, Anno 1578. Neapoli Nemetum Academiam Illuſtrem aperuit, quam Caſimirianam inde dixerunt. Hanc voce, tum ſcriptis illuſtrarũt Viri in omni facultatum genere præſtantiſſimi, & Neapoli Caſimirianæ gloriam pepererę ſempiternam: Hieronym. Zanchius, Zacharias Vrſinus, Daniel Toſſanus, Franciſcus Iunius, Balthaſar Copius, Georg. Hanfeldius, Theologi: Nicolaus Dobbinus, Iureconſultus: Henr. Smetius, Medicus: Simon Stenius, Lambertus Ludolphus Helmius Pithopæus; Hermannus Witekindus, Iohan. Iungnitius, Fortunatus Crellius, Ioh. Nebeltauius, Ioh. Piſcator, Henr. Haupius, Chriſtop. Iugnitius, Phil. Pareus, Pater meus, alii plures, Philoſophia, & literis elegãtiorib. excellentes: quorũ ſinguli ſingulas Scholas exornare poterant: pleriq; v. oẽs prius in Acad. Heidelb. cum laude & iuuentutis fructu docuerant. Illud autem vere licet affirmare, ex iſta Neoſtadiana Schola

P 6 fru-

fructus vberrimos in totam Ecclesiam & Rempublicam intra & extra Germaniam, emanasse. Inscriptionem Collegii Casimiriani æneis tabulis incisam Neapoli Nemetum talem legimus:

IOHAN. CASIMIRVS. COM. PAL. RH. D. BAVAR. ETC. FRIDER. III. PAL. ELECT. PII. FELICIS. P. P. F. PATERN. VESTIGIIS. INSISTENS. HAS. ÆDES. CVM. COENOB. ET. AVDITORIO. ADIVNCTIS. OPT. LITERAR. STVD. D. PARTIM. CONSTRVXIT. PARTIM. CONSECRAVIT. AD. DEI. OPT. MAX. GLORIAM. ET. PATRIÆ. SALVTEM.
ANNO. SALVT.
MDLXXVIII.
CAL. APRIL.

Nec docentibus solum, sed multis quoque discentibus liberalia stipendia constituit, egestatem reliquorum studiosorum subleuauit, ad eorum victum, annonam copiose suppeditans: exules innumeros, ad illum, ceu portum, se recipientes liberaliter excepit, afflictorum mæsta corda recreauit; deniq; ad summam hospitalitatem erga bonos omnes, inprimis literatos literarum amantes, nihil reliqui fecit.

Quem-

Quemadmodum autem domi suis Ecclesiis feliciter prospexit, ita foris aliis quoque consensum in veritate, pacemq; minime fucatam summis viribus procurare contendit. Cum enim vbique dominari cupiens quorundam Theologorum turba, famosum seu celebrem illum Discordis Concordiæ librũ circumferret, & à sum̃is pariter ac imis suffragia vel emẽdicaret, vel extorqueret: vnus prope Casimirus illorũ technas olfaciẽs, subscriptionẽ, allatis solidissimis rationibus, recusauit, & ea cæteris Principib. cõsilia suggessit; quibus si locum reliquissent, plus pacis & pietatis, rixarum & profanitatis minus haberemus. Extant hac de re libri, iampridem omnium fere manibus, summa cum vtilitate, ac pari voluptate triti; quos inter eminet illa solida, luculenta, & vere Christiana Admonitio de Libro Concordiæ.

Sub illud tempus athletam Casimirum denuo bellica certamina exercuerunt. Nam Belgarum Ordines, nec non Serenissima Britannorum Regina Elisabetha, ipsum expetebant Imperatorem, fama virtutum, & rerum gestarum in eam spem erecti, hunc vnum afflictas ac labantes Belgicarum prouinciarum res in suam dignitatem, antiquum splendorem, & a-

vitam libertatem vindicaturum. Ita nam-
que censebant omnes, eius fidei maxim
belli administrationem credendam esse
qui tanto studio, & animi ardore, pietati
ac libertatis hostes prius esset aggressus
& viam ad summa quæque sibi meriti
suis patefecisset. Eorum votis ac precibu
ne deesset Casimirus, expositis primum
publico scripto sui instituti causis copi
lectissimas, equestres & pedestres, in Br
bantiam deduxit, hostium insolentia
repressit, vim auertit, proculdubio popu
lis illis pacem (id quod omniũ antiquis
mum ipsi fuit, & caput causæ) ciuibus
tium, Ecclesiis securitatem præstiturı
Belgicamq; ab Hesperiorum iugo vin
caturus; nisi quidã, non dicam tanto Pri
cipi gloriam, sed sibi salutem & felicit
inuidissent, auxiliatrices manus asperı
ti; vel potius, nisi peccata hominũ diut
niores pœnas essent commerita. Traie
igitur optimus Dux anno 1579. è Fl
dria in Angliam, vbi à Debora illa, Re
culmine dignissima, tanti sunt hono
Casimiro habiti, quanti peregrino D
vnquam: quin & in vetustum ac laud
simum Ordinem Equitum Charte
rum, & aureæ periscelidis est coopta
quæ dignitas paucis exteris, Germ
Principi vix vni & alteri contigit.

A

Anno 1583, exarsit bellum Coloniense pro Archiepiscopo Gebhardo Truchsesio, vel potius pro libertate Religionis, susceptum, magno initio cum applausu, dum eius res florerent, & feliciore forte successu, nisi suas rationes ad eos scopulos appulisset, in quibus multi naufragiũ fortunarum fecerunt, qui scil. omniũ ordinum Imperii concors & commune subsidium exspectarunt. Quemadmodum a Cicero in Lælio commemorat, Tarquinium Regem dixisse, *se, tunc, cum exul esset, intellexisse, quos fidos amicos habuisset, quosque infidos: cum neutris gratiam referre posset:* Sic Archiepiscopus Truchsesius in suo exilio & calamitate sua fidissimum socium expertus est Illustrissimum & Magnanimum nostrum Principem Palatinũ, D. Iohannem Casimirũ; de quo vere illud dici potest, neminem totis 20. annis, patriæ, aut Ecclesiæ hostem fuisse, qui ei quoq; bellum non indixerit. Paulo ante expeditionẽ illam Coloniensem, fortissimus Heros Io. Casimirus, cuidã monẽti: *nimis grande & audax esse inceptũ, vnũ Principẽ in se suscipere, quod hactenus ab omnibus ordinibus Euangelicis obtineri nõ potuerit: vt videl. collegiatis illis Ecclesiis, & Ecclesiasticis libertas Religionis & coniugii relinqueretur, & in Electorali ac Ecclesiastica dignitate tolerare-*

raretur coniugatus ac Euangelicus: i
fere sententiam respondisse fertur:
in magnis etiam voluisse multum est
chrumque mori succurrit in armis: m
tria mea, & fratri, ac amico Gebhar
datam probem, & meo exemplo ali
perficiendum extimulem, quod ego
fuero conatus.

Vt autem præclara voluntas eiu
tudini non defuit, sic nec defui
manus, quæ eum ex illius belli fla
seditiosorum militum tumultib
ptum, in patriam ad Electoratu
nacula, ad veritatem & pacem
ac Scholis Palatinatus restituen
duxit; vt tanquam Nehemias al
plum rursus populo Dei aperiret
pto enim nuncio de fratris Lud
lectoris obitu, intra triduum H
gam aduolans, Administratio
nas iure naturæ & Bullæ Aureæ
Quod munus non humano, se
consilio, sibi delatum, diuino b
diuina virtute, dexteritate, feli
ctennium, & eo amplius admi
Orthodoxiam Ecclesiis Palati
dit, Academiam Heidelbergen
mauit, omnia denique integri
næ ceu postliminio restituit. M
pericula, & conspirationes c

triſſimum Principem Adminiſtratorem, ob inſtitutam Reformationem intentatas, enumerare, nimis longum foret. Vnum ſaltem commemorabo. Contutores Teſtamentarii ex Camera Spirenſi impetrato aduerſus Caſimirum edicto de edendo Teſtamento, ſub pœna arctiorum ſeu banni: cum paritum non eſſet, arma parabant, & rumor tunc conſtans vagabatur, ante 18. Octobris, anni 1584. obſeſſum iri Heidelbergam. Octobris abiit. Heidelberga militem non vidit. Sic Deus ſeruauit Eccleſiam: & Illuſtriſſimus princeps Iohannes Caſimirus manſueta ſua conſtantia, conſtantique ſinceritate omnes aduerſariorum conatus tulit, fregit, ſuperauit.

Initio ſuæ Adminiſtrationis, nihil prius habuit, quam vt commiſſum ſuæ fidei & tutelæ pupillum, Illuſtriſſimum & Clementiſſimum Principem Electorem Fridericum IV. quam optime in pietatis inprimis doctrina inſtitui curaret. Adeo vt Friderico Victorioſo, cuius tamen in pupillum Philippum Palatinum inſignia merita extiterunt, multis nominibus, in hac tutelæ cauſa, præferendus merito videatur. Poſtea toto hoc gubernationis tempore, totus in id incubuit, vt omnes incolæ Palatinatus verum Iehouam vere cole-

colerent, Religionem Christianam
ex lacunis & cisternis putidis, sed ex
pidissimis verbi diuini fontibus haur
& imbiberent: vt eandem pura consc
tia, & fide minime ficta, itidem vt
constanter ac sincere amplecterentu
profiterentur: vt inuidia, liuor, fac
Lutheranorum, & Caluinistarum n
na, & quæ sequitur animorum ex
batio, quidquid denique sciderat a
turbarat Ecclesias Evangelicas, id
tandem exterminaretur, ac ex omn
minum memoria deleretur: vt rixi
latis, Christiana dilectio, mutua co
dia in veritate, vel saltem mansueta
dam moderatio succederet ac reg
vt post Religionis puritatem, iusti
gor floreret, & cuique sine prosop
ius diceretur & administraretur: vt
scelera, nominis diuini profanatio
rationes, libidines, asotia, & alia
procul facesserent, seuereq; mulct
Quibus de rebus insignia sanctissi
promulgauit edicta p omnes sua
nes, quæ, ne quis ignorantiam p
ret, in singulis oppidis & pagis qu
quartum iterata prælectione vo
culcari: vt ad summam, quod in P
dicitur, benignitas & fides occurr
bi, iustitia & pax oscularentur se,

è terra germinaret, & iustitia è cœlis prospectaret.

Tota sane eius gubernatio vere patria fuit: eius serena frons & vultus blandus nil nisi delicias spirabat: ab ei⁹ colloquio nemo tristis discedebat: eius denique incredibilis comitas, gestus compositi, mores gratiosissimi, vel infensissimos alioquin hostes in admirationem & amorem rapere solebant: vt idem, quod de Pio Patre Friderico III. iure scriptum fuit, merito de Filio quoque feratur:

Qui te non vidit, CASIMIRE, videre cupiuit;
Et qui te vidit, captus amore tui est.

Licet vero bellicis consiliis sępe implicatus, & linguæ Latinæ, (quod sæpe deplorare solebat) gnarus non esset: nouit tamē Academia Archipalatina, quantopere colloquiis & consuetudine Professorum sit delectatus, quam non grauate in publico Auditorio, tum solenni Disputationi Eucharisticæ, anno 1184. habitæ interfuerit, tum Orationes aliquot audiuerit: quanta etiam munificentia Collegium illud splendidissimum, (quod de eius celsitudinis nomine Casimirianum vocatur) extruendum curauerit, tali inscriptione ornatum:

CON-

CONSTANTER ET SINCERE
INGENVO LABORI
ET SOLERTIÆ
D. D.
COLLEGIUM HOCCE CASIMI-
RIANUM
RELIGIONIS ORTHODOXÆ,
DOCTRINÆ EXQVISITÆ,
FACUNDIÆ SINGULARIS,
ARTIUMQUE LIBERALIUM
FONTEM ET SEMINARIUM,
POSTERIS PRINCIPIB. ÆMU-
LATIONIS EXEMPLUM
SUIQ. STUDII IN ACADEMICOS
MUNIFICENTIÆ IN STUDIOSOS
AUCTARI CONLATI IN EGENOS
TESTIMONIUM
AD ÆTERNITATEM PALATINI
NOMINIS
A
FUNDAMENTO
EXSTRUI FECIT ABSOLVITQ.
PRINCEPS PROVIDENTISSIMVS
ERUDITORUMQ. AMANTISSI-
MUS
JOHANNES CASIMIRUS
PALATINUS AD RHENUM
COMES
DUX BOIORUM

FRI-

FRIDERICI IV. TUTOR AC REIP. ADMINISTRATOR.

ANNO CHRISTI CIↃ IↃXCI.

Sicut autem in cursu parum fuerit ad victoriam contendenti, si è carceribus exeat, acriorem impetum adhibere, nisi eundem retineat, dum ad metam peruenerit: sic quoque Christianissimus & fortissimus Heros Casimirus, iter virtutum vt ingressus, sic emensus est, ad finem vsque curriculi sui talem se præstans, qualem antea semper, tum in secundis, tum in aduersis rebus plurimis, subinde decumanis sane fluctibus iactatus, & tantum non obrutus, se præstitit. Sic agona præclarum decertauit, sic cursum peregit ac consummauit. Has summas virtutes, raram pietatem, in Deo fiduciam, iustitiam & clementiam, misericordiam, comitatem, munificentiam, inuicti animi robur, & in vtraque fortuna æquabilitatem admirati sunt subditi: & nos dignis laudibus, si possimus, extollere debemus. Nam si clarissimos illos Duces, Epaminondam, Leonidem, Decios, Paulos, qui pro Patria se deuouerunt, & hostibus obtulerunt, in cœlum Historiarum Monumenta tollunt, in iisque commendandis nullum

nullum modum seruant: Quidni ergo nos Christianissimum hunc Principem Casimirum certatim celebremus? qui totam vitam de Christi Ecclesia, & Repub. bene merendo, pro lege & grege Domini pugnando, vulnera in acie, & impetum hostilem aduerso pectore excipiendo, immodicisque curis de patriæ salute se fatigauit, vigiliis continuis, & laboribus plus quam Herculeis vires exhausit: itaque seipsum Ecclesiæ & Reip. impendit, & deuouit.

Mors illi non plane improuisa, sed optata & exspectata fuit. Nam post tristem inprimis nuncium de obitu Christiani, Electoris Saxoniæ, cum quo arctissima ei necessitudo & fraternitas intercedebat, sæpe ab eius Celsitudine exauditæ sunt hæ voces: *Cupio & ego dissolui, & esse cũ Christo. Quid ego morer in terris diutius, cum is subductus sit, quo socio fidissimo & potentissimo Ecclesiæ ac patriæ laboranti succurrere poteram?* Dolor ingens capitis pene sine intermissione totis quinq; mensibus eum exercebat. Variæ curæ, & quidem grauissimæ pectus eius toto triennio exederant. Ideo de deponenda sarcina Administrationis, & de reditu in suam ditionem, & multum cogitabat, & quotidie sermocinabatur. Sed eum Deus in longe beatiorem

tiorem locum traducere constituerat, in quo ab omnibus huius vitæ ærumnis respiraret. Mortem igitur iam imminentem alacriter excepit, & fortiter sustinuit: animam suam ei, qui dederat, quemque religiose coluerat ipse, commendans, peccatorum culpam deprecans, misericordiæ Dei fiducia nixus, piis precibus identidem iteratis, leni, placido, & optabili mortis genere, sine mortis dolore, Postrid. Non. Ianuar. anno 1592. paulo post quintam matutinam, in electorali cubiculo Heidelbergæ expirauit, in conspectu & complexu charissimi Nepotis, Illustrissimi Electoris Palatini, Friderici Quarti, & sororis inclytæ viduæ: beatior hoc nomine magnis illis Heroibus & belli Ducibus, Ludouico Borbonio, Casparo Colignio, Galliæ Amiralio, Wilhelmo Principe Auraiaco, & ipso Duce Christophoro fratre, & aliis, qui violenta morte oppressi fuerunt. Sic ex hac fece & colluuione, in illam, quam anhelabat, solam vereque vitam, transiit: iucundissimo triumpho cœlos inuectus, & immortali beatitatis laurea, post tot præclaras victorias summo Brabeuta donatus sempiterna gloria redimitus, & iuxta pios pios Reges, Principes & Patriachas, immo iuxta sanctissimum

Patrem

Patrem collocatus. Reliquit ex vxore E-
lisabetha, Augusti Saxoniæ Electoris fi-
lia, vnicam filiam Dorotheam, quæ po-
patris obitum Illustrissimo Ascaniæ prin-
cipi Iohanni Georgio Anhaltino nupsi
Sepultus est in templi choro ad Sp. S. cu
tali monumento:

CONSTANTER ET SINCER
IOHANNI CASIMIRO
COMITI PALATINO A
RHENUM
DUCI BAVARIÆ
PRO SEPTEMVIRO
QUI SIBI VIXIT NUN
REIPUB. CHRIST. SEMPE
QUAM DOMI MILITIÆ
STRENUE IUVIT ATQU
ORNAVIT. RELIGION
ORTHODOXA. SCHOLIS
BONARVM ARTIUM IN
STAURATIS. GALLIA. B
BELGICA A GRAVISS. P
RICULIS VINDICATA
CURAQ. PERPETVA I
HO

HOC EVIGILAVIT, UT CONCORS PATRIA A VI FRAUDEQ. EXTERNA TUTIOR STABILI QUIETE CUM DIGNITATE FRUERETUR, OMNI DENIQ. OFFICIO PRINCIPIS LAUDATISS. CONSTANTER ET SINCERE PERFUNCTUS. AUTORITATIS SUÆ ET VIRTUTIS SVMMÆ HVMANITATI CONIVNCTÆ TRISTE DESIDERIVM BONIS RELIQVIT OMNIBVS.

FRIDERICVS IV. ELECTOR PATRVO TVTORIQ. DE SE OPTIME MERITO

P.

OBIIT POSTRID. NONAS IANVARII.

CIϽ IϽ XCII.

Casimiro Principe, post Electoralem palatinatum annos nouem feliciter administratum, viuis exempto, pupillus Electoralis hæres Fridericus IV. legitimæ gubernationis ætatem XVIII. annorum nondum plane compleuerat. Deerant enim duo menses. Hinc rursus Ecclesia Palatina nō leuiter periclitabatur, affectante Palatinatus Administrationem propatruo Friderici Richardo Simmerensi Palatino, & minas atroces aduersus Ecclesiam Reformatam spirante. Disceptatum fuit de Administratione Richardina totum biennium, non tamen gladiis, sed calamis. Interim possessione gaudebat, & statum Ecclesiæ Palatinæ integrum seruabat Fridericus Quartus Elector, qui tandem inuestitura ab Imperatore Rudolpho Secundo impetrata, annis octodecim continuatis Palatinatum prosperrime gubernauit.

XVIII. FRIDERICVS IV. Sincerus.

Magni Principes à Palatinis subditis recesserunt: Fridericus Tertius pius Elector; summus Princeps, Ludouicus Elector: Iohannes Casimirus, Electoratus Administrator fortissimus: sed non to-

recef-

recesserunt: reliquerunt enim nepotem & filium; Fridericum IV. Iuuenem quidem Principem, sed fidei virtute veteranum, vt de Valentiniano scribit Beatus Ambrosius: qui aui Friderici Tertii, inuictam in vera pietate patientiam, parentis Illustrissimi Ludouici Electoris religiosam munificentiam; patrui Casimiri comem fortitudinem, iam inde à teneris vnguiculis, imitari decreuit, suæque virtutis & pietatis varia quotidie dedit specimina: dum non cum securitate & præsumptione, verum cum lachrymis & precibus ad DEVM, id volentibus Imperii Statutis, id dudum optante patruo Casimiro, id statuente augusto consilio, & Palatinatus proceribus, ad dignitatem Electoralem anno ætatis 18. accessit.

Vitæ auspicia duxit Ambergæ in Superiore palatinatu, die 5. Martii, anno 1574. ceu locum generosissimi & maximæ spei principis Christophori palatini suppleturus, qui eo ipso anno in acie occubuerat.

Primis virentis æui annis in ipso flore adolescentiæ literas, & Orthodoxam religionem, optimosque mores, à Nobilissimis, Amplissimis, & Clarissimis Viris, Othone Grunradio, Georgio Michaele Lingelshemio, Christoph. Perbran-

do, & Bartholomæo Pitiſco imbibit. Sępe obſeruatum eſt in Hiſtoriarum memoriis, pleroſque omnes Principes, qui ad aliquam virtutis famam & laudem aſpirarunt, ſummis vſos Magiſtris. Raro certe natura in vitium cerea flecti ducit ad vitam integram & religioſam. Plus ſępe poteſt in homine diſciplina, quam ingeniū. Fridericus Quartus vtroque felix, & per ſe ferebatur ad virtutem, & culturæ patientiſſimam paratiſſimamque aurem præbebat. Creuit mox fama de Friderico Palatino, & virtus illius, clareſcens velut flamma emicuit, adeo vt pro eius ſalute & incolumitate exaudirentur piorum omniū gemitus per Germaniam, Galliam, Belgium, Angliam, ipſamque Heſperiam. A pueritia Rectoratu Academia Heidelbergenſis fungens, ea egit, vrſit, conſequutus eſt, & non niſi illis perfectis Magiſtratum deponere voluit, quæ totis viginti ſex annis Academię conſequi non potuerat, vt ſcilicet Legum & Statutorum Academiæ reuiſio inſtitueretur, ſuperuacanea reſecarētur, neceſſaria infererentur, ſumptus ſtudioſæ Iuuentuti in capeſſendis gradibus minuerentur: omnes in officio continerentur: Profeſſione Hiſtorica Academia augeretur: Annales conſcriberentur: omnia denique rite, &

decen-

decenter tum à docentibus, tum à diſcentibus fierent.

Multum omnes Academiæ Lothario Saxoni debent, qui auctore Irnerio Iureconſulto leges bonas & ſcholas inſtaurauit. Multum Friderici Quarti maioribus Academia Heidelbergenſis debet, qui Scholam hanc conſtituerunt & ornarunt. Sereniſſimo vero Electori Friderico Quarto plurimum merito ſe debere profitetur, qui illam quaſi ſeneſcentem & nutantem ſuſtentauit, nonnullorumque maleuolentia deformatam ſplendere fecit, turbatam pacauit, & non Profeſſorum ſolum, verum etiam ſtudioſorum ſummam rationem habuit. Non alius humanior, benignior, nemo familiarior Princeps, ſed ideo tamen, vt illi integrior authoritas conſtaret, quam cuiquam ſuperciliōſo. Et quanquam in literis vltra mediocrem intellectum nō erat progreſſus, homines tamen literatos minime aſpernabatur. In menſa, in cubili, in iocis & ſeriis hi frequentes erant, maxime illi, qui doctrina, & multarum rerum ſcientia cæteris pręſtarent. Hos opibus, ſe gloria augebat. Patruum ſuum laudatiſſimum & fideliſſimum eo ipſo tempore amiſit, quo ex tutela iuxta Bullam Auream, & Imperialem excedens, confir-

mata ætate, corroboratoque non parum iudicio, capax iam Administrationis huiusce sui muneris amplissimi esset. Sic olim apud Romanos pueri ingenui ac Nobiles, prætexta & bulla aurea deposita, exitu anni 17. virilem ætatem ingredientes togam virilem sumere solebant: anno 1593. nuptias Dillenburgæ celebrauit cum Loysa Iuliana, Gulielmi Nassouii, Auraici Principis filia, virgine forma & virtutibus præstante.

In Comitiis Ratisponensibus anni sequentis 1594. feuda Electoralia solenni ritu à Rudolpho Secundo Imperatore impetrauit.

In Palatinatum Superiorem profectus, anno 1596. Neagorenses, & alios motus composuit: Ecclesiæque & Reipublicæ statum correxit.

E veteri pago Manheimio, ad Rheni & Nicri confluuium, ad suam suique populi & patriæ tutelam, nobilem Vrbem à fundamentis exstruere cœpit, anno 1606. eamque vallo, fossa, & muro clusit, portam confluæ vndiquaque piorum exulum ex Belgio multitudini

aperuit:

aperuit: vt auitam libertatem tueretur, & religionem sinceram posteris illibatam conseruaret; vt à meditullio Germaniæ vim omnem exteram auerteret, vereque pro aris & focis necessariæ defensionis, & securitatis ergo nidulos in Palatinatu coagmentaret: vt exules pios, aliunde immerito ceu tempestate quadam eiectos, comiter reciperet, ex pomæriis suis hospitia noua pararet, sedesque petitas afflictis & extorribus offerret ac concederet: vt denique commercia omnis generis publico bono iuuaret, pascua & agros, vineasque suas in plateas & domos, sæpes & ouilia in muros & portas commutaret.

Biennio post lustrationem instituit selectioris exercitus Electoralis Palatinatus, more militari MAVRITIANO Belgico, in amplissimo & latissimo campo, qui vulgo die Lamperter Heyde appellatur.

Causas huius instituti valvis Ecclesiarum & Curiarum per totum Electoralem Palatinatum affigendas curauit. In conuentu Halæ Sueuorum Anno 1610. Principes & Status Evangelicos sancta Vnione copulauit: dumque bellum in Alsatia, & Iuliacensi Ducatu vehementius ardet, ipse podagra & aliis

morbis aliquandiu conflictatus, die 9. Septembris, eiusdem anni 1610. in cœlestem aulam ac beatam patriam emigrauit, ętatis 36. magno sui desiderio omnib. bonis relicto. Neque enim vulgares sunt, quæ in eo luxerunt virtutes: illustris Dei notitia, paternus amor subditorum, eximium iustitiæ studium, in Scholas & Ecclesias munificentia, pro pace & incolumitate Evangelicorum vigilantia, & in dignitate sublimi demissio animi singularis.

Post laudatissimi Principis Friderici IV. Septemviri excessum, noua tempestas nauiculam Ecclesiæ & Reip. Palatinę oppressura videbatur. Cum enim hæres Electoralis Fridericus V. defectum aliqualē legitimæ ætatis adhuc pateretur; iterū & tertia vice Palatinatus ad scopulum tutelæ allisus, in quantum discrimen inciderit, non necesse habeo dicere, ob recentē memoriam. Illustrissimus tamen & cordatissimus Princeps, D. Iohannes Palatinus Bipontinus, frustra id impedire volente Philippo Ludouico, Principe Neoburgico, à viuo adhuc Sereniss. Principe Electore Frid. IV. Testamentarius Tutor & Administrator declaratus, rem & Ecclesiam Palatinam, incredibili prudentia, vigilantia, cura, labore, sudore, periculo,

totum

totum pene quadriennium ſaluam & incolumem ſeruauit. Conſentiente itidem Rudolpho II. Imper. Collegio Electorali adoptatus eſt, & confirmatus in poſſeſſorio, dum aliter vel lege, vel tranſactione res componeretur. Defuncto Rudol. II. Imp. ex cõſtitutione aureę bullę, Vicariatum Imperii in partibus Rheni, Franciæ, & Sueuiæ ſuſtinuit: & Frãcofurti ad Mœnum, anno Chriſti 1612 Romanorũ Regis electioni interfuit, Cæſariq; Matthiæ cũ cæteris Electoribus ſuum ſuffragiũ dedit. Anno ſequenti Heidelberga Bipontiũ conceſſit, antę tempus ſponte ſe abdicans gubernatione Adminiſtratoria, quantum ad Electoralia; rebus Imperii vſque ad completum 18. annum Sereniſſ. Principis Friderici V. Electoralis hæredis, ſibi reſeruatis.

Ex Illuſtriſſima coniuge Loyſa Iuliana; Sereniſſimus Elector Fridericus IV. octo ſuſcepit liberos, quorum hæc ſunt nomina.

I. Loyſa Iuliana, filia primogenita, nata die 16. Iulii, anno 1594. cum qua Illuſtriſſimus Princeps Iohannes, Dux Bipontinus, per illud tempus Electoralis Palatinatus Adminiſtrator, nuptias celebrauit Heidelbergæ, anno Domini 1612. a. d. 3. Maii,

II. Catharina Sophia, nata die 11. Iunii, Anno 1595.

III. Fridericus Elector Palatinus, IterX bOheMIæ.

IV. Elisabetha Carlotta, nata Neagoræ in Superiori Palatinatu, anno 1597. die 7. Novembr. nupta Serenissimo Electori Brandenburgico, Georgio Wilhelmo, anno 1616. die 14. Iulii.

V. Anna Eleonora, nata Heidelbergæ, anno 1598. 26. Decemb. Denata ibidem anno 1606 23. Maii.

VI. Ludouicus Wilhelmus, filiolus infirmus, natus Heidelbergæ, anno 1600. 25. Septembris, & eiusdem mensis die vltimo subitanea morte extinctus.

VII. Mauritius Christianus, natus Heidelbergæ anno 1601. die 8. Septembr. sub ipsam terræmotus horã, terra adhuc velut tremente. Sed magnæ hic spei Princeps immatura morte sublatus est, anno 1605. die 18. Martii, sepultus Heidelbergæ ad Spiritum S.

VIII. Ludouicus Philippus, Illustrissimus Dux Simmerensis, natus Heidelbergæ anno 1602. die 26. Nouemb. pupillus adhuc, Serenissimi Regis Friderici, fratris sui vnice vnici optimi charissimi, fortunæ inuolutus, ab Hispanis omni sua ditione indignè spoliatus fuit, vltra decennium.

Equi-

Equidem eius Celſitudini diuturnam vitam, felicem in patriam reditum, fauſtam ac proſperam gubernationem, ex intimo cordis mei penetrali à Deo Regum Rege, & Domino dominantium, comprecor, voveo, opto!

XIX. FRIDERICVS V. Patiens.

Et generis claritas Sereniſſimi Regis Bohemiæ, & S.R. Imperii Septemviri primarii Friderici Quinti, virtutem illuſtrat, & virtus generis claritatem, quæ multo auguſtior in illuſtri ſtirpe, quam humili & obſcura tribu apparet. Princeps enim hic, præter generis ſummum, & à tritauorum atauis notum ſplendorem, dignitate & potentia inter Teutones non poſtremus, ex Cæſarea & Regia ſtirpe natus Ambergæ, Superioris palatinatus Metropoli, anno 1596. 17. Kal. Septemb. Patre Friderico IV. feliciſſimæ & magnæ memoriæ quondam Electore palatino: Matre Loyſa Iuliana, Illuſtriſſ. & fortiſſ. principis Auraici Gulielmi Naſſouii filia, virtute ſenior, quam ætate, aſſumptus in ampliſſimum fortunæ faſtigium, verſabiles eius motus expertus eſt, qui ludunt mortalitatem, nunc euehentes

quosdam ad sidera, nunc in Cocyti profunda mergentes. Adolescens Sedani in Gallia à fortissimo Heroe Bullioneo Duce; tum etiam domi sub eximiis & fidelissimis Ephoris, ad veri Dei cultum, morũ honestatem, & virtutis omnem elegantiã præclare educatus est: nec vnquam ante eum Palatini, inter tot tantosque principes, aut spei maioris, aut indolis maturionis Electorem habuerunt. Primis pubertatis annis, iam maximis animi dotibus, ingenio & memoria tanto principi conuenientissima, linguarum, Latinę pariter & Gallicæ, tum etiam Historiarum egregia cognitione; sed inprimis vera & religiosa pietate, quæ virtutum omniũ basis & caput, exornatus: post immaturum nobis omnibus, patriæ, Reip. toti luctuosissimum obitũ patris sui Friderici IV. principis nondum satis laudati: ipse primogenitus filius superstes, ac teneros infantiæ, dubios pueritiæ, præcipites adolescentiæ annos supergressus, Electoralis regiminis sceptrum, à laudatissimis Maioribus sibi relictum, plena manu suscepit, lætantib' subditis, acclamantibus vicinis, gratulãtibus sociis: iam ante Sereniss. & potentiss. Magnæ Britanniæ Regi Iacobo, Fidei Defensori inclyto, dignus indicatus, cui vnicam viraginem filiam Regi-

nam

nam D. Elisabetham, posthabito Hispano, desponderet coniugem: quam gener & maritus Fridericus V. Ordini itidem Equestri Aureæ Periscelidis adscit⁹, post feliciter susceptum & exactum iter Britannicum, nuptiasque Londini celebratas, Deo propitio Duce, & Comite, regaliter Heidelbergam deduxit; magno & sincero omnium subditorum, & Procerum Electoratus Palatini applausu. Inde vsque à primo gubernationis suæ tempore, consilia sua & actiones eo direxit, vt sublata omni inter status Imperii diffidentia, pax & concordia in communi patria nostra Germania retineretur & conseruaretur. Operam igitur componendis finitimorum Principum dissensionibus aliquoties dedit. Habenas Palatinas gubernauit prudentissimè, Ecclesiam defendit pientissimè. Academiam fouit & sustinuit clementissimè. Anno 1615. Iudæis Wormatia eiectis, & exorta inde dissensione periculosa inter Senatum & ciues, controuersiam illam sine sanguine composuit, ac perfecit, vt Cæsari Maiestas, Imperio dignitas, & Magistratui Wormatiensi sua auctoritas sarta tecta permaneret. Sub initia etiam statim Anno 1618. suscitatorum in Bohemia motuum, omni studio gliscentes flammas

exstinguere, & fluctus discordiarum sedare conatus est. Et sane si consiliis eius Celsitudinis saluberrimis locus vllus relictus tunc fuisset, omnia illa ab armis infelicibus exorta mala euitari, declinari, & in herba, vt dicitur, opprimi potuissent. Potuit enim causa Bohemica vel amicabili tractatu componi, vel iure legitimo decidi: quod vtrumque Serenissimus Elector Palatinus Fridericus semper expetiit, vt ex multis ipsius contestationibus liquet. Neque sane Austriaca Domus florentissimi Regni Bohemiæ, pulcherrimarumque Prouinciarum iacturam fuisset experta, si vel sacrorum hominum, vel Administrorum Aulicorum, calida illa & audacia consilia, prima specie læta, tractatu dura, euentu tristia, non præualuissent. Immo cum bello iam flagrarent omnia, tranquillandis tamen adhuc motibus ne tum quidem occasio defuit, cum in Imperatoris Ferdinandi II. electione, Anno 1619. Francofurti ad Mœnum, mense Augusto, Legati Bohemici, nimis superbè, si verum dicere fas est, excluderentur. Sed parua hæc scintilla contempta, tantum in Bohemia, & tota Germania excitauit incendium, vt ad illud extinguendum, velut commune, non tantum ex Succia, Anglia, Gallia,

lia, Germania, ſed vniuerſa penè Europa, auxilia confluant. Imperator Ferdinandus, viuo adhuc Cæſare Matthia, Anno 1617. Rex Bohemiæ electus & coronatus inſtinctu & ſuggeſtione ſuorum Ieſuitarum, non regio, ſed hoſtili odio in Bohemos Euangelicos ſæuire cæpit, & cædibus ac rapinis, totum Regnum, Incorporataſque Prouincias, repleuit: Priuilegia omnia, liberam Regis electionem confirmantia, euertere voluit; in Religionis negotio, & literarum Maieſtaticarum ſanctione, ſecuritatem nullam præſtare cogitauit: per pacta Hiſpanica, Bohemiæ Regno non partem aliquam abſtulit, ſed integrum Regnum, cum adiunctis Prouinciis, lineæ Hiſpanicæ, ſua ſuorumque fratrum decedente omnino, hæreditariè tradidit. Ob quæ non contemptior omnibus Bohemis, quam inuiſior fuit. Itaque cum Bohemorum legati Francofurti etiam ludibrio habiti Pragam reuertiſſent, Status Regni Bohemiæ, & Incorporatarum Prouinciarum, odium Regis ſui Ferdinandi in vindictæ occaſionem vertentes, veluti ceruicibus ſuis iugo ſeruitutis excuſſo, alium ſibi Regem circumſpicere cæperunt. Itaque cum pars Saxoniæ Electorem, pars Gabrielem Bethlen, Tranſſyluaniæ Principem,

pem, maxima vero pars Fridericum ex Electoratu Palatino arcessendum censerent: omnes tandem in Serenissimum Electorem Palatinum Fridericum V. consensere, instructum præter domesticas vires, multorum Regum & Principum societate, affinitate & consanguinitate. Exauctorato igitur & deposito Ferdinando Imp. Serenissimus Elector Palatinus Fridericus V. liberrimis Procerum suffragiis, legitimo modo, moreque maiorum, Rex Bohemiæ, ipso natali suo, die XVI. Augusti, electus, & ardentissimis postulationibus expugnatus, Diadema Bohemicum Pragæ, vna cum Serenissima coniuge, Regina Elisabetha, Anno 1619. solenniter accepit, & coronatus est: quarta Nouembris die.

Cæsar à Bohemis se exauctoratum & repudiatum ægerrimè ferens, & vindictam parans, iubet Regem Fridericum Regno Bohemiæ, & Incorporatis Prouinciis excedere; si aliter fecerit, eum se pro hoste habiturum. Rex vero Fridericus se in oblata absque vi & viribus apprehensa, sed vacante Regni possessione, tueri & defendere voluit: publico etiam scripto toti orbi protestatus, solenni ritu modoque vocato in testem Deo, se nunquam ambitione correptum, electionem pren-

prensasse, aut expetiisse: sed diuina quadam virgula, contra spem, vota, & opinionem, concordique Statuum Regni & Incorporatarum Prouinciarum calculo fuisse ad sceptrum Bohemicum vocatum: nec electionem illam clam habuisse, sed suis Coelectoribus, & aliis, missis Legatis & literis, patefecisse: nihilque se aliud spectasse, quam vt Regnum Bohemiæ à maiori exitio, quod imminebat, assereret, & Imperio Romano, à quo illud per Hispanorum ambitum auelli timeret, vindicaret & conseruaret. Cum vterque certis titulis & fundamentis ius suum fundaret, exorta in Bohemia grauissima tempestatis procella, inter duos Nobilissimos & Florentissimos Principes, Ferdinandum Austriacum, & Fridericum Palatinum, bellum summis vtrimque viribus fuit: cum hic pro recuperando Regno Bohemiæ, in quo ius hæreditarium prætenderat: ille non solum pro illibata Bohemorum libertate, sed etiam pro salute totius Germaniæ certaret. Victus tamen prælio Pragensi, Rex Fridericus, magno animo fortunam aduersam tulit; magisque publicam, quam priuatam fortunam luxit. Vt vero se ad meliora Bohemiæ, & Archipalatinatus tempora reseruaret, cum Serenissima coniuge

Eli-

Eliſabetha, & liberis, per Sileſiam, & Marchiam Brandenburgicam, ad Batauos confugit, à quibus honorificè ſuſceptus, ipſum decennium, in ſumma dignatione Regis Bohemiæ vixit. Cæſar interea non tantum Bohemos, ſaucios ex illa infelici Pragenſi congreſſione; ſed & paulò poſt Morauos, Sileſios, Luſatos, integer ipſe viribus, facilè ſuperauit. Victis enim aduerſus paulò ante victores, nec animus, nec vires amplius pares fuere.

Summoto Rege Friderico, Cæſar Ferdinandus, ſecundam fortunam imbecillo animo ferens, nec contentus recuperatione Bohemiæ, quam amiſerat, materiam quietis, facta pace arripere noluit: ſed vltrò etiam Palatinatui Electorali, & aliis Principibus Euangelicis in Germania bellum inferre ac velut in viſcera ſua arma conuertere, geſtiebat. A Liga enim Pontificia Synodi Tridentinæ inſtabat executio, peſtilentiſſimæ Loioliticæ ſectæ conſiliis inuenta. Hoc fine bellum apud Bohemos tractum, callidiſſimè geſtum, vnicè gentis Bohemicæ excidium optatum & quæſitum. Quibus deletis, toti Germanico Imperio impendebat clades, & triſtis ſeruitus.

Cum itaque atrox in Imperio diſſidiorum

rum

rum orta tempestas, orbem concuteret vniuersum, Imperii Romani Capitibus præcipuis, Ferdinando Cæsare, & Rege Friderico Electore Palatino, inter se dissentientibus, ruptisque pacis vinculis, fulmen hoc etiam terras Palatinas afflauit, & apprehendit: terras, vbi simplicissima pietas, vbi optima studia, vbi Iustitia sanctissima deuotione colebantur: terras, vbi exules propter veram Religionem ex auitis sedibus fugati, & Patriam, & Religionem sibi redditam gaudebant: Terras, vbi Fides & Candor commerciis humanis securitatem summam muniebant: vbi viri Illustres, Viri Docti, Viri Prudentes, numero densissimo, vel crescebant, vel inserebantur, vbi fertilitas immensa facilè longinqua propinqua superabat omnia: vbi vinum, vbi fruges, vbi flumina, montes, syluæ, ignobilitatem faciebant aliis Prouinciis domi nobilissimis: vbi denique longa serie Principes potētissimos, fortissimos, optimos, Regia Palatinorum stirps educabat. Sed quod hæc omnia non sunt, vt fuerunt, nulla maior causa est, quam quod ita fuerunt. Nihil enim intutius est, quam quod à pluribus laudatur. Bellum Bohemicum non tantum à Cæsare ad regni illius recuperationem continuandum

dum, ſed nouum etiam ad Palatinatum Bauaro acquirendum incipiendum, & totum Romanum Imperium perturbandum fuit, vt promiſſionibus Monacenſibus de translatione Electoratus Palatini in Bauarum ſatisfieret, ſimul vt extincta Religione Euangelica plantaretur in Palatinatu Religio Papalis; & tandem, vt hac ratione Imperium Romanum Domui Hiſpano-Auſtriacæ, ad ſimilitudinem Regni Bohemiæ, fieret hæreditarium. Cum talia conſilia fuerint inita, dubitari non potuit, ex iis atrox & diuturnum bellum in Germania exoriturum, & vel ad poſteros etiam perpetuaturum eſſe: partim quod Euangelici Electores, ſtatuſque Imperii, translationem illam Electoratus, metu perieuloſiſſimæ conſequentiæ, (nam cuiuis contingere poteſt, quod cuiquam contingit) nunquam æquo animo laturi: partim quod Sereniſſimi Reges Magnæ Britanniæ, Daniæ, Sueciæ, aliique vetuſtiſſimæ Palatinorum familiæ cognati Principes minimè permiſſuri eſſent, tam indignè ſpoliari antiquiſſimo Patrimonio Sereniſſimum Electorem Palatinum, præcipuam Imperii Romani columnam, & tot innocentes eius liberos: Fratrem etiam Germanum, Illuſtriſſimum & Celſiſſimum Principem

cipem

cipem Ludouicum Philippum, iniustissimè suo quoque Ducatu hæreditario exutum, & cæteros Agnatos ferè in eodem versari periculo. Sed tentanda belli Fortuna fuit, reiectis eiusmodi difficultatibus omnibus. Anno itaque 1620. mense Augusto, atrox & crudele bellum in meditullio Germaniæ cæptum, introductus in Palatinatum ad Rhenum Marchio Ambrosius Spinola, cum externo & valido Burgundionum & Hispanorum milite, homo Italus, inaudito exemplo, in caput Germani Electoris Palatini, Commissarius Cæsareus constitutus. Electoralem Palatinatum tunc temporis Principum Henoticorum copiæ non minus validæ, Duce Ioachimo Ernesto, Marchione Onolsbacensi, defensionis titulo, paulò ante ingressæ, castris ad Oppenheimium, & Ingelhemum vallem locatis, tenebant. Verum enimuero hæ, aduentante hoste, seu consilio, seu metu composito, ne ille Wormatiam interciperet, castris inde motis, eandem sibi præoccupandam duxerunt. Sic Hannibal Hispanus, patefacta sibi porta, Rheno ad Moguntiam transmisso, primaria eius tractus municipia & Præfecturas, primo Crucenacum, mox Alzeam, Oppenheimium, Bacharacum, Cubam, & vniuer-

niuerſam illam Rheni ac Moſellæ oram lectiſſimam, milite præſidiario vbique exauctorato, cum munitionibus, in conſpectu noſtrorum Confœderatorum, in poteſtatem ſuam redegit: neque pinguiſſimus exercitus, qui tunc aduentantibus Hiſpanis obiacebat; quicquam contra conatus eſt: veluti ad epulas tantum, non ad prælium veniſſet. Hinc Panicus terror Palatinatum, ipſam vſque Heidelbergam repente inceſſit, qui Academiam Heidelbergenſem primo diſſipare cæpit. Neſciebamus illo tempore, quibus conſiliis res gereretur. Omnia ſuſpecta erant proditionis. Eaque de cauſſa ciues, Profeſſores, & Studioſi, quibus aut plus periculi, aut minus animi, in finitimas ditiones, Vrbeſque receſſerunt. Nullus ibat dies, quin ex partibus vltra Rhenanis infauſtus rumor aures verberaret, vel de hoſtium ſucceſſibus, vel de ſociorum Syncretiſmis: quamuis non hi magis, quam illi, rapinis & flammis parcerent: vt vtri grauiores patriæ, magiſque metuendi eſſent, in ambiguo haberetur. Tunc & duo opulentiſſimi iuxta VVormatiam vici, Weſthouium & Oſthouium direpti, flammiſque abſumpti; & quidem à ſociis, vt Wormatiæ ſecuri ab hoſte eſſent.

Cum

Cum omnia in Palatinatu in peius ruerent, & socii Hispanorum conatibus conniuerent, Illustrissimus Princeps Henricus Fridericus Nassouius, qui auxiliares manus Palatinis adduxerat, separatum ab Vnitorum Principum copiis exercitum suum, sub finem Nouembris, in Belgium rursus reduxit, Mœno fluuio, eodem quo anteà loco, inter Hanouiam & Francofurtum, superato.

Post cladem Pragensem, Ferdinandus Cæsar, haud mitior factus, Fridericum Electorem Palatinum, S. R. Imperii primarium, ex antiquissima & Illustrissima Principum Germanorum prosapia oriundum, omnibus in Europa Regibus & Principibus sanguine, affinitate, & fœdere iunctum, Imperii defuncto Imperatore prouisorem, Cæsaris ex antiqua consuetudine & lege Iudicem, opibus, potentia, prudentia, præclaris in Orbem Christianum meritis, authoritate, dignitate, inclytum & conspicuum: ipse Imperator, in propria caussa Iudex & Testis, non citatum, inauditum, indefensum, & absentem, mense Ianuario, Anni 1621. capitis damnauit, banni fulmine percussit, pace & fide Imperii exclusit, reum læsæ Maiestatis & perduellionis declarauit, bonis & honoribus per sen-

ten-

tentiam priuauit; eius sobolem innocentem & tenellam omni spe bonorum & honorum exuit, eiusque vitam, in qua tot millia innocentium inclusa, omnibus impunè offendendam permisit; denique amicos, socios, & subditos, si ei adhæreant, pœna mortis & proscriptionis reos fecit. Executio Archiduci Alberto in Inferiori, Maximiliano Bauariæ Duci in Superiori Palatinatu demandata fuit. Vniti vero Principes, ac Status, siue timore adducti, siue despecta Fortuna afflicti Regis & Electoris Friderici, (difficiles enim plerisque videntur calamitatum societates) maiori Hispanorum compendio, pactis tandem Moguntiæ, mense Aprili, cum Marchione Spinola, nefastis induciis, bellum deserendum in Palatinatu, & à fide Vnionis recedendum statuerunt: vt fit. Quo se Fortuna, eodem etiam fauor hominum inclinat. Quis enim in aduersis beneficiorum seruat memoriam? aut quis vllam calamitosis deberi putat gratiam? aut quando Fortuna non mutat fidem?

Copiis Confœderatorum dimissis, Palatinatum interea desertum, ne Hispanorum libidini omnia paterent, Generalis Dux Horatius Veerius Anglus, & Nobilis Eques Palatinus Michael Obentraudius,

dius, cum exiguo Anglorum, Palatinorum, & Belgarum milite, defendendum susceperant. Spinola maiorem copiarum suarum partem, relicto post se cum alia exercitus parte, Ferdinando Consaluo de Corduba, Legato Hispano, in Belgium contra Ordines fœderatos reduxit. Hinc cum ex aula Cæsarea semestris induciarum prorogatio, spesque plenæ pacis conciliandæ vulgò affulgeret, repentè res Palatinæ grauius quam vnquam laborare cœperunt: & hostis Hispanus auidè complexus est, quidquid potuit, antequam Maximilianus Bauarus è Boiis, Leopoldus, Treboccorum Antistes ex Alsaticis aduolarent, & fieret, quod Græcorum prouerbio fertur, Communis Mercurius. Sic nimirum spe certæ pacis, & restitutionis Palatinatus in integrum, Vniti Principes diuellendi, & ad arma ponenda persuadendi fuerunt. Sed Liga Pontificia suum in hodiernum diem retinuit exercitum, sub Bauari ductu, vt Palatinatu oppresso, alii etiam Status Euangelici in ordinem redigerentur. Magna quidem Baroni Digbyo Anglo Viennæ spes facta pacis & induciarum, facta eadem aliis quoque Regibus & Principibus, facta inprimis Henoticis Euangelicis, & hac spe illi persuasi, vt armis

R posi-

positis, Sereniſſimum Regem & Electorem Fridericum, ad pacem oblatam amplectendam ſeriò adhortarentur, & miſſa ſimul ad aulam Cæſaris inſigni Legatione, pacis negotium ſummo ſtudio vrgerent. Fecerunt idem non minori cura & labore Sereniſſimi Reges Magnæ Britanniæ, & Daniæ, ſed ſiniſtro euentu, vt exitus docuit. Rex autem Fridericus, Elector Palatinus, cunctas honeſtas æquaſq; pacis conditiones ſe accepturum multoties promiſerat, atque apud illum dictorum Regum ac Principum auctoritas plurimum poterat. Sed illo ſimulatæ pacis exquiſitiſſimo artificio interim hoc obtentum, vt ſecuritate inſtillata, interpoſitoribus, Palatinatus occupatio eo facilius procederet; vt Vniti dimiſſo exercitu non ita cito arma poſſent reſumere: vt Angliæ Daniæque Reges auxilia promiſſa non amplius iudicarent eſſe neceſſaria: vt Hungari, Sileſii, alii perſuaſi, factam iam cum Palatino per illius reſignationem tranſactionem, ſine mora & difficultate redirent ad obſequium: vt Marchio Iagerndorffius tandem & ipſe ſuccumberet: vt Tabor, aliaque Bohemiæ loca reliqua ſine labore recuperari poſſent. Sunt multæ aliæ vtilitates, quæ ex iſta pacis ſimulatione ad Confœderatos in Re-

in Regis Friderici, Electoris Palatini oppressione maturanda redundarunt.

Spirensis Episcopatus in meditullio Palatinatus Inferioris comprehensus est, redituum suorum maiorem partem in ipso Palatinatu à subditis Electoralib. habet, ipse Episcopatus in hæreditaria tutela & protectione Palatinorum Principum ab antiquo, (qua tamen se Episcopi nuper de facto exemerunt) Episcopi ipsi Capellani Electorum, quidam etiam Cãcellarii Heidelbergenses fuerunt: Elector Palatinus in locis & pagis Spirensibus multos homines proprios & regios, vt vocant, multa alia Iura superioritatis habet: nihilominus cum Generalis Anglicus Horatius Veerius pro militib. suis tantum hospitia & annonam in vno alteroue pago Spirensi petiisset, rustici autem Veerianos vi & armis excludere conati nonnihil mulctati fuissent, statim caussa ruptarum induciarum ab Hispanis illi casui adscripta fuit. Sic etiam, cum Moguntinenses subditi ex vicinitate aliquid incommodi sensissent, statim querelæ per totum Imperium dispersæ sunt, Neutralem Principem hostiliter fuisse habitum. Ligistæ Electorem sæcularem Imperii primarium de omni statu suo vi & armis deiiciunt, auito patrimonio exu-

unt, cum exercitu suo hostiliter eius te-
ras occupant, deuastant, cunctorum Hæ-
reticorum (sic Euangelicos sine discrim-
ne appellant) internecionem spirant, &
promouent. Interim Neutrales esse sat-
gerunt: Bohemicæ aut Palatinæ causæ
speciem se nunquam immiscentes. S-
iustus est Dominus, à tergo vltor: i-
iam incēdii, cuius authores & faces fu-
flammam in sua etiam Domo sentiun-
quæ, nisi restituto in integrum *Palatin*
Electoratu, suo legitimo & naturali D-
mino, nunquam extingui posse, cunct-
visum.

Et erat hic quidem titulus ruptaru-
induciarum: re autem vera hostes ex pr-
da modicæ partis *Palatinatus*, quantæ
pes vniuersi essent, animo prospiciente
bellum toti Electorali Palatinatui infe-
re statuerunt. Hinc velut conspiratio-
quadam ad opprimendum Regem Frid-
ricum, Electorem *Palatinum*, ex diuers-
locis confluebant. Hispani, prædæ cup-
ditate & Episcopi Spirensis instigatu, a-
cem Steinam, munitissimam, quarto i-
fra Heidelbergam lapide, in ripa citeri-
re ad Rhenum sitam, astu an proditior
occuparunt, ibique nouo Rheni pont
constructo, sedem belli contra Heidel-
bergenses posuerunt. Hac re felicite
pro

proueniente, vniuersum illum tractum amœnissimum Stratæ montanæ, aut Viæ montium, vulgò die Bergstrassen / rapinis atq; incendiis infestum reddiderunt, copiolas nostras, nihil minus quam hostile metuẽtes, improuisi in patenti campo ad Birstadium dissiparunt, breuique temporis spacio sine sanguine oppida omnia, Benshemium, Heppenhemium, Weinhemiũ (olim Winenheim, & Windoheim, & Windenheim dictum, cui impositum castellum nomen retinet, Windeck /) Starckenburgensem arcem, cum Castro nouo, Principum Palatinorum ad venationes voluptuario, penè ad portas vsque Heidelbergenses suę potestatis fecerunt. Ibi tum Panico terrore omnes in Vrbe consternari, Collegia Docentium & Discentium solui: Professorum & Ciuium præcipuorum plerique ad tuta loca se recipere: Brettam inprimis, Palatinatus oppidum, in confinio Ducatus Wurtembergici situm, Philippi Melanchthonis ortu, & fide in Philippum Electorem Palatinum, nobile.

Cœperant tunc etiam Heidelbergenses de Vrbe munienda seriò, vt apparebat, cogitare. Itaq; & impositus præsidiarius miles, & mœnia nouæ Ciuitatis aliquot annos continuata tunc demum absoluta

fuerunt. Cæptus etiam superiorib. mensibus nouus agger ingentis molis, cum fossa octoginta pedes lata, alta viginti, portæ Spirensi obtensus, inde à turricula radici occiduæ montis caprini imposita, à minis Cæsareis, Trutʒ Käyser vulgò nũcupata, ad profluentem Nicrum vsque, maiore quam hacten⁹ studio ac sumptu, quo nec Academiæ parcitum fuit, vrgeri: quæ tamen molitio, Avo meo Celeberrimæ memoriæ D. Dauidi Pareo, parum dextri ominis tunc quidem visa fuit: id quod hocce suo Prognostico haud dissimulauit: cuius presaga veritas incolis infesta primum, ipso labente postea decennio diuina cęlitus operante gratia accidit faustissima.

Vrbs vestra quod nouos molitur aggeres,
Sinonis arte factum nonne cernitis?
Ah sinite! & sero nocituris sistite captis,
Condere nunc muros frustra, & confidere fossis,
Intus vbi languent animi, dextraque remissa,
Consiliumque domi desit, vel Martia virtus,
Mox opere in medio praceps fama attrahet hostem,
Excludet Dominum, cui, proh dolor! inclyta quondam
Heidelberga fuit. Vah cui muniuimus Vrbem?

Vna

Vna salus victis, nullam sperare salutem
Ex armis; toto nonne infelicia bello
Ludunt arma armis? Sinonibus omnia plena?
Boiariumque Oriens prona spe numen adorant.
State tamen: & Domini quid possit, cernite, dextra,
Sola Palatinam quæ vobis restituet rem:
Tertia prægnantes quando æstas colliget vuas.

Interea temporis Mansfeldius Comes, Serenissimi Regis Friderici Commissarius, in superiori Palatinatu ad Weidhausium castra metatus est: habitis semel atque iterum cum Bauaris velitationibus. Maximilianus vero Bauariæ Dux, cum ex Amberga Mansfeldium commeatus suos accipere audiuisset, vt transitum ipsi præcluderet, Monasteria duo opulenta admodum, Vallersbacense & Reichenbacense intercepit: Chamiumque obsedit: ac potestatis suæ fecit. Occupato hoc primario oppido, vlterius progressus, Neoburgum, Waldmunchium, Bleisteinium, Grafenverdam, & oppida alia inuasit. Tum etiam per Legatum suum, cum literis fiduciariis, sua manu subscriptis, Regimini, vt appellant, in Palatinatu superiori pollicitus est, si se Prouinciamque dederent, cuncta se tam in Politi-

cis, quam Ecclesiasticis, priori statu, omnesque sub Iuramento Electori, naturali Domino, antehac præstito, relictum esse. His aliisque pollicitationibus deditionem superioris Palatinatus obtinuit, quæ etiam sub illa conditione facta est. Sed nihil minus, quàm quod promissum, præstitum fuit: sub prætextu, fines mandati Legatum excessisse. Ita Iesuitæ in ipsam primariam Vrbem Ambergam introducti, & idololatricæ Missæ impia spectacula publicè exhibita, subditis arma omnibus locis adempta; iuramenta contra conscientiam, in speciem, in verba Cæsaris, sed reuera in vtilitatem Bauari, ipsis extorta. Etsi vero Maximilianus Bauariæ Dux, ex fœdere Monacensi cum Cæsare pacto, Inuestituram Palatinatus habuit, vt apparet ex Cæsaris ad Hyacinthum Monachum interceptis literis, nihilominus tamen res tota semper tecta & studiosissimè occultata fuit, varii colores infausti & exitiosi belli quæsiti, inprimis ac si tantum propter Mansfeldiũ Comitem expeditio in superiorem Palatinatum suscepta, quod & Cæsaris Bauarique Epistolæ præ se ferunt, & scripto prolixo in eum finem edito, & Consiliariis Ambergensibus, Ordinibusque illius Prouinciæ transmisso, Bauarus cum exercitu

ercitu propinquans conteſtatus: cum tamen Mansfeldius Comes, vt prætextum illum adimeret, ſuum militem ex illis locis omninò in inferiorem Palatinatum deduxiſſet.

Mansfeldium Comitem mox cum copiis ſuis inſecutus Tillius, Bauarici exercitus Dux Generalis, in Inferiori Palatinatu, petulantia militari, vel certè eius metu, loca compleuit omnia. Bauar⁹ qui antea hoc egerat, vt quod maximè cuperet, aliis non innoteſceret: iam non occultè bellum, ſed palam etiam in Palatinatu, nec per diſſimulationem, ſed aperta profeſſione parauit. More enim ingenii humani, quo plura habent, eo ampliora cupientes, non contentus ſuperiori Palatinatu, quem veluti tempeſtas quædam occupauerat: Inferioris etiam, & totius Electoratus Imperium ſpe improba deuorauit: velut alter Antiochus Hierax, qui non hominis, ſed accipitris ritu in alienis eripiendis vitam ſectabatur.

Iiſdem diebus, circumſtrepente vndique belli formidine, Heidelberga iterum Panico terrore penè tota diffugit. Hoſtis Hiſpanus, Bauarici militis acceſſione roboratus, Ladenburgum primo infra eam ad Nicrũ lapide occupauit, & ponte trans flumen excitato, ferroq; & flammis tranſ-

amnana planitie diuastata, Heidelbergæ per feciales deditionem aliquoties postulauit, qua non succedente, mox Rheno iterum transmisso, in Neostadianam Præfecturam impressionem fecit, Lamshemum, Wachenhemum, Ogershemum, oppida Francothaliæ vicina, in potestatẽ suam redegit. Inde cum Neostadium petitur[a] videretur, copiarum parte per fauces montium traducta, repente Lutream Cæsaream, Illust. Principis Ludouici Palatini ciuitatem primariã, æuo non ignobilem, lociq; natura & opere munitam, hactenus quidem præsidiario milite diu vexatam, tunc vero penè vacuam, atque neglectã, cum vicinis oppidis Otterburgo & Nansteinio, deditione primum nomine Hisp. Regis, postea Cæsaris, postulata, nullo repugnante, accepit. Quo elatus successu, Hispanor. Dux supremus, Ferdinandus Consaluus, Princeps Cordubensis, itinere ocius reflexo, Francothalium totis viribus obsidione cingere cæpit, 24. Sept. huius An. 1621. Id oppidum cum prius non nisi cænobium Monachorum, & Monialiũ fuisset, auspiciis Friderici III. Pii Elect. Palatini, ab exulibus Flandris, Hollandis, Brabantis, Gallo-Belgis, & aliis, Ducis Albani & Hispanorum tyrannide, ob Religionem Euangeli-

gelicã, patria pulsis, fundari & condi cæptum, intra quinquaginta annorum spatium, ciuium virtute & industria, in tantam incolarum frequentiã, mercimoniorum celebritatem, & opulentiam, munitionumq; amplitudinẽ & firmitatem excreuit, vt vicinis ciuitatib. intra quas situ͂ est, Wormaciæ & Spiræ nihil ferè cõcesserit: quoad res Palatinæ in tranquillo forent. Id (inquã) oppidu͂ Hispani, hacten⁹ desertoru͂, & nuper Lutrensium exemplo, portas patentes illico daturu͂ ratus, mox in primo accessu spe deuorauerant. Veru͂ opinione falsi, instituta, & dies aliquam multos continuata verberatione, cum nihil proficerent, atq; irritis aliquot oppugnationib. non sine multo suoru͂ sanguine repellerẽtur, demum feciali bis misso, deditionem non tam verbis postularunt, quam pollicitis orarunt frustra. Obsessi n. cum Hispano, capitali hoste suo, sibi rem esse intelligentes, tanta fortitudine & alacritate hostiles impetus dies noctesque repulerunt, viris iuxta & mulieribus, puerisq;, cum præsidiariis ad defensionẽ imperterritis, vt hostis Hispanus seu desperata expugnatione, seu metu Mansf. Comitis, ex Bav. Palatinatu cum copiis tunc aduẽtantis, obsidionem, quam 24. Sept. cæpe- rat, Idib. Octob. trepidus soluere coactus fuerit.

Soluta obsidione Francothalẽsi, Mansfeldius Comes, Veerio quidem, Generali Anglico Manhemium: Meruio & reliquis Heidelbergam dimissis, ipse in ditionem Spirensis Episcopi concessit, vt prædam & pecuniam aliquam extorqueret. Interea Bauari, Ductore Tillio, Bensheimium, Heppenhemium, Weinhemiũ, Ladenburgum, locaque montana alia, à Megganio & Obentraudio Ducibus recuperata, denuò interceperunt. Inde cum Tillius deditionem Vrbis Heidelbergæ per feciales frustra postulasset, in montano illo tractu hærens, loca omnia ita vastauit, vt pauciores incolæ in ipsis amplius, propter summam rerum omnium penuriam, reperirentur. Mansfeldius Comes, vt par pari redderet, omnia cis Rhenum oppida, ad Spirensem Episcopatum pertinentia, rapinis & incendiis exhausit: Bruchsalensem præcipuè ciuitatem occupatam ingenti pecunię summa mulctauit. Inde 13. Novemb. die, facto per pontem Manheimensem itinere, loca trans Rhenum alia itidem infestauit, & Deidesheimium oppidum sex tormentis quassatum occupauit, vbi prædam non exiguam reperit, Lavvenburgensi Saxoniæ Principe in præsidio ibi relicto. Progressus inde, Kirchvveilensem ar-

cem, & oppidum deditione intercepit, præsidiariis cum præfecto omnibus ad partes eius concedentibus. Lauterburgensi postmodum arce, & oppido potitus, suppellectilem, quam incolis fuga dilapsis inuenerat, militum libidini permisit, castra ibi metatus, peditum insuper sex millia, & sedecim equitum turmas conscribi curauit.

Post Mansfeldii discessum, Hispani 21. Nouembris Deidesheimium oppidum recuperarunt; inde egressi, Haselochium incendio vastarunt, incolis maximam partem trucidatis. Die sequenti 22. Nouembris Hispanorum Dux Cordubensis per fecialem oppidum Neostadiũ (vbi tunc in Illustri Gymnasio Casimiriano studiorum gratia versabar,) dedi postulauit. Cum totum quatriduum quasi in faucibus Hispanorum hæsissent oppidani, præsidiis omnibus destituti, Mansfeldius Comes de repentina hostium impetu certior factus, subito Lauterburgo vindex aduolat, die 26. Nouembris, & cum Illustri suo Comitatu in publica Vrbis Cellaria pernoctat. Postridie circa horam octauam, Hispanis in campo Musbacensi obuiam appropinquat; vbi post aliquot velitationes equitum varia Hispanos serio aggrediendi

impedimenta ſtatim deprehendit. Solum enim ob continuas pluuias ita emollitum ac profundum erat, vt nulla veſtigia ſiſtere liceret; & Hiſpani inſuper in montanis viretis deliteſcentes, ac ſibi metuentes, in conſpectum Mansfeldicorum cominus prodire noluerunt. Ita factum, vt Illuſtris Comes Mansfeldius cum vniuerſo exercitu Palatino in Germershemianum tractum ſecedere, & alias hoſtem inuadendi magis opportunas occaſiones alio tempore captare fuerit coactus. Hoc Mansfeldii diſceſſu cognito, Cordubenſis arbitratus, commodam ſibi relictam occaſionem Vrbis Neoſtadii potiundæ, iterum tentat, quod poteſt; atque altera vice per tubicinem oppidum ſibi dedi poſtulat, ſed oretenus tantum. A noſtris vero nihil impetrat: qui per angarum ipſa intempeſtate nocte eadem certum faciunt Comitem Mansfeldium, adhuc dum in vicino agro Germershemiano hærentem: à quo mox certiſſimam auxilii ſpem accipiunt, modo ne ſegneſcant animis ac viribus. Atque ea fini tria ſigna ſub quatuorquinque Capitaneis in Vrbem locat, adiunctis ac ſuppeditatis neceſſariis munitionibus; quibus antea deſtituebamur. Hic trepidare hoſtis vicinus, nec tamen à propo-

fito suo pro solemni sua versutia desistere. Ecce enim, vltima Nouembris die, sub crepusculum ferme, sub horam quartam alius aduentat tubicem, (patria Bohemus, ex Vrbe Pisseck) ad eam portam, qua ascenditur ad Hartam. Interrogatus desuper de portæ fenestra, quid sibi vellet? litteras infit se habere ab Cæsareo Cõmissario Consaluo de Corduba, ad Vrbis Senatum & Coss. eoque petit, se intromitti. Intromissus literas tradidit Vrbis Præfectis minarum hostilium plenissimas. Protinus igitur Senatusconsultum factum, de tantisper retinendo tubicine, donec maturior deliberatio susciperetur in causa tam ardua. Nocte intempesta, antequam fecialis dimitteretur, res omnis nunciata Mansfeldio: qui serio rursum omnia maturrima subsidia pollicetur per tabellarios duos, quibus litteras vnius eiusdemque argumenti tradidit. Ex iis vnus ab hoste interceptus, alter vero feliciter Neostadium appulit. Dehinc ad obsidionis futuræ defensionem omnis necessaria præparatio instituta: militibus stationes certæ assignatæ. Dum ea die cuctis trepidantibus hostis exspectatur, & simul metuitur vrbis exitiũ, ecce Deus cor inimici aliorsum inclinat, & à nobis auertit. Is n. denuo certior factus de Mansfeldicis subsidiis,

ſidiis, & prætereà à Bauaro, vti aiebant, ocius ocius auocatus, caſtra ſua deſeruit, & fugitiuo pede retroceſſit, vaſtatis miſerrime pagis vicinis. Sic Neoſtadium diuinitus, tunc ſeruatum, non minus profecto memorabili diuinæ prouidentiæ exemplo, quam olim Dauid è manu Saulis eum perſequentis; ſiniſtro autem de Philiſtæorum irruptione nuncio reuocati, ſeruatus legitur, libro primo Samuelis.

Repulſo hoſte, Mansfeldius Comes, à Sereniſſimo Rege Bohemiæ deſignatus Legatus, impenſas belli Palatini alio bello refecturus, more negotiantium, impetum omnem in Epiſcopatum Spirenſem conuertit, eumque vniuerſum ex vtraque Rheni parte in poteſtatem redegit: milite in ſubditorum res direptionibus, vaſtationibus, & incendiis mirum quantum graſſante. Direptum quoque Deideshemium oppidum, vbi præter opimam prędam ingens commeatus vini frumentiq; repertus, atque Neoſtadium & Manhemium traductus, ciuibus in fidem Manſfeldii ſacramento adactis. Inde in Alſatiam progreſſus, Haganoam ciuitatem obſidione cinctam deditione cepit, ciuitates Epiſcopatus Argentinenſis, quantum potuit, afflixit, Tabernas vero Alſa-

ticas fruſtra oppugnauit, interpoſitione Ducis Lotharingiæ deceptus. Obentraudius itidem Eques Palatinus, virtutis experimẽtis omni nobilitate clarior, in Briſgoiam excurrens, ad Briſacum vſque & Enſishemium omnia diripuit. Pro Alſatia ab incurſibus Mansfeldii vlterioribus defendenda, multæ ad ea loca copiæ à Leopoldo Auſtriaco, Argentinenſi Epiſcopo, aduenerunt.

Poſt deformatam rapinis & incendiis Wanſenauiam, Mansfeldius Comes ſub initium anni 1622. itinere cum exercitu in Palatinatum reflexo, caſtrum Spirenſe Magdeburgum munitiſſimum, poſt aliquantam obſidionem, præſidiariis in ſuã fidem adactis, 4. Aprilis occupauit: militeſque ſuos ditiſſima illatorum ex locis plurimis bonorum præda exhilarauit. Quoniam vero ſiniſtra multorum iudicia de his auſis non ignorabat, vt facti inuidiam declinaret, publica Apologia edita, vtrumque Epiſcopatum iure tum repreſſalium, tum belli, à ſe infeſtatum demonſtrauit: quoniam Spirenſis intra præcipuos belli huius incentores, quaſi Dauus hactenus in hac fabula Palatina ſaltauerit: alter vero Leopoldus Auſtriacus, iuratus Palatini hoſtis, Hiſpanos equitatu & peditatu contra Palatinatum adiuuerit.

uerit. Interea præſidiarii Neoſtadienſes, Duce Limpachio, Nobili Palatino, Lutram ciuitatem (Cæſaream olim dictam, Keyſers Lautern/à Friderico Primo Barbaroſſa Imper. conditore regalis ibi caſtri,) excurrentes, aliqui in ſuburbium per conſcios recepti, ſed proditione patefacta iterum eiecti ſunt: conſciis quibuſdam laqueo ſuffocatis. Origo oppidi illius pōt eſſe antiquior, quod amœnitas & opportunitas loci facile credibile reddunt. Reperitur quidē iam tū in diuiſione filiorū Lud. Pii Imp. an. 870. in portione Ludouici Regis inter alia etiam Lutera; quæ mentio non alteri loco melius cōuenit, cum Luthera Saxonica coæuo nondum extiterit. Vt autē Lutera ſine dubio à fluuio eam perluente dicta eſt, qui vere pro nomine ſuo eſt limpidiſſimus, & optimorum piſcium nutritor, neque abs re ciuitatis inſignia ornat, à quo & caſtrum non longe inde ſitum nomen traxit, Lautereck: ita Cæſarea, (vt dictum) ab auctore & ſtructore Imperialis ibi Palatii, quod adhuc ibi fere integrum extat, vt à Romana architectandi ratione aliquo modo diuerſum, ita ſuo quodam decore & maieſtate minime carens, Principibus Palatinis gratum ſæpe dignumque receptaculum, & venationi piſcationique pera-

micum,

micum. Et hoc ad differentiam alterius Luthræ, quæ Regia appellatur, Königs-Luther/cœnobio Monachorum, à Lothario III. Imp. fundato, eiusque sepulchro Imperiali insignis, tribus lapidibus Brunesuico distans.

Eodem tempore Bauaricus exercitus, qui Ductore Tillio, post occupatum superiorem Palatinatum, inferiori etiam Palatinatui sese infuderat, & Hispanorum copiis coniunxerat, præfecturis duabus Boxbergensi & Mosbacensi in potestatem redactis, iam ipsi Heidelbergæ imminebat. Fuit hæc Vrbs, Mosbachiũ, olim vna ex Imperialibus: at ante secula plurima, Imper. consentiente, iurisdictionis Principum Palatinorum effecta: & quidem annis abhinc plus quam ducentis, aulæ sedes Othoni Mosbacensi Palatino, Ruperti Palatini Electoris, Romanorum Regis filio. Iam autem est ea ciuitas vna è præcipuis Electoralis Palatinatus municipiis, siue præfecturis, & caput vicini territorii: à Nicro vel Neccaro flumine celeberrimo distat vno lapide, loco sat fertili, atq; irrigua & amæna valle sita: Franconiæ mõtibus, plerisq; viniferis, pene cincta: Diœceseos Herbipolẽsis in Ecclesiast. olim, habuit Ecclesiã Collegiatã, vt vocant, siue cõgregationẽ presbyterorũ pluriũ. Templũ Frid. II. Im-

peratoris æuo magnifice extructum, & magnifice tum ab aliis, tum ab Othonibus Palatinis Mosbacensibus est locupletatum.

Tenebatur Heidelberga valido aliquot millium præsidio, cui Gubernator Henricus de Merva præerat, à quo Bauarus cum vrbem sibi dedi frustra aliquoties postulasset, non quidem obsidione, quam difficilem sibi cernebat, sed egestate & fame, ad deditionem compellendam esse ratus, omnes vndique accessus vastationibus barbaricis infestos fecit, expugnatis & occupatis omnibus circumcirca oppidis ac vicis, vnde commeatu iuuari posset: Leyma, Rorpaco, Wiseloco, Suntzhemio, Hilspaco: nec absque suorum sanguine, cum præsidia plerisque locis imposita se strenue defenderẽt. Quinto Aprilis die, huius anni 1622. Bauarici in viginti equitum Mansfeldicorum turmas ad Wingartum inciderunt: quibus fusis & fugatis, prædam eximiam acquisiuerunt: plerisque Mansfeldicis Heidelsheimium, & Brettam, confugientibus. Brettæ oppidi (in pago Creichgouiensi, à fluuiolo Craich perlabente nomen sortito) situm commendat humilis & porrectus cliuus: circa muros gratiam habent horti, prata, vineæ. Sedes ipsa nobilitatem

tem auxit partu Philippi Melanchthonis, & notabili constantia: quam non solum tempore belli Bauarici anno 1504. contra vicinum Principem Würtembergicum; sed & nuper, tempore belli Palatini, contra hostem Bauarum nouissimum, ostendit: dum prope postrema deditionis necessitatem accepit, diuque nihil horruit exempla vicinorum, quos fides sua pessundedit, iugulante Bauaro milite, quicquid resistendo docuerat, se non posse Domino suo naturali, Regi Friderico, prodere sacramentum. Heidelsheimium, oppidum vetus, dimidia sui parte a Bauaris cinefactum, paucis milliaribus Bretta diuisum est: sic appellatum, quod ibi olim habitarint Romani, qui Germanis Heyden appellantur.

Sic feruente in Palatinatu inferiori cruento bello, Bauarici 5. Aprilis die, Nicrogemundam, vno ab Heidelberga milliari, ad Nicrum situm oppidum, vi summa expugnarunt, & diripuerunt: prędio omni, cum maxima ciuium, vxorū, & liberorum parte, (vt Obernhilspaci quoque ante paucos dies factum) misere trucidato. Tillius inde misso Dilsbergam Montagnio, deditionem arcis sibi fieri Cæsario nomine imperauit. Recusante Præfecto Smidio, & defensioni ad extremum

tremum vsque spiritum incumbere paratum sese ostendente, Tillius cum omni ferè exercitu progressus, eam 6. Apr. die, neglectis, quæ inde fiebant, displosionibus, obsedit, & à selectis ex Baurii, Smidii, Montagnii, Anholtini, Pappenhemii, & Salisburgensibus Præfecturis, militibus primariis, corona cinctam, quassari per horas quinque curauit. Pręfectus vero arcis, Bartholomæus Smidius nomine, patria Sedanensis, impetum omnē tanta virtute sustinuit, vt tametsi hostes mænia locis aliquot, nouo milite quater iam subleuati, conscendissent, cum detrimento tamen non mediocri recedere, & castra repetere, multa armorũ scalarumque post se relicta suppellectile, cogerentur. Pro interfectis sepeliendis, & vulneratis obligandis, induciæ postmodum factæ sunt. Interim vero præsidiarii, ablegato Heidelbergam & Manhemium cōcionatore suo militari, de submittendis auxiliis diligenter egerunt. Cum Bauari deditionem arcis vrgerent, subitus rumor spargitur de aduentantibus auxiliis, & Regis Friderici ex Belgio reditu in Palatinatum. Hac fama consternati Bauari, solutis & igne accensis castris, rebusque multis relictis, Süntzhemium trepidi abierunt.

Rex

Rex Bohemiæ Fridericus, Elector Palatinus, vt afflictis suis, & ab hostib. miserè vexatis subditis, succurreret, patriamque vincendo reciperet, quam victus penè amiserat, Amstelrodami conscensa naui in Galliam, mense Martio, hui⁹ Anni 1622. traiecit; cum Lutetiam Parisiorum peruenisset, & nō Regem ibi solum, sed alia visu digna nulli cognitus vidisset, per Lotharingiam cum Michalouitsio Bohemiæ Satrapa, & mercatore Argētinensi Dolbiero, iter fecit. In itinere obuiam ei quidam Nobiles Galli veniebāt, quorum vnus, Regis Bohemiæ faciem agnoscens, quasi attonitus exclamabat: *Mordieu, voyla le Roy de Boheme.* In Lotharingia etiam duo Monachi obuiam ei facti, varios sermones de exule Palatino seruerunt. Bitsii in Leopoldi Austriaci milites quosdam incidit, mensæq;, vt in diuersoriis fieri solet, adhibitus, conuitiis plurimis proscindebatur. Thrasonibus Leopoldicis somno vinoq; alte sepultis, ne illis fortean sub auroram proderetur, nocte intempesta hospitio digressus, Bipontum celerrimis equis præteriit, nemini se aperiens, priusquam Landauiam, per tot discrimina rerum, ad Illustr. Comitem Lövvensteinium Georgium Ludouicum, feliciter appulisset. Mansfeldius Germersheimii tum degebat;

tractationem aliquam cum Rouillano, Infantis Bruxellensis Legato, in certa capita susccepturus. Mox accepto de Regis Friderici aduentu nuncio, tractationem abrupit, Rouillanum vero discessum parantem dimittere noluit, antequam Rex Fridericus præsens adesset. Eum adueniens breui post tempore Rex, prandio excepit, & inanem, in abalienando à se fidelissimo ministro suo, operam sumsisse dixit, opera eius opus sibi amplius esse. Aduenisse enim se, ad afflictos subditos suos ex hostium faucibus liberandos, & per diuinam gratiam defendendos.

Aduetus Regis Friderici vbi in Palatinatu percrebuit, in sermone atque ore omnium subditorum esse cœpit, nemo erat, qui non immensa quadam animi voluptate perfunderetur, atque etiam non mediocri cupidine efferretur, publica voce Regis Bohemiæ, Electoris sui clementissimi, tot belli difficultatibus, tot mortis discriminibus perfuncti, optatissimum reditum gratulandi, ac faustis acclamationibus tam pium ac patientem Dauidē prosequendi. In hunc reducem oculos, in hunc suspensa ora conuertebant, hunc quasi de cœlo missum, & vt ipsam victoriam contuebantur.

Post Rouillani, Legati Hispani, discessum,

cessum, Mansfeldius Comes cum Rege Friderico, Germersheimio digressus, & Rheno traiecto, cum Tillio ad Wiselocũ certamen iniit. Pagus Mingelsheimius, vtramq; dirimens aciem, atq; incendio fumans, Tillianis ignorantiam obiecit. Cum interim Mansfeldius cũ toto exercitu Palatino superuenit, castrisq; positis, in aciem procedit. Nec Tillius morã prælio fecit: sed vbi aciem suam Mansfeldianis armis turbatam vidit, campo cedere deproperauit. Factũ id 17. Aprilis die, Rex Fridericus tantam fiduciam sui militibus Mãsfeldicis fecerat, vt illo præsente, Tillii, inuictæ opinionis Ducis, arma non timuerint. Ex Bauaricis ad duo millia cæsi, vulnerati & capti plurimi, tormenta quatuor cũ multis vexillis intercepta: ex Mãsfeldicis vix centũ, inter quos nobiles duo, vnus à Berlingẽ, alter à Flersheim, interfectis. Prælio Mingelshemiano victor Mansfeldius, Suntzhemium Wiselocum & Eppingam facile recuperauit. Si nõ defuisset fortunæ, sed victoriam acrius persecutus fuisset, omnes Tilliani militare tunc funus fuissent. Inde Ladenburgum oppidum 26. Aprilis obsedit: quod cum strenue ab initio Præfectus Hispanus, Adolphus ab Eineten, defenderet, armata manu expugnauit, præsidiariis plerisque

Hiſpanis interfectis, & prȩda non mediocri acquiſita. De hoc Nicrino Germanorum oppido, Lupoduno Romanis, hodie Ladenburgo dicto, Anſonii e͂t verſib. nobilitato, ſingularē libellum ſcripſit Marquardus Freherus, Cōſiliarius Archi-Palatinus celeberrimus. Ipſa ciuitas, caput & metropolis pagi Lobodunenſis, iam inde à Valentiniani & Gratiani æuo, Francorū fuit: & ſpecies ipſa loci antiquitatem, maieſtatemq; ſuam ſatis adhuc tuetur. Noſtris temporibus Palatinum Electorem, & Antiſtitem Wormatienſem, communiter Dominos agnouit.

Acceptum ad Mingelshemium & Ladenburgum à Mansfeldicis damnum, Hiſpani & Bauari apud Wimphingam in Marchione Durlacenſi, 16. Aprilis die, vlti ſunt. Marchio, poſt dimiſſum Vnitorum Principum exercitum, ocioſum ſe ratus, ſi nihil & ipſe amplius geſſiſſet, rem etiam ſuam agi videns, tam miſere ardente pariete proximo Palatino, adunato iterum aliquot millium exercitu, cum auxilia à finitimis contraxiſſet, acrius bellū reſtaurabat: caſtris in viridi campo, inter Wimphingam & Heilbrunnam poſitis. Quod cum nunciatum Tillio eſſet, ne vires Durlacenſes Mansfeldio accederent, aſſumptis in ſocietatem belli Corduba

mili-

militibus Hispanis, aciem produxit. Tum repente prælium cruentum committitur. Bauari in ferrum cum contemptu hostis Durlacensis ruebant: contra Durlacenses mori, quam vinci præoptabant. Multum igitur sanguinis fusum. Tandem cum Hispani prælio improuisi superuenissent, Tillius aciem Durlacensem profligauit. In eo prælio cecidit Illustriss. Princeps Magnus, Ducis Würtembergici frater. Marchio Durlacensis tantam cladem accepit, vt post hoc subditi eius plæriq; iugum seruitutis Hispanicę accipere coacti fuerint. Nec tamen hostibus incruēta victoria fuit. Nā & Tillii haud exigua pars militū cęsa: maiorēq; gloriam eius victoriæ, q̃ lætitiam habuit. Marchio Durlacē-sis periculosissima quæq; aggrediebatur, & vbi confertissimos hostes acerrime pugnare cōspexisset, eo semper se ingerebat: ad postremū tamē, cum vinci milites suos videret, & ipse cū duobus filiis fugere cōpulsus est. De hac pugna præcipuorū Ducum Hispanorū iudicium tale fuit, si sub aduentus sui initiū in Palatinatu talibus excepti cruentis colaphis fuissent, eousq; in Germaniā se penetrare nunq̃ potuisse.

Dum hæc aguntur, Leopold. Archidux Austriæ, Haganoā ciuitatem hostili odio impugnare cœpit. Sed ciuitas fortius de-

fendebatur, quã oppugnabatur. Leopoldus insuper, audito Mansfeldii citato aduentu, fugam arripuit, omnibus fere curruum, tormentorum, armorum, & commeatuum impedimentis, post se relictis. Mãsfeldici quotquot ex Leopoldicis apprehẽdere poterãt, internecione delerũt.

Rebus in Alsatia feliciter confectis & profligatis Leopoldicis, Mansfeldius exercitum Germersheimium, Francothalium, & Manhemiũ iterum reduxit. Inde 22. Maii, cum Rege Frid. & sedecim equitum peditumq; millibus Darmstadium progressus fuit: Landgrauius Darmstadiensis Ludouicus, cũ in petita, & articulos quosdam sibi propositos cõsentire nollet, per clandestinũ abitum sibi quærendam salutem existimauit: sed à Badensibus militibus è fuga retractus, & Darmstadium ad Regẽ Frider. reductus, ab eo non magno tempore post iterum dimissus fuit. Darmstad. subditi à Mãsfeldicis agrorum suorum populationem passi, Bauarorum & Hispanorum auxilia ad tutelam sui Principis implorabant. Igitur Mansfeldius cum Rege Friderico Mãnhemium in palatinatum recurrit.

Per idem ferme tempus, Christianum Ducem Brunsuicensem, Episcopum Halberstadiensem, venturum cum exercitu,

varii

varii rumores excitabantur. Is vt Regi Frid. Electori Palatino, sanguine sibi quã proxime iuncto, bellum illatum vlcisceretur, Paterbornensibus & Monasteriensibus in Westphalia infestus admodũ fuerat. Inde Moguntinensem Archiepiscopatum hostiliter ingressus, Hoechstã, nõ inamœnum oppidum, infra Francofurtũ ad Mœnum situm, occupauit. Cuius audito aduentu, Tillius, Cordubensis Princeps, & Baro Anholtinus, congregatis Aschafenburgi, & instructis copiis, festinantes, vt prius cum Halberstadiensi cõgrederentur, quã auxilia Mansfeldii conuenirent, exercitum Bauarico-Hispanũ in aciem educunt. Nec Halberstadiensis, tametsi numero militum multo inferior esset, certamini moram fecit. Tandem tamen Brunsuicenses, viribus impares, pedẽ retraxerunt: quo facto, ingens in castris Halberstadianis exorta confusio, fugam arripientibus omnibus, & pontem versus ad Hoechstã magna festinatione propeantibus: Mœno fluuio in ista trepidatione multos absorbente: inter quos ẽt desideratus fuit Illustris Comes Lövvensteinius, Iohan. Casimirus: qui cũ in cõflictu isto Ducis prudẽtis, & strenui militis laudem consecutus esset, dũ se inter postremos ex acie, quã restit ıere conabatur, re-

cepit,in transitu Mœni, cum equo armatus,suffocatus periit: Heros meliore fato dignissimus. Pedites abiectis armis varie dissipati fuerant, nec pauci à Moguntinẽsibus, & Darmstadiensibus rusticis cæsi. Halberstadiẽsis Episc. cum reliquo equitatu & peditatu, ad Mãsfeldium Benshemii in Strata montana peruenit. Ita dissipatus Brunsuicensis exercitus, Regis Friderici malis, velut quidam ærumnarum cumulus accessit. Hinc hostibus aucta insolentia, mirusq; animo increuit tumor.

Hac vero clade Halberstadiana cõsternatis sociorum animis, Marchio Durlacensis ab armis plane destitit, & bello Palatino valedixit. Rex Fridericus, Comes Ernestus Mansfeldius, Christianus Dux Brunsuicensis, oẽm impetum belli in Alsatiam conuerterunt, Tabernas Alsaticas, primariam ciuitatem, claudẽtem portas, graui obsidione cinxerunt. Hæc illis agẽtibus, Sereniss. interea Magnæ Britanniæ & Daniæ Reges de Rege Bohemiæ Frid. Cæsari Ferdin. reconciliando maximopere laborabant; Habito etiam cũ Saxoniæ Electore, & aliis Imperii Statibus cõsilio, per literas Regem Frider. hortabantur, vt ab armis desistens exercitum suum dimitteret, additis conditionibus, quibus cõponi negotium istud arduum & perplexũ

admo-

admodum posse sperarent. Rex Fridericus, acceptis literis istis, ne pacis Germaniæ cursum impedire velle videretur, nõ solum obsidionem ad Tabernas soluit, sed & Mansfeldii Comitis, ac Brunsuicẽsis Ducis exercitũ, in castris, die 13. Iulii, præstito sibi iuramento liberauit: ipse Sedanum ad Ducem Bullionæũ, inde, quasi ad fortunę ludibrium tantum natus esset, in Belgium denuo exulatum abiit: ad debitamque Cæsari satisfactionem prę standam, ipso facto se paratum ostendit.

Quam parum autem ad pacificationis tractationem affecta pars altera fuerit, ex tot frustra susceptis regiis legationibus, irritis Electorum & Principum intercessionibus, & elusis, quotquot susceptæ fuerunt, pactionibus, satis cõstat, & deplorat Germania tota. Nã post Regis Friderici, Mansfeldii & Brunsuicensis, ex Imperio discessum, Cæsariani extẽplo pcisa omni recõciliationis spe, belli Palatini telã inchoatam sum̃is viribus ptexere studebãt; Regẽq; Frider. totaliter statu suo spoliare; ne ita facile resurgere possit: & vt negotiũ de transferẽdo Electoratu in Bauarũ, quod iã bene pcesserat, minoribus difficultatib. esset obnoxiũ. Igitur Ferd. Consaluus de Corduba, Hispanorũ Dux Gen. Neapolin Nemetum, omni fere præsidio

vacuam,& quidquid ad amplissimam istã præfecturam pertinet, facile in seruitutem Hispanicæ Dominationis redegit. Vrbs ista, Neostadium, siue Neapolis Nemetum, collibus cingitur ad meridiem, occasum, & Septentriones, patens ad orientem vernum & autumnalem, diuisa leni Spira amne, quo vrbs Spira etiam diluitur, quod maxime ad salubritatem & mundiciem illius ciuitatis facit. Diuidit hoc oppidum istud flumen, ad Collegium Casimirianum, quod Illustriss. & fortiss. princeps Palatinus Ioh. Casimirus cœdificauit, in duas partes, quarũ altera ad sinistr. m dilabitur: altera per vrbem, partim etiam extra muros sese effũndẽs, partim recta defluens, prope mediam vrbem partiens. Hic fluuius murenula & salare pisce nobilis est, quæ salubris aquæ nota existit. Principis fluuiale viuarium infra Lutram Cæsaream, ad Occidentem cæli partem, Oriens, ex vnius, vt fertur, pollicis fistula, vnde fontibus magis, quã riuis maioribus, atq; iccirco grata salaribus & trutis aqua, ita augescit, vt non procul à fonte lignationib; sit commodissimus. In collibus optimũ vini genus prouenit, ꝑsertim quod anserinum vocant accolæ, Germanice Gänßfüßler/propter folia anserino pedi similia, nigri generis, quod in
ca

ea cæli parte maxime laudatur, quę ad occasum autumnalē pertinet, coctum antemeridiano & pomeridiano sole. Etiā albi generis varia vina habent. Ambulationes cælo sereno, & vmbras & solem toto die, etiam æstiuo habent, siue altos colles ascendas, siue in valle subter colles spatia facias, siue cis transve fluuiū Spiram ingrediaris. Cæli contēperatio, & aeris puritas magna est huius loci, rari morbi, diu hic viuunt ciues & incolæ, q tēperāter viuūt, propter cæli salubritatē, & vini bonitatē.

Sed vt ad seriem historicæ narrationis redeam: Cordubensis capto Neostadio, cum sedecim millium exercitu, Mansfeldium & Brunsuicensem, ad Bergopsomēsem obsidionem soluendam, in Belgium properantes, persequebatur. Sed hi facta ad Namurcum per aciem Cordubensem audaci irruptione, & interclusi desperationē in virtutem vertentes, iter Bredam versus ingressi, quod aliter non patebat, exultantibus Belgis, ferro patefaciebant.

In eo conflictu memorabili Christian⁹ Dux Brunsuicensis, & Episcopus Halberstadiensis, glande plumbea percussus, manum sinistram amisit. Interea Spirensis Episc. Deideshemiū, aliaq; loca à Mansfeldio intercepta, nullo labore recuperauit. Similiter & Leopold. Austriacus, Argen-

tinensis Antistes, de Mansfeldii discessu certior factus: Haganoã occupauit: Spirã & Wormatiam, vrbes Imperiales, subiugauit: Germersheimium, & totum illum tractũ, cædibus, rapinis, & incendiis exhausit. Germersheimiũ, olim vicus fuit, à Romanis Vicus Iulianus dictus: quẽ postea sub Francorũ Imperio in Germerii aut Germerici alicuius ius venisse, & paulatim è vico in oppidũ creuisse nomẽ & res ipsa loquitur. Hodie oppidũ est Palatini iuris, & ob venationes vicinas, & diuitem non tm̃ piscationẽ in restagnantis Rheni paludibus, sed & auri è Rheni ipsius fundo extractionem, non inamœnũ. In eo diẽ suum obiit Rudolphus Habspurgẽsis Imperator: auctor & ꝓsator Austr. Domus.

Peruenio ad luctuosam illam vesperam captæ vrbis primariæ in Palatinatu, quam post primordium sui vnam acerbissimam vidit Heidelberga, Palatinatus Rhenani Metropolis, tota Europa, sede Principum Electorũ Palatinorũ aulaq; famosissima, & Musarum luco doctorumq; hominum frequentia, & ante omnia sinceræ defæcatæq; Religionis bono. Hæc post discessũ Regis Frider. & Comitis Mansfeldii, oẽm externi auxilii fiduciam ignorabat, præsidiis intus non firmissimis instructa, foris ambita periculis infinitis. Exercitus Ba-

uaricus imminebat poteus, & ab æmulo securus. Æstas remotior à bruma, facies cæli diu blanda, omnia obsidioni opportuna. Tillius itaq;, Dux supremus Bauarici exercitus, Heidelbergæ potiundæ cupidus, ei quamprimum copias hostiles admouit, die 21. Iunii, anno 1622. Antequam certi esse poteramus, nobis moueri bellum, iam armati Bauari conspiciebantur in monte dextro ad Nicrum, quem olim Abrinsberg, & Abramesberg, quasi Abrahæ montem, dictum, hodie sanctum vocant (den heiligen Berg) vbi castellum etiam præsidiumque Romanum olim extitisse certum est. Sed is locus Bauaris cito displicuit, cis flumen in apice & cacumine montis caprarii (auff dem Geyßberg) meliorem sedem aut viam ad nos inuenturis.

Quocirca transgressi multis modis vim nobis festinare tentauerunt; sed inter initium tamen obsidionis duo amplius menses interiecti, per quod tempus labor vtrinque multus, damna sæpe illata, sæpe compensata, interceptiones hominum, iumentorum, & sarcinarum crebræ, vulnera & mortes neutri parti condonata, plurimum doloris in præfectorum & centurionum iactura, obsessorum eo deterior conditio,

 quodi

quod lue quadam miles defensor rarescere indies, quod propugnatio longe lateq; necessaria fatiscebat in paucorum lacertis. Bauari contra in tantis copiis exitia suorum inter nulla momenta censebant, lassitudines autem facile inuicem reparabant. Intestinis Vrbanorũ malis sunt qui etiam illud adnumerant, quod Gubernatorem nacti essent inhumanum, auarum, & osorem omnium ordinũ, pt̃terquam sui, vt interitum eorũ parui videatur fecisse, quibus vniuersis tam esset infensus. Interea Tillius oppugnator tormenta in monte Caprino, aut vbi nocẽdi spes, collocauerat: mox globorũ grandium euerberatio in vrbẽ, in turres suburbanas vallum & aggeres fieri, nostri ex locis æquis pelli, postremo ab omnib. angulis sic incandescere violentia, vt sexto Septembris die, ante solis occasũ, propugnacula nobis præ muris erepta, speculum & turris antiqua, iam inde à temporibus Frid. III. Imperatoris, vocata Trutz Keyser / à Bauaricis Pyrgopolinicibus expugnata, miles noster partim cæsus, partim captus, partim fuga saluus esset. Vt quisq; deinde p̃dæ auidissimus, ita muris proximus, & primus in ascensu. Direptũ statim & inflammatũ suburbium, trucidati passim in vijs, in domib⁹, qui offendebãtur, cõstra-

rum

tum ſolum mortuis. Ne Vrbem ſtatim intrarent, porta vna Spirenſis obſtaculo fuit. Ad hanc cum iam ſecures & ferramenta creparent; pacis demum noſtro Gubernatori in mentem venit, ſed petentibus à globo victorum reſponſio data, malam rem ſibi haberet pax, impacata ipſis fore omnia. Odit enim turba veniæ nomen, cum præda intra vnam portam, nec amplius incerta, & Imperium penes exercitum eſt. Breui itaque in ipſam Vrbem irrumpitur, cæduntur paſſim, rapiunturque ciues & milites Palatini: non liberi parentibus, non coniuges maritis relinquuntur, virgines ad ſtuprum diripiuntur. Miſeranda vbique Vrbis facies. Per eam hoſtilis pauor erat, militum diſcurſus, tumultus armorum, bonorum atque hominum rapina. Per biduum integrum huiuſmodi direptorum manipuli palabantur, noctis & diei eadem inquies, idem periculum. Modo hos, modo illos, rapaces Martis pulli raptabant ad tormenta, aut vulnera. Tandem aliqua lux rebus trepidis interfulſit, cum tertio die Tillius licentiam militarem per edictum abrumperet: quanquam ne tunc quidem propter inobedientiam militum ſatis tuta reſpiratio. Sed has immanitates non perſequor, & eas miſerari in Vr-

be per vim subacta bellatores iniuriam putant. Bauari in arce Heidelbergensi, reliquis militibus & ciuibus Palatinis excidium minabantur, ni statim fieret deditio. Victi igitur Palatini necessitate, & destituti omni externo subsidio, pacta salute, se Bauaris dediderunt.

Sed quoniam in Historia nostra Palatina crebra fit mentio Vrbis Heidelbergæ, ex Freheri Commentariis, paucis origo eius repetenda est. De conditore Vrbis, auspiciis, & incrementis, parum in antiquis Monumentis & Historiis inuenire est. Budorin Ptolemæi hanc esse (vt quibusdam visum) tam credendum, quã Athenas Atticas. Ptolemæi enim ætate (qui tempore Traiani, & Antonini Pii vixisse perhibetur) Heidelberga in rerum natura non fuit, nedum nomen habuit. Sita est ad sinistram Nicri ripam in amænissima valle inter duos editissimos montes. Vt vero Rhenus limitis instar habens, & quasi intermedius, hostes populos Romanos Germanosque discreuit, per vices pro belli fortuna modo ab his, modo illis possessus: ita Nicer fluuius in sylua Martiana non procul à Danubii fontibus exortus, & anfractuoso decursu auctus riuis pluribus, (præsertim Enzio, Cochero, & Iaxta) & Septentrionem

versus delatus, donec inter Nemetes & Vangiones Rheno absorbetur, penitissimæ Germaniæ proprius amnis, Romanorum armis diu intactus mansit. *Primus* Romanorum *Probus* Imp. (Vopisco auctore) deuictis Alemannis in Germania prima, limite priori superato, relliquiis Germanorum vltra Nicrum fluuium & Albim submotis, limitem Romanum nouum eo protulit, & quicquid inter Rhenum est & Nicrum, paulatim in prouinciæ modum redegit; exædificatis in eius amnis ripa variis munimentis, in quibus præsidia locarentur: æmulatus ea in re Drusum, qui in tutelam nouæ prouinciæ per Visurgim & Albim stationibus dispositis, ad Rheni ripam quinquaginta amplius castella erexerat. Proinde in ripa Nicri passim, immo intermediis etiam quibusdam in locis, mira adhuc antiquitatis illius vestigia cerni, vt apud Wimpinam, Rotenburgum, Durlacum, Ettelingen, & alibi, obseruauit Rhenanus. Inter posteriores autem Cæsares, Gratianus, qui in Occidente imperabat, tum ferro, tum incendio Alemannos trans Rhenum persecutus, vltra Nicrum propulit, cæsis illorum amplius quam triginta millibus apud Argentuariam. Quam victoriam Ausonius in Mosella

cele-

celebrauit. Eo igitur tempore, quo limite prolato Germaniæ hæc pars Romanis paruit, castellum etiam præsidiumque Romanum in monte illo dextro ad Nicrum, (quem media ætate Abrinsberg dictum, hodie Sanctum vocant) extitisse certum est: quod quidem ad antiquitatem loci cognoscendam inprimis est obseruandum. Idque vel scriptoribus tacentibus, opportunitas ipsa loci, verticis nimirum angularis, & altissimi, & in summo lati, duoque latera & subiectam planiciem cum fluuio ipso circumquaque latissimè despectantis, & vicissim longissimè spectandi, montique Tauno, dem Dorsperg / trans Rhenum recta respondentis, satis euidenter ostendit. Nec memoriam omnem ita aut temporis vetustas, aut hominum malitia abolere potuerunt, quin vestigia supersint in cisternis, & cameris subterraneis, (quæ etiamnum Gentilium foueas vulgus vocat, die Heydenlöcher) lapidibus cæsis in vineis vicinis disiectis, numismatis varii generis, & materiæ in agro circum vicino pullulantibus, & aliis eiusmodi reliquiis: quæ quibus in locis reperiuntur, iisdem olim stationes Romanorum militum fuisse loquuntur. Castellum igitur in monte dextro olim siue sub Probo, siue Gratiano,

tiano, aut Valentiniano, aut alio Principe fuiſſe, certo certius eſt. Nec dubitat nobiliſſimus Vir, Marquardus Freherus, in aduerſo etiam monte, ſupra Ietthæ collem, quem à myrtillorum copia Heidelbergum ab omni memoria dictum putat clariſſimus vates, Meliſſus, eiuſmodi etiam ſiue caſtellum, ſiue ſpeculam aliquam eodem illo æuo fuiſſe: cuius deinceps fundamentis & reliquiis ſequẽtes arces, (vt fieri ſolet) inhæſerint. Extant certè in apice & cacumine eius montis, (qui hodie Caprarius vocatur, **der Geyſzberg**/ & non nemo à Capellatio veteri eſſe exiſtimat,) ruinæ veteris caſtri, quod ab omni antiquitate ibi extitiſſe putant, donec ſuperioribus annis igne cœleſti tactum deflagrauit. Etſi igitur ſub Romanorum Imperio præſidia, caſtella, & ſpeculas iam tum vterque mons impoſitas habens, ſi quis alius in Germania hac Cis-Rhenana locus, longè lateque cognitus & nobilis fuerit: tamen ciuitatem vllam vel hoc vel alio nomine fuiſſe doceri non poteſt. Quin ſub Francorum etiam dominatu, vt montem ABRINSBERGVM, cum quibuſdam ibi veterum ædificiorum reliquiis, burgumque Lobodunenſe floruiſſe, liquido monſtrauit Freherus in Origini-

ginibus Palatinis; & montem etiam è regione Heidelbergum, (ad differentiam reliquorum, Frisenbergi, Gaisbergi, Govvinbergi, Abrinsbergi, sic dictum) non ignotum fuisse, Melissus exposuit: ita non dicam ciuitatem vllam, sed vel burgum, vel villam vicumue, aut rusculum, vel molendinum, Heidelbergæ titulo, eo æuo non fuisse vllum, euidentissimè comprobat: quod cum nullius non vicinæ villæ, Neuenheimi, Bergeheimi, Hentschuchsheimi, Edingeni, Rorbachi, memoriam, eamque centenis propemodum eius æui instrumentis iteratam, inuenire sit: Heidelbergæ tamen nec vnicam. Quod fieri non potuisset, si illa tum saltem in rerum natura, nedum villa aliqua, aut plus quam villa fuisset.

Etymologiam vocabuli si consideres, (inquit Melissus) ea planissima est, ex duobus integris composita. BERG, montem sonat, HAIDEL, myrtillos. Haidelberga igitur est myrtillorum mons. Myrtillos autem vocant Medici Itali, Hispani, Galli, Germani, omnes denique alii, qui rei herbariæ incumbunt, bacculas illas siue vuulas nigellas; quarum maxima hoc in monte nascitur copia, & sunt esui. Maturescunt mense Iunio, durant per Iulium, & quotam partem Augusti. Tritæ

& ex-

& expreſſæ hæ vuulæ coloris ſunt ex cæruleo & puniceo mixti. Tinguere eo cõſueuere compactores librorum membranas, & chartas. Plura ſunt in Germania loca, eodem prorſus nomine Haidelbergæ vocitata; non quidem oppida, ſed iuga, in quibus iſtiuſmodi vuulæ ſiue bacculæ creſcunt; vt in Franconia Orientali, in Thuringiæ ſaltibus, in finibus citerioris Bohemiæ: item ad Alpes. Propè Melrichſtatum, patriam Meliſſi, in parte Occidentali Sylua iugoſa eiuſdem cum Haidelberga nominis eſt. Igitur Meliſſus, Phœbi ille Ocellus, coniectura veriſſima aſſeruit, locum iſtum, de quo agimus, ità indigitatum, antequam vel arcis veteris veſtigia vlla, aut oppidi ſuperi inferique ædificia exſtiterint. Manſit poſtea appellatio vetus & antiqua, quam hodieque oppidum retinet. Confirmat ſententiam Meliſſi Michael Bohemus Winsbergenſis, in carminibus ſuis Teutonicis, de rebus geſtis Friderici Victorioſi, Electoris Palatini, adſerens, nomen habere ab illis myrtillis: quanquã addit, aliquos putare, (quod & Munſterus per ſeſe innuit) ob Ethnicos ſiue Gentiles fortè Heidenbergam vocatam fuiſſe. Cum Meliſſo etiam facit Irenicus, qui à nigrorum vacciniorum, vel pruno-

rum

rum (Teutonicè Heidelbeer) multitudine esse appellatam adserit. Confirmat item Monumentum in marmore publicum, ad limpidissimum fontem, in sublimi platea salientem, qua itur equis & vehiculis ad arcem, in parte meridionali. Scuta ibi duo conspiciuntur, quæ à Leone coronato tenentur. In dextro sunt sculpta insignia Principum Palatinorum, & Ducum Boiariæ; in sinistri autem scuti fundo mons, myrtillis in frutice pendentibus refertus; & super eo stans virgo ornatissima, dextera manu gerens fasciculum myrtillorum. Huc facit, quod & in vexillo ciuitatis antiquo, (quod diu in curia oppidana conseruatum fuit) effigies Nymphæ stantis in monte myrtillorum, depicta enituerit. Et fortasse his omnibus non infirmius argumentum ducetur à peruetéri sigillo ciuitatis, nuper demum reperto, in quo Leo Palatinus galeatus, & pro galeæ ornamento fruticetum horum myrtillorum gerens. Postremo tuentur hanc sententiam Melissi, quotquot iudicio vero præditi, & antiquitatis veræ studiosi non minus esse, quam haberi volunt.

Videant iam nunc illi, qui oppido Palatino primario alia temerè adfingunt nomina, quo iure id facere audeant. Nam

pro-

rofectò certè vt palàm peccant, qui *Eielbergam*, id est, *merum montem* nomiant: atque (vt Græci sermonis nonniil intelligere videantur) *Panorim* & *Paoream* crepant: ita non minus imprulenter impingunt, quibus *Edelberga* nunupatur, id est, *nobilis mons.*

Non desunt, qui nomen ab Ethnicis educant, von den Heyden. Et hi fallunuradæquè. Nam editus ille trans Nirum fluuium è regione oppidi mons, Abrinsberg olim dictus, hodie verò Heyligberg/Mons sanctus) ob antrum illud subterraneum, (cisternam verius diceres) cui Heydenloch nomen, sibi forte dipsum olim attribuere potuerit. De uo nihil certi affirmari potest. Noster utem hic mons descendentibus secuno flumine ad sinistram est, alter ad deteram, ambo inuicem disiuncti alueo uminis quam latissimo. Ac liquet, aim quoque significationem esse vocauli, eamque notissimam. Nam Heyde t planities quædam inculta, siue in ampis, siue in montibus: qualis est illa sa, vbi antrum illud. Sunt & alii insuer montes in hac vicinia. Vni nomen *riseberg*, id est, Frisiorum vel rigoris ons; non procul ab arce, quæ sita est Jetthæ iugo. Alteri Künigstul, hoc

est,

est, Regis solium, vbi antiqua illa ingens quercus latissimis ramis, in quibus sedilia. Cæterum ridiculos admodum se præbent, qui ab hædis, vel capellis nomen effingunt. Contiguus quidem mons, valle amœnissima ad sinistram distinctus, vulgo Geyßberg vocatur, id est, caprarius mons, quod ibi pascitent. Nulli autem magis ridiculi, quam vulgus Gallicum, quib. Ilteber, vel Heldebert, Froissardo Heleberge, corruptissimè nominatur. Germanis contra masculè integreq; effertur, Heidelberga. Melissus Etymologiam veram, quæ indubitatissima est, sequutus, locum hunc in carminibus suis & neutro genere nominauit *Myrtilletum* vt Frutetum, rubetum, castanetum: & ciuitatem feminino genere, vt sit *Myrtilletus*, quemadmodum Miletus, Tartessus.

Montem illum dextrum Abrinsbergum, hodie Sanctum dici quotidiè audimus, & antiquitus dictum certo scimus causam rei pandit Marquardus Freherus his verbis: In eo (inquit) castellum burgumque Romanorum cum inuenissent Franci victores, & ditionis huius occupatores, qui more suo, non tantum studio quodam Romani nominis obscurandi, & Romanorum operum abolendorum sed etiam zelo quodam religionis Christiani

ſtianæ exornandæ & fundandæ, vbique Principum Romanorum habitacula in Eccleſias, legionum ſtatiua in baſilicas Martyrum commutare gaudebant, (vt multis paſſim exemplis per Europam cognitum eſt) idem huic quoque loco contigiſſe omnino credibile eſt. Quod & ante aliquot annos Cœnobio integro, melius deprehendi, & oculis ſe ingerere potuit: quam nunc diruto, ſoloque æquato, ſolius baſilicæ parietinis reliquis: in qua præter columnas antiqui operis, certè duæ illæ erga Occidentem turres ſexangulares, intus ſcalas cochlides ad ſummũ vſque faberrimè ſtructas habentes, planiſſimè veterum manum, & architectationem referre, meliuſque propugnaculo, & caſtello, quam templo conuenire videntur. Certè quo tempore è Romanorum manib. in Francorum Principum ius locus ille peruenit, ſuperfuiſſe in eo vetera ædificia, præter nomen ipſum Aberinesburgi, (quid enim Burgum?) colligitur apertè ex literis Ludouici III. Regis, quibus locum illum, prius coniugi ſuæ Liutgardi præſtitum, (vt loquitur) *cum domibus, ædificiis, aliiſque pertinentiis*, VValthero Abbati Laurishamenſi donauit. Poſt quem Gerhardus Abbas baſilicam ibi in honorem Sancti Mi-

Michaelis Archangeli construxit. Reginbaldus porro Abbas de Concessione Henrici II. Imp. monasterium effecit, fratresque sub regula Benedicti victuros, & fratribus Nazarianis conformes, ibi congregauit. *Postea* Anshelmus Abbas in posteriore & excelsiore montis iugo aliam insuper cellam S. Stephano protomartyri sacram, eiusdem Imperatoris concessione, & Alexandri III. *Papæ* confirmatione, fundauit & dotauit. Quam vtramque cellam Cunradus I. Rex, & Otto I. Imp. nec non Henrici II. & III. Impp. donatis variis latifundiis, reditibus, & vectigali mercatus Wezzinlochensis; prædicti quoque Abbates collatis de suo donariis, aliique quamplurimi fideles eleemosynis suis, auxerunt, & locupletarunt. Fuitque ea inter cœnobium Laurishamense, & istud Abrinsbergense, quæ inter matrem & filiam, necessitudo: & illud quidem *Ecclesia maior Sancti Nazarij*, hoc autem *Ecclesia minor S. Stephani* vocari solebat: vt ex diplomatis apparet. Cum ergo mons ipse iam ante, (nescio à qua re) omnium fidelium Patri Abrahæ sacer vel esset, vel diceretur, & in eo duæ essent cellæ, prior S. Michaelis Archangeli, (à quo monti illa pars etiamnum nomen retinuit) po-

ſterior San. Stephani & Laurentii titulo conſecrata: vtraque Monachis, conuerſis, eremitis inhabitata, & paullatim accurſu hominum tam accolarum quam exterorum frequentata, contributionibuſque fidelium exculta & locupletata; factum eſt, vt locus ille, quantum præcelſo vertice ſublimis, & longè conſpicuus, tantum etiam religione (quam putabant) clarus & venerabilis eſſe cœperit. Quem vt Cunradus Rex in literis donationis ſuæ *Sanctum locum* vocat; ita ab eadem cauſa tandem, omiſſo & deſueto paulatim proprio ſuo nomine, *Montem Sanctum* (den Heyligenberg) velut per ἐξοχὴν, æuo illo ſuperſtitioſo, à populo habitum dictumque, facilè Frehero aſſentiet, qui cum hac ſummaria narratione antiqua ſuper hoc documenta conferet: quæ hiſce firmandis alibi publicauit tot & tam clara, vt & incredulus ad fidem habendam induci, & rerum antiquarum curioſus animum inde ſatiare poſſe videatur. Et hæc de Abrinsbergo, ſiue Heiligebergo iſto ſufficiant.

Vrbis vero Heidelbergæ originem recentiorem, quam quidam putarunt, eſſe neceſſe eſt. Et omnino Marquardo Frehero veriſimile eſt, ſicut montes illi ingenti quadam oportunitate, caſtellis &

propugnaculis collocandis occasionem Romanis dederunt: quæ deinceps illis profligatis sub Francico Regno quicunque Comites aut Reguli occuparunt, suoque arbitrio reformarunt, & quadrata rotundis (vt fieri solet) commutarunt & paulatim amplificarunt; ita in pede montis adhærescentibus paulatim domunculis, castro superiori seruientibus & pastoralibus casis molendinisque positis, obseruatum fluminis ea parte traiectum facillimum & commodissimum (qua vna re nulla alia pluribus oppidis originem dedit) & hic oppido tandem condendo occasionem causamque apud illos Regulos suppeditasse.

Horum autem quis primus illud (auspiciis certè optimis) fecerit, & an Palatinus ille aliquis fuerit, vel qua ratione deinceps oppidi illud quicquid fuit, in ius Palatinum peruenerit, non reperitur. Illud reperitur, Conradum Palatinum Friderici Barbarossæ fratrem, & ab eo Palatinatu Rheni donatum, Aduocatum Monasterii Laurishamensis fuisse, Heidelbergam aliquando inhabitasse & excoluisse, mortuum circa annum Domini 1192. sepultum ad vnum ab Heidelberga lapidem, & in cœnobio Schönauiensi, quo-

ſi, quod Anno 1142. Bugo Wormatiæ Præſul extruxerat.

Ex his, & aliis apparet, eo ſæculo ab antiquis & originariis (vt ſic dicam) *Palatinis* Rheni (quos & in Baccharaco, vel in caſtro Stalecken oppido Baccharaco impoſito ſedem & domicilium olim plerunque habuiſſe, docet Freherus) Heidelbergam quoque, cum vicino tractu, habitatam & poſſeſſam fuiſſe. Nam quo tempore Henrici vltimi Palatini filiam Agnen Otto Ludouici F. Bauarus Vxorem duxit, Heidelbergam ei dotalem factam, Annales teſtantur. Iam tum (incertum à qua origine) hæc ditio ab Eccleſia Wormatienſi feudali titulo recognoſcebatur. Inueſtituram ſuper ea in prædictum Ludouicum, Ottonis Patrem, ab Epiſcopo Wormatienſi Henrico, & toto Capitulo tum temporis collatam, Marquardus Freherus bona fortuna inuentam, Lectori communicat, in ſuis Originibus *Palatinis*.

Hinc conſtat, circa Annum Domini 1225. arcem ibi exſtitiſſe, Heidelberg nomine, (nimirum à monte, cui impoſita, & ſuperficiem ſolo cedere ratio exigit) eamque Burgum ſubiectum habuiſſe; id eſt, oppidulum muro cinctum, portiſque clauſum. Id enim eſt Burgum, voce Fran-

cica. Et hæc auguſtiore titulo Comitatus inſignita decorataque fuiſſe, cui Stalbuhel nomen fuerit, ab ignota quadam origine, & fortè communi cum Comecia Baccharacenſi, eodem tempore ab iiſdem Palatinis poſſeſſa, cui Stalecka, & Stalberg nomen fuit. Neque etiam diſſimulandum, tractum eſſe inter Schrieſheim & Ladenburgum, hoc nomine adhuc prouincialibus notum; vt & Stehelberg propè Eppelheim villam.

Huic Comitatui (vt maioribus feudis minora ſubeſſe, & maiorum gentium vaſalli, regalia feuda habentes, valuaſinos ſuos habere ſolent) diuerſos vaſallos & beneficiarios, atque etiam miniſteriales, diſtinctorum ordinum ſubeſſe ſolitos conſequens eſt: Comites, inquam, Barones, milites, ſiue Equires, & Burgenſes. In quo genere vaſallorum aiunt Popponem Comitem de Durn caſtrale beneficium (Burglehen hodie vocamus) à caſtro Heidelbergenſe, quaſi eius clientem ſtationariumque, & præſidiarium militem, eodem tempore tenuiſſe. Eadem ratione, qua & vicini Milites de Hirzhorn hæreditarii dapiferi, (quod ante hos Comites de Alzeia erant) & Comites de Erpach hæreditarii pincernæ, & Rheingrauii hæreditarii

ma-

mareſchalli apud Palatinos erant, & ſunt in hanc diem. Quæ functiones, eiſque ſimiles, Miniſteriales vocantur, Erbämpter bey Pfaltz. Ex literis Popponis de Durn, Comitis de Dilnſperg, datis Heidelbergæ, Anno Domini 1262. pridie nonas Nouembris, hoc quoque ſimul diſcimus, Aduocatum tunc in Heidelberga fuiſſe, quaſi Vrbis *Præfectum* & Iudicem. Quod officium adhuc manet, nomenque ipſum retinet: Vogt oder Fauth zu Heydelberg. Et hæc omnia ita habebant ſub Ludouico illo, Ottonis Patre, qui fuit ſub Imperio Friderici II. Imp. Cuius etiam filium Henricum, Regem Romanorum, Patri rebellem & contumacem, Otto ille *Palatinus* in cuſtodia Heidelbergæ tenuit. Freherus etiam vidiſſe ſe ſcribit literas, quibus Henricus hic Rex Ottoni *Palatino* Comiti donat villam Waldtorff, Heidelbergæ vicinam, cum attinentiis ſuis, datas apud Egram, Anno Domini 1230.

Poſtea clade incendii Heidelbergam Vrbem, Anno 1278. fuiſſe deletam, cognoſcitur ex Chronico veteri Manuſcripto, ab incerto auctore ſcripto: quod in Bibliotheca (heu olim!) *Palatina* reſeruabatur. A quocunque poſtea Vrbs hæc refecta & inſtaurata fuerit, hoc quidem

constat, ciuitatem ipsam Heidelbergam siue burgum, angusto admodum corpore eo æuo fuisse, nec pomæria aut suburbia magna habuisse: donec Anno Domini 1392. Ruperto Seniori Palatino Electori visum est, prædictum Burgum ita amplificare, vt proximè adiacentem villam Bergeheim, quæ paulò inferius ad sinistram Nicri ripam, iam inde à Carolinis temporibus, extabat, cum suburbio, (hodie *Spirense* vocant, quod ea exeatur Spiram) coniungeret, & *Nouam Ciuitatem* eam appellaret. Quo tempore iussis immigrare colonis Bergeheimensibus, casasque suas in noua illa pomæria, non sine priuilegiis & suppeditatione materiæ transferentibus, æquum ius ciuitatis concessum, & veteri limite sublato marca vtraque in vnam contracta, omnia denique in vnum corpus coaluerunt. Ex eo nomen etiam villæ illius veteris Bergeheim in obliuionem abiit, nisi quod molendinum ibi superstes illud retinet, die alte Bergheimer Mühle; & via vetus publica, die alte Landstrasse / inde Spiram tendens, etiamnum à vulgo agnoscitur. Sed & Parochialis Ecclesia, quæ in Altbergen extitit, benè dotata decimis & Prouentibus, ad ciuitatem Heidelbergam translata fuit. Cœnobia, quæ in vna

.ansla

Hei-

Heidelberga tria exciterunt, olim diæcesi Wormatiensi subdita, à quibus condita fuerint, Leodius bona ex parte alibi exposuit. Ab eodem Ruperto Seniore, (ciuitatis amplificatore, & coloniæ Bergheimensis inductore) Academiam etiam Heidelbergensem, tota Germania Principem, nunquam satis laudando instituto, conditam, erectam, dotatam esse, supra diximus. Templum illud regale, S. Spiritui dedicatum, cum Collegio Canonicorum, Rupertum Electorem Palatinum, & Romanorum Regem habet authorem: eius etiam elegantissimo & spectando sepulchro nobile. Speculam illam in latere montis Gaisbergi, Trutz Käyser dictam, tempore intestini motus, per simultates Friderici III. Imperat. & Friderici I. Victoriosi, Electoris Palatini, militari opere in vsum bellicum excitatam, vulgo cognitum est. Turrim illam prægrandem, rotundam, montis opus, quam vocant **den dicken Thurn**/ (qua post Bituricensem illam nullam grandiorem esse putant) à Ludouico Palatino Electore, Philippi Ingenui Filio, conditam notum est. Elegans illud, & verè regificum ædificium, singulari artificio, &

ſymmetria ſpectandum, & pulcherrimis plurimiſque ſtatuis inſigne, Ottonem Henricum Electorem habere auctorem, ipſum loquitur. Cætera Vrbis & arcis opera, quando & à quibus condita, ſingula exequi, non eſt huius loci, nec noſtri propoſiti. Reflectendus enim in Hiſtoricæ narrationis ſeriem ſermonis noſtri procurſus.

Heidelberga Vrbe capta, & direpta, Manhemium etiam fortunam obſidionis ſubiit: cuius patrocinium Horatio Veerio Generali Anglo, & Waldmanshuſio tribuno Palatino, commiſſum fuerat. Caſtrum ibi eſt ad confluentes Rheni & Nicri, eximium, natura loci egregie munitum, ſed magis improbo militum labore ſub Valentiniano Imp. abſolutum; poſtea Manheim dictum, nomine verè Germano. Sereniſſimus verò Princeps Fridericus IV. Elector Palatinus, inter cætera laudati Principis munia, quibus iam inde à primis gubernationis ſuæ auſpiciis per omnem ditionem ſuam res diuinas humanaſque ritè & ordine diligenter procurauerat, temporum horum iniquitatem, & creperum rerum publicarum ſtatum conſiderans, ad præſidiarium caſtrum excitandum, nouumque oppidum confluę vndiquaque hominum piorum

rum multitudini recipiendæ, animum adiecit. Ei rei idoneum cumprimis, & propè incomparabilem locum conspicatus, ad Rheni & Nicri confluuium, qua vetus & nobile castellum, cum pago Mãheimii nomine, inde à Carolinis temporibus noto, teloneo duplici fructuosum, piscatione & venationibus amœnum, in deliciis fuit: re diu multumque deliberata, & accersitis artificibus, tam aquariæ, quam ædificatoriæ rei peritis, materieq; omni necessaria dudum prouisa, XVII. die Martii, Anno salutis 1606. arduum & laudabile opus aggressus est. Pridie enim cum coniuge veneranda, Loysa Iuliana, filioque natu maiore Friderico V. è Galliis reuocato, & lecta procerum caterua, eo profectus, summo mane in locum operi destinatum, iamque in futuræ molis formam sulcis actis descriptum & vrbatum, se conferens, inque ipso ripæ extremo, qua virides Nicri vndas cœruleo sinu Rhenus Pater excipit, sub papilione erecto suos congregatos tenens, à superni Numinis inuocatione, (sine cuius ope nil rectè incipi, nedum confieri didicit) auspicium fieri voluit. Cum per Euangelii ministrum è Psalmo XLVI. copioso & apposito sermone explicatum fuit, an & quatenus Christiani, quibus

omnis spes & solida fiducia in Deo, ceu rupe firmissima, & arce inexpugnabili, reposita esse debet, ædificatis munimentis, & substructionibus terra factis, & operibus manuum suarum, securitatem suam committere debeant; quid item in nouis oppidis condendis fundatoribus potissimum curæ consiliique esse debeat. Tum calidæ preces ad Deum fusæ, qui surgenti oppidulo pro Ecclesiæ & posteritatis commodo, successum & prosperitatem cælitus largiri, locumque sibi propriè votum & dicatum benignè accipere & sacrare dignaretur. Eo peracto, Princeps papilione egressus, quamuis imbre largo, & ventorum vi procellosa insolitum strepente, manus ipse primus operi admouit: arreptoque sarculo, circumfusa & spectante propè innumerabili hominum turba, scrobem quadratam cespite abraso infodit, in quo saxum quadrum supernè incisum & excauatum deposuit, eique imaginem sui vultûs in auro fabrè expressam, cum die & anno rei, quæ gerebatur, inscriptis, dulcissimi sui nati Friderici V: ceu amabilis cuiusdam Iuli, manu imponi, moxque operculo ad id aptato contegi voluit. Quo facto, omnis comitum manus certatim, ceu signo dato, ita vt erant palliati, gladiisque accincti,

&his

&his ipſe Princeps Elector Frideric⁹ IV. permixtus, ad inſtrumenta foſſoria prouolare, & vehiculis manuariis, (genus eſt vna rota volubile, duabus anſis ductile, amplius quam humeris recipi & geſtari poſſit, materiæ facile quouis prouoluens) tantum ceſpitis & terræ arenæque, miro quodam animi ardore, & pulchra contentione tam impigrè congerere, nihil aut pluuium rorem, ſolique lubricum, aut ventorum intemperiem morata, vt dicto citius non tantum ſcrobem illam cum ſaxo operiret, ſed vero aggerem & tumulum non exiguum extolleret, & accumularet.

Atque ita opere cum bono DEO inchoato, illud deinceps vrgendum, & perficiendum mercenariis foſſorum turmis magno numero collectis traditum & demandatum fuit. Princeps autem Elector Fridericus IV. cum ſuis in arcem regreſſus, prandio liberaliter inſtructo commilitones ſuos comiter excepit: nec minus ſermonum ingenua ſuauitate, quam flore Liberi, quem producit ea ora inprimis generoſum, benignè recreauit: omnibus ad honeſtam hilaritatem frontem explicantibus, deq; cæpto tam laudabili huicce noſtro æuo gratulantibus, nec non nomina ſua ad rei memoriam in char-

ta consignantibus. Ita vasa conclamata, & sole declinante Heidelbergam est reditum.

Ne quidquam vetustatis ignoremus, hic est ille locus veteris Germaniæ, in barbarico trans-Rhenano, qua (Ausonii verbis) *Francia mixta Sueuis*, tam nobilis: in quo, (fortassis an ante hunc & alii) Valentinianus certè Imper. cum eius filius Gratianus Alemanos Sueuosque non procul inde ad Nicrum & Lupodunum indigna strage afflixisset, quo arctiori ceu compede illos contineret, improbo militum labore munimentum collocauit; quod constat oculato teste, & fide digno scriptore, Ammiano Marcellino, tunc in castris Romanis stipendia faciente. Verum augusti illius operis, postquam exturbatis Romanis ille locus non diu postea in Francorum ius rediit, Theodeberto, & Sigiberto potissimum Australis Franciæ potientibus, nullum ferè hodie vestigium superest: nisi quod eo ipso nonnunquam vetustatis tenues reliquiæ, & numismata vilia hodieque reperiuntur, & lapis vetus fabrè sculptus ibidem erutus, puteo postea ante Curiam aptatus cernebatur, reconditam paganici sacrificii (TAVROBOLIVM illi vocabant) memoriam repræsentans.

Et

Et hæc de Manheimio nouo (quod ad Rheni ripam dextram positum, Nicro ibidem in Rhenum se exonerante alluitur) Marquardus Freherus, vir Nobilissimus, post ipsum actum, cui interfuit, chartis consignauit, & memoriæ posterorum inuidere noluit.

Ante fatalem palatinatus ruinam, iam videre erat non tantum ingentem ambitum ciuitatis vallo fossaque cinctum, sed & intus minas operum diuersorum, tam publicorum quam priuatorum, præcipue vero portam perelegantem ad Nicrum spectantem, (die Necker Pforte) cum hac inscriptione:

QUOD FELIX FAXIT JEHOVA.
FRIDERICUS IIII. ELECTOR PAL. RHENI. DUX BOIARIÆ. ETC. E. VETERI. PAGO. MANHEIMIO. AD. RHENI. NICRIQ. CONFLUVIUM. IUSTA. SPACIOR. DIMENSIONE. NOBILEM. URBEM. MOLITUS. VALLO. FOSSA. MURO. CLUSIT. PORTAM. BONIS. CIVIBUS. APERUIT. ANNO DOMINI M DC X.

Inscriptio Tabellæ in fundamentis positæ hæc est.

QUOD FELIX FAUSTUMQUE SIT.
FRIDERICUS IV, PALATINUS RHE-

NIS.ROM.IMP.ARCHIDAPIFER.
ET PRINCEPS. ELECTOR. DUX
BOIARIÆ, &c.IN NOTISS.ISTO
PUGNACIS FRANCO SVEVIÆ
VETERIS SOLO.AD RHENI NI-
CRIQ. CONFLUENTES. QUO
VALENTINIANVS IMP.AVG.VE-
XANDIS OLIM GERMANIS MV-
NIMENTVM SIBI CELSVM ET
TVTVM A PRIMIS FVNDARAT
AVSPICIIS. QVOD TAMEN IN
ROMANA POTESTATE NON
PERENNAVIT. SED FRANCO-
RVM IVSTIORIBVS ARMIS NON
DIV POST CESSIT MANNINHE-
MI NOMINE NOTVM.ET IN IVS
PALATINVM TANDEM VENIT.
IPSE HAVD PAVLO MELIORIB'
AVSPICIIS, AD SVAM SVIQ.PO-
PVLI ET PATRIÆ TVTELAM.
ARCEM FIRMISS. CVM PROPV-
GNACVLIS ET OPPIDO DE NO-
VO A FVNDAMENTIS EXSTRV-
ERE COEPIT. QVIBVS IPSE SVA
MANV HANCCE TABELLAM
VNA CVM PRIMO IMOQVE SA-
XO ET CESPITE IMPOSVIT. 17.
DIE MARTII.M DC VI.

Propugnaculum hoc munitum, à Sere-
nissimo Electore Palatino Frider. IV. ex-
structum,

ſtructum, 4. Eid. Septemb. anni 1622. Tillius, militiæ Bauaricæ Pręfectus, obſedit: quod Generalis Anglus Horatius Veeri⁹, cum præſidio Anglico-Palatino tenebat. Protracta eſt obſidio vſq; ad 10. Kal. Nouembr. ſiue 23. Octobr. diem. Decimo Septembris die, Bauari pedites iuxta Nicrũ ſubſtiterant, equites vero in ea parte, qua Rheinhuſium itur, comparuerunt: quos tamen recedere inde Manheimenſes tormentis ſuis iuſſerunt. Inde Bauari pedites vallo, quo Niceraula Manhemium itur, potiti, munitiones aliquas pararũt, & tormentorũ boatu Manheimenſes infeſtare cœperũt: inde Bellefortum ingreſſi, Rhenum 12. Sept. traiecerunt, & multos tormentorum ictus in obſeſſos exonerarunt. Inde crebris eruptionibus, & bombardarum itidem diſploſionibus ab obſeſſis pugnatum eſt, tantaq; vi ac pertinacia pulſatio mutuis odiis vtrinq; facta, vt fragor etiam multis locis, quæ multis milliarib⁹ inde abſunt, exaudiretur. Pro continuanda felicius obſidione, Tillius arci veteri, q̃ Eichelbergenſe propugnaculũ vocant, inſidiabatur. Repugnabãt quidem initio Palatini præſidiarii; cum v. viribus impares eſſent, arce incẽſa, ſtationem deſeruerunt. Bauari vero, cũ arcẽ hanc incendio deformatam parũ vſui ſibi eſſe cernerent, ſtrato

ſtrato per Nicrum ponte, ad caſtellum & oppidum tormentorum verberationem dirigebant. Ab obſeſſis itidem redintegrata verberatio cõtinuabatur, & acriter vtrinque certatum. Bauari inſuper habitis omnibus obſeſſorum diſploſionibus, ad cęmiterium procurrentes, munitiones ibi agebant, & cadauera defunctorum ex ſepulchris eruta ad vineas ſuas oppido obiectas ſtatuebant. Cognouerant enim de loco iſto ex proditoris cuiuſdam in excubiis ibi conſtituti relatione, incredibile quantum rebus ſuis opportunum, quod vallum ibi humile, & depreſſum, foſſa vero vndis vacua & exſiccata prorſus eſſet, futurum. Tametſi enim antea foſſæ ciuitatis vndis ſatis repletæ fuiſſent, Nicro tamen & Rheno, ob pluuiarum defectum, decreſcente; deficere in foſſis aqua etiam cœperat: adeo vt vel ipſa elementa ſibi contraria eſſe obſeſſi faterentur. Productis iam à cæmeterio ad portam Nicrinam caſtris, Bauari octauo Octobris die mœnia quatere incipiunt, continuata multas horas verberatione, & diſploſis multis ictibus. Mox totis virib. oppugnatio tentata. Horatius Veerius, cum ad impetum faciendum comparata videret omnia, domos omnes angulares, & caſtello vicinas igne accendi iuſſit,
quo

quo ob venti inclementiam inualescente, ædificia plæraque omnia, paucis lapideis exceptis, flammis misere conflagrarunt. Igitur ciuibus & militibus Palatinis, post modicam reluctationem, ad castellum trepide confugientibus, Bauari oppido Manhemio facile potiti sunt. Expugnata vrbe, ingens ipsis ad castellum oppugnandum patefacta fenestra. Obsessi in castello, cum nullum vel à Rege Friderico, vel à Mansfeldio Comite, sperare possent auxilium, fame insuper, morbis, cæli inclementia, pecuniæ defectu, ferroque hostili, & aliis difficultatibus vrgerentur; diutinæ obsidionis impatientes, animos haud diu obfirmabant. Tandem inter Tillium, Bauarici exercitus Generalem, & Horatium Veerium, qui Anglico & Palatino exercitui præerat, 23. Octobris die, conuentum est, vt Angli & Palatini vitam ac res saluas pacti, Manhemium Bauariæ Duci traderent: delata in castellum bona ciuium cuilibet retinendi & auferēdi potestas daretur: Theologis & Ministris Euangelicis nulla vis inferretur. In has & alias cōditiones cum transactum esset, 24. Octobris die, excessere ad vnum omnes Angli & Palatini, Francofurtum vsque ab hostium comitatu deducti: duo insuper tormenta Horatio

ratio Veerio redonata. Sic Manhemium in manus hostium deuenit.

Constitutis ad Manhemium rebus omnibus, Tillius copias suas ad Francothaliũ produxit, positisq; eminus castris oppido indies magis magisque appropinquauit: sed ob aeris inclementiam, & ciuium virtutem, re infecta discedere coactus, pagos oppido vicinos incendio deleuit, remotos vero longius præsidio, pro eneruandis & debilitandis Francothalensibus, firmauit: reliquum exercitum, ob annonæ in palatinatu penuriam, passim per Hannouiensem & Isenburgensem Comitatus, gementibus & trementibus incolis, adhiberna traduxit. Sic ciuitatibus & locis omnibus in Electorali palatinatu ab hostibus captis & expugnatis, vnicum restabat Francothalium oppidum, cuius ciues & præsidiarii, fide & constantia in Regẽ Fridericum, & Religionis Orthodoxæ professione immobiles, nõ semel hostes fortiter repellebant, & eruptionibus suis ac deprædationibus vicina loca omnia infesta reddebant. Cum v. expugnatu difficile admodum videretur, alia ratione cum eo agi cœptũ. Interuentu enim, & consensu Serenissimi Regis Angliæ, Isabellæ Infanti Hispaniarum, certis conditionibus, parum tamen fidis, an. 1623. 14. Kal. April. in

seque-

ſequeſtrationem traditum eſt. Anglis igitur & Palatinis dimiſſis, Verdugo, militiæ Hiſpanicæ in Inferiori Palatinatu præfectus, oppido ſtatim præſidium Hiſpanicum impoſuit, quo iugo oppidani in hunc vſque diem miſere grauantur: nonnihil tamen ſub reditum Domini ſui Friderici Regis ſpe liberationis propediem futuræ ſubleuati.

Occupata ab hoſtibus tota Prouincia Superiore & Inferiore Electoralis Palatinatus: Cæſar Ferdinandus, non contentus hac victoria, anno 1623, die 25. Februarii Regem inſuper Bohemiæ Fridericum, Ratisbonæ in Comitiis, Septemuirali dignitate priuauit: & Maximilianum Bauariæ Ducem, Sacri Romani Imperii Archidapiferum, in eius locum, publice renunciauit, eique dignitates & præeminentias Electorales, ius nempe, ſeſſionem, votum, & electionem attribuit. Rex vero Fridericus acceptam à Cæſare, & Bauaro, conſanguineo ſuo, iniuriam ægre ferebat; tempuſque opportunum, quo ſe vlciſceretur, obſeruabat.

Non ſemel tamen ad honeſta compoſitionis media promptum ſe ac paratum offerebat, quoad per conſcientiam, ſaluis fundamentalibus Imperii legibus, & præiudicio Electorum Principumq; familiis

nullo

nullo apud posteritatem comparato, fieri id potuisset; nihilque aliud exoptabat, quam vt discordiarum obliuione à Cæsare sancita, generalis assecuratio in religionis &politica libertate vbique constitueretur, aurea pax in Imp. Rom refloresceret, necessari⁹ membrorũ cũ capite suo consensus instauraretur, constituta à maioribus regiminis in Imperio harmonia vigorem suum retineret, termini eius non turbarentur, nec dominatus aliquis Hispanus, cum perpetuo seruitutis iugo Germanicæ nationis ceruicibus imponeretur. Sed spes frustra fuit. Cæsar enim ex successu continuæ felicitatis obliuiscitur se hominem, nesciens, nunquam in solido stare posse superbam felicitatem, & ingentium Imperiorum magna fastigia obliuione fragilitatis humanæ haud raro collapsa fuisse.

Scopum vero vnicum excitati in Germania infelicis ciuilis belli, & promulgatæ inimicæ proscriptionis in Serenissimũ Regem Bohemiæ, Fridericum V. Electorem Palatinum, hunc fuisse: Cum vt Romanensis Pontificia religio vbique locorum introducatur in Imperio, tum vt exstirpentur cuncti in vniuersum Euangelici, experientia, haud fallax rerum magistra,

ſtra, euidentiſſime docet. Hæretici enim illis omnes, quicunque ſedem Romanā, & primatum Papæ non agnoſcunt, ſiue illi Lutheri, ſiue Caluini odioſis nominibus traducantur ab aduerſariis. Scopus ille, etſi multis aliis documentis probari poteſt, tamen nunc luce meridiana clarius omnium oculis patet ex Actis publicis, & inprimis aliquot Epiſtolis, quæ in manus hominum peruenerunt, & quarū Autographa, qua ſummis, qua inferioris ordinis hominibus viſa recognitaq;, publice typis diuulgata ſunt. Ad Scopum illum nullam magis expeditam viam eſſe indicarunt, tam in aula Romana, quam Cæſarea, quam ſi Electoratus Palatinus transferatur in Bauarum. Hoc Cæſaris ad Balthaſarem Zunigam Epiſtola luculenter oſtendit, cum aſſerit, translationem illam toti inprimis Imperio fore vtilem, atque idcirco maxime neceſſariam, minimeque differendam. Toti Imperio: quia auulſo Electoratu Palatino à communi Evangelicorum corpore, vt præcipuo illius membro, & translato in Ducem Bauariæ, Catholicæ Religionis acerrimum defenſorem, (quæ laus illi in dicta Epiſtola tribuitur) is ſtatim, (vt in vniuerſo Ducatu ſuo olim, & nuper Donavverdæ, quæ Imperialis ciuitas eſt, fecit, papatum intro-

introduceret. Atque adeo illius zeli singulare documentum dedit: & prænobilis palatinatus, in hac Germaniæ intemperie, per aliquot iam annos expertus testatur. Quam primum enim Bauarus in palatinatum pedem intulit, Orthodoxæ fidei Professores illic partim occisi, partim indigno exilio mulctati sunt: Missa Idololatria in multis locis conspiciebatur, in medium prodibant Papæ Romani emissarii, Iesuitis primaria templa Ambergæ & Heidelbergæ concessa: qui piis sub persecutione gementibus in palatinatu audacter insultabant, pedicasque ac retia sua ad animas simplicium irretiendas passim, quibus potuerunt modis exposuerunt, & ad defectionem sollicitarunt. Sic cum in Superiori palatinatu Bohemię vicino, tum in inferiori ad Rhenum papatu radices agente, facilime illi etiam in alias adiacentes Evangelicorum Statuum regiones diffundi posse putabatur. Immo si Evangelici hoc tam triste exemplum in Electore Palatino, qui primus inter ipsos, & hactenus in Comitiis, aliisque conuentibus publicis, Directoris partibus communi omnium consensu functus est, admissuri fuissent, tum nullum amplius impedimentum superesse, quin sub quocunq; obtentu, (qui potentio

tentioribus nunquam deesse potest) mox hunc, mox alterum ex Evangelicis Statibus proscripturi, atque eius ditiones in Romano-Catholicos transferri: atque hoc pacto paucorum annorum spacio totum Imperium Romanum sub Papæ obedientiam & iugum reduci posset. Et hoc fine sensuque asserebatur, negotium illud translationis, quod vocabant & tractabant, vniuersæ Germaniæ ab Hæreticorum machinis vindicandæ profuturum esse.

Negotium hoc de transferendo Palatinatu in Bauarum, Romanus Pontifex tractauit. Is enim Monachum Cappucinum (quod Iesuitis non vbique fides) ad illud perficiendum, in Imperium & Hispanias ablegauit. Quid etiam Nūcii Papales variis in locis à Papa in mandatis habuerint, id clarissime liquet cum ex Cardinalis Ludouisii, qui Romæ secundus à Papa, tū ex Caroli Caraffæ, Nuncii Papalis literis. Nempe hæc funesta toti Germaniæ Tragœdia diu Romæ acta fuit, & non est necesse priuatorum hominum familiares Epistolas accersere in testimoniū, quales Secreta Anhaltina Cancellaria (vt vocāt) idque carptim & mala fide exhibet. Authentica & publica nūc acta loquuntur. Cur hactenus Sereniss. Rex Bohemię Frideri-

dericus Elector palatinus, instinctu pontificiorum, ab Evangelicis quibusdam ad submissionem Cæsari præstandam impulsus sit. Nempe, vt etiamsi hoc fecerit, tamen ne liberi quidem ipsius aliquid ex patrimonio auito recipiant, quis pontificiam religionem amplexi fuerint, vt diserte scribit Cardinalis Ludouisius: cui Maximilianus Bauariæ Dux toto orbe literato celebratam Bibliothecam palatinam dono dedit, quam Leo Allatius, natione Græcus, Superintendens Bibliothecæ Vaticanæ, Romam deportauit: quo dono Bauarus Cardinalium, & papæ gratiam captauit, vt tanto pronius votum Electorale à palatino in Bauariæ Ducem transferendum censerent, atque ab Imperatore tanto impensius efflagitarent: non sine summo Imperii dedecore, ac præiudicio. Ante paucos etiam annos Christophorus Gevvoldus, Bauaricus Consiliarius, de Palatinatus Electoratu scripto publice Ingolstadii edito, & sub exortos hos motus cum recognitione & augmẽto recuso, litem mouit.

Ex multis insuper, iisque certis circũstantiis firmissime videtur colligi posse, factam Bauariæ Duci, de palatinatu promissionem, antequam Fridericus Elector Bohemiam ingressus, & pragæ coronatus fuit

fuit. Sic ex temporis ratione principalis ſcopus Religionis fit clarior, & illuſtrior. Nam quę poſtea acciderunt in Bohemia, & quæ hodieque cum clade & interitu tot millium hominum prorſus innocentium, tantopere exaggerantur ab illis, qui ab oppreſſorum fortuna ambitioni ſuæ patrocinium quærunt, cauſam profecto nullam dederūt ad illa conſilia, quæ iamdiu ante inita, & ad effectum ipſum perducta fuerunt. Occaſio tantum diu quæſita ex Bohemiæ motu acceſſit, & hinc etiam prætextus ad colorandam violentiam. Promiſſionem autem Palatinatus Bauaro iamdudum, & illo tempore factam, vti diximus, ex eo liquet, quod in Epiſtola ad Zunigam diſerte dicitur, Cęſarem iam olim hoc conſtitutum fixumq; habuiſſe, & promiſſionem illam Bauaro à Cæſare tam coram & voce, quam ſcripto factam: atque ex illa conuentione, & poſt illam conuentionem, Bauarum auxilia Cæſari promiſiſſe. Hoc idem ex ipſa adeo Roma ſæpius perſcriptum fuit, (vbi Legatos & Agentes in rebus Bauarus eam ob cauſam continuo habuit) quamuis multum hortante Pontifice, non tamen niſi poſt hanc de adipiſcendo Palatinatu ſtipulationem ſolenniter Monachii factam, illum Imperatori ſuppetias ſpō-

dere voluisse. Et sane verosimile hoc est vel maxime, quod in simili Domus Austriacæ, vel etiam maiori periculo, ante hoc tempus Bauarus, neque Rudolpho Secundo, neque Matthiæ Impp. immo ne ipsi quidem ante fœdus initum Ferdinando suppetias tulit. Viua autem voce Imperator Bauaro promittere Electoratum Palatinum non potuit, nisi quando ipsi præsens fuit, quod factum sub autumnũ anni 1619. cum Francofurto post electionem in Romanum Regem Augustam venit, & inde cum Bauaro Monachium vsque profectus fuit, vbi aliquot dies cum ipso transegit.

Fœdus igitur tum initum, cum vterq; Monachii fuerunt, quo tempore Comes Palatinus Elector nondum Rex Bohemiæ inauguratus fuit: hoc insuper aperte confirmante Consiliario Bauarico, qui sub nomine Berchtoldi à Rauchenstein, Constantinum Peregrinum castigatum, seu Reiectionem itineris Quadrimestris Bucquoii edidit, in qua de adorea Bauaro an Bucquoio, ob victoriam Pragensem, debita, disceptatur.

Res vero ipsa docuit, & ex Epistolis Imperatoris ad Moguntinum, & Saxoniæ Electores, ad Albertum Archiducem, & Maximilianum Bauarum, Comitem item

item Zollerensem, & aliis constat, statim ab illo Principum congressu Monacensi de proscriptione Palatini cogitatum actumque, & Mulhusianum conuentum frustra postea in eam rem allegatum fuisse, expresse reclamante Electore Saxoniç in literis ad Illustrissimum Principem Iohannem Palatinum Bipontinum datis. Qui legati Hispanici, Comitis Ognatensis, Epistolam, Vienna tum etiam ad Albertum Archiducem scriptã, perlegit, ex ea cognoscet, conuenire solitos in eius domo intimos Cæsareos Consiliarios, & in ea, ipso præsidente, Palatini proscriptionem conclusisse.

Hæc cum ita acta fuerint, omnibus tamen modis Bauarus hoc egit, vt quod maximè cuperet, aliis haud innotesceret. Quamuis in literis ad Cęsarem datis promissi fidem ob tot bene merita sua exposcat, & ipsi Hispani prætensiones ipsius nimis exorbitantes iudicarint. Vt autem indignitas rei, dum sub specie boni publici priuata duntaxat commoda quæsita fuerunt, euersione iniusta innocentis, & bene de ipso mereri studẽtis Agnati, eo magis occultaretur, variæ proscriptionis causæ in Regem Fridericum, Electorem palatinũ, quæsitæ. Vna aũt, & vera, prima & potissima causa fuit, quæ sup. monstra-

ta eſt: Religionis nempe Pontificiæ exaltatio, & Euangelicorum exſtirpatio. Sunt enim hæc connexa, & vnum ex altero neceſſario ſequitur.

Sed hanc cauſam in omni actione, cum Saxoniæ inprimis Electore, aliiſq; Principibus, Euangelicis, ex Pauli Windeccii & Ieſuitarum doctrina, diſſimulare neceſſe fuit, vt illi Palatini partibus deſertis, Pontificiis ſe iungerent. Nam ipſe profecto Saxoniæ Elector non ita facile ſe moueri paſſus eſt, aut ſi eius conſilia locū inueniſſent, iniuſta illa, & tot nullitatibus obnoxia proſcriptio præcipitata fuiſſet. Ex Cæſaris enim ad Albertum Archiducem, & Bauarum ſcriptis literis Viennæ 1. Iulii, anno 1620. videre eſt, Saxoniæ Electorem omnino ſuauiſſe, vt antequam ꝓſcriptionis fulmine emiſſo bellum contra Palatinum ſuſciperetur, ſolemnis cōuentus Electorum celebraretur. Ex Comitis etiam de Ognata ad Archiducem Epiſtola apparet, Saxoniæ Electorem, tum proteſtatum, vt ad illum conuentum vocaretur etiam Elector Brandenburgicus, ſine cuius præſentia nullum concluſum Electorale fieri, præſertim in Collegam Electorem, rite poſſet. Sed omnia illa monita inſuper habita, poſtquam victoria Pragenſis vindictæ frena laxauit, & nullo

ſerua-

ſeruato iuris ordine, contra expreſſiſſimã ſanctionem Capitulationis, ſub prætextu plenitudinis poteſtatis, proſcriptionis formula multoties aucta, præſertim ex Actis Pragæ repertis, promulgata fuit. Id enim ex comparatione primę conceptionis cum poſtrema ſtatim licet animaduertere.

Præter communem illum ſcopum, hic etiam peculiaris accedit, qui in poſtſcripto ad Zunigam luculenter expreſſus, ꝙ ſcilicet translato Palatinatu in Bauarum, & ita primario voto Euangelici Electoris ad Pontificium Principem reducto, non tantum apex Imperialis dignitatis ſemper penes Romano-Catholicos permanſurus, ſed etiam hoc pacto omni ratione penes vnicam Domum Auſtriacam corona Romani Imperii æternatura ſit.

Arcanum non exiguum, præter infinita alia, hoc quoque accurate conſiderandum, quod Electoris Palatini interitus eam quoque ob cauſam accelerandus, ꝙ ea radice, vt Epiſtola ad Zunigam loquitur, non ſucciſa, rebelles Belgæ nunquam ad obſequium REGIS Hiſpaniarum perduci poſſint. Perdito vero Palatino, & eius prouincias ad Rhenum Hiſpanis poſſidentibus, Cæſarem Germaniæ, Regem vero Hiſpaniæ totius Belgii fore

Dominum, vt pleniſſime affirmabat, & promiſerat Hyancintho Monacho Epiſcopus Caraffa. Motuum autem Belgicorum originem ex Palatinatu alimenta ſua traxiſſe, vt ſuauiter fingunt Pontificii, ad iniuriam Sereniſſimæ Domus Palatinæ excogitatum eſt. Tyrannis Albani, Dionyſiana longe crudelior, & atrociſſima procerum Belgarum ſupplicia, contra datam fidem perpetrata, tam diuturni belli cauſa caputq;. Ad illud exemplum facta executio Pragẽſis, funeſto & infelici exitu. Quantum vero ad cauſam Belgicam attinet, de illa ſane longe aliter ſemper iudicarunt defuncti Cæſares, Maximil. II. & Rudolphus II. cunctique adeo totius Imperii Electores, Principes & Status, q̃ nunc fieri videmus. Maximilianus II. Imperator, fratrem ſuum Archiducem Carolum, pro pace Belgii populis iniuſte afflictis impetranda, in Hiſpanias ablegauit. Matthias Archidux, Ferdinandi II. Imperatoris Anteceſſor, Caput & Gubernator Belgicorum Ordinum fuit, & cauſam ipſorum non tantum coram toto Imperio, maxime in Comitiis Wormatienſibus, per nobiliſſimum & prudentiſſimum Virum, Philippum Marnixium S. Aldegondium, die 7. Maii, anno 1578. ſed etiam armis contra Hiſpanos acerrime defendit.

dit. Nunquam Imperium Romanum pro Rebellibus Belgas habuit, nunquam in partes ire voluit. Ipsi Imperatores, & Status Imperii, aliquoties solemnes legationes ad vtramque belligerantium partem, pro pace inter illos concilianda decreuerunt, parum mehercule pro maiestate Imperii, si Belgæ Rebelles essent. Res autem ipsa longe aliter ex Actis publicis Imperii constat.

Sed pacis etiam publicæ desiderium vbique fere inculcabatur, vt tegeretur belli religionis causa suscepti inuidia. Quin etiam Reges & Principes quidam sub spe pacis circumducti, & metu alicuius exitiosæ conuersionis in Orbe Christiano, maxime cum illo ipso tempore Sultanus Turcicus cum potentissimo exercitu in Poloniam moueret, apud Cæsarem tot legationibus ac literis serio intercesserunt. Facta fuerat certa induciarum spes in vtroque Palatinatu, & promissa in Superiori executionis suspensio, bellumque renouatum non iri, nisi tribus illud mensibus ante Regi Magnæ Britanniæ denunciaretur. Asseruerunt etiam Consiliarii Cæsaris Domino Baroni Digbyo sæpius, Bauarum à Cæsare nullam accepisse vlteriorem Commissionem pro banni executione, nec etiam

accepturum esse. Sed nullo vnquam tempore de continuatione belli diligentiora consilia habita, aut præparationes accuratiores ad illud factæ. Simul Regi Hispaniarum per Zunigam denunciandum fuit, Cæsarem semel constituisse, translato in Bauarum palatinatu, vt iis, qui eius restitutionem à se importune efflagitarent, spem omnem prorsus adimeret.

Et quamuis in speciem aliud ad Infantem scriptum, atque Legato Britannico communicatum, simul tamen eodemque tempore contrarium omnino illi mandatum, de non consentiendo in inducias, sed bello potius persequendo, quod etiam Consaluo Cordubensi iniunctum, transmissum fuit: quod fatetur Infans, in Responso Domino Dighyo Bruxellis tradito.

Leges fundamentales Imperii, Aurea Bulla, & Cæsarea Capitulatio, sanciunt, vt præcipua Imperii membra, & bases eius atque columnæ, Electores, maxime sæculares, inconcussæ maneant. Cæsar ante electionem suam iurat, se Electores in suo statu, dignitate ac præeminentia, omnibus modis conseruaturum esse, in re ardua sine Electorum consilio & scitu nihil se agere velle. Nulli ex Statibus, etiam

etiam infimo, nedum Electori primario, violentiam vllam inferre; aut aliis vt hoc faciant, permittere, sub quocunque colore aut prætextu: sed si vel ipse, vel alii rem aduersus aliquem habuerint, hostilitate omni remota, ordinario iudicio experiũdum est. Et ipse Cæsar, vbi in caussis priuatis forum sortiatur, cum in Aurea Bulla, tum in antiquis Germanorum Legibus expressum est. Ne Comitatus quidem, aut alia feuda ad Imperium deuoluta aliis largiri potest. Sed hic in primario & vetustissimo Electoratu Palatino, Bauaro donando, insignis exercebatur liberalitis..

Hinc tota Respublica Germanica conquassata, & compagibus suis dissoluta, ad tristem ruinam compulsa, breui collapsura videbatur. Prima tempestate omnia bella in exitium Bohemiæ, & Electoralis Palatinatus gerebantur: vti quisque fortior fuisset, Bohemiam & Palatinatum velut prædam occupabat. Moguntinus Archiepiscopus Iohannes Suicardus à Cronenberg, Senex Miles, Marchionem Spinolam in Palatinatum, ipse plenus spei, & suauis alienæ calamitatis spectator, sua manu induxit, re & consilio iuuit, militem ad defensionem Palatinatus iturum transitu prohibere

conatus est. Vandemētium ad nouam diuersionem faciendam persuadendum esse censuit. Rex Hispaniarum, terror olim Orbis, Cæsaris consanguineus, bellipotens, auro & argento Indico, Philippi Macedonis exemplo, multa castella & oppida in Palatinatu, in quæ asinus auro & argento illo onustus ascenderat, facile expugnauit: alia sub obtentu induciarum inuasit.

Maximilianus Bauariæ Dux, Catholici exercitus Generalis, vt ipse se appellauit in Transactione Vlmensi, in qua Vlmæ Sueuorum cum Vnitis Principibus sanctissimis verbis inita, Palatinatum vniuersum nominatim, & disertis verbis comprehendit; sine vlla exceptione, exclusa omni fraude, firmissime promittēs, nullam vim à se, aut sociis S. Ligæ illi metuendam aut exspectandam esse, vt ostēdit transactionis illius formula. Nihilominus cum S. Ligæ exercitu, quasi contra Turcas ille paratus fuisset, semper occasioni intentus, non tantum Austriam superiorem inuasit, & domuit: inferiorem petiit, Bohemiam intrauit, & subiecit, Pragam Regni caput occupauit, Agnatum suum Fridericum, nullo seruato cognationis iure, pellere Regno Bohemię statuit: sed etiam insuper habita Vlmensi

trans-

transactione, non contentus Bauariæ terminis, spe improba Palatinatui Electorali inhiauit: quem vtrumque inuolauit, & rem in eum statum deduxit, vt hoc incendium totam iam Germaniam comprehenderit. Hinc Leopoldus Austriacus, Argentinensis Antistes: inde Episcopus Spirensis, Philippus Christophorus à Sœtern, Palatinatum Electoralem depopulabantur: cum interea nemo ferè defensor Palatinatus, inter tot hostes inueniebatur. Ita Palatinatus per tot discursus excursusque hinc inde hostiles, rapinis & incendiis paulatim dilaniatus atque exinanitus est, vt ex prouincia florentissima infelicissima videretur. Totus igitur habitus Palatinatus mutatus erat. Bibliotheca Principis nusquam, amici nusquam; vbique violentia, nulla fides; adde, quod nec diuturna sedes inter tot aduētitias leges, præsertim illas, quas qui non seruat, melior est, quam qui seruat, & in quibus conscientia ius habet vetandi. Nam Religionem Euangelicam qui non missam faceret, nemo tolerabatur. Fit igitur ex Palatinatu passim omnium piorum fuga, replentur Ciuitates, Principatus, & Comitatus in Imperio exulibus Palatinis: plurimi se in Heluetiam, Belgium, Galliam & Angliam contulere; vbi

non

non solum tutum exilium agerēt, verum etiam spem recuperandæ patriæ reciperent. Malis quotidie crebrescētibus, versa erat in luctum Ecclesiæ Palatinæ cithara; & populus sub multiplici gemebat iactura. Plurimorum ea fuit infirmitas, vt ardua exilii dum metuerent, degeneres Christi milites, in castra Papæ transfugæ facti sunt. Alii Ecebolii malitia quadam, (vti semper in tritico filix, inter apes fuci) voluntario lapsu seipsos prosternebant. Ita inanes paleæ hac belli Palatini tempestate iactabantur: inualidæ arbores turbinis Papalis incursione euertebantur, Piorum fides, sicut aurum per ignem, explorabatur. Triticum non rapuit, nec arborem solida radice fundatam procella persequutionis subuertit.

Proscriptio Regis Friderici, post cladem demum Pragensem promulgata, quamuis longo ante tempore præparata fuerit. Ante litem adhuc de Regno Bohemiæ exortam, Monachii Bauaro à Cæsare Palatinatus vltro oblatus, & certis conditionibus inuestitura illius concessa fuit. In effectu igitur Rex Fridericus, Elector Palatinus, ditionibus suis in Bauarum collatis spoliatus ante, quam proscriptus. *Pœna in illum statuta, vbi*

nullum

nullum delictum. De patrimonio, dignitate, ac statu eius, inter alios conuentum, antequam vocatus est ad iudicium. Immo nunquam vocatus, nunquam auditus est. Causæ enim cognitioni nullus locus, vbi absolutè pro arbitrio, & priuatæ vindictæ cupiditate res gerebatur. Quod si vero aduersi aliquid Regi Friderico accidit, qui per decennium cum pio Dauide, Saulitarum persecutioni ac tyrannidi cedens, à suis abesse coactus est: haud propterea tamen illi facinus Belialis impingi debet, vel potest, quo sortem hanc aduersam sibi attraxerit. Neque enim insolens, vel obsoletum est, si Pater familias in suos potius, quam alienos, animaduertit. Anceps belli alea, (inquit Thuanus lib. LIX. Historiarum) & incertus victoriæ exitus, qui plerunq; non ad iustiorem causam inclinat: quin immo vsu venire cernimus, vt per similes casus Deus, quem iusta in nos concitatum ira citra præfractam impudentiam diffiteri non possumus, suos puniat. Nusquam minus, quam in bello, euentus respondent. Non igitur iudicandum ex euentu. Nam sæpe optimè cogitata pessimè cadunt. Paulus Foxius, Henrici III. Regis Galliarum intimus Consiliarius, apud Thuanum, lib. XLIX. Histo-

riarum, ita præclarè sentit: vt res humanæ, ac præcipuè eæ, quæ ad rem militarem spectant, ferè à Fortuna dependent: sic sæpe euenit, vt quæ maturè deliberata sunt, haud feliciter cadant: contra, vt temeraria consilia prosperos successus nanciscantur: quo fit, vt vulgus, quod res successu potius, quam ratione metitur, ex finistro euentu prudentissimum consilium damnet, idem temerè susceptum propter felicem exitum laudet. Poterat sane Cæsar secunda sua fortuna in conditione honestæ pacis vti, nisi spe alia euectus, in casum irreuocabilem se dedisset. Modum enim imponere secundis rebus, nec nimis credere serenitati præsentis Fortunæ, prudentis hominis, & meritò felicis est: neque finitur bellum magnificentius, quam à memorabili pugna: nec spes firmior pacis perpetuæ datur, quam quæ perculsos aduerso prælio aduersarios molliores facit ad paciscendum. Non libet hic multis attexere, tempore belli Smalcaldici, ipsum Carolum V. Imperatorem, sæpe deplorasse rigorem suum, quo, Albani potissimum impulsu, in Iohannem Fridericum Saxoniæ Electorem, & Philippum Hassiæ Landgrauium vsus est. Certè ab eo tempore de fastigio felicitatis suæ, quæ an-

tea indiuidua ipſi comes, deiectus eſt, vno velut impetu, vt conſtat ex Hiſtoria illius ſæculi. Exemplum hodie inſigne etiam cernimus mutationis rerum humanarum. Ideo in ſecundis rebus, (ait Paulus Æmilius apud Liuium) nihil in quenquam ſuperbè ac violenter conſulere decet, nec præſenti credere fortunæ, cum, quid veſper ferat, incertum ſit. Is demum vir erit, cuius animum nec proſpera flatu ſuo efferēt, nec aduerſa infringent. Fortuna aduerſa minus acribus ſtimulis animum explorat, quam res ſecundæ : quia miſeriæ tolerantur, felicitate corrumpimur : inſit Tacitus.

His malorum experimentis Sereniſſimus Rex Bohemiæ Fridericus ita confirmatus fuit, vt nihil eum facile dimoueri potuerit de Chriſtianæ patientiæ gradu. Funeſtiſſimum autem & luctuoſiſſimum illum caſum acerbiſſimè tulit, quo Anno Domini 1629. 7. 17. Ianuar. in traiectu fluminis Teiæ propè Ambſtelrodamum apud Batauos, naui, qua vehebatur, per impetuoſam & inopinam alterius nauis, plenis velis occurrentis, alliſionem, rupta, triſti fato aquis hauſtus & ſuffocatus eſt, Maieſtatis ſuæ Filius primogenitus, Fridericus Henricus, Princeps ingenuarum virtutum animæ, & ingenii dotibus,

tibus, ante annos maturis, admirandus, fortunæ & spei, in quam natus erat, & alebatur, plus quam capax, gaudio, honori, & solatio parentibus, cognatis, Amicis, natus Heidelbergæ, Kal. Ianuarii Anno 1614. rebus in Germania tunc summè florentibus: in Regem Bohemiæ, & successor Patri, vnanimi Procerum consensu, Pragæ in Comitiis Anno 1620. 19. April. adhuc infans designatus & resignatus. Renouat hic casus tristem memoriam Hermanni Ludouici, Filii Friderici III. Pii Electoris Palatini, qui in Galliam studiorum gratia missus, in primo adolescentiæ flore, annos natus XV. dum Auaricum flumen in Biturigibus traiicit, inuersa cymba cum Præfecto, Præceptore, & aliis comitibus, vorticibus haustus & exstinctus est. Sed in hoc naufragio omnia sunt grauiora atq; atrociora: cum ipse Rex Fridericus vexerit in partem periculi, & vix eluctatus, licet oculis amplius non cerneret pereuntem cum sociis filium dilectissimum, auribus tamen hauserit supremos ipsius, opem diuinam pariter & humanam poscentis, clamores ac eiulatus, qui non potuerunt non vulnerare, & vix consolabilibus doloribus configere paternum pectus. Postea quam tristis hic rumor ad aures meas

aduo-

aduolaret, luctus & mæror statim Epitaphium istud expressit:

QVISQVIS AD HVNC TVMVLVM PROCEDIS, MOESTE VIATOR,
SISTE GRADVM, ET QVERVLA TALIA VOCE REFER.
HEV DOLOR! HENRICVS PRINCEPS IACET HIC FRIDERICVS,
MAGNA PALATINI SPESQ. DECVSQ. SOLI.
MENTE SENEX, ÆTATE PVER, NVLLIQ. SECVNDVS,
RHENANO. CZECHICO DIGNVS ET IMPERIO.
QVEM GENVIT CELSO FRIDERICVS NOMINE QVINTVS.
ANGLAQ. REGALI SANGVINE ELISA SATA.
EHEV! SPES PATRIS HÆC VBI NVNC? VBI GAVDIA MATRIS?
IN TEYA MERSIT TVRBINE QVASSA RATIS.
VIXQ. DECEM ET QVINOS ÆTAS TRANSSCENDERAT ANNOS.
MOX LACHESIS VITÆ STAMINA RVPIT ATROX.
DVLCE PALATINÆ STIRPIS DECVS. VTILE TERRÆ

SCV-

SCVTVM, OCVLVM POPVLI. PERCVLITVNDA NOCENS.
ILLE TAMEN COELI SEMPER FVLGEBIT IN AVLA.
ANGELICOS INTER SERAPHICOSQ. CHOROS.

Cæterum cum Cęsar nulla ratione fœdera pacis suscipere vellet, licet Serenissimi Reges Magnæ Britanniæ & Daniæ seminandæ paci plurimum studiissent, totis viribus bellum restauratum fuit. Neque enim Rex Fridericus tantum Regno Bohemiæ per vim hostilem exutus, & dignitate sua Electorali indignè mutilatus: sed & Maiestatis suæ frater charissimus, Illustrissimus Princeps Ludouicus Philippus, Comes Palatinus, Dux Simmerensis, pupillus, absens spoliatus omni ditione sua, ita vt ne ad alimenta quidem teruncium per integrum decennium ex illa perceperit. Eadem fortuna inuoluti alii etiam vicini Principes, Comites, ciuitates Imperiales pleræque omnes, viduæ etiam Electorales, & aliorum Principum, nobiles denique Imperii infiniti: vt de misera plebe, quæ rapinis exhausta stipem iam colligit, nihil dicamus. Serenissimus quidem Rex Daniæ Christianus IV. defensionem circuli Inferio-

ferioris Saxoniæ susceperat, sed aduerso Marte itidem fractus, pacem cum Cæsarianis fecit. Tillius non tantum Wetterauiam, Hassiam, Ducatum Brunsuicensem, crudelissimis depopulationibus, & exactionibus attenuauit: Sed & Albertus Dux Fridlandiæ, qui se tumido immane quantum titulo Balthici maris Generalem appellare solebat, exquisitissima omnia tyrannicæ crudelitatis genera in subditos Saxoniæ Inferioris exercuit: Duces Megalopurgenses Ducatibus suis iniustè priuauit, in Pomeranos barbarissimo furore & libidine ita sæuiit, vt nugæ sint decantatæ illæ Busiridis, Phalaridis, Turcarum, aliorumque atrocitates cum Furiis istis comparatæ. Stralsunda, Vrbs Pomeraniæ celeberrima, Fridlandiæ Ducis obsidionem pertinacem magna cum felicitate & fortitudine sustinuit. Hæc prima Cæsaris mali labes, hoc initium impendentis ruinæ fuit: præsertim cum etiam atrocia edicta Protestantib. Principibus obtrudere voluisset, de restituendis bonis Ecclesiasticis: aliasque minas aduersus Euangelicos spiraret. Nihil vero toto hoc bello Bohemo-Germanico aduersus Protestantes pro Ligistis Romano-Catholicis vtilius fuit, quam quod Vniti Euangelici in commune non

consuluerunt. Rarò duobus tribusque Principibus, aut Ciuitatibus, ad commune periculum concordia propulsandum, conuentus: ita dum singulis Neutrales esse volebant, vniuersi seruitutem suam quotidiè emebant ac pascebant. Soli ferè, Mansfeldius Comes, Christianus Dux Brunsuicensis, & Iohannes Ernestus, Dux Saxoniæ Vinariensis, Magni illius & Constantissimi Christi Confessoris, Iohannis Friderici Saxoniæ Electoris Pronepos: quo obsequio florentem Regem Fridericum coluerant, labentem non deseruerunt. Sed hi omnes immaturè, non sine veneni suspicione, his belli turbis erepti sunt.

Subactis demum plerisque Statibus Euangelicis in Imperio Romano, erat inter Reges exteros, Serenissimus & Potentissimus Rex Sueciæ GVSTAVVS ADOLPHVS, cuius pietas, opes, & virtus militaris, ea tempestate summis laudibus efferebantur. Is velut vltor audendum aliquid pro Germaniæ libertate, & pro salute communi, etiam cum periculo suo, ratus; vt patriam multis miseris ciuibus eiectis, auxilio diuino subnixus, restitueret, & hostes à finibus Euangelicorum repelleret, collecto exercitu, Anno 1630. faustam expeditionem in Roma-

manum Imperium suscepit, euulgato prius lingua Latina & Germanica scripto, quo caussas exponebat, propter quas arma contra Cæsarem Ferdinādum II. sumpsisset. Mox omnia prosperè Magno Regi Sueciæ, Germanicæ libertatis vindici, & Euangelicæ Religionis Assertori procedebant. Ducatum Megalopurgensem legitimis suis Dominis vindicauit: Pomeraniam & Marchiā Brandenburgicam, hoste liberauit felicissimè. Cæsar assiduis aduersus Germanos bellorum certaminibus Principes & Status Euangelicos Protestantes fatigando, in exilium pellendo, offensam omnium contraxit: ignarus prorsus, fragilitatis humanæ seipsum futurum exemplum. Magdeburgo, celebri Saxoniæ Inferioris ciuitate, à Tillio & Pappenhemio, Cæsaris & Ligistarum Ducibus, obsessa, expugnata, & incensa, incolis ferè omnibus ad internecionem deletis: Iohannes Georgius, Saxoniæ Elector, edoctus, quantæ vires essent concordiæ, legationibus & fœderibus omnium Principum ac Statuum Euangelicorum auxilia, ad commune hoc patriæ incendium extinguendum, Lipsiam exciuerat. Post excidium Magdeburgicum Cæsar nullum amplius fortunæ prosperum afflatum expertus

pertus est. Tillius, datum sibi belli titulum aduersus Saxoniæ Electorem gratulatus, Electoratum ipsius hostiliter inuasit, & rapinis, incendiis, stupris, aliisque immanitatis generibus immaniter sæuiit, diuersa loca vi cepit: Lipsiæ vniuersum exercitum admouit, post modicam reluctationem, 6. Septembris die, Anni 1631. oppidanos ad deditionem compulit. Quæ res illi causa exitii fuit. Hac enim sæuitiæ macula cæterarum victoriarum famam infuscauit. Serenissimus Elector Saxoniæ, qui videbat se, suasque ditiones itidem peti, per Arnhemium, castrorum Præfectum, cum Serenissimo Rege Sueciæ agi curauit, vt sibi quantocius opem ferret. Adunatis igitur Saxonicis & Suecicis exercitibus, prælium ingentibus animis, haud procul à Lipsia, septimo Septembris die, committitur. Tillius habebat milites plerosque veteranos, & multarum victoriarum gloria præfulgentes; vt non tam milites, quam magistros militiæ electos putares. Itaque nemo Cæsareanorum in prælio illo Lipsensi fugam, sed victoriam cogitauit, nec in pedibus cuiquam spes, sed in lacertis fuit. Pulsa primum Saxonum acies, paulatim cessit. Mox succurrentibus Suecis, Saxones in prælium redeunt,

& fa-

& facta impressione, Cæsareanos, quos fugiebant, fugere compellunt. Tanta virtus animorum fuit, vt cum paulò ante salutem desperarint, mox non desperarint victoriam: quæ postremum Serenissimi & Inuictissimi Regis Sueciæ fuit. Tamdiu certamen anceps fuit, quoad campo cederet Tillius. Exinde cædes Cæsareanorum secuta est: in quorum castris multum auri, cæterarumque opum inuentum. Suecis in pugnam euntibus magna alacritas animorum fuit. Ab equitibus pugnatum est tanta virtute, vt hinc viros, inde ceruos fugaces putares. Qui huic prælio Lipsensi interfuerunt, pro certo affirmant, pugnam ante vndecim annos propè Pragam in Albo monte commissam, cum eo nequaquam conferendam. Nam hic ad minimum quindecim millia ab vtraque parte, tam in loco pugnæ, quam in fuga occubuisse. Incredibile quantum hæc victoria apud omnes nationes Inuictissimo Regi Sueciæ gloriæ dedit. In exercitu vero Cæsaris, Imperio Romano, & Aula Cæsarea, diuersi motus animorum fuere. Alii quippe iniusta seruitute oppressi, ad spem se libertatis erigebant: alii tædio militiæ Cæsareanæ, remissam sibi expeditionem gaudebant. Amicos quo-

que

que Cæſaris, tam ſubita mutatione rerum, haud mediocris metus ceperat, reputantes, nunc magis prouocatum & irritatum Sereniſſimum & Potentiſſimum Regem Sueciæ, nunc Germaniam nondum perdomitam, nunc Saxonem, & Brandeburgicum, Electores, cæteroſque Principes, & Status Euangelicos, Lipſiæ Confœderatos, fidei dubiæ: qui omnes ſi pariter à Cæſare deficiant, reſiſti nullo modo poſſe. Hic rerum humanarum circulus eſt, qui rotatus, eoſdem ſemper fortunatos non ſinit.

Tillii introitus in Saxoniam quam terribilis, tam turpis ac fœdus diſceſſus fuit. Sereniſſimus Rex Sueciæ, cum acceſſione virium Saxonicarum fortior ad alios tranſiret, & proxima quæq; victoria inſtrumentum ſequentis eſſet, fortuna Lipſenſes prælii perculſum iam Cæſaris exercitum, nullo negotio paſſim fudit & fugauit. Inde inſtructo paratoque exercitu, bellum ſumma celeritate tranſtulit in agrum Würtzburgenſem; vt quem venire incolæ non ſenſerant, videre ſe vix crederent. Vrbs Herbipolis, primaria Franciæ Orientalis ciuitas, ad Mœnum nobiliſſimum amnem ſita eſt in medio Germaniæ, habetque arcem eximiam in ſummo montis cacumine, non ſolum adſpe-

adſpectu iucundam, verum etiam fortiſſime munitam: atque inter hanc arcem ac ciuitatem labitur egregius ille fluuius Mœnus, ita tamen vt ciuitas & arx ea ponte coniungantur. Audito aduentu Regis Sueciæ, Epiſcopus Herbipolenſis, Franciſcus Hatzfeldius, recens electus, oues ſuas deſeruit, & facto per Francofurtum itinere, Moguntiam, inde Coloniam Agrippinam ſe contulit.

Sereniſſimus Rex Sueciæ, ſubacta Herbipoli, & vniuerſa Francia Orientali in poteſtatem redacta: Hanouiam & Francofurtum ad Mœnum occupauit: Inde facto cum exercitu per pontem Francofurtanum itinere, & traiecto admirabili ſtratagemate Rheno, Hiſpanos Oppenhemio, Electoralis Palatinatus hodie, olim Imperii oppido expulit, Moguntiam deuicit, quæ ad Rhenum, Principem Germaniæ fluuiorum, in vmbilico Germaniæ, aut veteri termino inferioris à ſuperiori ſita: prima eſt Archiepiſcopalis Germaniæ Eccleſia, ex VVormatia translata. Rebus proſperè ſuccedentibus, totum ferè Inferiorem Palatinatum, exceptis primariis ciuitatibus, Heidelberga & Francothalio, legitimo ſuo Domino, Regi Friderico, Electori Palatino, reſtituit. Equidem vero Sere-

nissimi, Potentissimique Domini, Suecorum, Gothorum, Wandalorum Regis, GVSTAVI ADOLPHI, Principis Pii, Iusti, Clementis, ideoque Victoriosi, Assertoris Euangelicæ Religionis, Vindicis Libertatis Patriæ, bellicas glorias, quamuis æterno carmine merito cantandas, vel illustribus Panegyricis celebrandas, vel cum Maximis omnium temporum Heroibus, Machabæis, Constantinis, Theodosiis, Carolis, comparandas; vel Historiis ad omnem posteritatis memoriam commendandas, Tullio alicui, Liuio, Tacito, Curtio, aut Suetonio, relinquo: quantumuis & hi fortè cum summa eloquentiæ copia minus dicturi essent, quam ille gesserit. Deo tamen bene iuuante, iubeo Lectorem beniuolum, totius belli Bohemo-Germanici Historiam, non tralatitie descriptam, à me expectare.

Dum hæc ad Moguntiam, & in Inferiori Palatinatu fiunt, Serenissimus Rex Fridericus, Elector Palatinus, ab Inuictissimo Rege Suecię reuocatus, post decennalem exilii patientiam, Hagæ Illustrissimis & Potentissimis Belgii Ordinibus Fæderatis valedixit: factoque per Westphaliam, Hassiam, & Wetterauiam itinere sub initium huius Anni 1632. die

die 8.18. mensis Februarii, Hanouiæ Illustrem ac Generosissimum Comitem. Dn. Philippum Mauritium, eiusque matrem, Inclytam viduam, Catharinam Belgicam, Auraicæ Principem, piis gratulantibus omnibus, salutauit: inde Francofurtum ad Regem Sueciæ, saluus & incolumis, peruenit. Ita vt alta premere Deus; ita pressa rursum protollere consueuit.

O Deus, qui paruo nos momento reliquisti, in miserationibus magnis tuis iterum congrega pios subditos in Palatinatu. Tuere Pellam hanc Palatinam. Serua Ecclesiam tuam pauperculam, quæ in turbine nunc versatur. Defende ab omni iniuria tam corporali, quam spirituali, fideles seruos tuos Serenissimos Reges, Electores, Principes, & Status Evangelicos: vt libertate Germaniæ vindicata, Palatinatus etiam Electoralis in veterem gloriam reflorescat! O Deus fac illos participes gratiæ illius, quam olim seruo tuo Mosi largitus es. Viuat, viuat, viuat Rex & Elector Fridericus, cum Serenissima Coniuge, Regina Elisabetha, & tot dilectissimis liberis, Celsissimoque fratre suo vniceunico, Domino Ludouico Philippo, Duce Simmerensi, atque Illustrissima Electorissa vidua matre, Loy-

ſa Iuliana: floreat tota Domus Palatina, proſpere agat Palatinatus, augeatur Eccleſia! Hæc vota, deſideria, ad felicis reditus tui in patriam initia, Rex Friderice, vniuerſi Pii Euangelici ferunt: vt nos Palatini, ob ſinceram fidei Confeſſionem patria iniquè ab hoſtibus pulſi, Maieſtatem Tuam fauſta acclamatione comitantes, redire tandem queamus ad ſua ſinguli tentoria, læti & hilares animo de toto illo admirabili bono, quo Deus affecit Te Regem Fridericum, ſeruum ſuum; & Palatinatum Electoralem, Populum tuum,
Amen.

Finis Hiſtoriæ Palatinæ.

MAN-

MANTISSA

Ex MARQVARDI FREHERI Curiæ Archi-Palatinæ quondam Vice-Præsidis, & Consiliarij Nobilissimi:

ORIGINVM PALATINARVM COMMENTARIO.

COMITIS PALATII Dignitas quæ antiquitus fuerit apud Romanos & Francos: item de Curopalate, & Maiore Domus.

I.

NE vel de Palatio, vel de Comitiua dignitate rem satis notam altius repetam, hoc tantum dicam, Romanos principes varii generis administros, cum equestris ordinis & militares, tum togatos & iurisperitos à consiliis secum habuisse: omnes

initio *Comites* dictos, & *in Comitatu Principis versari.* Eosque tanto plerunque numero, vt ipsa Principis aula & residentia *Comitatus* dici cœperit, & *sacer Comitatus*, qui in Codice passim occurrit, & Lampridium, Marcellinum, aliosque. A quo deinceps *Comitatenses* & *Pseudocomitatenses* dicti.

Et illi quidem Comites fuerunt: de quorum variis generibus consulat, qui volet, Lazium *lib.2. de Rep. Roman.cap.*11. At Palatinorum nomen latius patebat, quo veniebant omnes non tantum comites, sed etiam inferiorum ordinum ministri, quotquot non tantum Principi in consilio vel aula operam nauabant, sed etiam præfectis & comitibus ipsis apparebant & seruiebant; vsque ad illos adeo etiam, quos *tineas & sorices Palatij* Imperator quidam vocare solebat: Coniunctim autem *Comites sacri Palatij* inter cæteras aulicas dignitates habitos, argumento est titulus XXXIV. Cod. lib. 1. *De officio Comitis sacri Palatij* (quem tamen Cuiacius legit, *De officio Comitis sacri patrimonij*) & tit. XIII. lib. XII. Cod. *De Comitibus & archiatris sacri Palatij.* Et Palatii etiam decurionatum legimus apud Ammianum lib. XX.

Porro Germanæ gentes Latinis prouin-

uinciis potitæ, Franci, Gothi, Longobardi, æmulatione Romani splendoris flagrantes, priscam etiam regiminis formam & aulæ dignitatumque pompam retinuere studuerunt. Vnde factum est, vt non modo aliqua ex parte Romanæ leges & instituta (tantum nimirum quantũ & illorum idioma) sed etiam officiorum & dignitatum illarum florente imperio florentium vmbræ apud illos perdurauerint. Germani ipsi adhuc hostes, nonnunquam honorarias quasdam dignitates à Romanis per amicitiam assumere non dubitabant. Ipse olim Arminius, eiusque frater Flauius, Romana stipendia meruerãt. Clodoueus Francus, & Theodoricus Gothus patriciatum ab Anastasio Imp. sibi tributum non respuit, vt ipse meminit: *apud Cassiodor.* 8. *variar. Sic se magnorum beneficia semper extollunt, vt quibus imperare nequeunt, iura venerationis imponant.* Ita Theodato & Vitigi Gothorum regibus, & aliis quibusdam, patriciatum Iustinianus contulerat. Et Carolus Magnus Francorum Longobardorumque rex, quasi tanto fastigio aliquid accedere posset, insuper *Patricius Romanorum* diu audiit. Ita ergo victores ipsi tandem prouinciis occupatis, Romanas dignitates, *præfectos, patricios, præsides, con-*

sules, cancellarios, Comites denique libenter vsurparunt: quasi aut maioribus titulis honestari, aut illam Reipublicę formam in melius producere non possent. Totumque regnum Francorum, vt olim Romanum in prouincias præsidat[9], præfecturas, ita ipsum deinceps in Comitatus & Episcopatus diuisum fuisse legimus. Et Comitum quidem proprium fuisse officium ius dicere, siue administrare iustitiam, vt Episcoporum res sacras fideique disciplinam curare, Ansegisus subinde inculcat.

Nominatim autem (vt ad rem veniamus) Comitiuam Palatii Gothos in Italia rerum potientes retinuisse, testis est apud Cassiodorum *li. 7. variar. cap. 5.* formula *Curæ Palatij* (quam persimilem dignitatem Comitiuæ Palatii fuisse probabile faciemus) vbi eximius illi hic honos tribuitur, vt *aurea virga decoratus, inter obsequia numerosa, ante pedes regios primus videatur incedere, vt vel ipso testimonio vicinitatis suæ agnoscatur Rex illi palatia cōmisisse.* Eius mentio est in l. 1. C. de Comit. & tribun. schola. lib. XII. *Inter quos Comites etiam sacri stabuli, & Curæ Palatij numerantur.* Corippus in Iustino II.

Par extans curis, solo diademate dispar,
Ordine pro rerum vocitatus Cura Palati.

Curo-

Curopalatem corruptè Aula Græca dixit, vt apud Luitprandum legimus, & Georgium Codinum in notitia officiorum Conſtantinop. Longobardi ſuum quendam non Comitem, ſed *Rectorem Palatij* habuerunt, cuius meminit Paul. Warnefrid. 3. *hiſt. Longobard. cap.* 1. *Hic cum* (*vt ſuperius diximus*) *ſub Iuſtino adhuc Cæſare palatium regeret.* Franci in ſua Curia, qui hoc officium gereret, *Domeſticum* primitus dicebant, vt didici ex Venantio Fortunato ita ſcribente ad Condam Domeſticum:

Inſtituit cupiens vt deinde Domeſticus eſſes.
Creuiſti ſubito, creuit & aula ſimul.
Florebant pariter veneranda palatia tecum:
Plaudebat vigili diſpoſitore domus.

Quem magiſtratum altera etiam illa & æmula Byzantii Aula habebat, μέγαν δομεστικόν: & omnino pleraque officiorum nomina communia Græcis & Francis, vt & comitem ſtabuli hi ſuum, (cuius mentio in d.l.1.) illi Κόντοσταυλον, quem Notitia Græca officiorum definit, κεφαλὴν τῶν ῥογατόρων φράγγων. Hic ergo Domeſticus idem cum Palatino: & vt hic à Palatio, ita ille à Domo regia, à qua & *Maior Domus*, & *Comes domus regiæ* dictus eſt. Quin magna varietate, & *Maior Palatij*, & *Comes domus Regis*, & *Comes Palatij Prin-*

pertus est. Tillius, datum sibi belli titulum aduersus Saxoniæ Electorem gratulatus, Electoratum ipsius hostiliter inuasit, & rapinis, incendiis, stupris, aliisque immanitatis generibus immaniter sæuiit, diuersa loca vi cepit: Lipsiæ vniuersum exercitum admouit, post modicam reluctationem, 6. Septembris die, Anni 1631. oppidanos ad deditionem compulit. Quæ res illi causa exitii fuit. Hac enim sæuitiæ macula cæterarum victoriarum famam infuscauit. Serenissimus Elector Saxoniæ, qui videbat se, suasque ditiones itidem peti, per Arnhemium, castrorum Præfectum, cum Serenissimo Rege Sueciæ agi curauit, vt sibi quantocius opem ferret. Adunatis igitur Saxonicis & Suecicis exercitibus, prælium ingentibus animis, haud procul à Lipsia, septimo Septembris die, committitur. Tillius habebat milites plerosque veteranos, & multarum victoriarum gloria præfulgentes; vt non tam milites, quam magistros militiæ electos putares. Itaque nemo Cæsareanorum in prælio illo Lipsensi fugam, sed victoriam cogitauit, nec in pedibus cuiquam spes, sed in lacertis fuit. Pulsa primum Saxonum acies, paulatim cessit. Mox succurrentibus Suecis, Saxones in prælium redeunt,

& fa-

& facta impressione, Cæsareanos, quos fugiebant, fugere compellunt. Tanta virtus animorum fuit, vt cum paulò ante salutem desperarint, mox non desperarint victoriam: quæ postremum Serenissimi & Inuictissimi Regis Sueciæ fuit. Tamdiu certamen anceps fuit, quoad campo cederet Tillius. Exinde cædes Cæsareanorum secuta est: in quorum castris multum auri, cæterarumque opum inuentum. Suecis in pugnam euntibus magna alacritas animorum fuit. Ab equitibus pugnatum est tanta virtute, vt hinc viros, inde ceruos fugaces putares. Qui huic prælio Lipsensi interfuerunt, pro certo affirmant, pugnam ante vndecim annos propè Pragam in Albo monte commissam, cum eo nequaquam conferendam. Nam hic ad minimum quindecim millia ab vtraque parte, tam in loco pugnæ, quam in fuga occubuisse. Incredibile quantum hæc victoria apud omnes nationes Inuictissimo Regi Sueciæ gloriæ dedit. In exercitu vero Cæsaris, Imperio Romano, & Aula Cæsarea, diuersi motus animorum fuere. Alii quippe iniusta seruitute oppressi, ad spem se libertatis erigebant: alii tædio militiæ Cæsareanæ, remissam sibi expeditionem gaudebant. Amicos quoque

que Cæsaris, tam subita mutatione rerum, haud mediocris metus ceperat, reputantes, nunc magis prouocatum & irritatum Serenissimum & Potentissimum Regem Sueciæ, nunc Germaniam nondum perdomitam, nunc Saxonem, & Brandeburgicum, Electores, cæterosque Principes, & Status Euangelicos, Lipsiæ Confœderatos, fidei dubiæ: qui omnes si pariter à Cæsare deficiant, resisti nullo modo posse. Hic rerum humanarum circulus est, qui rotatus, eosdem semper fortunatos non sinit.

Tillii introitus in Saxoniam quam terribilis, tam turpis ac fœdus discessus fuit. Serenissimus Rex Sueciæ, cum accessione virium Saxonicarum fortior ad alios transiret, & proxima quæq; victoria instrumentum sequentis esset, fortuna Lipsenses prælii perculsum iam Cæsaris exercitum, nullo negotio passim fudit & fugauit. Inde instructo paratoque exercitu, bellum summa celeritate transtulit in agrum Würtzburgensem; vt quem venire incolæ non senserant, videre se vix crederent. Vrbs Herbipolis, primaria Franciç Orientalis ciuitas, ad Mœnum nobilissimum amnem sita est in medio Germaniæ, habetque arcem eximiam in summo montis cacumine, non solum adspe-

adſpectu iucundam, verum etiam fortiſſime munitam: atque inter hanc arcem ac ciuitatem labitur egregius ille fluuius Mœnus, ita tamen vt ciuitas & arx ea ponte coniungantur. Audito aduentu Regis Sueciæ, Epiſcopus Herbipolenſis, Franciſcus Hatzfeldius, recens electus, oues ſuas deſeruit, & facto per Francofurtum itinere, Moguntiam, inde Coloniam Agrippinam ſe contulit.

Sereniſſimus Rex Sueciæ, ſubacta Herbipoli, & vniuerſa Francia Orientali in poteſtatem redacta: Hanouiam & Francofurtum ad Mœnum occupauit: Inde facto cum exercitu per pontem Francofurtanum itinere, & traiecto admirabili ſtratagemate Rheno, Hiſpanos Oppenhemio, Electoralis Palatinatus hodie, olim Imperii oppido expulit, Moguntiam deuicit, quæ ad Rhenum, Principem Germaniæ fluuiorum, in vmbilico Germaniæ, aut veteri termino inferioris à ſuperiori ſita: prima eſt Archiepiſcopalis Germaniæ Eccleſia, ex VVormatia tranſlata. Rebus proſperè ſuccedentibus, totum ferè Inferiorem Palatinatum, exceptis primariis ciuitatibus, Heidelberga & Francothalio, legitimo ſuo Domino, Regi Friderico, Electori Palatino, reſtituit. Equidem vero Sere-

nissimi, Potentissimique Domini, Suecorum, Gothorum, Wandalorum Regis, GVSTAVI ADOLPHI, Principis Pii, Iusti, Clementis, ideoque Victoriosi, Afferroris Euangelicæ Religionis, Vindicis Libertatis Patriæ, bellicas glorias, quamuis æterno carmine merito cantandas, vel illustribus Panegyricis celebrandas, vel cum Maximis omnium temporum Heroibus, Machabæis, Constantinis, Theodosiis, Carolis, comparandas; vel Historiis ad omnem posteritatis memoriam commendandas, Tullio alicui, Liuio, Tacito, Curtio, aut Suetonio, relinquo: quantumuis & hi fortè cum summa eloquentiæ copia minus dicturi essent, quam ille gesserit. Deo tamen bene iuuante, iubeo Lectorem beniuolum, totius belli Bohemo-Germanici Historiam, non tralatitie descriptam, à me expectare.

Dum hæc ad Moguntiam, & in Inferiori Palatinatu fiunt, Serenissimus Rex Fridericus, Elector Palatinus, ab Inuictissimo Rege Sueciæ reuocatus, post decennalem exilii patientiam, Hagæ Illustrissimis & Potentissimis Belgii Ordinibus Fœderatis valedixit: factoque per Westphaliam, Hassiam, & Wetterauiam itinere sub initium huius Anni 1632. die

die 8. 18. mensis Februarii, Hanouiæ Illustrem ac Generosissimum Comitem, Dn. Philippum Mauritium, eiusque matrem, Inclytam viduam, Catharinam Belgicam, Auraicæ Principem, piis gratulantibus omnibus, salutauit: inde Francofurtum ad Regem Sueciæ, saluus & incolumis, peruenit. Ita vt alta premere Deus; ita pressa rursum protollere consueuit.

O Deus, qui paruo nos momento reliquisti, in miserationibus magnis tuis iterum congrega pios subditos in Palatinatu. Tuere Pellam hanc Palatinam. Serua Ecclesiam tuam pauperculam, quæ in turbine nunc versatur. Defende ab omni iniuria tam corporali, quam spirituali, fideles seruos tuos Serenissimos Reges, Electores, Principes, & Status Evangelicos: vt libertate Germaniæ vindicata, Palatinatus etiam Electoralis in veterem gloriam reflorescat! O Deus fac illos participes gratiæ illius, quam olim seruo tuo Mosi largitus es. Viuat, viuat, viuat Rex & Elector Fridericus, cum Serenissima Coniuge, Regina Elisabetha, & tot dilectissimis liberis, Celsissimoque fratre suo vniceunico, Domino Ludouico Philippo, Duce Simmerensi, atque Illustrissima Electorissa vidua matre, Loy-

sa Iuliana: floreat tota Domus Palatina, prospere agat Palatinatus, augeatur Ecclesia! Hæc vota, desideria, ad felicis reditus tui in patriam initia, Rex Friderice, vniuersi Pii Euangelici ferunt: vt nos Palatini, ob sinceram fidei Confessionem patria iniquè ab hostibus pulsi, Maiestatem Tuam fausta acclamatione comitantes, redire tandem queamus ad sua singuli tentoria, læti & hilares animo de toto illo admirabili bono, quo Deus affecit Te Regem Fridericum, seruum suum; & Palatinatum Electoralem, Populum tuum,
Amen.

Finis Historiæ Palatinæ.

MAN-

MANTISSA

Ex MARQVARDI FREHERI
Curiæ Archi-Palatinæ quondam Vice-Præsidis, & Consiliarij Nobilissimi:

ORIGINVM PALATINARVM COMMENTARIO.

COMITIS PALATII DIgnitas quæ antiquitus fuerit apud Romanos & Francos: item de Curopalate, & Maiore Domus.

I.

NE vel de Palatio, vel de Comitiua dignitate rem satis notam altius repetam, hoc tantum dicam, Romanos principes varii generis administros, cum equestris ordinis & militares, tum togatos & iurisperitos à consiliis secum habuisse: omnes

initio *Comites* dictos, & *in Comitatu Principis versari*. Eosque tanto plerunque numero, vt ipsa Principis aula & residentia *Comitatus* dici cœperit, & *sacer Comitatus*, qui in Codice passim occurrit, & Lampridium, Marcellinum, aliosque. A quo deinceps *Comitatenses* & *Pseudocomitatenses* dicti.

Et illi quidem Comites fuerunt: de quorum variis generibus consulat, qui volet, Lazium *lib.2. de Rep. Roman.cap.11.* At Palatinorum nomen latius patebat, quo veniebant omnes non tantum comites, sed etiam inferiorum ordinum ministri, quotquot non tantum Principi in consilio vel aula operam nauabant, sed etiam præfectis & comitibus ipsis apparebant & seruiebant; vsque ad illos adeo etiam, quos *tineas & sorices Palatij* Imperator quidam vocare solebat. Coniunctim autem *Comites sacri Palatij* inter cæteras aulicas dignitates habitos, argumento est titulus XXXIV. Cod.lib.1. *De officio Comitis sacri Palatij* (quem tamen Cuiacius legit, *De officio Comitis sacri patrimonij*) & tit. XIII. lib. XII. Cod. *De Comitibus & archiatris sacri Palatij*. Et Palatii etiam decurionatum legimus apud Ammianum lib. XX.

Porro Germanæ gentes Latinis prouin-

uinciis potitæ, Franci, Gothi, Longobardi, æmulatione Romani splendoris flagrantes, priscam etiam regiminis formam & aulæ dignitatumque pompam retinuere studuerunt. Vnde factum est, vt non modo aliqua ex parte Romanæ leges & instituta (tantum nimirum quantũ & illorum idioma) sed etiam officiorum & dignitatum illarum florente imperio florentium vmbræ apud illos perdurauerint. Germani ipsi adhuc hostes, nonnunquam honorarias quasdam dignitates à Romanis per amicitiam assumere non dubitabant. Ipse olim Arminius, eiusque frater Flauius, Romana stipendia meruerāt. Clodoueus Francus, & Theodoricus Gothus patriciatum ab Anastasio Imp. sibi tributum non respuit, vt ipse meminit: *apud Cassiodor.* 8. *variar. Sic se magnorum beneficia semper extollunt, vt quibus imperare nequeunt, iura venerationis imponant.* Ita Theodato & Vitigi Gothorum regibus, & aliis quibusdam, patriciatum Iustinianus contulerat. Et Carolus Magnus Francorum Longobardorumque rex, quasi tanto fastigio aliquid accedere posset, insuper *Patricius Romanorum* diu audiit. Ita ergo victores ipsi tandem prouinciis occupatis, Romanas dignitates, *præfectos, patricios, præsides, con-*

Curopalatem corruptè Aula Græca dixit, vt apud Luitprandum legimus, & Georgium Codinum in notitia officiorum Constantinop. Longobardi suum quendam non Comitem, sed *Rectorem Palatij* habuerunt, cuius meminit Paul. Warnefrid. 3. *hist. Longobard. cap.* 1. *Hic cum (vt superius diximus) sub Iustino adhuc Cæsare palatium regeret.* Franci in sua Curia, qui hoc officium gereret, *Domesticum* primitus dicebant, vt didici ex Venantio Fortunato ita scribente ad Condam Domesticum:

Instituit cupiens vt deinde Domesticus esses.
Creuisti subito, creuit & aula simul.
Florebant pariter veneranda palatia tecum:
Plaudebat vigili dispositore domus.

Quem magistratum altera etiam illa & æmula Byzantii Aula habebat, μέγαν δομεστικὸν: & omnino pleraque officiorum nomina communia Græcis & Francis, vt & comitem stabuli hi suum, (cuius mentio in d.l.1.) illi Κόντοσταυλον, quem Notitia Græca officiorum definit, κεφαλὴν τῶν ἐργατόρων φαράγγων. Hic ergo Domesticus idem cum Palatino: & vt hic à Palatio, ita ille à Domo regia, à qua & *Maior Domus*, & *Comes domus regiæ* dictus est. Quin magna varietate, & *Maior Palatij*, & *Comes domus Regis*, & *Comes Palatij Prin-*

 cipis,

cipis, & *præfectus* aut *præpositus* aut *rector Palatij regij*, & *gubernator Palatij*, & *Princeps regiminis aut Palatij* subinde nominatur. apud Aimoinum Monachum, Eginhardum, & alios. Sed & *ædilem Palatij* lego apud Wandelbertum *in mirac. S. Goaris, cap.* 30. *vbi vero surrexit, ad abbatem & clarissimum virum Gerungum, olim Palatij ædilem, nunc Monachum conuersus.* Cuius amplissimam in aula & palatio iurisdictionem, ingentem auctoritatem, summam potestatem, & ab ipso Rege proximam fuisse, idem Aimoinus & alii Franci scriptores indicant: vt Præfecto prætorio apud veteres Romanos propemodum comparari potuerit. Certe non tantum inter officiales & palatinos cæteros cognitionem eius propriam fuisse, sed & subditorum quorumuis desideria audiuisse, causasque quasi sacra vice examinasse illum constat. Walafridus Strabo: *Quemadmodum sunt in palatiis Pratores vel Comites Palatij, qui sacularium causas ventilant, ita & illi quos summos Capellanos Franci vocant.* Eginhartus de Carolo M. ita scribit: *Si Comes Palatij litem aliquam esse diceret, qua sine eius iussu definiri non posset, statim litigantes introducere iussit, & velut pro tribunali sedens lite cognita sententiam dixit.* In ipsius Caroli M. capitu-

lari

lari ita legimus *lib.3.cap.77. Neq; vllius Comes Palatij nostri potentiores causas sine nostra iussione finire præsumat: sed tantum ad pauperum, & minus potentium iustitias faciendas sibi sciat esse vacandum.* Quinimo apud primos Francorum reges, cum ipsi ignauiores essent, & curam regni propemodum totam negligerent; summam imperii vniuersam penes Palatii præfectos, qui *Maiores domus* dicebantur fuisse; & regni administrationem, omniaq; quæ vel domi vel foris agenda ac disponenda erant, Pręfectum aulæ procurasse, Eginhardus & Paul. Warnefridus meminerunt. Quod & Cedrenus scriptor Gręcus retulit, Maiorem Dom' προοίκου vertens: ἔγνω δὲ προοίκου γενόμενον τοῦ βασιλέως, καὶ τοῦ ἔθνους εἰς τὸ διοικεῖν πάντα τὰ πράγματα. Addit Eginhardus: *Hunc honorem non aliis à populo dari consueuisse, quam iis qui & claritate generis & opum amplitudine cæteris eminerent.* Vt non fallatur, qui apud diuersos populos in eodem dignationis gradu, Latinos *præfectum prætorio*, Græcos *Curopalatem*, Longobardos *rectorem Palatij*, Francos *maiorem domus* (quem & *Comitem Palatinum* Hunnibaldus promiscue vocat) fuisse existimet. Et omnes hi vt à Rege proximi, ita in tam facili & lubrico transitu, vt non semel instantib'

regnorum vicibus à Regibus ad hos sceptra translata fuerint: vno pro multis Pipini exemplo.

Hic honoris gradus cum apud Francos esset tantus, per κατάχρησιν quandam *Palatini* etiam absolute dicti sunt procerum summi & à Rege proximi: vt Rolandum illum & Rinaldum Oliueriumque expeditionis sacræ in Saracenos comites, *Paladinos* non tantum scriptores vernaculi, & Ariostus poeta Italus, sed etiam Græcus homo Laonicus Chalcocandeles nominat. Sed & apud Hincmarum Remensem episcopum *Palatinos* pro proceribus dictos inuenio: *Ostendens quod de ordinando Episcopo non Regis vel Palatinorum debet esse commendatio, sed cleri & plebis electio, & Metropolitani in electione diiudicatio, deinde terreni principis consensio.*

Francis igitur, potissimis Romanorum successoribus, dignitatis Palatinæ origo maximè debetur: post quorum imperium cæteræ etiam gentes, Sueui & Saxones id nominis retinuerunt, vt apud Luitprandum, Witichindum, Frisingensem aliosque subinde occurrit. Guntherus Poeta in eo exprimendo diuersis modis ludit, vt lib. V.

Hermannusque sacra Comes inclytus aula.

Et postea:

Ille Palatina custos celeberrimus aula
Non potuit vitare Comes——

Quomodo & in epitaphio Henrici Palatini Schœnaugiæ olim scriptum fuit:

Princeps magnificus, Comes aula, gloria Rheni,
Iunior Henricus——

Et ex his apparet, verum esse quod *Cisnerus de Othone III. Imp*: p. 22. scripsit, *Palatinos Comites non modò Comites cæteros dignitate antecelluisse, sed ab iis quorum Palatio præfuerunt, proximum locum obtinuisse*: *Palatini vero Rheni inter Palatinos supremum gradum fuisse*. Quæ res quomodo processerit, deinceps exponemus.

DE DIVERSIS GENERIbus Palatinorum: & vnde dictos putent Palatinos hodiernos. Vbi de Palatio Treuerensi, & Capellatio, aliisque locis.

II.

MIrabiliter surgere, procedere, & variare solent dignitatum & nomina & munera. Comites principio dicebantur apud Germanos veteres & Romanos principes, qui principem suum sectarentur,

tur, & ad latus eius versaretur. Vel etiam, qui legatos Principis, magistratus, & Iudices prouinciales sectarentur, eisque assiderent, vt Papinianus auctor est. Ex horum ordine cum plerumque sumerentur ii qui ad prouincias regendas mittebantur, factum est vt rectores illi deinceps *Comites* nominarentur: & comites, non iam Principis à quo aberant; sed prouinciæ, quam ipsi cum Comitiua dignitate gubernarent, vt *Comitem Africa, Tingitania, Comitem littoris Saxonici per Britanniam, Comitem Britannia, Italia, Argentoratensem*, in Noticia iam tum sub Honorii & Arcadii imperio legimus. Apud Frācos sane, Comites erant iudices ordinarii, qui ius per pagos dicebant: qui & *Graphiones* dicti, quæ vox in nostro idiomate permansit. Gregoricus Turonicus de S. Nicetio: *Nam vidi ego quodam tempore Basilium presbyterum missum ab eo ad Armentarium Comitem, qui Lugdunensem vrbem his diebus potestate iudiciaria gubernabat.* Idem de B. Gregorio Episcopo: *In Comitatu positus regionem illam per X L. annos iustitia comitante correxit.* Tandem crescente ambitione, Comites etiam honorarii facti, qui neque Principi adessent; neque regionem aut comitatum haberent; sed tantum meritis suis, aut Principis gratia

vmbra-

vmbratilem eam dignitatem titulotenus consecuti. Ita etiam cũ Comites Palatini initio essent, qui (vt diximus) aulæ & palatio præessent; ex eorum ordine cœperunt in primarias prouincias mitti: eadem prorsus ratione, qua Præfecti prætorio ex aula & palatio in prouincias mitti cœperunt, & Oriens etiam, Illyricum, Africa suos præfectos prætorio accepere, vt ex Noticia & Codice *libr.* 1. *Tit.* 26. *& seq.* discimus. Ita enim & à priscis Francorum regibus Clothario, Sigeberto, aliis, aliquando Maiorem domus siue Palatii Comitem prouinciis regnisq; particularibus, Austrasiæ, Burgundiæ, Neustriæ, tanquam proregem quendam, præfectum fuisse legimus. Atque ita diuersi Comites Palatini nati, diuersarum familiarum & nominis, qui extra aulam diuersis prouinciis præessent., & cæteros Comites, id est, iudices illa dignitatis Palatinæ prærogatiua præcederent. Donec tandem eo peruentum, vt honorarios etiam quosdam Comites Palatinos Romani Principes, & horum æmulatione Pontifices sibi alligerent & crearent.

Hæc origo dignitatis Palatinæ superioris sæculi scriptoribus, & nostris etiam hominibus bona ex parte ignota, in miros errores illos impulit, dum Palatino-

rum

rum nostrorum Rheni principum originem inuestigant. Fuerunt enim qui putarent, & increbuit error, eos à palatio Treuerensi (in qua vrbe, dum florebat, & Romani & Franci principes non raro aulam habebant) descendere. Kyriander in Treueri: *Palatium ciuitatis Treuirorum (unde quoque Comitum Palatinorum Rheni nomen & originem scriptores aliqui deducunt, vt hoc obiter in medio saltem relinquam) anno Christi M VIII. Adelbero Episcopus LXXIV. violenter occupauit.* Sed vetustior est error. nam & Iordanus Paderbornensis ita scribit: *Hi Archiepiscopi debent Imperatorem eligere, adiuncto sibi Comite Palatino. Sic dicto à Palatio quod est in ciuitate Treuerensi: quod olim fuit domus regni, à quo dicebantur Maiores Domus: qui modo dicuntur Comites Palatini.* Idem tamen alibi Pipinum Maiorem domus principale domicilium in Colonia Agrippina loco, vbi nunc est monasterium S. Mariæ in Capitolio, habuisse memorat. Petrus de Andlo (auctor non contemnendus) & ipse scribit *lib. 1. de Imp. Rom. ad Frid. III. c. 13. & 16. Pipini Maioris domus regia palatium fuisse in Treueris, à quo Palatio* (inquit) *Comites processerunt Palatini, indeque nomen traxerunt.* Et alibi: *Sunt primo quatuor generosi Principes inclyta prosapia ab auo longe producto, & apud Augustes*

gustos principalissimi super quibus Romanum fundatur Imperium. Primus princeps est Comes Palatinus Rheni de magno Palatio Treuerensi. Et sane domus illa olim Augusta, nunc Episcopalis, nomen adhuc retinet. Die Pfaltz. Si modo Palatium istum hodiernum idem est cum illo vetere: de quo me dubitare cogit Scheckmannus scribens; Medoualdum Episcopum Treuerensem palatium Dagoberti Regis in vrbe, quod Horreum dicitur, rogatu Mathildis reginæ consecrata S. Mariæ Deiparæ virgini Ecclesia vertisse in cœnobiũ sanctimonialium, quibus Irminam Dagoberti filiam præfecerit matrem. Quidquid sit, ab illo magno (vt Andlouius vocat) palatio diuersum adhuc est palatium minus, quod *palatiolum* vocatur, de quo Kyriander, loquens de Adalberone Episcopo: *Palatiolum Iulii Cæsaris, castrum iuxta Treuerim, tunc temporis situ & vetustate collapsum & inhabitabile, multis sumptibus restruxit.* Et infra in Iohanne III. *Palatiolum, quod est Augustæ Treuerorum suburbanum oppidum ad Mosellam, cum arce & aula pontificali magis operibus munire instituit.* De eo loco ita scribunt Ortelius & Viuianus in Itinerario: *A Treueris secundo flumine Mosellæ nauigantibus ad medium fere milliare, oppidulum est & arx, vulgo*

Pfaltz.

Pfaltz, quasi palatium dictis, in sinistra ripa: in dextra duobus circiter miliaribus pagus Reol, veteribus Rigodulum erat. Quinimo præter dictum illud palatium, & palatiolum, est adhuc ditio integra in diocœsi Treuerica, continens aliquot castra, oppida, villas, præfecturas, cum clientelis & vasallagiis suis, inter Confluentes & Andernacum iuxta Rhenum & ad Mosellæ ripam qua monasterium Meiefeld situm, nec non ex altera Rheni ripa quædam complectens: quæ ditio ab antiquissimis vsque temporibus Palatinorum propria fuit, Pallentiæ maioris & minoris titulo groß vnd klein Pellentz, nuncupata (à qua & ipsa *Palatinos* dictos nonnulli autumant) deinceps circa annũ Dom. MCCCL. sub Archiepiscopo Balduino Lutzelburgense Henrici VII. Imp. fratre, à Palatinis Ecclesiæ Treuerensi donata, & ab eadem feudali titulo recepta, postmodumq; generosis Comitibus à Virnenburg sub feudi nomine concessa. De qua & infra aliquid dicemus. Sed (vt eleganter Munsterus ait) hic potius esset Palatinatus Mosellæ, quam Rheni.

Alii vero à loco quodam & castello sito in ipso Rheni alueo, è regione Cubæ, ꝙ hodie speculæ vice est, & etiamnum die Pfaltz vocatur (olim tamen & suo nomine

Pfaltz.

Pfalzgrävenstein dictam reperio) Palatinos nostros dictos autumant: quos quidem olim ea parte, in castro vicino Staleckehabitasse non ignoro. Meminisse loci eius videri possit Guntherus IV. Ligurini:

-- Hermãnusq; sacra Comes inclytus aula,
Cuius erat tumido tellus circũflua Rheno.

Quem in locũ Spiegelius scholiastes ita annotat: *Non ignoro Irenicum tradere, Palatinis nomen inditum esse à Palatio, loco Rheno circumdato, quem nos Pfaltz appellamus, eiusque proximo versu poetam meminisse. Ego autem Cubam oppidum intelligo, quod ea tẽpestate sedes Comitum Palatinorum Rheni fuerit. Nam quorum hodie regia Heidelbergũ est, nulla eis prorsus parebat ditio earum regionum, quas nunc possident.* Hæc ille.

Qui altissime ad antiquitatem ascenderunt, sedem & originem Palatinorum referunt ad veterem locum Capellatium siue Palas, Ammiano Marcellino nominatum in Iuliano: *Cum ventum fuisset ad regionem, cui Capellatii, vel Palas nomen est, vbi terminales lapides Alemannorum & Burgundionum confinia distinguebant, castra sunt posita: ea propter vt Macrianus & Hariobaudus germani fratres & reges susciperentur impauidi.* Cuius loci indicium primo debemus Beato Rhenano, qui & hoc suum inuentum pluries inculcat: & ad-

& adstipulatores deinceps inuenit Heroldum, & alios magni nominis viros. in quibus etiam Leunclauiū nostrum, qui ad Ducem quondam Christophorum Friderici F. Palantinum (vt ipse eum indegetat) scribens: *Sic vestra Palas, inquit, vnde gloriosum Palantina familia nomen, nota iam hac appellatione de Romanis quoque historiis amplius duodecim sæculis, nimirum ab Iuliani vsque Augusti imperio: hac igitur aliquando te principem suum florentem insigni sapientia, virtute, potestate, subiectissimo studio colet.* Quod & Ortelius, summus Geographorum, qui Capellatium istud in ipso hoc puncto terræ, quod inhabitamus, collocauit, in Thesauro Geographico secutus est. Non nos, qui & situm Capellatii istius nulli præterea auctorum nominati, obscurum incognitumque habem⁹, certe huic regioni minus conuenire iudicamus (quæ enim hic loci vicinitas cōfinitasque cum Burgundionibus fingi potest?) & vetera illa sub Romanorum imperio locorum nostratium nomina dudum exoleuisse, nec sub Francorum regno durauisse scimus: nec quemquam sub illis Comitem Capellatii, aut Palantidos terræ vel pagi (quomodo eum appellaturi erant) legimus. Et vero (vt eleganter Munsterus ait *lib. 3. Cosmograph. ca.* 350)

350.) si à Palante regione ortus est Palatinatus Rheni, & veteris nominis fontem retinet; vnde ergo nati sunt *Palatinatus à Scheirn, VVittelspach, Dachauu; item ab Andechs, Vallay, & à Tubingen*: addo & *Palatinatus Saxoniæ*, & alii? Deinde etiam (vt idem subiicit) compertissimum est, nedũ illis temporibus antiquis, sed vel ante quadringentos annos principes Palatinos neque castra neque oppida, aut præsidia vlla, in hac regione vbi hodie habitant tenuisse. sed intra hos annos quidquid locorum iuxta Rhenum habent, vel emisse, vel armis aut aliis rationibus adquisiisse. Nam (vt Spiegelius superiori loco, & Munsterus *lib.3.cap.* 351. vere notat) post Rhenum tum ærario Cæsaris vectigalem, municipiaque Imperii, locaque cœnobiarcharum & antistitum, præsertim Moguntinensis, Spirensis, Wormatiensis, in illis partim dominabantur Sueuiæ principes (vt & in Francia Oriẽtali, & comitatu Alsatiensi) partim Comites Liningenses, Ebersteinianique, tum alii quidam reguli sua tenebant loca, velut Imperatoris beneficiarii. Ut iam certo certius sit, neque ab illo Capellatio, neque specula Rhenensi, neque Treuerensi aut palatio, aut palatiolo, Palatinos nostros nomẽ suũ sortitos: non deniq; ab alio palatio, q̃
cui

cui seruiebant & cæteri Palatini, nimirum regali & imperiali.

Est ergo Palatinatus merum nomen officii & dignitatis, quod Imperatores Germani instituerunt, vt alia ei consimilia. Et vt à Burgo siue castro præsidioque factus est Burggrauius, à Marcha vel limite Marggrauius, à Landa vel prouincia Landgrauius, à Centena Centgrauius, (ne & Gograuios, & Dychgrauios, aliosque id genus addam) ita & à palatio vel curia Pfaltzgrauius, *Pfalntzgreve*, vt veteres scribebant. Tales etiam Pfaltzgrauii & Palatini diuersis in regnis diuersi fuerunt & sunt, & deinceps demum à speciali ditione nomen & differentias suas, quibus internoscerentur, acceperunt. Ita habuit Francia Occidentalis seu Gallia suum *Comte Palatin de Troyes, de Blois, de Champaigne*: Et Hungariæ regnum atque Poloniæ habet adhuc suos: & Germaniæ regnum suos Palatinos Habspurgenses, Tubingenses, Wittelspachenses (ex quibus fuit ille Otto cæsor Philippi Regis, non è nostris) Schirenses: addo & Palatinos Burgundiæ. Imo sola Saxonia habuit quinque Palatinatus, vel (vt illa vocabat) Palantias, de quibus ita auctor Speculi: *Quinque ciuitates quæ Palantiæ dicuntur, in Saxonia inueniuntur, in quibus Rex legitimus debeat*

debeat curiis præsidere. Prima dicitur Grona: Werliz secunda, quæ modo in Goslariam translata est: Walhausen tertia: Alstede quarta: quinta Merseburg nuncupatur. In ea septem feuda vexillorum sunt definita, Ducatus Saxoniæ, & Palantiæ, &c. Quinimo plus est, quod idem auctor scribit paulo superius: *Quælibet prouincia Teutonicæ terræ suum habebat Palantzgrauionatum, Saxonia, Bauaria, Franconia & Sueuia: quæ antequam à Romanis superabantur, regna fuerũt, à quibus ipsa in Ducatus nomina fuerunt permutata. Attamen Illustres in vasallos, & vexillorum feuda obtinuerunt, quæ ipsis per Imperium iam sunt subtracta.*

Denique cum tot genera Palatinorum fuerint, familiis & ditionibus distincta, (qui tamen omnes præter nostros exoleuerunt; aut nominibus mutatis, aut etiam familiis intermortuis) nostri Palatini inter cæteros eo emicuerunt, quod non ab vna aliqua arce aut ditione, sed amplissima voce ab ingenti illo tractu principis fluuii, Palatini Rheni, vel ad Rhenum (vt Germanice verterunt) dicebantur Pfaltzgraffen bey Rhein. Vt non iam à Palatio aliquo, imo non tam à Palatio vllo, quam ab ipso Rheno signanter dicti videantur: quorum nec proprium nomen aut eximia dignitas hæc fuit, quod Palatini, sed

ſed quod ad Rheni vtramque ripam Palatini fuerint. Cuius rei quæ ratio & origo ſit, iam exponemus.

DE RHENO FLVVIO, Limite Romano. Comes Rheni olim. Palatini Rheni vnde ſignanter dicti. Pagi Rhenenſis Comes. Rheno illabentia flumina præcipua.

III.

Rhenus fluuius antiquiſſimis ſcriptorum incognitus, nec Heſiodo inter Oceani Thetidoſque filios nominatus, etiam cum innoteſcere cœpit, tanquam remotiſſimus, & ſolis occaſui vicinus apud Græcos habitus eſt. Vnde eum *iberum* vocat Nonnus XXIII. Dionyſiacon:

Ῥῆνος Ἴβηρ βρεφέεσσι κορύσσεται ἄεθλα δικάζων
Καὶ κρυφίην ὠδῖνα διαγχίζων τοκετοῖο
Κτείνει ξεῖνα γενέθλα——eadem forma (vt obiter elegantem locum illuſtrem, Goropii coniectura procul exploſa) qua Ouidius *Heſperium* vocat. II. Metamorphoſ.

Sors

Sors eadem Ismarios Hebrum cum Strymone siccat,
Hesperiosq; amnes Rhenum, *Rhodanumque, Padumque,*
Cuiq; fuit rerum promissa potẽtia Tybris.

Sed deinceps Græcis Romanisque fines suos proferentibus, à bellacibus Germaniæ populis iam tum Alexandro formidatis nimium notus, Germaniæ proprius amnis, & cum fratre suo Danubio limes imperii ad Septentrionem, terminusque fatalis victoriarum Romanis fuit, quem excedere non magis quam Parthicum Persicumve possent.

Claudianus de bello Getico:

Prominet Hercinia confinis Rhetia *silua:*
Quæ se Danubii iactat Rheniq; *parentem;*
Vtraq; Romuleo *prætendens flumina regno.*

Et in nummis veteribus, Germaniæ exprimendæ, pictus Rhenus Danubiusque pater visitur, eadem forma qua Tiberis, Nilus, Euphrates. Ad hunc ergo limitem perpetua Romanorum cum nostris bella, excursiones quotidianæ, variæque Martis vices, quarum vel Pauli IC. locus *l.* 11. *D. de euictiõ.* testis esse potest: *L. Titius in Germania trans* Rhenum *emit, & partem pretii intulit. Cum in residuam quantitatem heres emtoris conueniretur, quæstionem retulit dicens, Has possessiones ex præcepto princi-*

pali partim distractas , partim veteranis in præmia adsignatas. Eam ob causam Romani perpetua ad eam ripam legionum præsidia disposita habebant, castella etiam & speculas locis oportunis impositas, & his magistratus præfectos. Lucanus lib. I.

Et vos crinigeros bellis arcere Caycos
Oppositi petitis Romani, Rhenique feroces
Deseritis ripas, & apertum gentibus orbem.

Hinc Iulium Tutorem Treuirum, ripæ Rheni præfectum sub Vespasiano, apud Tacitum legimus. Et posteriore æuo Principū, in Gallica Rheni ripa Dux Mogontiaci residens, latissimam iurisdictionē habuit (vt ex Noticia Imperii apparet) non tantum in ipsa ciuitate Mogontiaco, sed toto illo tracto, sub quo & hæc loca erant: *Saletio, Taberna, Vicus Iulius, Nemetes, Altaripa, Vangiones, Bingium, Bodobrica, Confluentes, Antonacum.* Quin & Comitem quendam Rheni (ita dictum) fuisse, colligunt aliqui ex constitutione Valentiniani ad Iouinum magistrum equitum *in l. 9. C. Th. de re militari: Tam Duces quam etiam Comites, & quibus Rheni est mandata custodia, sinceritas tua protinus admouebit, vt neque regalibus neque legatis sua milites iumenta suppeditent, &c.* Vt & Danubius suum Comitem habuisse videri possit,

possit, ex Sidonii Apollinaris panegyrico Anthemiano:

——Comitis sed iure recepto
Danubij ripas & tractum limitis ampli
Circuit, hortatur, disponit, discutit, armat.

Vix abstineo dicere, talem aliquā dignitatem apud Francos permansisse probabile esse; quippe qui ex Sicambrorum gente primulum progressi, Rheni indigenæ & accolæ fuerint, eoque peruaso præsidia Romana profligarint, ripam Gallicam inuaserint, & ipsam Galliam Belgicam Celticamq; latissime occuparint.

Neque hoc de Rheno omisero, vt olim inter Romanos & Germanos limes fuit; ita longo post tempore Imperio ad Germanos translato, iterumque inter Caroli Magni posteros diuiso, eum ipsum amnem regnum Franciæ ab Imperio, siue Franciam Occidentalem & Orientalem disterminasse. Itaque Ludouicum iuniorem Pii F. Germaniæ Regem, *trans Rhenensem* Hincmarus Remensis Episcopus in Epistolis vocare semper solet. Et Frodoardus in vita Fulconis: *Fulco litteras dirigit Imperatori Carolo, Regis Ludouici Trans-Rhenensis filio, pro tutela & defensione regni Francorum.* Ita & Arnolphum Imp. idem Frodoardus vocat: *Arnolpho Regi Trans-Rhenensi litteras mittēs pro causa Re-*

gis Caroli, quem paruulum adhuc vnxerat in Regem.

His cognitis, videre mihi videor, quibus ex partibus velutique elementis hæc dignitas Palatinorum ad Rhenum sit conflata. Nam vt Palatinos ipsos ex veteri & legitima Pipinorum prosapia, qui apud Francorum primos reges Merouingos præfecturam palatii seu prætorii Comitiuam gesserunt, perpetua serie descendere constans est opinio, & historicorum fide astruitur: ita eosdem iam tum ad Rheni ripas cultissimas, ab ipsis eius ostiis in infima Germania qua se in mare Germanicum effundit, ad fontes vsque propemodum, longe lateque imperasse, argumento sunt quæ Palatinæ veteris familiæ propria & patrimonialia (vt sic dicam) hæredia ditionesque fuerunt, & adhuc bona ex parte iuris Palatini manent, partim ab ipsis adhuc possessa, & per præfectos administrata, partim aliis Principibus, Comitibus, regulisque beneficiario iure concessa, de quibus à clarissimo Hub. Thoma Leodio (qui ex illa regione oriundus me melius de his differere potuit) dicta non repetam. Et hanc illorum ditionem, Rheni mæandris ambitam & irrigatam, forte potius respexit Ligurini auctor illo versu:

--H er-

---*Hermannuſque ſacræ Comes inclytus aulæ,*

Cuius erat tumido tellus circũflua Rheno. In Vbiis quoque & Sicambris illos fuiſſe, Chronica illorum docent: quin & Sigeburgum monaſterium famoſum ab illis fundatum. Multa quoque alia Epiſcopis & Abbatibus ad Rhenum ab illis tributa. Bachararum oppidum, cum impoſito caſtello Stalecke, iam tum anno Domini M C XC. Conradi Palatini Comitis ſedem fuiſſe, è diplomatis didici. Et ſequentibus temporibus, vt ſunt familiarum ſua incrementa, altius fines ſuos protulerunt: adeo vt circa annum Domini M C CXX. (quo tempore per matrimonium Ottonis Ludouici F. Bauariæ Ducis, cum Agnete Henrici Palatini F Ducatus Bauariæ cum Palatinatu Rheni coaluit) Palatinos Heidelbergæ ad Nicrum reſediſſe inueniamus.

Illud negare non poſſum, quod vere eſt ab Irenico & Munſtero notatum, *Palatinatus Rheni* appellationem (nam de re ipſa, id eſt familia pariter & ditione Palatinorum, nihil conceſſero) non ita eſſe veterem, nec apud vllum ſcriptorem de temporibus Carolorum inueniri: ſed poſt Imperium demum ad Germanos translatum (id eſt Ottonum tempora, &

electores institutos) Palatinos ad Rhenum, prius fere inauditos, inclaruisse; vtpote tũ munere electorio auctos. Quod cum perpendo, in eam sententiam venio, nulli quidem hactenus obseruatam, sed mihi valde arridentem; *Palatinum Rheni ad differentiam quidem caeterorum, sed maxime Palatini Saxoniae dictum fuisse.* Cum enim Imperium Romanum in duo regna, Lombardicum & Teutonicum esset diuisum; & hoc rursus duplici iure regeretur, Francico & Saxonico, quorum hoc tractum Saxonicum vsque ad mare Balthicum, illud tractum Rheni, Sueuiam, Franconiam Orientalem, & Bauariam (omnia à veterib' Francis subacta) complectebatur: hinc factum est, vt duo etiam principales Palatini haberentur, Saxonicus & Rhenensis. Ita enim placuit hunc à tractu Rheni, tanquam antiquissima, optima & nobilissia Germaniæ parte, potius quam cæteris, denominare. Vnde etiam est, quod hi duo Palatini, velut proximi à Rege Teutoniæ, eo absente diuisis inter se ad modum prædictum limitibus vice sacra Imperium totum gubernant. Quod à maioribus sine dubio ita receptum, Carolus Quartus Imp. confirmauit *Bulla aurea c. 5. Quoties sacrum vacare continget Imperium, illustris Comes Palatinus*,

latinus Rheni sacri Imperii Archidapifer, ad manus futuri Regis Romanorum in partibus Rheni, & Sueuia, & in iure Franconico, ratione principatus seu Comitatus Palatini priuilegio, esse debet prouisor ipsius Imperii. Et postea: *Et eodem iure prouisionis illustrem Ducem Saxonia sacri Imperii Archimarschallum frui volumus, in illis locis vbi Saxonica iura seruantur* (hæc enim passim Sueuiæ & Rheno opponi, in illorum Speculo videmus) *sub omnibus modis & conditionibus, sicut superius est expressum.*

Et hinc nimirum Palatinorum Rheni origo nobis deducenda est: non à pago Rhenensi, qui blandiens error viro erudito, & cui certe primam illustrationis suæ gratiam familia Palatina debet, Huberto Thomę imposuit: vt cum in antiquis memoriis legeret, Cancorem Rhenensis pagi Comitem cœnobium Laurisham fundasse, deque suo dotasse, putaret hunc inter primos auctores Palatinorum Rheni habendum.

Atqui longe diuersa sunt pagus Rheni, qui & *Rinechgovve* dicebatur (de quo infra suo loco dicam) & Palatinatus Rheni. Comites pagi Rhenensis, Cancor ille, eiusque successores, nonnisi Comites erant: at nostri illi supra Comitiuam simplicẽ, Palatina insuper dignitate, quæ iura Principis continet, illustres. Et vt ab

illis pagi Rhenensis Comitibus forte illi aut illorum maiores fuerint, qui *Rheingraffen* nominantur (hodie commixta prosapia cum Syluestribus & Hirsutis Comitibus) nostri certe Palatini celsiorem originem & ampliorem ditionem ab omni antiquitate habuerunt: qui & initio alibi quam in illo pago sederunt & regnarunt, & deinceps præter pagum Rhenensem, in cæteros plerosque vicinos pagos atque adeo comitatus, iurisdictionem suam amplissime extenderunt.

Nam quæ ad Rheni vtramque ripam castra sunt & oppida: etsi pleraque & Romanam originem referant, & optima sint, non tamen sola Palatinorum fuerunt: sed etiam illabentes Rheno minores fluuii, Mosella, Nauus, Mœnus, Nicer, bona ex parte eos dominos acceperunt. Sane iuxta Mosellam amplissimum tractum, quæ *pagus Meinefeld* olim quoq; dicta obtinuerunt, ibique cœnobia fundarunt, & *Pallentia* ille ipse locus nomen adhuc retinet, Pellentz. Imo in ipsa Treuerorum Augusta Palatium illud vetus, Romanis Francisque principibus habitatoribus nobile, diu insederunt, cum potestate aduocati Ecclesiæ Treuerensis, atq; etiam præfecti vrbis, vt ex Kyriandro discimus. Iam ad Nauum, die Nahe (Tacito Naua

Naua est) qui ad Bingium Rheno miscetur, totum illum tractũ, qui *pagus Nachgevve* dictus, cum tempore acceperunt. Nonnulla quoque ad Mœnum, & ad Nicrum pleraque.

DE AMPLISSIMIS DIgnitatibus familiæ Palatinæ: Archidapiferia aulæ, eiusque insigni globo crucifero; electione Regis & Imperatoris; vicariatu in tractu Rheni; & cognitione in ipsum Imperatorem.

IV.

IMperium Romanum, quod olim à Senatu populoque, sæpius à militibus dabatur, postquam in stirpe Carolina aliquandiu hereditarium fuit, ea deficiente rursum ad electionem rediit. Eligebant autem Principes, quos Germania multos variosque habebat, & in his etiam antistites; & sine discrimine, quotquot Comitiis adesse volebant. Primæ tamen partes esse solebant potentiorum, & qui officia in aulâ gessissent. Quomodo fere & apud Græcos in imperio Orientali electionem Imperatoris modo consensu Se-

natus, & Patriarchę, modo volũtate Thematum siue legionum hisq; præfectorũ, modo suffragiis senatorum & patriciorũ, modo etiam extra ordinem factionibus theatricis, aliisq; peioribus modis factam in eorum historiis legim⁹. Apud nostros etiam nõ raro, cum diuersis principũ studiis & factionibus duo eligerentur, & vtroq; imperium arripiente suosq; asseclas inueniente ciuilibus discordiis Respublica varie iactaretur; tandem optimo placeq; diuino consilio, ad schismata & turbas euitandas, visum est facultatẽ electionis ad paucos eosque primarios referre. Qua in parte cũ ecclesiastico ordini primæ deferrentur, inter quos triũ antiquissimarum & nobilissimarum ecclesiarum antistites non tantum honore & potentia cæteros vincebant, iuxta versiculos:

Treueris ætate, sed rerum proprietate
Gaudet Agrippina, sed honore Moguntia prima.

verum etiam Imperii Cancellariatu per prouincias diuiso iam inde fungerentur (eam siquidem institutionem circa Ottonis M. tempora ortam, ex ipsorum Principum diplomatis se obseruasse scribit Onuphrius) commodum & decorum visum est; hisce totidem collegas & consortes ex ordine Principum politicorum, & quidem

dem eos qui officia aulica primaria gererent, adiungere. In officiis prima habebātur *Dapifer* & *pocillator*, qui Domestici & architriclini, *Mareschallus* qui præfecti p̄torio; *Camerarius*, qui Quæstoris antiqui speciem gerebat. Quorum primis duobus corpus atq; adeo salus Principis, secundo aula & satellitium eius, tertio fiscus, thesauri & sacræ largitiones creditæ essent. Hæc autem officia antiquitus non erant certis familiis assignata, nō certe his quibus modo sunt propria: vt vel ex vno loco apparet. Luitprandus sub Conrado Rege ait potentissimos principes fuisse, Arnoldum in Baioaria, Burcardum in Sueuia, Euerhardum Comitem in Francia, Gisilbertum Ducem in Lotharingia. De iisdē Wittichindus ita scribit, narrās, inaugurationem Ottonis primi: *Diuina deinde laude dicta, sacrificioqꝫ solenniter celebrato, descendebat Rex ad palatium, Duces vero ministrabāt. Lotharingus Dux Gisilbert⁹, ad cuius potestatem locus ille pertinebat, omnia procurabat. Eberhardus mensæ praerat. Sifridus vero Saxonum optimus & à Rege secundus, eo tempore procurabat Saxoniā.* Vides hic Frāciæ Orientalis Comitē mensæ ministeriū & dapiferatū gessisse, quod gen⁹ exempla & alia plura in Historiis occurrunt. Eandem dignitatem etiam Byzantini Cęsares

in sua aula non postremo loco habuerũt, vt apud Georgium Codinum siue Curopalatem legimus. Et his ὁ ἐπὶ τῆς τραπέζης est, qui Witichindo *mensæ ministrator*, *Dapifer* nobis.

Vnde apparet quam & vetusta & nobilis in vtroque Imperio illa functio semper fuerit, & quanta maiestas Imperatorum Germanicorum etiam hac in re eluxerit, qui non homines vulgares & plebeios suis ministeriis, non pueros delicatos suis tricliniis, sed Principes viros adhibebant. Neque Principes ipsi suæ dignitati indecora illa ministeria habebant, aut ideo seruorum instar à Cæsaribus habebantur: vt scurriliter Iohannes Bodinus *lib.1.Reip.c.9.p.*179. nugatur: *Les Princes Electeurs*, inquit, *portent les qualites de varlets domestiques, comme bouteilliers, escuiers, eschansons de l'Empereur.*

Hæc dignitas deinceps, quo tempore septem Electores, siue ab Ottone III. Imper. (vt communis est sententia, quam hoc loco non labefactabo) siue alio fuerunt instituti, Palatino Principi ita assignata est, vt Marschalci officium Duci Saxonico, Camerarii Marchioni Brandenburgico, pincernæ tũ Duci post Regi Bohemiæ: nimirũ vt nõ amplius personis dignitates essent cõcessæ & mutabiles, sed fami-

familias ipſas & in his primogenitos iure perpetuo ſequerentur. Andreas Witichindus ſcribit Ottonem III. anno Domini DCCCCLXXXV. Quedlinburgæ Comitia celebraſſe, & inter cæteros interfuiſſe Henricum Ducem Boiariæ Imperii dapiferum, Conradum Sueuiæ Ducem Camerarium, Enzelinum Comitem Palatinum Rheni pincernam, Bernonem Ducem Saxoniæ & Lunæburgi mareſchallum. Cum ergo prædicta officia Imperii tum adhuc variarent & eſſent temporaria, Otto illa (vt diximus) diſtribuit & perpetua fecit, & vt penes eoſdem & ſolos illos eſſet ius & poteſtas eligendi Romanum Imperatorem, ita vt officia illa & ſuffragii ius adamantino nexu iungerentur, conſtituit. Quo quidem anno id ſancitum, certi nihil afferri poteſt: hoc tamen aſſeueratur, defuncto Ottone illo III. Henricum ſecundum (qui & Claudus dictus, & in Sanctorum numerum relatus) ſecundum Ottonicam illam ſanctionem deſignatum. Qui etiam Comitatu Bambergenſi ad ſe deuoluto, poſtquam eum in Epiſcopatum erexiſſet, & eximiis priuilegiis & reditibus ornaſſet & dotaſſet, pro ſummo affectu quo locum proſequebatur, grandius ei tribuere nil potuit, quam vt quatuor principes il-

los Imperii officiales, eisdem officiis & ministeriis Episcopatui illi suo præficeret & adscriberet. Qui & in hunc vsque diem ea in feudum inde recognoscere solent. Itaque qui multo recentiorem illam institutionem faciunt, vt etiam ad Rodulphum Habspurgensem, vel Carolum adeo quartum referant., audiendi non sunt. Cum iam tum Albertus abbas Stadensis, qui sub Friderico II. Imp. scripsit annales suos, electores illos eodem ordine enumeret. Sed & veteres extant versiculi, iam tum apud Marsilium Patauinum, qui sub Ludouico Bauaro scripsit, & alios antiquiores legendi:

Moguntinensis, Treuerensis, Coloniensis,
Quilibet Imperij sit cancellarius horum.
Est Palatinus dapifer, Dux portitor ensis,
Marchio præpositus Cameræ, pincerna Bohemus.
Hi statuunt Dominum cunctis per sæcula summum.

Ab eo igitur tempore Palatinus, qui in familia sua primogenitus fuit, vel à primogenito primo loco descendit, officium hoc propriè gessit: & in titulis suis olim *supremum Sacri Romani Imperij dapiferum*, hodie vero *Archidapiferum* se inscripsit, Deß heiligen Röm. Reichs oberster Truchseß, *vel:* Ertztruchseß. Quo defun-

fungendo quæ eius sint partes, tā in inauguratione Imperatoris, quam in Comitiis Imperii, aut curiæ celebratione Imperiali, latè Bulla Caroli IV. præscribit. Nec possum hoc loco inderisum præterire errorem Italorum quorundam scriptorum, vt M. Antonii Coccii Sabellici, atque adeò Alciati, qui ordinem Imperii describentes aiunt, Palatinum Imperatori præferre clypeum, Saxonem ensem. Quos etiam alii exotici scriptores secuti sunt: decepti (vt puto) forma insignium Palatinorum veteri, in quibus duobus clypeis, vni Palatino, alteri Bauarico, Elector Palatinus tertium addebat, rubrū totum & vacuum: donec Fridericus II. Palatinus Elector illi pomum illud aureum crucigerum, de concessione Imp. Caroli V. inseruit; vt imitatione collegarum suorum Saxonis & Brandeburgici, & ipse illud quod Imperatori de solemnitate præfert, in insignibus suis ostenderet. Id autem est non scutum (quod nusquam legimus, nec audiuimus factitatum) sed globus ille Imperii aureus, cum cruce imposita: qualem & Græci Imperatores manu ferre solebant, vt apud Codinum, & in epigramate quodam de statua Iustiniani, & apud Byzantinos scriptores legimus, & numis-

mismatis eorum videmus: quem μῆλον & illi vocabant, & qui Imperatori illud præferret, μηλοφόρον: cuius Themistius in oratione quadam meminit. Hic globus inter insignia & ornamenta Imperii Romani, quæ *Regalia* vocantur, βασιλικὰ κειμήλια, ἐπίσημα καὶ σύμβολα, quibus Imperator inauguratus inuestiebatur, ab omni antiquitate vel primo loco habitus est.. Quem ita describit Glaber Rodulphus: *Venerabili papa Benedicto sedis apostolicæ visum est insigne Imperiale, quod prius diuersis speciebus figuratum fuerat, fieri admodum intellectuali specie: idque præcepit fabricari quasi aureum pomum, atque circumdari per quadrum pretiosissimis quibusq́ gemmis, ac desuper auream crucem inseri. Erat autem instar huius mundanæ molis, quæ videlicet in quadam rotunditate circumsistere perhibetur: vt siquidem illud respiceret princeps terreni imperij, foret ei documentum, non aliter debere imperare vel militare in mundo, quam vt dignus haberetur viuificæ crucis tueri vexillo. In ipso etiam diuersarum gemmarum decoramine, videlicet Imperij culmen plurimarum virtutum speciebus exornari oportere* Et Godefridus Viterbiensis parte XIX. vbi de Regalibus ornamentis:

Aureus

Aureus ille globus, pomum vel palla vocatur,
Vnde figuratum mundum gestare putatur.
Quando coronatur, palla ferenda datur, &c.

Et addit:

Crux superest pomo; cœli super insita dono:
Suscipe corde bono Rex, quæ tibi mystica promo:
Teque sedente throno, prospice quid sit homo.
Si mundana cupis pugno concludere regna,
Significata crucis tibi sint reuerenter habẽda.
Seruulus esto Dei, qui tua sceptra regit.

Vt autem iure familiæ Palatinæ eius primogenitus Imperii est ordinarius & hereditarius dapifer: ita vi & iure huius officii, quo Imperatori viuenti mensam ministrat, illo etiam mortuo successorem suffragio suo ei eligit. Nec iam mirari quisquam debet, quod aut Comes in Electorum numerum relatus, atque adeo cæteris collegis, illisque Principibus maiorum gentium prælatus sit, quod Onuphrius facit: aut quod minus potentibus in Imperio electura commissa fuerit, omissis potentioribus, vt Bauariæ, Sueuiæ, Lotharingiæ, Brunsuici Ducibus, vt Munsterus putat. Nam & supra demonstrauimus, quando Comitiua Palatii cæteros non Comites, sed etiam Principes honore

honore antecelluerit:: quanta etiam Palatinorum ad principes Germaniæ fluuios Rhenum, Mosellam, Nauam, Nicrum, potentia fuerit; quamque præclaris insuper clientum & vasallorum maiorum subsidiis fulta & stipata. Cui accedit, quod cum primæ tribuerentur Archiepiscopis illis ad Rhenum residentib. non abs re Palatinus, qui & vicinam intermixtamque illis ditionem habebat, & vicariatum Imperii ad Rhenum & in confinibus partibus gerebat, illis adiunctus est, quod & ad concordiam inter illos fouendam (quam adhuc fraternitate quadam tuentur) & Imperii quietem, atque etiam vires (quibus in Rheni teloneis, aliisque oportunitatibus multum momenti positum) conseruandas id plurimum facere videretur.

Quin nec illud aliquis miretur, cur post electores Archiepiscopos, quibus religionis & ecclesiæ reuerentia Principes libenter cesserunt, postque Regem Bohemiæ (cuius dignitatem & sublimationem recentiorem esse constat) Palatinus primus ordine, & ad dextram Imperatoris collocatus, cæterisque & ipsis maiorum gentium principibus antepositus fuerit. Qui cogitet, saltem ob generis prærogatiuam Palatinos, vtpote solos è Fran-

è Franco ſanguine & Carolina proſapia reliquos, aliquid præ cæteris habuiſſe. Obſeruaui ipſe è veteribus diplomatis Lotharii, Conradi, Ottonum, Henricorum, Fridericorumque; in enumeratione Principum qui rei geſtæ interfuerint, poſt Epiſcopos, Palatinos primo loco ante alios vel Auſtriæ vel quoſcunq; Duces collocari ſolitos. Eum ordinem qui inter Principes habitus, in Electoribus etiam ſeruari conſentaneum fuit. Iam & Palatina præfectura ſeu Comitiua prętorii, proxima à Rege ipſo (vt ſupra explicauimus) dignitas fuit. Dapiferia quoque qua vna cum Rege Bohemiæ epulas Auguſtas curat, tāto & Mareſchalli & Camerarii munere maior; quanto maioris apud Regem meriti & fiduciæ, corpus & ſalutem eius, quam ſatellitium aut fiſcum ſibi creditum habere. Vicariatus quoque ad Rhenum, nobiliſſimam Germaniæ partem & Romanis principibus libenter habitatam, longè honeſtiſſimus: & amplior quoq; latiuſq; patens, quam Saxonicus. Quantum denique illud, quod ipſius Imperatoris ſummique Principis non alius quam hic ipſe Iudex eſſe potuit? De quibus etiam aliquid dicendum eſt.

Et de vicariatu primo Imperii, quem

hic

hic in tractu Rhenensi, & Francia Orientali Sueuiaque vniuersa, Imperatore absente vel sub interregno gerebat, dicam quod mihi semper visum est; illud vi & iure Palatinæ præfecturæ & Maioratus Domus, quæ mandatam à Rege cognitionem habebat, vel eo cessante vsurpabat, descendere; eaque etiam ratione factum, quod nonnisi hi duo Palatini, Rhenensis & Saxoniæ (qui & ipse olim *Palatini* titulo gaudebat, vt ex Witichindo aliisque discimus) totius Imperii vicariam gubernationem diuisis inter se limitibus meruerint. Cum enim Imperium Romanum, quale tunc erat, in duo regna esset diuisum, Lombardicum & Saxonicum, in Italia quidem quos vicarios complures Imperator habuerit, & quomodo sub interregno vicariatum Pontifices sibi vsurparint, non est huius loci commemorare. Teutonicum autem cum duplici iure regeretur, Francico & Saxonico, quorum hoc tractum Saxonicum ad mare Balthicum & Sarmatiam, illud tractũ Rheni, Franciam Orientalem, & Sueuiam, (sub quo nomine etiam Bauariam Austriamque complectebatur; factum est, vt duo illi Palatini veteri instituto & peculiari muneris sui conditione, absente vel mortuo Imperatore, vice sacra re-

gnum

gnum totum Teutoniæ (quod κατ' ἐξοχὴν *Imperium* vocari solet) gubernarent. Quod à maioribus proculdubio ità institutum Carolus IV. *Bulla aur. ca.* 5. Imp. in Comitiis Imperii confirmauit, & alii etiam Cæsares tam ante quam post illum peculiaribus diplomatis, vt & alia regalia, Palatinis principibus renouari soliti sunt. Denique ab hoc vicariatu natum est & illud priuilegium, quod Palatini à longo tempore quæsitum & à Cæsaribus confirmatum habent, vt loca & dominia Imperii à Cæsaribus alienata & oppignerata ipsis eodem pretio reluere & redimere liceat.

Denique à Palatina Comitiua veteri hoc etiam singulare & eximium priuilegium descendere videtur, quod vt in aula regio & prætorio amplissima in omnes cognitione, nulloque penitus exempto præfectus Palatii iudicabat; ita ipse Princeps, si ab aliquo conueniri se pateretur (neque enim bonus Princeps se supra leges & Iustitiam omnem extulerit) coram hoc solo se sistere dignaretur. Quod & ipsum summi honoris argumentum penes Palatinum Rheni (sed solum, excluso Saxonico) in Germanico Imperio remansit, confirmatum à Carolō IV. Imp. his verbis: *Et quamuis Imperator siue Rex Roma-*

Romanorum ſuper cauſis, pro quibus impetitus fuerit, habeat (ſicut ex conſuetudine introductum dicitur) coram Comite Palatino Rheni Sacri Romani Imperij archidapifero electore principe reſpondere: illud tamen iudicium Comes ipſe Palatinus non alibi præterquam in Imperiali curia, vbi Imperator ſeu Romanorum Rex præſens extiterit, poterit exercere. Conſuetudine ait ante ſe introductum, id eſt vſu antiquo. Et ſanè vetus hoc inſtitutum eſſe etiam indicat Ius Saxonicum.

Finis Originum Palatinarum.

IN-

INDEX PERSONARVM & Rerum.

A.

Alber-

Arnol-

Boqu

E.

Epiſco-

 Gu-

Hen-

I.

Iohan-

K.

L.

Ma-

Otho

P.

Pala-

Rudol-

Typo-

Z.

Finis Indicis Historiæ Palatinæ.